SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

TÜRK DİZİLERİNDE DİN-TOPLUM İLİŞKİSİ (KURTLAR VADİSİ DİZİSİ ÖRNEĞİ)

Doktora Tezi

Zeynep DAĞLAR

Sivas

Ağustos 2022

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

TÜRK DİZİLERİNDE DİN-TOPLUM İLİŞKİSİ (KURTLAR VADİSİ DİZİSİ ÖRNEĞİ)

Doktora Tezi

Zeynep DAĞLAR

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ

Sivas
Ağustos 2022

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Doktora tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;

2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;

3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;

4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

…./…./2022

Zeynep DAĞLAR

ÖNSÖZ

Din, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren sosyal hayatın gelişip şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Pek çok toplumun sosyal yapısına şekil ve ruh kazandıran en önemli unsur din olmuştur. Türkiye'de sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik alanla ilgili pek çok konuda İslâm inancının izleri görülmektedir. Aile ve akrabalık ilişkilerinin, örf, âdet ve geleneklerin pek çoğunda ruh ve şekil kazandıran dinin toplum kültürüne önemli ölçüde katkı sağladığı görülmektedir.

Her medeniyet, kendi kültür ve değerlerini yeni nesillere aktarmak ve dış dünyaya tanıtmak için bazı araç ve yöntemleri kullanmaktadır. Sinema dizileri, bu yöntemlerden birdir. Toplumda yaygın olan kültürel değerlerin korunup yaşatılmasında ve daha da geliştirilerek yeni nesillere aktarılmasında bu diziler önemli rol oynamaktadır.

Büyük toplum kesimleriyle iletişim kurmanın önemli bir aracı olan, seyirciye hem işitsel hem de görsel olarak hitap etme imkânı sunan dizilerin toplum üzerindeki etkinliği günümüzde daha da artmaktadır. Çünkü sinema, toplumun kültürünü sosyal hayatın doğasına uygun olarak işleyip izleyicilerin zihin, duygu ve düşünce dünyasına aynı anda hitap etme imkânına sahiptir. Bu imkânın iyi değerlendirilmesi durumunda, sinema dizilerinin hem kültürden beslenen hem de kültürü besleyen bir sanatsal yapıt olduğu söylenebilir. Bu bağlamda bilim adamları,din adamları,filazoflar,mimarlar, müzisyenler, şair ve yazarların yanı sıra güzel sanatlara daha sonra 7. sanat olarak eklenen sinema ile gelen senarist ve yapımcılar gibi epistemik toplulukların sosyal normları oluşturması ve toplumların anlam dünyasında var olan kavramları yeniden üretmesi, kültürel değerleri yeni nesillere aktarması, onları medeniyet olgusunun birincil aktörleri haline getirmektedir. Dolayısıyla kültür ve değerlerin tevarüsünde sinema ve dizilerin yeri ile bu üretimim epistemik topluluklar arasındaki ilişkisi (yapımcı ve senaristler) ve bu ilişkinin medeniyet sürecine yansıma biçimini tespit edip anlamaya çalışmak sosyolojik olarak büyük önem arz etmektedir.

Son yıllarda ülkemizde ve dünyada adeta yediden yetmişe tüm toplum kesimlerinin ilgiyle izlediği sinema yapıtlarından biri de "Kurtlar Vadisi" dizisidir. 300+97 bölüm ve 3 sinema olarak yayınlanan bu dizide, Türk toplumunun inanç, ibadet, hukuk, ahlak ve diğer sosyal ilişkilerine yönelik bazı esasların işlendiği görülmektedir. Bu

dizi, ilk bakışta mafya ilişkileri üzerine kurgulanmış bir yapıt gibi anlaşılsa da, tüm bölümleri baştan sona izlendiğinde, dizinin Türk toplumuna has örf, adet ve gelenekleri yansıttığı, özellikle din-toplum ilişkisi bağlamında bazı İslâmi değerler konusunda izleyiciye bazen açık bazen de kapalı mesaj verdiği anlaşılmaktadır.

Toplum tarafından büyük bir ilgiyle izlendiği anlaşılan Kurtlar Vadisi dizisinin kendine has medeniyet algısının sosyolojik yansımasını analiz etmenin din sosyolojisi alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çünkü toplumun maddi ve manevi kültür birikiminin işlendiği bu dizide adeta bir medeniyet sosyolojisi yapıldığı görülmektedir. İşte "Türk Dizilerinde Din-Toplum İlişkisi (Kurtlar Vadisi Dizisi Örneği)" isimli bu çalışmada, dini konuların nasıl işlendiği ve topluma ne tür mesajlar verildiği sosyolojik bir bakışla irdelenmeye çalışılmıştır. Özellikle dizide işlenen din-siyaset, din-bilim, din-sanat, din-hukuk, din-felsefe ilişkisi gibi konularda izleyiciye yansıyan mesajlar din-toplum ilişkisi açısından yorumlanmıştır.

Bu çalışmayı hazırladığım süreçte büyük bir özveriyle danışmanlığımı üstlenen, şahsımı psikolojik yönden motive edip akademik olarak rehberlikte bulunan Saygıdeğer Hocam Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tez çalışmamın pek çok aşamasında desteğinden yararlandığım Prof. Dr. Metin BOZKUŞ ve Doç. Dr. İrfan KAYA Hocalarıma, tavsiyeleriyle çalışmama katkıda bulunan Doç. Dr. Bilal YORULMAZ'a ve maddi/manevi desteğini esirgemeyen ailemin tüm üyelerine teşekkür ederim.

Zeynep DAĞLAR
Sivas-2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **i**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **v**

ŞEKİL LİSTESİ ..... **vii**

TABLO LİSTESİ ..... **ix**

ÖZET ..... **xi**

ABSTRACT ..... **xiii**

GİRİŞ **1**

1. Araştırmanın Konusu ve Problemi 1

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi 2

3. Araştırmanın Sayıltı ve Hipotezleri 3

4. Araştırmanın Metodolojisi 4

5. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi 6

1. BÖLÜM **7**

1. DİNİ/MANEVİ DEĞERLER VE TOPLUM **7**

1.1. Değer Kavramı 7

1.1.1. Değerler ve Kaynağı 10

1.1.2. İslam Dininde Ahlâki Değerler 18

1.2. Aile ve Değerler 24

1.2.1. Milli ve Manevi Değerler 26

1.2.2. Türk Milli Kültüründe Değerler 29

1.2.3. Din, Kültür ve Medeniyet 33

1.3. İslam Toplumunda Egemen Olan Temel Değerler 36

1.3.1. Bir Değer Olarak "Ahlak" 36

1.3.2. Vicdan 36

1.3.3. Hoşgörü 38

1.3.4. Adalet 40

1.3.5. Misafirperverlik 42
1.3.6. Sorumluluk 43
2. BÖLÜM 47
2.TELEVİZYON DİZİLERİNDE TOPLUMSAL DEĞERLER 47
2.1. Televizyon Dizileri 47
2.1.1. Televizyon Kültürü 48
2.1.2. Televizyon ve Popüler Kültür 51
2.1.3. Televizyon ve Kitle Kültürü 52
2.1.4. Kültürel Değerlere Katkısı Açısından Televizyon Dizileri 54
3. BÖLÜM 65
3. KURTLAR VADİSİ DİZİSİNDE TOPLUMSAL DEĞERLER 65
3.1. Toplumsal Değerlere Oryantalist ve Oksidentalist Bakış 65
3.1.1. Din Referanslı Oksidentalist Söylemde 'Ben ve Öteki' 70
3.1.2. Radikal Grupların Propaganda Aracı Olarak Din 76
3.1.3. Ezilenlerin Umudu Olarak Din 83
3.2. Kültürel Gelişime Katkısı Açısından Kurtlar Vadisi Dizisi 89
3.2.1. Sosyal ve Kültürel Bir Gerçeklik Olarak Din 89
3.2.2. Sosyal Bir Gerçeklik Olarak Din 91
3.2.3. Kültürel Bir Gerçeklik Olarak Din 94
3.2.4. Dizide İşlenen Dini/Kültürel Temalar 100
3.2.5. Modern Dindarlık Biçimleri 141
3.2.6. Modernlik ve Geleneksellik Açısından Aile 144
3.2.7. Din Adamı Profili 149
4. BÖLÜM 155
4. KURTLAR VADİSİ'NDE NİZAM-I ÂLEM MİSYONU VE MEDENİYET VİZYONU 155
4.1. Nizam-ı Âlem Düşüncesi 156
4.1.1. Modern Nizam-ı Âlem ve Yeni Fetih Anlayışı 161
4.1.2. Nizam-ı Âlem Davası ve Cihad 166

4.1.3. Bir Toplumsal Değer Olarak Adalet 171
4.1.4. İstihbarat Savaşları ve Savaş Hukuku 175
4.2. Kurtlar Vadisi Dizisinde Kıyamet Alametleri Konusu 181
4.2.1. Apokaliptik 181
4.2.2. Fiten ve Melahim 183
4.2.3. Kıyamet Alameti 185
4.2.4. Dizide İşlenen Bazı Kıyamet Alâmetleri 189
SONUÇ 201
KAYNAKÇA 213
ÖZGEÇMİŞ 237

KISALTMALAR LİSTESİ

AA : Anadolu Ajansı

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

Age : Adı Geçen Eser

AITIA : Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi

ASAGEM : Aziz Sancar Araştırma Geliştirme ve Eğitim Merkezi

ASALA : Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia

AÜ : Ankara Üniversitesi

AÜİF : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

bknz. : Bakınız

BOP : Büyük Ortadoğu Projesi

CIA : Central Intelligence Agency-Amerikan Merkezî İstihbarat Teşkilatı

C : Cilt

çev. : Çeviren

DAEŞ : El Devlet-ül İslamiye Fil Irak Wel Şam- Irak Şam İslam Devleti

DEM : Değerler Eğitimi Merkezi

DİA : Diyanet İşleri Ansiklopedisi

ed. : Editör

FETÖ : Fethullahçı Terör Örgütü

FÜ : Fırat Üniversitesi

Hz. : Hazreti

İSAM : İslam Araştırmaları Merkezi

IŞİD : Irak Şam İslam Devleti

İÜ : İstanbul Üniversitesi

IÜHFM : İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası

KGT : Kamu Güvenliği Teşkilatı

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

MİT : Millî İstihbarat Teşkilatı

ö. : Ölüm Tarihi

PKK : Partîya Karkerên Kurdistanê-Kürdistan İşçi Partisi

S : Sayı

s. : Sayfa

SAV. : Sallallahu Aleyhi ve Sellem

SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TDK : Türk Dil Kurumu

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

thk. : Tahkik

tsh. : Tashih eden

tv. : Televizyon

ts. : Tarihsiz

vb. : Ve benzer(ler)i

vs. : Ve saire

yay. : Yayınevi, Yayınları

YPG : Yekîneyên Parastina Gel-Halk Koruma Birlikleri

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Kurtlar Vadisi Filistin taş atan çocuklar temsili afişi..... 88

Şekil 2. Aynı anda birçok manası olan logo. 99

Şekil 3. Dizide Cum'a Namazından Bir Kare..... 108

Şekil 4. Gül Temsilini İçeren Görsel Bir Subliminal Mesaj..... 140

Şekil 5. Kurtlar Vadisi Pusu Hedef 2023 Fragmanından Kareler..... 165

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Kurtlar Vadisi'nde Geçen Kıssa, Mesel ve Menkıbeler. 121

ÖZET

Konu başlığı "Türk Dizilerinde Din ve Toplum İlişkileri: Kurtlar Vadisi Örneği" olan bu çalışmada, bir epistemik topluluk ürünü olarak Kurtlar Vadisi dizi/sinema filmlerinin, toplumun anlam dünyasını oluşturan ve böylece toplumsal davranış ve normları belirleyen değerlerini yeniden ürettiği, yaydığı ve aktardığı tezimizden hareketle yaptığı medeniyet sosyolojisinin aşamalı bir analizi yapılmıştır.

Çalışmada öncelikle hayatı anlamlandırdığı ve medeniyetleri şekillendirdiği için değerler ve değer kavramı üzerine duruldu. Değerlerin din ve ahlak ile ilişkisine yer verilerek değerlerin davranış ve hareket tarzlarına nasıl yön verdiğini anlama bakımından İslam dininin vahiy ile belirlenmiş değerler sisteminin Müslümanların toplum bilinci ve yaşama tarzına olan etkisi tespit edildi. Daha sonra, günümüzde bilgileri, fikirleri ve dolayısıyla değerleri popüler kültürün etkisiyle medya üzerinden şekillenen toplumların, özellikle bir televizyon içeriği olan dizilerle gerçek ve gerçekliğe dair algılarının nasıl anlamlandırılıp şekillendirildiği, böylelikle kültürlerin ve değerlerin bundan ne derece etkilendiği konusu ele alındı.

Tezin üçüncü bölümünde, gerçekliği yeniden inşa eden film anlatısının, dinsel, değersel, kültürel ve ahlaki olanı da yeniden inşa edebileceği çıkarımından hareketle; tüm serileriyle Kurtlar Vadisi dizisinin (ve sinema filmleri) yeniden ürettiği içerik ve mesajlar, din-toplum ilişkisi bağlamında incelenmeye başlandı. Dizi filmlerdeki göstergelerin toplum üzerinde örneklik ve davranış değiştirme boyutuna binaen Kurtlar Vadisi'nde Müslüman değerlerin ele alınışı ve bunların mertebelendirilerek yapıldığı yeniden üretim mercek altına alınarak hem oksidentalist söyleminin analizi hem de sosyal ve kültürel bir gerçeklik olarak kendini gösteren dinin görüngüleri incelenerek gündelik hayata yansıması sosyolojik açıdan değerlendirildi.

Son bölümde ise Kurtlar Vadisi'nde nizam-ı âlem fikrinin nasıl anlaşıldığı, özellikle İslam düşüncesi etkisiyle Türklerin geleneksel olarak nizam-ı âlem ile görevli olup olmadığı ve dizide bunun modern anlamı doğrultusunda toplumsal mahiyette nasıl bir operasyonun bulunduğuna cevap arandı. Daha sonra dizide Nizam-ı Âlem fikrinin yayılmasında katalizör araçlar olarak görülen dava, cihat ve adalet anlayışı incelenerek bu fikrin kıyametten önce zuhur etmesi beklenen alâmetler-savaşlar şeklinde aktarılan kıyamet alametleri konusundaki anlayışa etkisi apokaliptik inançlarla karşılaştırmalı bir şekilde incelendi.

Sonuç olarak; Kurtlar Vadisi dizisinin Türk halkının kendine özgü din-toplum ilişkisini yansıtması açısından oldukça etkili bir dizi olduğu anlaşılmaktadır. Dizi yapımcılarının Müslümanların bir medeniyet algısına sahip olması ve bunu hayata yansıtması gerektiği düşüncesi açıkça hissedilmektedir. Dizinin bu konudaki başarısının, hem yurt içinde hem de Türki Cumhuriyetler, Arap dünyası ve Balkan Ülkeleri başta olmak üzere yurt dışında büyük bir ilgiyle izlenmesinde etkili olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Manevi Değer, Toplum, Türk Dizileri, Kurtlar Vadisi, Din ve Toplum İlişkileri.

ABSTRACT

In this study, which is called "Religion and Society Relations in Turkish TV Series: The Case of the Kurtlar Vadisi," the TV series/movie Kurtlar Vadisi as an epistemic community production reproduces, disseminates and transfers the values that form the meaning world of society and thus determine social behavior and norms. A gradual analysis of the sociology of civilization has been made.

For this, first of all, values and the concept of value were emphasized, and the relationship of values with religion and morality was given; In order to understand how values guide behavior and behavior styles, the effect of the value system of Islam, determined by revelation, on the social consciousness and lifestyle of Muslims has been determined. Then, the subject of how societies whose knowledge, ideas and therefore values are shaped through the media under the influence of popular culture, how their perceptions of reality and reality are made sense and shaped, especially with television series, and to what extent cultures and values are affected by this was discussed.

Subsequently, based on the inference that the film narrative, which reconstructs reality, can also reconstruct the religious, value, cultural and moral; The content and messages reproduced by the Kurtlar Vadisi series (and movies) with all its series began to be examined in the context of religion-society relations. Based on the exemplary and behavioral change dimension of the indicators in the TV series, the handling of Muslim values in the Valley of the Wolves and the reproduction of them by order were examined, and both the occidentalist discourse was analyzed and the sociology of daily life was made by examining the phenomena of religion that manifested itself as a social and cultural reality. .

In the last part, how the idea of order in the Valley of the Wolves was understood" and especially "With the influence of Islamic thought; In order to find an answer to whether the Turks were traditionally in charge of the order of the world, and what kind of a social operation in line with its modern meaning, the

understanding of cause, jihad and justice was examined in the series, ultimately this idea was conveyed in the form of portents-wars that are expected to appear before the doomsday and gain meaning. its effects on the understanding of the end times and its consequences were examined in comparison with apocalyptic beliefs.

Keywords: Spiritual Value, Society, Turkish TV Series, Valley of the Wolves, Religion and Society Relations

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Medeniyetlerin oluşmasında son terece etkili olan dinin toplumsal gerçekliğe yansıyan yönlerinin tespiti ve analizi, sosyolojik olarak büyük önem arz etmektedir. Dinin topluma yansıma biçimini gösteren en önemli iletişim araçları arasında sinema ve dizilerin de etkili olduğu görülmektedir. Toplumsal hayatın adeta ayrılmaz bir parçası haline gelen diziler, sosyal ve kültürel hayat üzerinden toplumsal yapıyla çok canlı bir şekilde etkileşim halindedir. Çünkü izleyicilerin ihtiyaç ve beklentilerine uygun olarak gerçekleştirilen diziler toplumsal hayatı büyük ölçüde etkileme kapasitesine sahiptir. Bu özelliğiyle diziler, gündelik hayat, kişisel tutum ve davranışların oluşumu ve sosyalleşme gibi geniş bir yelpazede etkinlik alanı oluşturabilmektedir. Ayrıca kültür, sanat, siyaset, eğlence, edebiyat, din ve sosyo-ekonomik alanlarda da dikkat çekici örnekler sunan dizilerin gündem oluşturabilme potansiyeline sahip olduğu söylenebilir.

Dizilerin izleyici kitlesi üzerinde son derece etkili olması, bir yandan onun görsel ve işitsel bir aygıt olarak yapısal özelliklerinden kaynaklanmakta, diğer yandan da yaşamı yalnızca yansıtan değil onu aynı zamanda kuran rolünden ileri gelmektedir. Dizilerin sahip olduğu bu rol, din ve dini değerler üzerinde de etkili olmaktadır. Bu durum, değerlerin varlığı ve geleceği konusunda dizilerin etkisini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın ana problemini, "toplumun büyük bir ilgiyle izlediği Kurtlar Vadisi dizisinin toplumun inanıp yaşamaya çalıştığı dini değerlerin nesilden nesile aktarımında ve yeni değerlerin üretiminde rolü var mıdır, varsa dizide bu rol nasıl işlenmektedir?" sorusu oluşturmaktadır. Böylece bu çalışmada, din-toplum ilişkisi ve dini değerlerin topluma aktarımında dizilerin rolü konusu Kurtlar Vadisi dizisi (ve sinema filmleri) örneği üzerinden değerlendirilmiştir.

Kurtlar Vadisi dizisinin din-toplum ilişkisi bağlamında etkisinin güçlü olduğu, hem izleyici kitlesinin çokluğundan hem de izlenme yelpazesinin genişliğinden anlaşılmaktadır. Buradan hareketle ve temel probleme de uygun olarak çalışmanın alt problemleri şu şekilde sıralanabilir:

- Dini değerlerin topluma aktarımında Kurtlar Vadisi dizisinin rolü nedir?
- Dini değerleri yozlaştıran film anlatısına karşın, Kurtlar Vadisi'nde dini değerlerin inşa potansiyeli ne düzeydedir?
- Kurtlar Vadisi dizisinin inşa ettiği dini ve kültürel göstergelerin toplum üzerinde etkisi ne derecededir?
- Kurtlar Vadisi dizisinde yansıtılmaya çalışılan medeniyet algısında İslâmi değerlerin yeri ve önemi nasıl ve hangi temalarla işlenmektedir?
- Kurtlar Vadisi dizisi serilerinde din, hukuk, sanat, felsefe, siyaset ve aile ile ilgili değerler nasıl işlenmektedir?

Çalışmada bu sorulara cevap mahiyetinde söz konusu dizi üzerinde bir sosyolojik okuma yapılacaktır.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

İmgesel bir anlatı yapısına sahip olan dizi filmlerin, kültürel unsurların algılanması, anlaşılması ve yeniden üretilmesinde çok etkili olduğu bilinmektedir Bu yüzden toplumun televizyon ürünlerinden etkilendiği, onları etkilediği veya her ikisinin karşılıklı etkileşim içerisinde olduğu bir gerçektir. Bu yaklaşımdan hareketle İslam medeniyetinin maddi ve manevi kültür birikimine katkı sağlayacak bazı değerlerin işlendiği anlaşılan Kurtlar Vadisi dizisini incelemenin ülkemiz akademik birikimine katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Kendi filmsel evreninde simge, sembol ve karakterler aracılığıyla bilimsel, düşünsel, toplumsal, kültürel, ailevî, ekonomik, siyasal, dinî, hukukî, ahlâkî, eğitimsel, dilsel olanı yeniden üreterek bir medeniyet sosyolojisi yaptığını tespit

ettiğimiz Kurtlar Vadisi'ni tüm gösterge ve görüngüleriyle inceleyip bir vizyon ve perspektif önerme açısından potansiyelini değerlendirmek, bu araştırmanın amacını ve önemini oluşturmaktadır.

3. Araştırmanın Sayıltı ve Hipotezleri

Kurtlar Vadisi dizi ve sinema filmlerinde, İslam medeniyetinin geçmişten bugüne tevarüs eden maddi ve manevi değerler mirası dikkate alınarak bir yaşam tarzı ve bir medeniyet sosyolojisi yapılmaktadır. Din-toplum ilişkisi bağlamında farklı konuların değişik yönleriyle ele alındığı söz konusu diziyle ilgili yaptığımız bu çalışma için bazı sayıltılar ve hipotezler belirlenmiştir. Çalışmanın hareket noktasını ve çerçevesini belirleme açısından bu sayıltı ve hipotezler önemlidir.

Araştırmanın sayıltıları şunlardır:

1. Türk sineması dizilerinde sosyal hayatın pek çok alanıyla ilgili konular yanında dini içerikli konulara da yer verilmektedir.
2. Kurtlar Vadisi dizisinde din-toplum ilişkisi önemli bir yer tutmaktadır.
3. Dinsel kimliğiyle bilinen bazı kişiler, Kurtlar Vadisi dizisi oyuncuları tarafından temsil edilmektedir.
4. Kurtlar Vadisi dizisinde doğrudan ya da dolaylı olarak pek çok dini konuda mesaj verilmektedir.

Araştırmanın hipotezleri şunlardır:

1. Kurtlar Vadisi dizisinde dini ve milli değerler yüceltilerek işlenmektedir.
2. Kurtlar Vadisi dizisinde din, gündelik hayat içerisinde bireysel ve sosyal bir gerçeklik olarak değerlendirilmektedir.
3. Kurtlar Vadisi dizisinde dini değerler, daha çok Tasavvuf geleneğine göre yorumlanmaktadır.
4. Kurtlar Vadisi dizisinde dini temalar, bazı sosyal olayların örüntüsü içerisinde işlenmektedir.

5. Kurtlar Vadisi dizisinde din adamı ve diğer dini nitelikli kişiler örnek bir karakter olarak temsil edilmektedir.
6. Din ve dini kimliğiyle tanınan kişiler, dizide ana öykünün içerisinde mizansen ve çeşitlilik oluşturan unsur olarak değil, sosyal bir aktör olarak temsil edilmektedir.
7. Kurtlar Vadisi'nde daha adil bir dünyanın Türkler'in ahlaki sorumluluğuyla yakından ilgili olduğu mesajı işlenmektedir.
8. Kurtlar Vadisi dizisi senaryosuna göre, dünyaya nizam ve selamet getirmek Türk- İslam paradigması ile mümkündür.
9. Kurtlar Vadisi'nde müslümanların sosyolojik gerçeğinde hareketle yeni bir sosyolojik okuma ve bakış geliştirebilme adına İslami bir sosyolojinin imkânı üzerinde durulmaktadır.
10. Kurtlar Vadisi'nde Müslüman toplumun varlığını devam ettiren toplumsal dinamiklerin sosyolojisi yapılmaktadır.
11. Kurtlar Vadisi dizisinde, İslam dünyasının mevcut sosyolojik gerçekliğinin tespiti ve bekasına yönelik bazı sosyal teoriler önerilmektedir.

4. Araştırmanın Metodolojisi

Bu araştırmada, Sosyolojide pozitivizm-hermeneutik ekseninde bir metodolojik ayırım olduğu gerçeğinden hareketle, tek bir yaklaşımın zayıflığının giderilmesine, bütün bir resmin daha rahat görülebilmesine, açıklama kolaylığının sağlanmasına ve aynı şekilde açıklamanın anlam gücünün artmasına yardımcı olması için birer araştırma yöntemi olarak hem içerik hem de söylem analizi yaklaşımından istifade edilmiştir.

Öncelikle bu çalışmada 'İçerik Analizi' yöntemi ile yapısal-işlevsel yaklaşım çerçevesinde veriler yorumlanarak; Kurtlar Vadisi dizisinde kendini ifade eden toplumsal ve dini değerler incelenmiştir. Böylelikle yapı ve düzen kavramı

bağlamında toplumu kendi içinde birbirleriyle bağlantılı bir sistem olarak gösteren dinin toplumsal bir değer olarak dizide nasıl işlendiği üzerinde durulmuştur.

Dizi içerisinde işlenen konular, araştırmanın problem cümlesinde ifade edilen soruya cevap oluşturabilecek niteliğe sahip olmasına göre tespit edilmiştir. Seçilen analiz birimleri, araştırma soruları ya da hipotezler doğrultusunda belirlenip kategorilendirildikten sonra, değişkenlerden bazı sonuçlar çıkartmak suretiyle yorum ve analiz yapılmıştır. Yine çalışmada Din Sosyolojisi araştırma sınırları içinde olan dokümantasyon, tanımlama, sınıflandırma açıklama ve karşılaştırma teknikleri kullanılmıştır. Çünkü çalışmada olgular inceleneceği için önce olguların birçok yanının ayrıntılı olarak tanımlanması gerekmektedir. Böylelikle toplumsal yasalar formüle edilip çok geniş miktarda materyalin incelenmesine ve bunların analizinin yapılmasına dayanak oluşturan nitel değerlendirmeler yapılmıştır.

Yine bu çalışmada içerik analizinden farklı olarak bağlama ve empatik analize odaklanan bir nitel araştırma aracı olarak 'Söylem Analizi' tekniğine de başvurulmuştur. Filmsel evrende inşa edilen toplumsal gerçekliğin anlamını keşfetmeye yönelik söylem analizleri yaparken fenomenolojik yorumsamacı yaklaşım yanında etnometodolojik ve sembolik etkileşimci yaklaşımdan da yararlanılmıştır.

Çalışmada evrensellik, genellik ve deneysellik üzerine inşa edilen nesnel (pozitivist) paradigma ile bireysellik, tarihsellik, yorum ve anlama çerçevesinde biçimlenmiş yorumlayıcı (hermeneutik) paradigmaların analizini sentezleyen "Düşünümsel Sosyoloji" yönteminden istifade edilmiştir. Aynı zamanda bu yöntemin temsilcilerinden olan Anthony Giddens'in yorumlayıcı yöntem kapsamında ele aldığı "Sadece toplumsal eyleyenler değil onları araştıran toplumsal araştırmacılar da düşünümseldir"[1] fikriyle yorumlayıcılık kapsamında "çifte hermeneutik" görüşüne dayanan bazı değerlendirmeler de yapılmıştır. Özetle bu çalışmanın, karma yaklaşımların ilişkiselliği aracılığıyla, analiz ve yorumlamayı içeren nitel bir çalışma olduğu söylenebilir.

[1] George Ritzer, Stephisky Jeffery, *Sosyoloji Kuramları*, Çev. Himmet Hülür, De Ki Yayınları, Ankara, 2014, s. 518-519

5. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmanın evreni, içeriğinde din, dindarlık, din–kültür ilişkisi ve etkileşimiyle kendini gösteren sosyolojik öğelerin aşamalı bir şekilde yeniden üretildiği tüm Kurtlar Vadisi dizisi serileridir. Araştırmanın örneklemi de, dini değerlerin aşamalı olarak dizinin çeşitli bölümlerine yansıtılmış bir şekilde işlendiğini görebilmek amacıyla 2003 ve 2016 yılları arasında yayınlanan Kurtlar Vadisi dizisi ve sinema filmleri olarak belirlenmiştir.

1. BÖLÜM

1. DİNİ/MANEVİ DEĞERLER VE TOPLUM

1.1. Değer Kavramı

Genel olarak, 'bir şeyin önem kazanmasını sağlayan ölçü' şeklinde tanımlanan değer kavramı, neredeyse tüm dillerde hem ekonomi alanında bir şeyin ederi, kıymet veya paha olarak, hem de günlük hayatın şekillendirilmesi, insan hayatının anlamlandırılması amacıyla müracaat edilen bir inanç temeli olarak kullanılmaktadır.[2]

Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlüğünde "değer" kelimesi şu şekilde tanımlanmaktadır:[3]

> "1. Bir şeyin önemini tespit etmeye yarayan soyut ölçü, kıymet, bir şeyin karşılığı,
> 2. Bir şeyin parayla ölçülebilen karşılığı, paha, kıymet, valör,
> 3. Meziyet, üstün nitelik, kıymet,
> 4. Üstün, yararlı niteliklere sahip kişi,
> 5. Kişinin talep eden, ihtiyaç duyan bir varlık olarak nesneyle bağlantısında tespit edilen şey.
> 7. Bir ulusun sahibi olduğu toplumsal, kültürel, bilimsel ve ekonomik değerlerini kapsayan maddi ve manevi ögelerin bütünü,
> 6. Bir bilinmeyenin ya da değişkenin sayıyla anlatımı."

MEB kitabında değerlerin özellikleri aşağıda verildiği gibi sıralanmıştır.[4]

> "1. Değerler toplum veya bireylerin benimsediği birleştirici olgulardır.
> 2. Toplumun sosyal ihtiyaçlarına cevap verdiği ve bireylerin iyiliği için olduğu kabul edilen ölçütlerdir.
> 3. Bilinçle birlikte duyguları ve heyecanları da ilgilendiren yargılardır.
> 4. Bireylerin bilincinde yer almakta olan değerler, onun davranışını yönlendiren güdülerdir.
> 5. Soyut ve genel bir niteliğe sahip olması, değerleri normlardan ayıran noktadır."

Bu anlamda değer, birey ve toplumun bütün hayatı üzerinde etkili olan, insanın istek, gereksinim ve gayelerinin oluşma aşamasında başat role sahip,

---

[2] Ahmet Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi*, Babil Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 51-52

[3] TDK, Güncel Türkçe Sözlük, 2021, *https://sozluk.gov.tr/*, (Erişim tarihi: 05 Ekim 2021).

[4] MEB, *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 4–5 Sınıf Öğretim Programı ve Kılavuzu*, Ankara, 2005, s. 87

tercihler yapılırken rehberlik eden inanç ya da ilke olarak değerlendirilebilmektedir. Sosyal bilimler alanında "değer" kavramı ilk kez Znaniecki tarafından kullanılmıştır.[5] Değer kavramı; ahlak, estetik, ilahiyat, iktisat, felsefe, psikoloji ve sosyoloji disiplinlerinde yeri olan önemli ve oldukça geniş kapsamlı bir kavramdır.

Türkçede değer, "karşılık olma" kavramını ifade eden "değmek" kökünden türetilmiş bir kelimedir. Bu anlamda bir şey için biçilmiş karşılıktır ve bundan dolayı da karşıladığı ihtiyacın özelliklerine göre değişebilen bir nitelik anlamına sahiptir. Sosyoloji alanında değer kavramı, bilinç olgularının ve nesnelerin insan, sınıf ve toplum için taşıdığı önemi tespit eden nitelikleri belirtme[6] olarak anlaşılmaktadır.

"Değer" kavramı, yaygın biçimde "değerler" ifadesiyle kullanılmaktadır. Bu kavram "toplumsal değerler", "manevi değerler", "evrensel değerler", "aşkın değerler"" "cumhuriyet değerleri", "kurumsal değerler", "folklorik değerler", "demokratik değerler", "dinsel değerler", "milli ve manevi değerler", "ulusal değerler" gibi söz grupları şeklinde kullanılmaktadır. Bu bağlamda "değer" sözcüğü; doğru, kabul edilen, güzel olan, erişilmesi amaçlanan ve savunulabilir olma özelliğine sahip olan anlamına gelmektedir. Sözü edilen anlamlarıyla değer kavramı, bugün günlük hayatın birçok alanında sık sık kullanılan bir kavramdır. Politikadan iş yaşamına, akademiden tıbba, medyadan eğitime birçok farklı alanda insanların üzerinde anlaşmaya vardığı veya olmak için çaba harcanan bir kavramı ifade etmektedir.[7] Bu durum, esas itibariyle tek tek ne oldukları tam anlamıyla bilinmeyen, ama aynı çerçevede bir araya getirilebileceği kabul edilen değerlerin bir araya getirilmesini ortaya çıkarmıştır. Bu karmaşa, temelde zaten muğlak bir kavram özelliğine sahip "değer" kavramının daha da muğlak hale gelmesine, herkesin değerlere kendi çerçevesinden bakmasına yol açmaktadır. Ne var ki tanımı nasıl yapılırsa yapılsın değer kavramından bireyin yaşamı, kişiliği, sosyal yaşamı,

[5] Nuri Bilgin, *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 83
[6] Mustafa Gündüz, *Ahlâk Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, 2005, Ankara, s. 45
[7] Şeyma Arslan, Fatma Yaşar, Yükselen Değer Kavramı Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım, "*Değerler Eğitimi Dergisi*", 1/1, 2007, s. 8

hatta ölümü üzerinde dahi olabilecek bir faktör, yani uygun, iyi ve talep edilen olarak kabul edilmiş şeyler kastedilmektedir.[8]

Kişiler için değerler, bir bakıma ölçü teşkil etmektedirler. Ne var ki değerler, beğenilme derecesi dikkate alınarak da ölçülendirilmektedir.[9] Değer bir ölçü olarak kullanıldığı zaman, olan ile olması gereken ayırımını içermekte ve daima olumlu veya olumsuz bir şey olarak görülmektedir. Bu çerçevede; güzel (olumlu) ve çirkin (olumsuz) gibi estetik değerlerden, yararlı (olumlu) ve yararsız (olumsuz) gibi faydacı değerlerden, iyi (olumlu) ve kötü (olumsuz) gibi ahlaki değerlerden, doğru (olumlu) ve yanlış (olumsuz) gibi mantıki değerlerden ve nihayet sevap (olumlu) ve günah (olumsuz) gibi dini değerlerden söz edilebilmektedir.[10]

Bu durumda değer kavramı, "olması gereken" hali belirten bir kavramdır, bilginin ve bilimin doğrudan konusu konumundaki "olmuş olan" durumundan farklıdır, demek mümkündür. Bundan dolayı kavram olarak değer, kuramsaldan çok, pratik bir karaktere sahiptir. Yani değer, eyleme ve ideal olana yönelik bir kavramdır. Dolayısıyla değerleri, insanın varlık şartları oluşturan ölçütler olarak nitelemek yanlış olmayacaktır. İnsan, değerler dünyasını varlıklarla kurduğu ilişkilere bağlı olarak oluşturmaktadır. İnsanın var olanlarla ilgili edindiği bilgileri kullanma sürecinde vardığı sonuçlar, onu değerler kazanma noktasına götürmektedir.[11] Böylece değerler, toplumsal hayata şekil veren ve onları tespit eden temel unsurların büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Toplumsal yapı içinde eylemler, tutum ve davranışlar, duygular, düşünceler, gruplar, kişiler, amaç ve araçlar bir bütün olarak ve değerler dikkate alınarak mukayese edilmekte ve "daha kötü", "daha iyi", "daha doğru", "daha adil" şeklinde değerlendirilmektedir.

[8] Asım Yapıcı - Z. Salih Zengin, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma", *Değerler Eğitimi Merkezi*, 2003, 4/1

[9] Mustafa Aydın, "Gençliğin Değer Algısı: Konya Örneği", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1/3, 2003, s. 122

[10] Ahmet Cevizci (ed.), *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 432

[11] Süleyman Hayri Bolay, "Aşkın Değerler Buhranı", Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, Değerler Eğitimi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 60

Özet olarak değerler, arzu edilen ile arzu edilmeyeni, doğru olanı ya da doğru olmayanı, beğenileni ya da beğenilmeyeni belirleyen bir işleve sahiptir.[12]

Tüm bunlara bakıldığında; karar alma sürecinde insanın kendisini, doğumundan itibaren bilinçli veya bilinçsiz olarak kuşatmış olan belirli değerlere göre hayatını şekillendirmekte olduğunu görülmektedir. Bu da her türlü amaç ve hedefin, ilişki ve çıkarların, tutku ve isteklerin, güç, iktidar, sevgi ve nefretin, inanç ve inkârın, doğruluk ve sadakatin, bir değeri ifade ettiğini ve bir değere dayandığını ortaya çıkarır. Durumun böyle olması da bütün insanların içine doğdukları ve daha sonra yaşamı boyunca buna göre şekil aldığı toplumun değerleriyle örülü bir yapı kazanmasına neden olmuş, bilim insanlarını değerlerin işlev ve özellikleri ile alakalı meraka sevk etmiş ve onlar üzerinde araştırmaya yöneltmiştir.

1.1.1. Değerler ve Kaynağı

Toplumsal konularla ilgilenenlerin üzerinde en fazla tartıştığı konu hiç kuşku yok ki "değerler" meselesidir. Konuya olumsuz yaklaşan bir kısım bilim insanı, toplumsal değerlerin esas itibariyle gerçeklikle ilişkisi içinde olmadığını, değerlerin genel olarak sosyal bilim çalışma sahasının dışında birer etik ve psikolojik olgu olduğunu iddia etmektedir. Bu bağlamda sosyal politikalar bakımından önemli etkisi olması muhtemel soruların yöneltildiği tüm noktalarda değer yargıları konusu üzerinde durulmaktadır.[13] Sosyal bilim disiplinlerinden felsefe, sosyoloji, psikoloji ve ilahiyat bilim dalları tarafından değer kavramı konusunda birçok çalışma yapılmıştır. Sözü edilen bilim dallarının her biri kendi alanı çerçevesinde "değerler" konusu üzerinde durmuştur. Sosyoloji ise; değerlerin içeriğinden ziyade, toplum üyelerinin paylaştığı ölçüt oluşturma ve toplumsal davranışları yönlendirme özelliğinin yol açtığı sorunlarla ilgilenmektedir.

20. yüzyıldan başlayarak içinde olduğumuz 21. yüzyıl, değerlerle ilgili birçok değişimin yaşandığı dönemler olmuştur. İlk başta pozitivizm ve genel anlamı

[12] Sezgin Kızılçelik, Yaşar Erjem, *Açıklamalı Sosyoloji Terimleri Sözlüğü,* Atilla Kitabevi, Ankara, 1994, s. 99.
[13] Nazmi Avcı, *Toplumsal Değerler ve Gençlik* Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007, s. 7

itibariyle de aydınlanmayla ortaya çıkan modernite, gelenek karşısında duruşuyla kendi değerlerini getirmek suretiyle insanı ve insanın varoluşu kavramını yeniden tanımlamıştır. Söz konusu tanımlamada birey olarak insan ve insanın maddeyle olan ilişkilerine ağırlık verilmiş, üstün tutulan ve yaşama yön veren değerler, kutsal ve manevi olma özelliklerinden çıkarılmıştır. Bu yeni sistemde "kutsal" kavramı da zaten kendi öz anlamını yitirmiştir. İnsani değerler adı da verilebilecek, insanı insan yapan şeylerin ne olduğu meselesinin cevabı, bireysel ihtiyaç ve özelliklere indirgenmek suretiyle yanıtlanmıştır.[14] Pozitivist düşüncenin aşkınlık karşıtı olumsuz yaklaşımından toplumların en önemli olguları olan toplumsal ve dinsel değerler de nasibini almış, sosyoloji alanında uzun yıllar değer araştırmalarına uzak durulmuş, bu konularla ilgilenmek, bilimsel olmayan bir uğraş kabul edilmiştir. Hâlbuki değerler, toplumu anlamlandıran ve ona önem katan ölçütlerdir. Bundan dolayı toplum ve birey yaşamının anlamı, ancak değerlerin analiz edilmesiyle açıklığa kavuşabilmektedir.[15] Yukarıda sözü edilen değerlere yaklaşımda ortaya çıkan değişim de zaten yeteri kadar karmaşık olan "değerler" alanının iyice birbirinden kopmasına, farklı toplumların hatta aynı toplum içindeki farklı kesimlerinin değer yargıları bakımından birbirinden farklılaşmasına neden olmuştur.

Özellikle Türkiye'de iki yüzyılı aşkın bir süredir dinsel ve geleneksel değerler arasında genel anlamda bir ikilem yaşanmakta, özellikle dinsel değerler yoğun bir biçimde tartışılmaktadır. Sözgelimi bu bağlamda, bazıları dini değerlerin düşüşünden söz ederken, bir diğer grup yükselişinden bahsedebilmektedir.[16] Türkiye'nin Batılılaşma süreciyle birlikte şekillenen toplum içindeki ayrışma, aynı konuyu toplumun farklı katmanlarının farklı algılamasına neden olan süreci başlatmıştır. Söz konusu durum bugün de sürmektedir.

Modernlik öncesinde, toplumlarda genel itibariyle kademeli bir evren tasavvuru vardı ve söz konusu âlemde nitelik ve değerle ilgili ölçüler ortak

[14] Ahmet Şişman, "Açılış Konuşması", *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul, 2016.
[15] Mustafa Aydın, *Gençliğin Dini ve Sosyal Değerleri*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2010, s. 12
[16] Süleyman Hayri Bolay, *age*., s.57

nitelikler taşımaktaydı. İyi, doğru, güzel, ahlaklı olan her zaman üstün tutulur; kötü, yanlış, çirkin, ahlaksızlık, şirretlik ise her zaman kötü ve aşağı kabul edilirdi. Aydınlanma süreci ve sanayi devrimi, söz konusu değerleri bir tarafa atarak, din ile ahlakı; siyasetten, sanattan, ekonomiden kesin hatlarla ayırmıştır.[17] Din ile ahlakın birbirlerinden ayrılması da değerlerin oluşum sürecinde en büyük yeri olan "ahlak" alanında, doğal olarak da "değerler" konusunda bir bölünmüşlük halini beraberinde getirmiştir. Toplum hayatında aşkın değerlerin yerinin zayıflaması, esas itibariyle değersizleşmeyi getirmiştir.

Farklı kesimlerden birçok bilim insanı ve aydın, ahlaki ve sosyal değerler bakımından modern toplumun ciddi bir sorun içinde olduğunu kabul etmektedir. Sorunların boyutları farklı olsa bile, "gelişmiş" ya da "gelişmekte olan" ülke olup olmaması fark etmeksizin, birçok ülkede bu gözlemin doğru olduğunu ortaya koyan ve göz önünde bulundurulması gereken ciddi gelişmeler vardır.[18] Modern toplum yapısında özgürlük olgusu adına, bütün bedensel hazlar meşru kabul edilmiş, dinler tarafından asırlarca yasaklanan cismani zevkler, insan şerefi ve zürriyeti açısından tehdit oluşturacak düzeyde, modern kültürün parçalarından biri olmuştur. Ahlaki eylem bağlamında sonuca yönelik ilkeler hâkim olmuş; sırf iyiliği amaçlayan bir eylem yapmak, gerekçesi olmayan nadir görülen bir olay haline gelmiştir.[19]

21. yüzyıl, insanlık tarihinde daha önce hiç yaşanmamış bir düzeyde bilimsel ve teknolojik bir büyüme zamanı olmayı vaat etmektedir. Bu büyüme ya kaosu, bozulmayı, savaşı, açlığı ve hastalığı tetikleyecek ya da hümanist bir iş birliği, gelişme, ilerleme ve barış dönemini başlatacaktır. Ortaya çıkan şey, hangi değerlerin benimsendiğine, öğretildiğine, teşvik edildiğine ve yasalaştırıldığına bağlı olacaktır. Kasıtlı olarak seçilmesi ve şansa bırakılmaması gereken değer seçimleri laik, küresel ve ailesel olmalıdır. Kabul edilen değerler uluslararası, ulusal, yerel ve kişisel olarak benimsenmeli, öğretilmeli, teşvik edilmeli ve desteklenmelidir. Burada önerilenler,

[17] *Age.*, s. 57
[18] Seyfi Kenan, *Modern Eğitimde Değer Arayışları*, "DEM Dergi", Değerler Eğitim Merkezi Yayınları 2007, s. 28.
[19] Yasin Ceylan, "Değerlerin Evrimi ve İdeal Tıp", *Radikal Gazetesi* (06 Nisan 2007).

bir barış ve uyum dünyasının -insan çeşitliliğine saygı duyulduğu ve hoş görüldüğü bir dünya- var olmasını sağlayacak; her bireyin, ayrım gözetmeksizin özgür bir atmosferde, potansiyelini en üst düzeye çıkartarak etkinleştiren ve teşvik eden değer seçimlerinden bazılarını, etik yapı taşlarını temsil etmektedir. Bu idealize edilmiş dünyayı meydana getirmek için gerekli olan, her bireyin temel haklarını tanıyan ve hiçbir erkek ya da kadın sınıfının küçük düşürülemeyeceği ve yalnızca arzuları yerine getirmek için var olan köleler gibi muamele görmeyeceği, demokratik, çoğulcu bir toplumdur. Yani bu yeni yüzyılda; erkekler ve kadınlar, başkalarının şehvetleri, hırsları veya açgözlülüğü için araç olarak kullanılmayacağı bir dünyada, evrimsel sürecin benzersiz ve nihai bir ifadesi ve dolayısıyla paha biçilemez bir değeri olarak kabul edilecek ve saygı görecektir. Buna karşın genel kabul bağlamında değerlerin kaynağı genellikle inançtır. Çünkü inanılan şey aynı zamanda bir değerdir. Bazı değerlerde ise esas olan bilmektir. "İnanmaya dayalı değerler, din ve ahlâk değerleridir ki bunlara 'aşkın değerler' adı verilmektedir." İnanmak, değerleri dine bağlayan bir olgudur. Bu çerçevede din ile değer arasındaki ilişki karşılıklıdır demek yanlış olmaz. Değerler dinin dokusunu tesis ettiği gibi, din de ortaya değerler koyabilmektedir. Özellikle beşeri dinlerin oluşum evresinde değerlerin başlı başına bir etken olması gibi din olgusu da değerlerin bizzat ortaya çıkması, varlığını devam ettirmesi ve insan yaşamına bir hiyerarşi içinde yön vermesi noktasında etkili olmaktadır.[20]

Değerin kaynağıyla ilgili tartışmaları daha iyi anlayabilmek adına "değerlerin kaynağı nedir?" sorusunu tam anlamıyla anlamak gerekmektedir. Çünkü bu sorudan "kim değer verdiği için değer değerlidir?" anlamı çıkarılabileceği gibi "değere değer veren 'hangi sebeple' değer vermektedir?" anlamının çıkarılması da mümkündür. Bu soru daha da açılırsa, meseleyi iki şekilde açıklamak mümkün olacaktır: "Değeri değerli kılan, değer yargısında bulunan kimdir?" sorusunun yanıtı, toplum ve insan olabileceği gibi insanüstü aşkın bir iradenin olması da mümkündür. Bir diğer soru ise: Değere değerini veren, (toplum, insan veya aşkın varlık) değer verdiği şeye değerli olduğundan dolayı mı değer

[20] Süleyman Hayri Bolay, *ag*e., s.60

verir, yoksa değer verdiğinden dolayı mı bir şey değerli olarak kabul edilmektedir? Yoksa: Değer, sadece öznel bir yargıdan, bir inançtan mı ibarettir, ya da bireylerin inançları dışında nesnel bir gerçekliği mi simgelemektedir?[21] Bütün bu sorularla birlikte ortaya çıkan tartışma, yüzyıllardır hem felsefede hem de İslamî ilimler kapsamında tartışılagelmiştir. Daha net bir ifadeyle söz konusu soru "şeylere değeri kimin verdiği" ve "şeylerin özlerinden dolayı mı iyi oldukları" yoksa "onlara iyi anlamı yüklendiğinden dolayı mı iyi kabul edildikleri" ile ilgilidir.

Bu konuyla ilgili değişik görüşler ortaya konulmaktadır. Kimi düşünürler değerlerin doğuşla birlikte geldiğini, bizzat kişinin içinde olduğunu ve içsel bir değere sahip olduğunu savunurken; bazıları da değerlerin sonradan kazanıldığını onlara değer verenlerin algılamalarına bağlı, tamamen göreceli olduğunu iddia etmektedir.

Değerlerin hiçbir gerçekliğinin olmadığı, kişilerin bireysel değerleriyle ilgili olmadan incelenemeyeceği yaklaşımı sosyal bilimcilerde genellikle egemen bir görüştür. Öte yandan Campbell ve Katz gibi bazı sosyal bilimciler ise kişilerin değerlerinden ziyade objelerin değerlerinin olduğunu ifade etmektedirler. Bu görüşü kabul edenlerin sayısı günden güne artmış ve bugün bu görüş genel kabul görür olmuştur.[22]

Bu konu, İslami ilimlerden "İslam felsefesi" alanında çok yaygın biçimde tartışılmasının yanı sıra; daha yaygın bilinen biçimiyle Kelam ilminin de bir tartışması olarak "hüsun-kubuh meselesi" adıyla ünlenmiş olan bir tartışma konusu olmuştur. Mutezili kelamcılar, bu konu hakkında "bir şey özü itibariyle iyi olduğundan dolayı emredilmiş, aynı şekilde özü kötü olduğundan dolayı da yasaklanmıştır," görüşündedirler. Yani Allah'ın bir şeyi yasaklaması, emretmesi, tavsiyede bulunması ya da bulunmaması o olguda veya davranışta yer alan

[21] Ertan Özensel, "Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer", *Değerler Eğitimi Dergisi*, Konya, 2003, s. 225
[22] *Age.*, s.225

özelliklerden dolayıdır. Bu yaklaşımın devamı niteliğinde nesnel bir varoluşu olan ahlâkî değerler insan aklı yoluyla bilinebilmektedir.[23]

Gazâlî'nin de dâhil olduğu Eş'ari kelamcıların yaklaşımlarına göre; iyilik, kötülük, adalet gibi ahlâkî değerlerin, Allah'ın muradı olan şey dışında bir anlamı bulunmamaktadır. Bu durumda onlar, insan davranışlarının ontolojik olarak tarafsız olduğu düşüncesindedir. Bu durum, Gazâlî tarafından: "değerlerin ontolojik mahiyetleri olsaydı, istisnai hallerde kötü şeyler iyi kabul edilemezdi" ifadeleriyle açıklamıştır. Bu bağlamda Eş'ari kelamcılar, ahlâkî değerlerin ancak vahiyle bilineceği düşüncesindedir. Yani ahlâkî değerler, Allah tarafından emredildiğinden dolayı iyi ya da yasakladığından dolayı kötüdür.[24]

Değerlerin kaynağı hakkında Maturidi kelamcılar, orta bir yol izlemeyi tercih etmektedir. Onlara göre bir kısım değerler, bizzat iyi ya da bizzat kötü olabildiği gibi, bu ikisinin arasında yer alanlar da bulunmaktadır. Bunların bir kısmıyla ilgili bilgiye insan aklını kullanarak ulaşabilirken, bu bilgilerin bazılarını bilmek, ancak vahiy yoluyla mümkündür.[25] Değerler konusunda söz konusu değerlerin kaynağını belirlemek önemli olduğu kadar, değerlerde değişme olup olmayacağını belirleme konusu da önemlidir.

Değerlerin kaynağıyla ilgili konuda felsefe tarihinde iki temel çizgi üzerinde durulmaktadır. Bu kaynaklardan ilki; "değerlerin rölatifliği", "değerlerin mutlaklığı" ise ikincisidir. Değerlerin rölatifliği düşüncesi; değerlerin aynı çağ içinde her bir toplum için değişiklik arz etmesi ya da aynı toplum içinde farklı çağlara göre değişmesine dayandığı gibi aynı toplum içinde farklı gruplar içinde de değişen bir olgu kabulüne dayanır. Söz konusu yaklaşım, Antikçağ septiklerinden (şüphecilerinden), bugünün tarihselcileri ve pozitivistlerine kadar sirayet eden bir değer anlayışını belirtmektedir.[26]

---

[23] Recep Kılıç, *Ahlakın Dini Temeli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992, s. 95-96.
[24] *Age.*,s. 105
[25] *Age.*,s. 89
[26] Neşet Toku, "Değerlerin Dilemması: Sübjektiflik ve Objektiflik", *Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri*, Vadi Yayınları, Ankara, 2002, s.102

Bireye ve seçimlerine vurgu yapan Varoluşçular, insanların kendi özgür iradesini kullanarak değer oluşturmak gerektiğini ifade etmektedir. Frankfurt Okuluna göre ise; değerler toplumdaki güce göre oluşmaktadır. Değerlerin diğer şeyler gibi değişimi, değerlerin en önemli özelliklerinden biridir. [27]

Pragmatistler değerlerin zamana, durumlara ve mekâna bağlı, yani göreceli olduğunu ileri sürmektedirler. Onlara göre; evrende sürekli değişme olduğu için değerlerde de değişme olmak zorundadır. İnsanların toplumsal ve bireysel gelişimlerine katkısı olan şeyler değerli, onların gelişimlerine engel olan ve deneyimlerine sınırlama getiren şeyler ise değersizdir.[28]

Değerlerin mutlak olduğu düşüncesi, bütün değerlerin gerçekliğinin mutlak bir kaynağa dayandığı düşüncesine dayanmaktadır. Doğruluk veya yanlışlığın kaynağı, insanın kanaati değildir. İşte bundan dolayı değerler, asla değişmemektedir. Değerlerin nesnelliğini/mutlaklığını savunanlar, onların toplumdan topluma değiştiğinin, farklı şeylerin farklı zaman diliminde, farklı insanlar tarafından değerli kabul edildiğinin farkındadır. Ancak bu durum, zaman içerisinde değişen şeyin değerler değil; bu değerleri algılayan bireyler veya gruplar olduğu yaklaşımıyla yorumlanmaktadır.[29]

Değerlerin değişebilir olması, değerlerin evrenselliğiyle de yakın bir ilgi içindedir. "Evrensel" ya da "genel geçer" şeklinde tasnif edilen değerler, herkes tarafından uygulanmakta olan değil, ancak herkes tarafından benimsenen ve kabul edilen, ortak akla dayalı bir ahlâk anlayışını kasteder. Değerlerin rölativizmi düşüncesi, sonuç olarak evrensel değerlerin de olmayacağı düşüncesini beraberinde getirmektedir. Çünkü değerler, farklı toplumlar ve kültürlerde değişiyorsa, değişik ahlâkî normların doğmasına yol açıyorsa, sonuç itibariyle neyin doğru veya neyin yanlış olduğu konusuna karar verilemeyeceğini iddia etmektedir. Bu yaklaşım her

[27] Sadegül Akbaba Altun, "Eğitim Yönetimi ve Değerler", *Değerler Eğitimi Dergisi*, Bolu, 2003, s.9
[28] *Age*., s.9
[29] Neşet Toku, *age*., s.102

ne kadar liberal ya da sempatik görünüyorsa da ifade ettiği anlam itibariyle sınırlı olduğu kesindir.[30]

Değer kavramında olduğu gibi ahlâkın da değişmez, mutlak ve nesnel olduğu düşüncesine intikal etmek mümkündür. Çünkü ahlâk; değer yargılarının ya da değerlerin toplamından oluşmaktadır. Bundan dolayı ahlâkın kaynağı hakkında da aynı türde tartışmalar yapılmaktadır. Ahlâkî değerleri bir analizden geçirmeden önce ahlâkın kaynağını bilmek gerekmektedir. Kimi düşünürlere göre ahlâkî değerler, toplumsal değerlerin bir alt koludur. Böyle bakıldığı zaman; tıpkı diğer toplumsal değerler gibi toplumun benimsenme düzeyi dikkate alınarak ahlâkî değerler de değişebilmektedir. Ancak ahlâkın ve ahlâkî değerlerin kaynağı ilahi olduğundan dolayı dinlerin yaklaşımına göre değişmemektedir. Bundan dolayı tüm büyük dinsel inançların temel ilkelerinde olduğu gibi, ahlâk ilkeleri de evrensel ve dolayısıyla değişmezdir. Evrensel bir ahlâka ulaşmak, bunu iddia eden açısından çok kolay, ancak bütün anlayışları kuşatacak, tüm insanlara hitap edecek bir evrensel ahlâk arandığında, onu bulmak çok zordur ve şimdiye kadar başarılamamıştır. Bu sebeple üzerinde pek çok insanın mutabık kalacağı evrensel bazı değerlerden söz edilse de evrensel ahlâk düşüncesi daima ütopya olarak kalacak gibi görünmektedir"[31]

Evrensel ahlâkî değerlerin olabilirliğine/olmazlığına ilişkin tartışmalar devam etmekle birlikte, dünyada bugün evrensel ahlâk anlayışının zorunlu hale geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü globalleşme süreci, toplumların ve insanların birbiriyle daha fazla ve yoğun iletişimde olmalarını gerektirmekte, bu bağlamda da yeni birçok soruna neden olmaktadır.[32]

Teknolojik alanda büyük ilerlemeler yaşanırken değerlerde de bir çözülmenin olduğu görülmektedir. Toplumlar ve bireyler, kendilerini diğer bölgelerde yaşanan olaylardan soyutlayacak ya da kendi kendilerine çözümler

---

[30] Nermin Çiftçi, Kohlberg'in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi: Ahlak ve Demokrasi Eğitimi, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2003, s.47

[31] Ayşe Sıdıka Oktay, *"İslam Düşüncesinde Ahlaki Değerler ve Bunların Global Ahlaka Etkileri"*, Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul, 2004, s.133

[32] *Age.*, s.135

bulabilecek durumda değildir. Bütün bu nedenler, geleneksel ahlâk değerleri ve anlayışlarından farklı olarak dünya genelindeki tüm insanlara hitap edecek küresel ahlâk düşüncesini ve küresel değerleri gündeme getirmektedir.[33] Tanımlamayı açıklamak gerekirse; küresel etik, tüm insanların aynı değerleri benimsemesinden ziyade, milli ve bireysel etik bilincinin ötesinde, dünyadaki bütün insanları kapsamına alan etik bir sorumluluğu ve duyarlılığı belirtmektedir. Yani, bireyin yapıp ettiklerinde kendisini bütün insanlığa ve dünyaya karşı sorumlu ve görevli kabul etmesi, aile, ulus ve millet sınırlarının ötesine geçmesidir."[34]

1.1.2. İslam Dininde Ahlâki Değerler

Din ve ahlak kuralları, hiç kuşku yok ki toplum içerisindeki en belirgin normlardır. Din ve ahlak kuralları, sosyal hayat içinde genellikle birbirinden ayırt edilmesi kolay olmayan bir bütünlük oluşturmuştur. Söz konusu iki sistem, devamlı olarak birbirini beslemekte, birbirinin yaygınlığını ve sürekliliğini artırmak suretiyle güçlendirmektedir. Din, toplumla ilgili diğer normlardan kendisi için uygun olanları dinsel bir görünüme dönüştürmesinin yanı sıra; doğal olarak ahlaki ve sosyal kurallar da dönemin egemen din anlayışından etkilenmektedir.

Bütün toplumlarda kendi dini inançlarına göre farklı ahlâki değerlerin geliştiği görülmüştür. Değerin ne olduğu, kaynağını nereden aldığı gibi tartışmalar elbette önemlidir. Değerin tanımı, sınıflandırılması ve değerlerin değişimlerine ilişkin görüşler, değerin kaynağına dair inançlara dayanmaktadır.

Değer konusunda dinler, farklı bakış açısına sahiptir. İslâm dininde, ahlâkın kaynağının vahiy olduğu kabul edilmektedir. Bundan dolayı İslâm, değerlerin değişmediği düşüncesindedir. Bu genel kabule rağmen İslâm içerisinde farklı düşünceler olduğu görülmektedir.[35] Daha öncede sözünü ettiğimiz gibi; İslam düşünce yapısında değerlerin kaynağıyla ilgili yaklaşımda; değer verilen şeyin

---

[33] *Age.*, s.135

[34] Yasin Ceylan, Global Etik, *Doğu-Batı Dergisi,* Ankara, 2004, s.128

[35] Fatma Şükran Arslan, *Sünen-i Ebû Davud'un Edep Bölümünden Hareketle Hz. Peygamber'in Karakter Eğitiminde Yer Alan Ahlaki Değerler,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003.

değerli olmasının bizzat olgunun ya da kavramın kendisinden kaynaklandığı ve Allah'ın ona değer verdiğinden dolayı değerli olduğu biçiminde farklı iki yaklaşım bulunmaktadır. Bazıları, ahlâkın kaynağını bizatihi iyi olan şeyin kendisi olarak görürken; başka bir yaklaşıma göre ahlâkın kaynağı Allah'tır. Ancak İslamiyet'te, bu konuda farklı yaklaşımların olması, ahlâkın insanlar tarafından değer olmaktan çıkarılamayacağı konusunda bir düşünce birliği olduğu gerçeğini değiştirmez. Daha açık ifade etmek gerekirse; İslam dinine göre değerler toplumsal kaynaklı değildir. Onları değer olarak vaz eden toplum veya insan değildir. Değer, ya bizatihi olarak kendi özelliğinden dolayı değerdir ya da Allah ona değer verdiğinden dolayı değerlidir.[36]

İslamiyet'te temel ahlak kuralları, Allah tarafından hükmedilmiş, Hz. Muhammed tarafından detaylı ve tatbiki bir biçimde açıklanmıştır. İslam inancında ahlak kurallarına riayet etmek dinin olduğu kadar aklın ve vicdanın emirlerine uyma zorunluğunun da bir gereğidir. Fakat burada esas nokta, Allah'ın emir ve yasaklarına uymak, ona karşı sorumluluklarının farkında olmak ve hesap vereceği bilincini bireyin iç dünyasına yerleştirmektir.[37]

İslam ahlakı, temel bazı ahlaki değerleri tespit etmiştir. Söz konusu temel değerler bağlamında bireylerin ahlaklı hale getirilmesi, din tarafından benimsetilmiş, inananlara yüklenmiş bir görev olmuştur. Yukarıda sözü edilen ahlakın kaynakları içinde en önemli olanlardan biri olan dine ve özelde de İslam'a baktığımızda; İslam inancının topluma ve bireylere tavsiye ettiği "İslam Ahlakı" hakkında çeşitli çalışmaların yapıldığını görürüz. Söz konusu çalışmalarda farklı sınıflandırmalara gidilerek İslam ahlakının esasları tespit edilemeye çalışılmıştır.

Sosyolog Mustafa Aydın tarafından Kur'an-ı Kerim fihristlerinden yararlanılarak yapılan bir çalışma sonucunda İslam inancında övülmüş ve yerilmiş tutum ve davranışlar sıralanmıştır. Konumuz açısından önemli olduğu

---

[36] *Age.*

[37] Süleyman Uludağ, "Ahlak 'Maneviyat ve Gündelik Hayat'", *İslam'a Giriş (Temel Esaslar)* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008, s. 325

düşüncesiyle Aydın'ın değerlerle ilgili bu sınıflamasını övülmüş ve yerilmiş tutum ve davranışlar olarak sunduğu kavramlar anlamlarıyla birlikte şu şeklindedir:[38]

İslâm dininde övülen belli başlı tutum ve davranışlar:

Adl: Adil davranmak

Afüvv: Affedici olmak

Ahd: Sözünde durmak

Dua: Allah'ı yardım istemek

Hikmet: Her şeyin ilahi bir inceliği olduğunu düşünmek

Islah: İnsanların arasını bulmak

İffet: Namuslu olmak

İhlas: Allah'a samimi olarak bağlanmak

İhsan: İyilikte bulunmak

İkram: Misafirine ikramda bulunmak

İktisat: Tutumlu olmak

İktizam: Öfkesini yenmek

İnfak: Başkalarına maddi yardımlarda bulunmak

İntisar: İyilikte yardımlaşmak,

İsar: Her haliyle hakkı ifade etmek

İstiğfar: Allah' tan bağışlanma talep etmek

İstikamet: Doğruca hareket etmek

İtidal: Dengeli hareket etmek

Meveddet: Topluma karşı saygılı olmak

Müsarea: Hayırlı işlerde yarışmak

[38] Mustafa Aydın, "İslam Bağlamında Ahlak", *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlak*, 2007, s. 85-88.

Nezafet: Temiz olmak

Rahmet: Merhametli olmak

Sabr: Olumsuzluklara karşı dirençli olmak

Sekine: Kalben huzur bulmak

Selamet: Kalbini selamete açmak

Sıdk: Doğru olmak,

Şükür: Allah'a teşekkür etmek

Takva: Allah'a saygılı olmak

Tavsiye: Hakkı ve sabrı önermek

Tevazu: Ağırbaşlı olmak

Tevazu: Alçakgönüllü olmak

Tevbe: Allah'tan özür dilemek

Tevekkül: Allah'a dayanmak

Uhuvvet: Kardeşliğe riayet etmek

Vefa: İyiliğe iyilikle yanıt vermek

Velayet: İyilerle dost olmak

Zikir: Allah'ı anmak

<u>İslâm dininde yerilmiş belli başlı tutum ve davranışlar:</u>

Bağy: Taşkınlık etmek

Batar: Çalım atmak

Buğz: Buğz etmek

Bühtan: İsnatta bulunmak,

Büyücülük: Büyü yapmak ya da yaptırmak

Cübn: Hayıflanmak

Esre: Kötülüğe boyun eğmek

Fesat: Karışıklık çıkartmak

Fevahiş: Bütün işlerde aşırı gitmek

Fücür: Günah işlemek

Füdul: Yardımdan kaçınmak

Gaflet: Gaflette bulunmak

Gayret: Kıskanmak

Gıll: Kin gütmek, kindar olmak,

Gıybet: Başkalarını çekiştirmek

Gurur: Gururlanmak

Haset: Çekememezlik etmek

Hıyanet: Hainlik etmek

Hümeze: Sözle insanları küçük düşürmek

İfsat: Bozgunculuk etmek

İftira: Birinin yapmadığı şeyi yapmış göstermek

İhtiyal: Kuşkucu olmak

İsraf: Savurgan olmak

İstiğna: Allah'ın dışında kendini yeterli kabul etmek

İstira: Kulak hırsızlığı yapmak

Kasavet: Kalbi katılaşmak

Kibir: Kendisini beğenmek

Kizb: Yalan söylemek

Kumar: Kumar oynamak

Küfr: Allah'a karşı nankörlük etmek

Lehv: Ömrü oyun ve eğlence içinde geçirmek

Livata: Arkadan cinsel ilişkiye girmek, homoseksüellik, eşcinsellik ve lezbiyen davranışlarda bulunmak.

Lumeze: İnsanlara işaret yoluyla hakaret etmek

Mekr: Hileci olmak

Muhaseme: Kin gütmek

Muted: Dinde aşırıya gitmek

Müsafeha: Nikahı olmadan birlikte yaşamak

Nemime: İnsanlar arasında söz taşımak

Pahl: Cimrilik etmek

Riba: Faiz yemek

Sekr: Sarhoş olmak

Sekülerlik: Dünyaya aşırı derecede bağlanmak

Sıhriye: Alay etmek

Sırkat: Hırsızlık yapmak

Suizan: Ön yargılı davranmak

Tama: Doyumsuzluk içinde olmak

Tebzir: Elindeki malı mülkü saçıp savurmak

Tecessüs: Kendisiyle ilgisi olmayan şeyleri merak etmek

Tekebbür: Allah'a karşı kibirlenmek, büyüklenmek

Telmiz: Kişilere sevmediği lakaplar takmak ya da kullanmak

Teşbi: Yalan haber yaymak

Yeis: Allah'tan ümidi kesmek

Zina: Nikâh hali dışında cinsel ilişkide bulunmak

Sözü edilen tutum ve davranışların tüm İslam âleminde aynı önem derecesinde uygulandığını söylemek zordur. Bu değerlerin bazıları İslâm toplumlarında büyük bir önemle yaygın biçimde uygulanırken, bazılarını uygulama ve yaşama konusunda ise zafiyetler olduğu görülmektedir. Ancak burada önemli olan nokta; bireysel ve sosyal hayat için oldukça önemli olan bu değerlerin İslâm'ın temel kaynağı olarak kabul edilen Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamberin sünnetinde yer almış olmasıdır.

1.2. Aile ve Değerler

Toplumda milli ve manevi değerlerin benimsenerek gelişmesi için söz konusu değerlerin aile bünyesinde yer bulması, şekillenmesi ve bireyin yaşamında etkili olması gerekmektedir. İşte tam da bu nedenle "milli manevi değerler" kavramı ile "aile yapısı" kavramları genellikle birbiriyle birlikte kullanılmaktadır. 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun m. 8-f'de: "Toplumun millî manevî değerlerine, genel ahlaka ve ailenin korunması ilkesine aykırı olamaz" ifadeleriyle "aile" ve "değer" kavramları birlikte kullanılmıştır.[39]

Toplum yaşamında yer bulan değerlerin sürdürülebilir olması, korunması ve sonraki kuşaklara aktarılması noktasında en önemli kurum, ailedir. Ahlakın ve milli varlığın sürdürülmesi, sağlam bir aile yapısıyla doğrudan ilgilidir. Çünkü aile, medeniyet için değerler üreten bir sosyal birimdir. Bütün medeniyetler, kendi insanını yetiştirme sürecinde değer üretimini aile üzerinden gerçekleştirmektedir. [40] Aile olmadan değerleri gelecek nesillere taşımak zordur.[41]

Aile şuraları tarafından yapılan tespitler; Türkiye'de aile yapısının günden güne değer üretiminden uzaklaştığını göstermektedir. Değer üretmeyen aileler, çocuk yetiştirme gücünde zayıflama yaşamanın yanı sıra kendi dışında üretilen

[39] Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, 50 (15 Şubat 201M.S.), Kanun No. 6112.
[40] Sami Şener, *Sosyoloji,* İnkilâb Basım Yayım, İstanbul, 2014, s. 285.
[41] Ahmet İnam, "Değerler Hayatımızın Kendisidir. Değerler Biziz", *DEM Dergi*, 2008, s.86

değerleri tüketme eğilimine girmektedir.[42] Günümüzün modern toplum yapısında bireyselleşmenin yükselmesinden en fazla aile kurumu etkilenmektedir. Örneğin medyada "eğlence" olgusunu keşfeden bireyler, bu araçlara müptela olacak düzeyde yönelmişlerdir. Medya, toplum içindeki bireylerin birbiriyle ilgili bilgileri arttırmayı sağlamasına karşın, bazı kuramcıların ifadesiyle birbirleriyle birebir bağlar kurmalarını gereksiz hale getirmiştir.[43] Bu noktada, toplumun odağında yer alan ailenin görevini, modern toplum yapısında eğitim ve özellikle; kitle iletişim araçları paylaşmaktadır. Durumun böyle olması, ailenin görevlerini azaltmayla beraber aileye önemli sorumluluklar yüklemektedir.

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün 2010'da yayımladığı Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması adlı çalışmada, Türkiye'nin aile değerleri tespit edilmeye çalışılmıştır.[44] Söz konusu araştırmada yer alan veriler şu şekildedir:

1. Türk toplum yapısında aile kurumuna çok değer verilmektedir.

2. Eşlerin yaşadıkları sorunlar, eşlerin kendilerinin çözmesi gerektiği düşüncesi Türk aile yapısı içinde yaygınlaşırken; eşler yaşadıkları sorunların ailelerinin büyüklerini de ilgilendirdiği kanısına sahiptir.

3. Çocuk, ailelerin değer dünyası içinde çok ayrı bir değere ve konuma sahiptir.

4. Sadakat, evliliğin temeli olarak görülmekte ve evlilik kurumunda her bir eşin her türden fedakârlığı yapması gerektiği düşünülmektedir.

5. Ev içi işlerde erkek ile kadının paylaşımcı olması gerektiği yaklaşımı öne çıkmaktadır.

6. Evlilikte eşler arasında anlaşmazlıklar çıktığı zaman boşanma bir çözüm olarak kabul edilmesine karşın buna çok da sıcak bakılmamaktadır.

---

[42] Mustafa Ruhi Şirin, *Televizyon, Çocuk ve Aile,* İz Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 167.
[43] Richard Sennett, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, çev. Serpil Durak-Abdullah Yılmaz Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 363-365.
[44] *Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması,* ASAGEM, Ankara, 2010, s. 301-310.

7. Aile içinde son sözü söyleyecek birinin olması gerektiği ve bunun da erkek olmasının uygun görüldüğü anlayışı egemendir.

8. Evlenmeden çocuk sahibi olunması kesinlikle hoş görülmemektedir.

9. Evlilik dışı cinsel ilişki kesinlikle olumlu kabul edilmemektedir.

10. Nikâhsız birlikteliğe kesinlikle onay verilmemektedir.

11. Aile içinde kadına karşı şiddet uygulanmasına kesinlikle onay verilmemektedir.

12. Ailenin yaşlılarına ölünceye dek aile içinde bakılması yaklaşımı önemli bir değer olarak kabul edilmektedir.

13. Günlük yaşama dini kuralların önemli bir yeri vardır. Ailenin dini ve manevi değerlere bağlı olması gerektiği kabul edilmektedir.

14. Aile bireylerinin kendi aralarında ve akrabalara karşı güven duyguları oldukça yüksek bir düzeydedir. Öte yandan yakın sosyal çevreye karşı güven düşük düzeydedir.

15. Aileler genel itibariyle yaşamından memnundur.

Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması, aileyi yalnızca şekil bakımından ele alan kısır çalışmalardan farklı olması ve aileyi esas anlamda şekillendiren değerler bakımından ele alması ve güncel bir çalışma olması bakımından önemlidir.

1.2.1. Milli ve Manevi Değerler

Günümüzde sosyo-ekonomik süreçlerin hızla gelişmesi, yalnızca insanlığın küresel sorunlarının çözümü için optimal yolların aranmasını değil, aynı zamanda maddi ve manevi değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması gibi konuların da geliştirilmesini gerektirmektedir. Milli değerlerin ve bunların karşılıklı bağımlılığının bir ifadesi olan değerler sistemi, bir dizi tarih, modern eğilimler, çeşitli sosyal ve politik süreçler aracılığıyla milleti geçmişten geleceğe taşımaktadır. Bu değerler daha çok ulusun etnik özellikleri ve etnik alanı ile ilgilidir. Ulusların

sosyal gelişimi, ulusal ve etnik değerlerinin gelişimi ile ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olarak devam etmektedir.

Milli ve manevi değerler, belirli bir ulusun veya halkın bir dizi çıkarlarını oluşturmaları bakımından evrensel değerlerden farklıdır. Bir milletin değerleri başka bir millet tarafından kabul görmeyebilir ancak her milletin başka bir millet için değerli hale gelen değerlere saygı göstermesi önemlidir. Ne de olsa maneviyatın özü ulusal, evrensel ve kişisel değerlerdir. Milli değerler söz konusu olduğunda, bireylerin oluşturduğu değerlerin tanınması gerekir. Değerler, toplumu anlamlı kılan ve ona önem verdiren ölçütlerdir ve insanlar daima bu değerlerle örülü bir iletişim ağı içinde yaşamaktadır. Söz konusu iletişim; inanç, eğilim, değer, kaide ve genel anlamda ahlaki ve ekonomik yönden kendini gösterir. Manevi değerler kişinin yönünü belirleyen bir pusuladır. Ne giydiği, nerede ve nasıl yaşadığı, ne yediği, neleri öğreneceği, kiminle evleneceği, yaşamak için ne yapacağı ve nasıl para kazanacağı gibi durumlar maddi veya manevi değerlerin etkisi altındadır. Bundan dolayı toplumda yer alan bireylerin neleri yapması ya da yapmaması gerektiğini ve bunu toplumun içerisinde dile getiren iletişim yöntemlerini söz konusu değer yargıları sağlamaktadır.[45]

Değerler toplumsal yapı içinde genel nüfus tarafından yaşandıkça, zamanla özneleri doyurucu ve onlara mutluluk verici bir özelliğe sahip olduğu pratik olarak test edilmektedir. Böylelikle yüzlerce yıllık bir tecrübe sonucunda bugüne aktarılan bazı değer ve normlar aşağıda verilmiştir.[46]

> "1. Aile düzeni içinde: Ailenin kutsal olması, evde karşılıklı sevgi saygı, hediyeleşme, neşe, keder ve acıyı paylaşma, yardımlaşma, sıkıntıları birlikte omuzlama, hal hatır sorma, ziyaretleşme, kına yakma, nikâh töreni, sağdıç, dini nikâh, gayret kuşağı, isim koyma, doğan çocuğun kulağına ezan okuma, tebrik ve ziyaretler, gözaydın diş bulguru ve buğdayı, sünnet töreni, taziye, selamlaşma, yaşlılara ve büyüklere hürmet, tutumluluk, öksüz, dul ve yetimlere yakın ilgi, misafirlik, misafire ikram, komşularla iyi geçinmek, sofra duası, bereket inancı, büyük sofra kurmanın bereketli olduğuna inanılması…
>
> 2. Toplumsal mahiyeti olan bazı değerler: Düğün yemeği, sünnet töreni yemeği, iftar yemeği, cenaze evine yemek göndermek, adak, hacı yemeği, aşure, selamlaşma, bütün

[45] Anhony Robbins, *Sınırsız Güç*, çev. Mehmet Değirmenci, İnkilap Kitapevi, İstanbul, 1993, s.350-351
[46] Süleyman Hayri Bolay, "Değerlerimiz ve Günlük Hayat", *Değerler Eğitim Merkezi Yayınları*, 2007, s.17

işlere besmeleyle başlama, işin sonunda hamdetme, paylaşmak, siftah etmek, insana saygı, başkalarının haklarına saygı, tabiata ve hayvanlara sevgi, sözünde durma, sabırlı olma, özür dileme, nezaket, tevazu, hoşgörü, kibirden kaçınma, gönül alma, tasarruflu olmak, dayanışma, yetimleri korumak, hemşerilik, akrabalık ve hısımlık dayanışması, ramazan ve kurban bayramı ziyaretleri, Cuma tebrikleşmeleri, bayram ve kandil kutlamaları, türbe ve kabir ziyaretleri, Kerbela şehitlerini anma, Hıdırellez kutlamaları, Muharrem kutlamaları…

3. İslami kaynaklı değerler: Allah, Hz. Muhammed, peygamberler, kitap, ahiret, melekler, cennet ve cehennem inancı, kandiller, doğum, ölüm, sünnet, düğün, başarı ve zafer mevlitleri, Kuran'a özel saygı, namaz, bayram namazı, Cuma namazı, cami, cemaat ruhu ve namazları cemaatle kılma, ramazan orucu, hürriyet, adalet, insan haklarına uyma ve saygı gösterme, insanın yüceliği, sadaka, zekât, hac, umre, kurban, çocuk sevgisi, kadına saygı...

4. Evrensel değerler: Birleşmiş Milletler (BM) değerleri, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde vurgulanan değerleri, Batılı hayat tarzına bağlı olarak ortaya çıkan değerler, Avrupa Birliği değerleri, laikle ilgili değerler, demokratik değerle…

5. Temel değerler: Saygı, itibar, şeref, dürüstlük, sadakat, utanma, sabretme, sakin kalma, namusluluk, disiplin, barışçılık, uzlaşma ve uyum, çatışmadan uzak durma, sorumluluk, sevgi, güven, cömertlik, maneviyat, kendini aşma, yaşama sevinci…"

Bazı başlıklar altında kategorize edilen bu değerler, toplum tarafından iç içe geçmiş ve bir şekilde benimsenmiştir. Çünkü geleneksel, sosyal, dini, ahlaki değerler, örf adetler ile evrensel ve milli değerler birbiriyle kaynaşarak bütünleşmiş ve zaman içinde Türk toplumunda "Milli ve Manevi değerler" olarak kabul edilmiştir. Böylece birbiriyle ilişki içinde olan değerler, toplumda kendisine bir yer edinmekte ve her bir değer, toplumda benimsenme düzeyine göre hayatın içinde yaşamaktadır. Gelenek, görenek, örf adet, dil, din, aile kurumu, bayrak, vatan, kutsal gün ve geceler, kutsal mekânlar gibi toplumun benimsediği bu milli ve manevi kültür unsurları, birbirinden ayrılmayan hatta bütünleşmiş, birbirlerini tamamlayan ortak değerlerden oluşmuştur. Uzun bir zaman sürecinin ardından meydana gelen ve toplumdaki her bir ferdin ruh dünyasına etki eden bu değerler, toplumu ve milleti birlikte yaşatan ve bir arada tutan; onların huzurlu ve mutlu olmasını sağlamaktadır.[47]

Toplumda var olma durumları ve zaman içinde değişim gösterip göstermeyecekleri konusu, değerlerle ilgili önemli bir sorundur. Bu durum,

[47] M. Ali Eroğlu, "Toplumda Manevi Değerler Dili". *Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi*, Kırgızistan, 2008, s. 255

değerlerden ziyade inançla ilgilidir. Dinsel ve sosyal değerlerin birbirinden en önemli farkı, değişimle ilgilidir. Temel dinsel değerlerde değişim olmazken, sosyal değerler toplumun gidişatına göre değişebilmektedir.

Türklerin benimsediği aşkın, toplum üstü değerlere veya dinsel değerlere bakıldığında; örneğin İslam dininin, zaman içinde, çağdan çağa değişmeyen bir değerler sistemi olduğu görülecektir. İslam dininin değerler sistemini Kur'an-ı Kerim ile Hz. Muhammed belirlemiştir ve değişimi söz konusu değildir. Dolayısıyla dinin değerler sistemi bir inanç meselesi olarak baştan kabul edilmiştir.

Maurice Duverger'e göre; "iyi-kötü, güzel-çirkin haklı-haksız ve uygun-uygun olmayan kavramları, toplumlara ve çağlara göre değişmektedir" görüşü; sosyal değerlerin dünyevi kaynaklardan teşekkül ettiğini ima eden, aşkın kaynağı reddeden yaklaşımların ve inançların durumunu ifade etmektedir. Bu değer anlayışının hâkim olduğu toplumlarda değişim, bir ilerleme olarak kabul edilmektedir. Öte yandan değerlerin değişime açıklığı, değerleri değersizleştirmiş ve uygulama alanı olmayan kurallar haline gelmiştir.

1.2.2. Türk Milli Kültüründe Değerler

TDK sözlüğünde gelenek kelimesi: "Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen kültürel kalıntılar, bilgi, alışkanlıklar, anane, töre ve davranışlar" şeklinde tanımlanmıştır.[48]

Bütün toplumlarda, iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin, uğrunda ölünebilecek şeyler, niçin yaşanacağını saptayan, insanların davranışlarına standartlar koyan değerler vardır. Değerler davranışları yönlendirdikleri ve bir toplum içindeki insanlar tarafından benimsendiklerinden dolayı davranışlarda benzeşmelere ve kalıplaşmalara yardım etmektedir.[49] Bunun yanında değerler aynı zamanda toplumdan topluma değişebilmektedir. Toplumlar dinleri, dilleri,

[48] TDK, Güncel Türkçe Sözlük, 2021, *https://sozluk.gov.tr/*, (Erişim tarihi: 05 Mayıs 2021).
[49] Mine Tan, *Toplumbilimine Giriş*. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, s. 37

değerleri, mitleri, gelenek ve görenekleri, yaşayışları bakımından birbirinden ayrılırlar.

Toplumlar geleneklerini, uzun bir süreçten sonra kazanmaktadır. Bu geleneklerin değişmesi zordur. Bir toplumun devamlılığı için geleneklerinin bir sonraki nesle aktarılması önemlidir.[50] Türkler dört bin yılı aşkın tarihinde Asya, Avrupa, Afrika'ya yayılarak, buralarda yaşamış, Orta Asya'dan etrafa sürekli göç etmesiyle dünya tarihinde olduğu gibi kültürel değerlerin taşınması konusunda da aktif olmuştur.[51] Dolayısıyla hiçbir değerin kısa bir sürede oluşması söz konusu değildir ve oluşum süreci uzun zaman almaktadır. Bu şekilde o milletin milli kültürünü oluşturup hayatın akışını yönlendiren bu değerler, geleneğin omurgasını ve iskeletini oluşturmuştur. Türkleri bir arada tutan ve milli benlik kazanmasını sağlayarak kültürel geleneklerinin oluşmasını sağlayan ana unsur, sahip olduğu değerleridir denilebilir.

Milli benliği sağlamak suretiyle Türkleri bir arada tutan ve sosyal değerleri tesis eden olgulardan birisi de şüphesiz dindir. Eski Türklerde, gök anlamına gelen ana söz Tengri idi. Türkler, hiç bir şeyi renksiz söylemezdi. Özellikle konu kutsal olursa bu kaçınılmazdı. Onun için gökyüzünde olduğuna inanılan tanrıya gökyüzünün rengi ile birlikte "Gök Tanrı" derlerdi. Eski Türkçede Tengri hem Tanrı hem de gök manasına gelirdi.[52] Türklerdeki Gök Tanrı, tek tanrıdır. Batıdaki gibi (Antik Yunan) Tanrı'nın somutlaştırılarak heykelleri yapılmamıştır. Türklerde sonsuzluğa uzandığına inanılan bir Gök Tanrı inancı vardır. İnanışa göre Türklerin hakan başkanlığında devlet kurması, hakanın tahta geçmesi, Gök Tanrı'nın iradesiyle olmaktadır, savaşlarda da zafere ulaşılması onun iradesiyle olmaktadır.

Eski Türklerin inanışına göre Tanrı, insanın yaşamına müdahalede bulunma yetkisine sahiptir.[53] Oğuz Han devletini oğulları arasında taksim ederken; "Ey

[50] Abdullah Dikici, "Geleneklerin Toplumdaki Yeri ve Önemi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ, 2001, s. 251
[51] İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1989, s. 41
[52] Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Kültür Bakanlığı, Ankara, s. 701
[53] İbrahim Kafesoğlu, *age*., 1983, s. 285

oğullarım! Ben artık yaşlandım; Gök Tanrıya borcumu ödedim," diyerek yaptığı işten dolayı sevap kazandığını ifade ediyordu.[54]

Türklerin milli kültürel değerlerini oluşturma ve milli benliğini muhafaza etmesinde en önemli unsurlardan biri de dildir. Türkçe, Türk milletinin bir arada kalmasında etkin olan, neredeyse dört bin yıllık kültürel mirasını nesilden nesle aktaran ve yeni neslin geçmişinden kopmadan yaşamasını sağlayan temel unsuru sayılabilecek bir dildir.

Türkçe, güçlü estetiği ve kısa cümleleri olan bir dildir. Dil, temel anlaşma ve kültürel aktarım aracıdır. Bir toplumun dili, onu diğer toplumlardan ayıran en temel özelliğidir. Vendryes, dilin tıpkı toplum gibi başlangıcı belli olmayan bir evrimin sonucu olduğunu düşünür. Toplumun baskısı ve bireyin dışında oluşu, dilin iki temel özelliğidir.[55] Nesiller arası bağ dille kurulur ve insanlar dil sayesinde öğrenir, duygu ve düşüncelerini dili kullanarak ortaya koyar, dil sayesinde içini döker, psikolojik olarak rahatlama da dil sayesinde olmaktadır.[56]

Mengüşoğlu[57] dili insanın kendisinin olduğu gibi dünyanın bir aynası, insanın dilin bir eseri olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda milli unsurlar düşünüldüğünde, Türk milleti tarafından inanılan değerlerin bu toplumun birliğini sağladığı söylenebilir. Örneğin ülke bölünmüşse; milletin memlekette bir araya getirilmesine, işgal edilmişse; kurtarılmasına bu birlik düşüncesi zemin oluşturmaktadır. Millet, değerlerin insanları bir arada tutması sayesinde oluşmaktadır. Türk milleti, devletini milli varlığın temeli saymaktadır. Milli ve manevi değerler ile milletin bunlara bağlılığı, milleti bir arada ve ayakta tutmaktadır.[58]

Maddi ve manevi kaynakların birbiriyle uyum içinde, günün ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikte bir araya gelebilmesi, yukarıda önemine değindiğimiz

---

[54] Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 57
[55] Joseph Vendryes - Berke Vardar, *Dil ve Düşünce*, Yeni İnsan Yayını, İstanbul, s. 15
[56] Takıyettin Mengüşoğlu, *Felsefi Antropoloji*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, s. 269-270
[57] *Age.*, s. 272-273
[58] Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1976, s. 80

toplumsal dinamiklerin yani değerlerin varlığıyla mümkündür. Din, sosyolojik olarak toplumsal dinamiklerden en önemlisidir. Dinin toplumsal hayattaki yeri, bireyler, sosyal gruplar, toplumsal ilişkilere etkisi, değeri ne kadar güçlü olursa, toplumsal gelişim, dönüşüm ve değişimlerdeki rolü de o ölçüde önemli ve büyük olacaktır. Bu noktada diğer dinler ile İslamiyet arasında önemli farklılıklar vardır. Toplumsal yaşama ve ilişkilere düzen verici bir yapısı olmayan Hristiyanlık ile bir tek ırkın dini olmasından dolayı Yahudilik, bir medeniyet oluşturmada gereken sosyal sermayeye sahip değildirler. Bu nedenle batılı toplumlarda toplumsal kalkınmaya vesile olacak araçlarda din unsuru etkin bir dinamik olarak işlev görmemiştir.[59] Bugün batı medeniyeti dediğimiz toplumların, kalkınma ve ilerleyişlerinin temelini ve ilhamını, insan üretimi ideolojilerden aldığı bilinen bir gerçektir.

Kaynağını Kuran-ı Kerim'den ve Peygamberinden alan İslam Medeniyeti ise etkinliğini ve varlığını; gelişen/değişen/dönüşen toplumsal, siyasal, kültürel, idari olay ve olguları kapsayıcı, bunlara yön verici ve çözüm üretici özelliğiyle asırlar boyu sürdürebilmiştir. Sosyal bilimlerin alt dalları ile birlikte, kapsamlı incelemeleri ve analizlere ihtiyaç duyan önemli bir gerçeklik olarak var olan İslam Medeniyetinin sosyal sermayesinin bireysel ve toplumsal gelişime olan katkısı ortadadır.

Kalıcı ve büyük bir medeniyetin, kısa denilebilecek bir süre içinde Araplar, İranlılar, Türkler, Kürtler, Hindular, beyazlar-siyahîler gibi çok sayıda millet ve toplumun bir araya getirilerek oluşturulması, toplumsal, bireysel potansiyel ve olanaklarının birbiriyle uyum içinde harekete geçirilmesinin İslami değerlere kaynaklık eden Müslüman sermayenin alanıyla doğrudan alakalı görülmektedir.

[59] Nevzat Fırat Kunduracı, İslam Medeniyetinin Oluşumunda Sosyal Sermaye, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33, 2012, s.199

1.2.3. Din, Kültür ve Medeniyet

Medeniyet, bir akıl ürünü olarak bilinçli bir inşanın neticesi olarak kabul edilirken; kültür, bir toplumun yaşam şeklinin, duygusunun, maddi ve manevi değerlerinin somutlaşması şeklinde tanımlanmaktadır. Bu anlamda medeniyet için dinî ve kültürel ayrımlardan farklı olarak, onların üstünde bir değerdir denebilir.

Medeniyet ile kültür arasındaki asıl farkın, evrensellik, yerellik ve hususilik olduğu sık sık belirtilmiştir. Kültür, belli bir topluma, coğrafyaya ve geleneğe aitken, medeniyet kavramı kültürler-üstü unsurları karşılamaktadır.[60] Medeniyet, inanç, fikir ve eylemlerin kaynaşması olarak dünya görüşü ile pratik hayatın birbiriyle uyumlu şekilde bir toplum bilincinin neticesi olarak inşa edilmektedir. Medeniyet prototipi ile ben-idraki arasındaki ilişkiye vurgu yapan Ahmet Davutoğlu, dünya görüşünün bir medeniyetin arka planının oluşturan en kapsamlı kavramsal ve düşünsel çerçeve olduğuna şu sözleriyle dikkat çekmektedir:

> "(…) medeniyetlerin kurulmasını da yükselmesini de diğer medeniyetlerin olası tahakkümlerine karşı direnebilmesini de sağlayan temel unsur (…) bir medeniyet prototipinin tebarüz etmesini sağlayan ben-idraki[dir] (...) Bir ben-idrakinin oluşmasını sağlayan nihaî etken de kurumsal ve formel alan değil, bir bireyin varlık sorunsalını anlamlı bir çerçeveye yerleştiren dünya algısıdır." [61]

Nurettin Topçu, medeniyetin tüm insanlığın ortak gayretiyle ortaya çıkan teknik birikimin toplamı olduğunu ifade etmektedir.[62] Cemil Meriç, kültür terimi yerine, "irfan" kelimesini koymaktadır. "Batının kültürü var bizim ise irfanımız. Batı; kültürün vatanıdır, Doğu ise irfanın vatanı. Ne batıyı tanıyoruz ne doğuyu; en az tanıdığımız ise kendimiz."[63] ifadesiyle, kültür ve medeniyeti kapsayan bir ben idraki ve varlık tasavvurunun olması gerektiğine işaret etmektedir.

Varlık tasavvuru ve dünya görüşü, bir yanda büyük bir soyutlama işiyken, diğer yanda insanların davranış biçimi (ahlâk) hakkında temel ilkeleri ortaya koymaktadır. Bu anlamda bir medeniyetin varlık tasavvuru ve dünya görüşü, teorik

---

[60] *Age.*, s. 25
[61] Ahmet Davutoğlu, "Medeniyetlerin Ben-İdraki", *Divan Dergisi*, İstanbul, 1997, s.22
[62] Nurettin Topçu, *Yarınki Türkiye*, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1961, s. 15
[63] Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 11.

ve uygulama ilkelerini birlikte bünyesinde barındırmaktadır. Bir dünya görüşü ve varlık tasavvuru; tanrısal vahiy, mitolojik anlatımla ifade edilen bir ortaya çıkış öyküsü, evrenle ilgili bir dizi tasvir ya da metafizik bir öğreti niteliği taşıyabilmektedir.[64]

Ahlaki temelleri olmayan bir dünya görüşü, ontolojisi olmayan bir ahlak sistemini doğurabilir. Bu sebeple varlık ve onun mertebeleri arasında tutarlı ilişkiye dayalı bir düzenin ortaya konması önemlidir. Öyleyse bir medeniyet tarafından geliştirilen sosyal-siyasî düzeni şekillendiren, ona içerik kazandıran ve dolayısıyla kültürünü oluşturan şey; o medeniyetin sahip olduğu varlık tasavvuru ve dünya görüşüdür, denebilir. Bu yüzden kültür ve medeniyet ilişkisini ve bunları meydana getiren ahlak anlayışının da varlık anlayışı ile ilişkisini görmemek mümkün değildir.

Bir medeniyetin özünü, temelini oluşturan kültürel değerlerin -özellikle modern dönem sonrası- toplumsal, bireysel ve manevi hedeflere uygun olarak yeniden üretilip yönlendirilip topluma kazandırılması oldukça önemlidir. Bu değerlerin toplumsal ve de bireysel gelişim çerçevesinde kanalize edilerek İslam toplumunun inşasında kullanabilmek ve meşruiyetini sağlamak için de yine kültürün kendi icadı olan sanatı bir araç olarak kullanmanın imkânı ve etkisi hep dile getirilir. Kültürel yönden gelişmiş toplumlar, endüstriyel mal ve hizmet üretiminin yanı sıra, düşünce alanındaki gelişme ve değişmelerini özgün sanatsal faaliyetlerine borçludur denebilir.

Günümüzde görülüyor ki; iletişim araçlarının etkin kullanımı sayesinde sanatı hayatın içine sokarak ideal sanat ürünleri ve değerlerin yeniden üretimi gerçekleştirilmeye çalışılarak manevi kalkınmaya hız verilmektedir. Örneğin sanatsal bir faaliyet olarak yumuşak bir güç unsuru haline gelen Türk dizileri, Türkiye'ye cazibe kazandırmaktadır. Bu etki, Türkiye'nin turizmine doğrudan yansımaktadır. Bir anlamda Türkiye, ilgiyle izlenen dizileri, dizi-film yapımcılarının girişimciliği sayesinde kültürü tanıtma açısından dünyaya açılma fırsatını

[64] İbrahim Kalın, "Dünya Görüşü, Varlık Tasavvuru ve Düzen Fikri: Medeniyet Kavramına Giriş", *Divan Dergisi*, İstanbul, 2016, s.21

yakalamıştır. Bu nedenle diziler için Türk kamu diplomasisinin bir yumuşak güç unsuru olarak önemli bir konuma sahiptir diyebiliriz.

Türkiye'nin uluslararası topluma ve kamuoyuna kendisini doğrudan aktardığı diziler, içeriği Türkiye tarafından kurulan enstrümanlar olarak kültürel diplomaside stratejik bir değer oluşturmaktadır. Kültürel, dinsel, dilsel ve tarihsel bağlamda Balkan ülkelerinde, Orta Doğu ve Kafkasya coğrafyasındaki ülkelerle ortak değer ve kodları olan Türkiye, kamu diplomasisinde bu bölge halklarına yönelik faaliyetler gerçekleştirebilmektedir. Bu şekilde Türkiye kendi kültür politikasını yabancılara aktarma fırsatını yakalamaktadır.[65]

Bu çalışmanın temel nesnesi olan Kurtlar Vadisi sözkonusu olduğunda ise dizi ile ilgili temel hipotezimiz şudur: Kurtlar Vadisi dizisi İslam medeniyetinin geçmişten getirdiği iman, bilgi, sanat, ahlak, siyaset, hukuk, aile, örf-adet gibi maddi ve manevi tüm değerlerini kapsayan kültürünü canlandırarak bu kültürü, özgün bir paradigma ile sinema evreninde yeniden üretimine katkı sunmaktadır. Çünkü Kurtlar Vadisi dizisinin, sosyolojik bir gerçeklik olarak, tarihte İslam Medeniyetine beşiklik etmiş; Balkanlardan Uzakdoğu'ya, Orta Asya'dan Güney Afrika ve Kafkasya'ya kadar çok geniş bir coğrafyadan; Türkler, Araplar, Hintliler, İranlılardan meydana gelen birçok farklı topluluk, millet ve halk üzerinde güçlü bir etki yaratarak, çok izlenip ve sevilen bir fenomen haline geldiği görülmektedir.

Kurtlar Vadisi'nin kültürel diplomasi bağlamında hem Türkiye'ye hem de gösterildiği ülkelere yeniden üretip transfer ettiği değerlerin yansıması ve bu sayede izleyicisine sağladığı etkiye bakıldığında bu dizinin oldukça tesirli olduğu gözlemlenmektedir. İslam Medeniyetinin başta Türk milleti olmak üzere, geçmişten günümüze tüm kazanımlarıyla sosyal sermayesinin meydana gelmesine kaynaklık eden temel değerleri gözden geçirmede yarar vardır.

[65] Yunus Emre Ökmen, Oğuz Göksu, "Kültürel Diplomasisi Bağlamında Türk Dizilerinin İhracatı ve Kültür Aktarımına Katkısı: 'Diriliş Ertuğrul' Örneği", *Kamu Diplomasisinde Yeni Yönelimler*. Literatürk Akademi, İstanbul, 2019, s. 247.

1.3. İslam Toplumunda Egemen Olan Temel Değerler

1.3.1. Bir Değer Olarak "Ahlak"

Her din, bir ahlâk ve değer sistematiğine sahiptir. Dolayısıyla bütün dinlerde yaratıcı olarak kabul edilen varlık ahlâkî değer ve kanunların kaynağını oluşturmaktadır. Bu açıdan Allah tarafından tüm insanlığa gönderilen Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünneti, İslâm ahlâkının temeli ve ana kaynağıdır.

Genel anlamda ahlâk, insanda yerleşik içkin bir yapıyı belirtmekte ve bireylerin iradi hareketleriyle ilgilenen bir alandır.[66] Ahlâk, insanın doğumuyla beraber kendisini içinde bulduğu bir toplumsal kurum ve bir disiplin sistemi niteliği taşımaktadır. Nurettin Topçuya göre ahlâkın gayesi; insan davranışlarının ahlâkî değerini belirlemektir. Tıpkı din gibi ahlâk da insan ruhunu yükseltmeyi, sonsuza yüceltmeyi ve temizlemeyi amaçlamaktadır.[67] Erol Güngör, ahlâkın yalnızca insan davranışlarını anlamak olduğunu ifade etmektedir. Ona göre ahlâk, bir düşünce ve inanç sistemidir."[68] Akseki'ye göre de ahlâk, insanın inancı ile fiilleri arasındaki vicdani ilişkiyi düzenleyen bir değerdir. Bu değeri insanlara ilk öğreten dindir."[69] Ona göre, dinin inanç ve ibadet esasları ile ahlâk esasları arasında fark bulunmadığından İslâm dini, aynı zamanda bir ahlâk dinidir.[70]

1.3.2. Vicdan

İnsan davranışların değerlendirilmesi, genellikle vicdan kavramıyla ifade edilmektedir. Günlük konuşmalarda sıklıkla kullanılan *'vicdanımın sesini dinledim'*, *'vicdanım razı olmadı'*, *'vicdansızlık etti'*, *'vicdansız'*, *'kamu vicdanı'* gibi deyimler, duygu ve davranışları denetleyen bir iç denetim sisteminin varlığına işaret etmektedir. Bu kullanış biçiminden de anlaşılacağı gibi, vicdan, iyilikleri teşvik edip kötülüklere karşı koyan, olumsuz düşünce ve davranışlardan da ıstırap ve

[66] Recep Kılıç, *age.*, s. 2
[67] Nurettin Topçu, *Ahlak,* Dergâh Yayınları, İstanbul, 2005, s. 105
[68] Erol Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk,* Ötüken Neşriyat, İstanbul, s. 115-117, 138-142
[69] Ahmet Hamdi Akseki, *İslâm Fıtrî Tabiî Umumî Bir Dindir*, Sebil Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 375
[70] *Age.*, s. 383.

rahatsızlık duyan bir değerdir. Henüz gerçekleşmemiş niyetleri bile denetim altında tutan vicdan, iyiyi kötüden ayırt etmeyi sağlar.[71]

İslam dinine göre vicdan, insanı ahlaki bir varlık haline getiren en önemli temel özelliklerden biridir. Vicdan, kısaca insanın duygu, düşünce ve eylemleri hakkında karar verme, iyi ile kötüyü birbirinden ayırt etmeyi sağlamaktadır.[72]Ahlaki anlamda yaygın olarak kullanıldığı şekliyle "vicdan" kavramı, her sağlıklı insanın neyin doğru neyin yanlış olduğunu algılama ve bu algının gücüyle kontrol etme, izleme, değerlendirme ve yürütme yeteneğidir.

Doğru ya da yanlış, iyi ya da kötü, adil ya da haksız gibi değerler insanlık tarihi boyunca varlığını korumaktadır. Bu değerler aynı zamanda bireyin kültürel, politik ve ekonomik ortamı tarafından da şekillenmektedir. İyi, doğru, adil, gibi kavramların algılanması, insanın "vicdan" derecesinin artmasına bağlı olarak değişmekte, bu da fiziksel stresin artması veya azalmasını etkilemektedir. Çünkü, kişinin eylemlerinin kalitesini vicdan izlemekte ve belirlemektedir. Dolayısıyla "temiz bir vicdanla" hareket eden kişi, stres zamanlarında yaşanan olumsuz fizyolojik etkileri azaltan bir iç huzurun hissedilmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte vicdan, genellikle insanların "hayatta kalma" konusundaki doğal içgüdüden etkilenmekte ve bireyin kararlarına da etki etmektedir. Başka bir deyişle vicdan, yukarıdaki parametrelerin tümünü kısa sürede değerlendirdikten sonra eylem için nihai kararlarımızı belirler. Bu anlamda vicdan, bir iç duygu, ahlak şuuru[73] anlamına gelirken; bir sıfat olarak "vicdanlı" kavramı, vicdan sahibi, hakkı gözeten, merhamet eden ve acıyan, insaflı anlamına gelmektedir.[74] Bu anlamların, bireylerin içinde yaşadığı toplumun kültürel değerlerine uygun şekilde geliştiği söylenebilir.[75]

İnsan genellikle aklını kontrol ederek susturulabilse de, vicdanını susturma konusunda başarılı olamamaktadır. Çünkü vicdanın merkezi kalptir; bundan ötürü

[71] Hüseyin Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış,* DEM Yayınları, İstanbul, 2019, s. 97
[72] Nurettin Topçu, *age.*, s. 139
[73] Mustafa Çağrıcı, *Ana hatlarıyla İslâm Ahlâkı,* Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000, s. 168
[74] Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 1117
[75] Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, s.118

vicdanın ikna edilmesi zordur. Akıl, biyolojik olmayan duygu ve düşüncenin odak noktası olarak vicdanı da kapsamaktadır.

1.3.3. Hoşgörü

Eş anlamlısı tolerans ve müsamaha olan "hoşgörü" terimi, sözlükte katlanmak, cezbetmek veya acı çekmek- genellikle kişinin yanlış olduğunu düşündüğü ancak yine de "tolere edilebilir" olduğu düşünülen inanç, eylem veya uygulamaların koşullu kabulü veya bunlara müdahale edilmemesi anlamına gelmektedir. Bir kişi veya kurumdan hoşgörülü olarak bahsettiğimizde; birçok bağlam vardır. Örneğin ebeveynler çocuklarının belirli davranışlarına hoşgörülüdür, bir arkadaş bir başkasının zayıflıklarına hoşgörülüdür, bir hükümdar muhalefete hoşgörülüdür, bir devlet bir azınlık dinine hoşgörülüdür, bir toplum görece sapkın davranışlara müsamaha gösterir. Bu nedenle, hoşgörünün nedenleri ve nedenlerinin herhangi bir analizi için ilgili bağlamların dikkate alınması gerekir. Tutum ve davranışlarda umursamazlık ile sıkma arasında orta bir yöntem, karşılıklı ilişki ve dengeli hareketlerin kolaylığı şeklindeki anlamıyla bu kavram, insanlarla ilişkilerde orta yolu izlemek ve dengeli olmak anlamlarını taşımaktadır. [76]

İnsanlar arası ilişkilerde onları birbirlerine yakınlaştıran ve dengeyi korumayı sağlayan hoşgörü, duygusal bir tavırla bireyin her konuda aynı fikirde olması, aldırmaması, olaylara kayıtsız kalması ya kendi öz benliğinden ve inançlarından ödün vermesi değil; farklılıkların bilincine varması, değişik düşünce ve kimliklere anlayışla yaklaşabilmesidir.[77]

Bir diğer söyleyişle hoşgörü; başka insanlardan nefret etmeme bilincinin kazanılmasını sağlayan bir erdemdir.[78] Hoşgörünün arka planında, doğruluk değerlerini göz önünde bulundurmadan, toplumda farklı düşünce ve inançların da olabileceğini kabullenme duygusu vardır.[79]

---

[76] Ömer Aslan, "Hoşgörü ve Tolerans Kavramlarına Etimolojik Açıdan Analitik Bir Yaklaşım", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, 2008, s. 359
[77] Melih Yürüşen, *Çeşitlilikten Özgürlüğe*, LDT, Ankara, 1998, s. 260
[78] Necati Öner, *İnsan Hürriyeti*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1987, s. 113
[79] Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, MEB, İstanbul, s. 72

'Gülü seven dikenine katlanır ', 'Hatasız kul olmaz', 'Hak deyince akan sular durur', 'Her güzelin bir kusuru vardır', 'Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır', 'O kadar kusur kadı kızında da olur', 'Gülme komşuna gelir başına', 'Çalma kapıyı, çalarlar kapını', 'İyiliğe iyilik her kişinin kârı; kötülüğe iyilik er kişinin kârı', 'Kol kırılır yen içinde kalır' gibi... Türk kültüründe hoşgörüyle ilgili çok sayıda atasözü vardır.[80]

Hoşgörü ilkesinin, tarih boyunca Türklerin devlet yönetiminde de etkili olduğu görülmektedir. Türkler, inanış açısından Müslümanlara olduğu kadar gayrimüslimlere de hoşgörüyle yaklaşmıştır. Anadolu'nun fethi öncesinde Bizanslı Rumlar, Doğu Anadolu'da yaşamakta olan Gregoryen mezhebine mensup Süryanîler ile Ermenileri, Ortodoks mezhebine geçmeye zorlamışlar, bunu kabul etmeyenlerin topraklarını ellerinden alarak Orta Anadolu'ya göndermişlerdir. Anadolu fethinden sonra Türkler, başta Ermeniler olmak üzere bütün din ve millet mensuplarını da himayelerine almak suretiyle ülkeyi merhamet ve adaletle yönetmişlerdir.[81]

İskender Pala'ya göre:[82]

> ''Farklı din ve milletten olan fertlere uyguladığı politikaları kendi milletine uyguladığı hassasiyetle uygulanması aynı zamanda Türk devlet anlayışında demokrasi kavramının çok eskilere kadar gittiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Nitekim Fatih döneminde yapılan (1477) bir nüfus sayımına göre İstanbul'da bulunan hane sayısı 16 bin 324 olup, bunların 14 bin 803'ü İstanbul denilen tarihi yarımadada, 1521'i Galata'da sakindir. Bu hanelerin 8951'i Müslüman, 3151'i Rum Ortodoks, 1647'si Yahudi, 372'si İstanbul Ermeni'si, 348'i Karaman Ermeni ve Rumları, 267 Kefeliler, 31'i ise Çingene'dir. Aynı dönemde Galata'da 535 Müslüman, 592 Rum, Ortodoks (Türk-Müslüman nüfustan daha fazla) hanenin varlığı Türk hoşgörüsünün tarihi göstergelerinden sadece birisidir.''

Bu metinde yer alan tespitte vurgulanan davranış ve politika biçiminin referansı şüphesiz İslam dinidir. İslâm için sosyal ilişkilerde hoşgörü temel bir unsurdur. İnsanlar içerisinde hoşgörüsüzlükte bulunarak zulmeden,[83] böbürlenip kendisini beğenen,[84] hainlik yaparak günah işleyen,[85] yeryüzünde bozgunculuk

---

[80] Hüseyin Özcan, "Türk Kültüründe Hoşgörü ve Örnek Bir Tip Olarak Alevî/Bektaşi Hoşgörüsü", Doğu Batı Bağlamında Uluslararası Türk Dili ve Kültürü Konferansı 26-29 Ekim 2002. Şumnu, Bulgaristan, 2002.

[81] Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1971, s.18-24

[82] İskender Pala, *Tavan Arası*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 2

[83] Şûrâ 42/ 40; Âl-i İmran 3/ 57, 140.

[84] 9 Nisâ 4/ 36; Hadîd 57/ 23; Lokman 31/18

çıkartarak[86] haddi aşan,[87] gururlanıp şımaran[88] ve büyüklük taslayan[89] öyle kişiler vardır ki, Kur'an-ı Kerim'de, sözü edilen insanların hoşgörüden uzak tutum ve davranışları açıkça eleştirilmektedir. Tüm dünya halklarını ötekileştirmeden kucaklayan bu hoşgörü düşüncesi, yerellikten yayılarak evrensel bir boyuta ulaşmıştır. Bu düşünce Türk milletinin de anlayışını etkilemiş, tarihte farklı dil, din ve kültüre sahip insanları sevgi ve barışla kucaklamak suretiyle bir arada yaşamalarını sağlamıştır.

1.3.4. Adalet

Adâlet kavramı, sözlükte "doğru olmak, 'adâletle hükmetmek, doğru davranmak, eşitlemek"[90] anlamlarındaki 'a-d-l kökünden türemiştir. Aynı kökten "eşitlik, eşit olarak paylaşmak" anlamında bir maslar olan "adl" kelimesi,[91] denklik, aynılık, istikamet, orta yol, benzer, eş, bir şeyin karşılığı" anlamlarını taşımaktadır. 'Adl, sıfat olarak kullanıldığı zaman "âdil" anlamını taşımakta ve bu anlamda Allah'ın sıfatlarından biri olmaktadır.[92]

Türk devlet düzeninin temelinde adalet yatmaktadır. Balkanlarda ezelden beri bulunan Türk hakanlıkları bu sebepten Osmanlı hâkimiyetine girmişlerdir. Adalet konusu, Türk tarihinde önemli bir yere sahip olan Kutadgu Bilig eserinde de sıkça yer almıştır. Adaletin esasını kanunular oluşturmaktadır. Bu kanunlar, Türk inancına ve Türk töresine dayanmaktadır. Kanunlar hükümdar da dahil hiç kimseye imtiyaz tanımaz. Zira hükümdarlar, kanun önünde belirli görevleri yerine getirmekle sorumludur.[93]

Dünyaya 20. yüzyılın başlarına kadar hâkim olan "Türk gibi güçlü" tespiti hâlâ yaygındır. Bundan önce 18. yüzyılın başlarına kadar "Türk gibi adaletli" tespiti

---

[85] Nisâ 4/107; Hacc 22/ 38.
[86] Kasas 28/77; Mâide 5/64.
[87] Mâide 5/ 87
[88] Kasas 28/76
[89] Nahl 16/23
[90] Rağıp el-İsfehânî, *el-Müfredat*, Beyrut, 1997, s.551-553
[91] *Age*., s. 551-552.
[92] Ali Osman Tatlısu, *Esmâ-ül-Hüsnâ Şerhi,* Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 1990, s. 10-62
[93] Ahmet Tacemen, *Türk Kimliği,* Niğde Üniversitesi Yayınları, Niğde, s. 180

güçlü idi. Tarihte bunun birçok örneği yaşanmıştır. Bulgaristan dolaylarında Türkler, haksızlığa uğradıklarında "sen Türk değil misin?" diye sorarak Türklerin adaletsizlik yapamayacağına olan inançlarını belirtirlerdi. Türk töresine göre, kanunlar her çeşit zulmü önlemek durumundadır. Adaletli olmak da töreye dayanan yasaları uygulamakla mümkündür. Töre kanunları tüm ülkede eşit bir şekilde uygulanırsa ülke adil ve güçlü hale gelebilir.[94] Türkler, adaleti yüksek düzeyde uygulamış, yeni ele geçirilen ülkelerde bu konuda yaptıkları uygulamalarda birçok yabancının hayranlığını kazanmıştır. Bu durum birçok yabancının Türk egemenliğini istemelerine de sebep olmuştur. Bu konuda Atatürk "Bizim milletimiz ve hükümetimiz adalet düşüncesi ve adalet anlayışında hiçbir milletten aşağı değildir. Belki tarih bu konuda yüksek olduğumuza tanıklık eder." diyerek Türk adaletine vurgu yapmıştır.[95]

Türklerde adalet anlayışı törelerinde keskin bir şekilde kendini göstermektedir. Türk töresinde Kaan dâhil herkes törenin getirdiği kurallara uymak zorundaydı. Türk cemiyetinin temeli aile idi. Aile daha çok anne, baba ve çocuklardan meydana geliyordu. Böylece sırasıyla; aile, oba, boy, budun ve devlet teşekkül etmiştir. Türkler arasında sosyal sınıf farkı yoktur. Kadınlar da hemen hemen eşit haklara sahipti. Ayrıca Türklerin en belirgin özelliklerinden biri kuvvetli bir teşkilatçılık kabiliyetine sahip olmalarıdır. Yaşadıkları hayat da onları hürriyete, istiklale alıştırdığı için hiç bir zaman devletsiz olmamışlardır. Türk Kaanları kudreti tanrıdan aldıklarına inanırdı. Bir hükümdar tanrının inayet ve yardımına mazhar olduğu sürece halkına iyi bakar, onu zenginlik ve adalet içinde yaşatırdı. Bunu başaramayan Kaan'dan tanrının "Kut'unu geri aldığı düşünülür ve ona karşı isyan etmek meşru sayılırdı.[96]

---

[94] *Age.*, s. 183

[95] Mustafa Kemal Atatürk'ün 1 Mart 1923 tarihinde TBMM'nin 4.yasama yılının açılış konuşmasından alınmıştır.

[96] Erol Güngör, *Tarihte Türkler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1996, s.54

1.3.5. Misafirperverlik

Türk kültürünün en göze çarpan özelliklerinden biri hiç şüphesiz misafirperverliktir. Misafirperverlik, Türk kültürünün ve İslam dininin önemli manevi değerlerinden biridir. Misafir baş tacı edilir, ikramda kendisine karşı herhangi bir kusur işlenmemeye çalışılır. Türkler örf, âdet, gelenek ve göreneklerince gelen misafiri en güzel şekilde ağırlamaya çalışır. Misafirperverliğe önem veren Türklerin atasözlerinde ve deyimlerinde misafirlikle ilgili çeşitli sözlerin bulunması, misafirliğin Türk halk kültüründeki yerini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca "Türk Halk Kültürü"nde misafir kutsal olarak görülür, misafire ikramda bulunmanın, hizmet etmenin sevap olduğuna inanılır. Bu hususta Türkçede yerini bulan "tanrı misafiri" deyimi, misafirin ne denli kutsal görüldüğünü ve Türk milletinin misafire ne denli değer verdiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Türk töresinde yemeğin büyük önemi vardır. Bundan dolayı sosyal hayatın bütün safhasında ve çoğu sosyal münasebette yemek vardır. Doğum, sünnet, bayramlar, düğünler, toylar, imece toplantıları, ölüm ve yaslarda; törelere göre sofralar hazırlanmakta, yemek çıkarılmakta, bütün köy halkı ve oymak bir arada yiyip içmektedir.[97]

Halkın kullandığı; "Misafir rızkıyla gelir," sözü de Türk milletinin misafire olan yaklaşımını ortaya koyan ve misafirperver Türklerin ortak hafızasının söz dizimine yansımasıdır. Türk misafirperverliğinde misafir daima baş tacı edilmiş, en iyi biçimde ağırlanmaya çalışılmıştır. Örneğin Türk kültür ve geleneğinin miraslarından biri olan sofra açma, Türk kimliğiyle özdeşleşmiş bir kavramdır. Manevi bir görev gibi içselleştirilmiş, geleneklerde önemli bir yeri olan sofra kurma ve misafirperverlik, davetli ya da davetsiz gelmesi fark etmeksizin kişinin en iyi biçimde ağırlanması ve uğurlanmasıdır. Bundan dolayı Türk kültürü için misafirperver yaklaşım kadar, misafire açılan sofra da büyük önem taşımaktadır.

[97] Mehmet Eröz, *Milli Kültürümüz ve Meselelerimiz*, Doğuş Yayın ve Dağıtım, İstanbul, 1983, s. 106

Gelen konuğu, elde bulunan imkânlar çerçevesinde, yedirip içirmek Türk misafirperverliği çerçevesindedir.[98]

Türk milli kültür yapısında misafirperverlik kimi zaman öylesine abartılmış ki, ziyafet sonrasında ev sahibi eşini ve çocuklarını alarak otağından çıkar; konuklar da ziyafet veren kişinin eşyalarını ve mallarını yağmalarlardı. (Buna yağmalı potlaç adı verilmektedir). Bundan dolayı eski Türkler arasında şölen ve toylardan dolayı fazla yoksulluk görülmez, insanlar iyi giyinir, güzel yiyip içer, fazla borcu olan da bulunmazdı.[99]

Türklerin misafirperverliğini teslim eden seyyahlar da vardır. Ünlü seyyah İbn Battuta (1304-1368) seyahatnamesinde Anadolu'ya geldiğinde, Türklerden gördüğü alaka ve cömertlik ve misafirperverliği büyük bir övgü ve heyecanla anlatır. Eserinde söz konusu itibarı: "Anadolu'ya geldiğim zaman hangi yöne gidersek gidelim büyük itibar ve alaka gördük. Komşularımız erkek veya kadın bize ikramda bulunmaktan geri durmuyorlardı"[100] şeklinde ifade etmiştir.

Kısacası Türkler, misafirperverliğe çok önem vermektedirler. Türk toplumunda misafirin bereketi ve rızkıyla birlikte geldiği inanışı yaygındır. Bu hususta Hz. Muhammed'in hadisleri de vardır: "Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa misafirini iyi ağırlasın. Bunun uygun süresi bir gün ve bir gecedir. Misafirlik üç gündür. Bundan sonra (misafire ikram) sadakadır."[101]

1.3.6. Sorumluluk

Sözlükte sorumlunun eş anlamı mesul iken; sorumluluk, yüklendiği işten dolayı gerektiği durumlarda hesaba çekilme hali sorumsuz; mesuliyet taşımayan, sorumluluğu olmayan; sorumsuzluk ise sorumsuzca davranış anlamını

[98] Abdülhamid Toprak, "Türk Kültüründe Misafirperverlik ve Sofra Açmak", *Mecmua Dergisi*, İstanbul, 2019, s.76

[99] Ziya Gökalp, *Türk Medeniyet Tarihi,* Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1978, s.203

[100] Ebu Abdullah Muhammed Ibn Batuta Tanci, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, Çev: A. Sait Aykut. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 402

[101] Zeki Soyak, *İslam Ahkâmı,* İlk adım Yayınları, Nevşehir, s. 639

taşımaktadır.[102] Dini bir terim olarak sorumlu, mükellefiyet demek olup, mükellef ise sorumluluk ve yükümlülük taşıyan kişi anlamına gelmektedir.[103]

Kur'an'ın anlatımına göre insan, yeryüzünde başıboş, kendi haline bırakılmamıştır;[104] yaptıklarından sorumlu ve davranışları bir amaca yöneliktir.[105] Çünkü insan, görev ve sorumluluk duygusuna sahip bir varlıktır. Kur'an-ı Kerim'e göre bütün evrenin korktuğu ya da yüklenmekten kaçındığı sorumluluklar insan tarafından kabul etmiştir: *"Doğrusu biz emaneti göklere, yere ve dağlara arz ettik; ama sorumluluğundan korktuğu için onu yüklenmeyi reddettiler. O emaneti insan üstlendi."*[106] Ayette bahsedilen, insan tarafından üstlenilen emanet, en kapsamlı anlamıyla sorumluluktur. Bundan dolayı insan, özgür yaradılışta ve Allah'ın emanetinin koruyucusu konumundadır. Allah'ı bilmek, tanımak ve nihayetinde O'na ibadet etmekle yükümlülüğü vardır.[107]

İşte bu anlayış çerçevesinde yaşayan Müslüman; kalp, göz, kulak ve diğer organlarıyla yaptıklarından sorumlu tutulacağına ve söz konusu sorumluluğun hesabını mutlak suretle vereceğine inanmaktadır. Dolayısıyla inancı, bireysel ve sosyal alanda daha kontrollü davranmasına vesile olur denebilir.

İnsanın davranışlarından sorumlu tutulabilmesi için kendisine sunulan seçenekleri suç-ceza, neden-sonuç bağlantısı içinde benimseyerek, deruni boyutu ve ötesi bulunan bir anlama sahip büyük bir var oluş projesinin odağında duran aktif bir birey olması kaçınılmaz bir gerekliliktir.[108]

Dolayısıyla insanın sorumluluğu, zorunlu olarak özgürlüğünü gerektirmektedir. Bu da "*Biz insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra da çevirdik aşağıların aşağısına attık"*[109] ayeti gereği, insanı özgür iradesiyle, başta kendi kaderi

---

[102] TDK, Güncel Türkçe Sözlük, 2021, *https://sozluk.gov.tr/*, (Erişim tarihi: 06 Mayıs 2021)
[103] Muhammed Abdullah Draz, *Kuran Ahlakı*, çev. Emrullah Yüksel - Ünver Günay, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 132
[104] İsra 17/ 36
[105] Kıyamet 75/36
[106] Enbiyâ 21/23; Nahl 16/ 93; 21
[107] Ebu'l-Berekât Ahmed b. Mahmûd Nesefî, *Tefsiru'n-Nesefî (Medârik Tefsiri)*, İstanbul, 1984, s. 315
[108] Sadık Kılıç, *Benliğin İnşası,* İnsan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 75-76
[109] Tin95/5

ve tarihinin baş mimarı olarak toplumun inşa edilmesi sorumluluğu için gayrete teşvik eder.

Topluma karşı sorumluluk da kapsamı çok geniş bir sorumluluk türüdür.[110] Türk tarihindeki vakıf müessesesine bakıldığı zaman, eğitim-öğretim, sağlık, dini hizmetler, konaklama gibi bir sorumluluk genişliği görmekteyiz. Halka hizmet etmek amacıyla kurulan vakıflar, halkın taleplerini dikkate alarak hizmet veren kurumlar olarak işlev görmüştür.[111] Bu yönüyle vakıfların, sosyal sorumluluk uygulamaları anlamında Türklerin dini hassasiyetlerle bazı görevleri üstlenmesine vesile olan kurumlar olduğu söylenebilir.

[110] Mehmet Nejat Özüpek, *Sosyal Sorumluluk, Halkla İlişkiler*, ed. Ahmet Kalender- Mehmet Fidan, 2011, Konya, s. 276

[111] Emine Kazan, *Eski Türkler Ve Osmanlı'da Halkla İlişkiler*, Yakamoz Yayınları, İstanbul, 2007, s. 95

2. BÖLÜM

2.TELEVİZYON DİZİLERİNDE TOPLUMSAL DEĞERLER

2.1. Televizyon Dizileri

Televizyon, esas olarak eğlence, bilgi ve eğitim programlarını yayınlamak için kullanılan, ekranlarda yeniden üretilen görsel görüntüleri ve sesi iletmek için kullanılan bir alettir. Televizyon günümüzde birçok hanede, işletmede ve kurumda sıradan hale gelmiştir. Reklam için de önemli bir araçtır. Çok az icat özellikle çağdaş Amerikan toplumu üzerinde televizyon kadar etkili olmuştur.

Türkiye televizyonun en etkili olduğu ülkelerden biridir. ABD'nin ardından en çok dizi ihraç eden ülke olarak dizi üretiminde büyük bir artış gözlemlenmektedir.[112] Nicel olarak yaşanan artış ile dizilerin konuları çeşitlenerek kent hayatından yoksulluğa, aşktan intikama ve töreye kadar birçok konu izleyicilerin beğenisine sunulmaktadır.

Bir kitle iletişim aracı olarak televizyonun sosyal gerçekliği yeniden ürettiği gözlenmektedir. Bunun bir tesiri olarak gerçeğin sürekli yeni baştan üretilmesiyle bir hiper-gerçeklik tesis edilmekte ve gerçeklik algısında bir kırılma yaşanmaktadır. Hiper-gerçek kavramının tanımı, "gerçeğin bütün göstergelerini taşıyan ancak gerçeğin her aşamasına kısa devre yaptıran bir makine" şeklinde yapılmaktadır.[113]

Televizyon dizileri seriler, serialler ve süren serialler olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Her bölümde başlayarak biten bir öyküden oluşan yapımlar (polisiye dizi ve durum komedileri) serilerdir. Serialler, belli sayıda bölümden sonra biten dizilerdir. Başlayan fakat sona ermeyen, merak duygusunu sürekli canlı tutan,

[112] Hilal Uştuk, "ABD'den Sonra En Fazla Dizi İhraç Eden Ülke Türkiye", *AA*, 11 Kasım 2019. https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/abdden-sonra-en-fazla-dizi-ihrac-eden-ulke-turkiye/1641524, (Erişim tarihi: 22.01.2022)

[113] Jean Baudrillard, *Simülarklar ve Simülasyon*, çev. Oğuz Adanır Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998,s. 13; Nesrin Kula Demir, "Elazığ'da Kurtlar Vadisi Dizisinin Alımlanması", *F.Ü Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ 2007, s. 253

pembe diziler gibi başı unutulup sonu beklenmeyen öyküler ise süren seriallerdir.[114] Televizyon melodramları; gözyaşı, çatışmalar, acılar, öfkeler, entrika ve kötülükler, iyi ve kötünün yoğun çatışması ve nihayet sürekli ahlaki çözümlemelerle doludur. Söz konusu çatışmada ahlaklı ve ahlaksızı, iyiyi ve kötüyü, tanımlama noktasında kesin, belli kodlar yer almıştır.[115]

2.1.1. Televizyon Kültürü

Televizyon, toplumların dönüşmesinde hayati bir rol oynamıştır. Televizyon dünya toplumlarını o kadar değiştirmiştir ki, bu yüzden önemi göz ardı edilemez. Büyükanne ve büyükbabalarımızla televizyon öncesi hayat hakkında konuştuğumuzda, bize eskiden radyo dinlediklerini, gazete ve kitap okuduklarını söyleyeceklerdir. Bugün her evin önemli bir parçası haline gelen televizyon; bilgi, eğlence ve eğitim kaynağıdır. Televizyon kültürel değerlerin aktarılmasında önemli bir araç haline gelmiştir. Modern zamanların yarattığı yeni sosyolojik şartlar neticesinde ailenin işlev ve etkisinin azalmasıyla bireyin yalnızlaşması olgusu, bu sorunun yarattığı boşluğu doldurma adına bilimsel ve teknolojik gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Bu teknolojik gelişmelerden geleneksel medya içinde en geniş kitlelere yayılma etkisine sahip olan elbette televizyon olmuştur.[116]

Televizyon, içinde pek çok bilgiyi barındıran sihirli bir kutudur. Televizyon, insanların bilgiyi alma ve anlama biçiminde değişiklikler getirmiştir. Araştırmalar, televizyonun mesajları, fikirleri ve görüntülerinin algılanmasıyla tüm sosyal sistemi şekillendirdiğini göstermektedir. Ona alışmış olanların ondan uzaklaşması kolay değildir ve televizyon alışkanlığı modern dünyadaki en yaygın medya aracıdır. Jacques Seguela'nın yerinde söyleyişiyle, televizyon artık, insanların günlük gevezeliğidir.[117]

---

[114] Ayşe İnal, "Televizyon Tür ve Temsil", *AÜİF Yıllık*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1999, s. 263

[115] İrfan Erdoğan, "Televizyon Reklamlarında Gündelik Hayatın Temsili : Seks ve Çikolata, *Bilim ve Ütopya Dergisi*, 2009, s.179

[116] Sedat Cereci, *Televizyon Sosyolojisi*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2016, s. 127

[117] Mustafa Ruhi Şirin, *Televizyon, Çocuk ve Aile*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 9

Televizyon görüntülerinin büyük bir gücü vardır; zihinleri, duyguları, düşünme biçimlerini ve dünyadaki insanlarla ilişki kurma biçimini değiştirmektedir. Televizyon insan yaşamının bir parçası haline geldiğinden beri toplumları etkilemektedir. Bir kitle iletişim aracı olarak televizyon, Türk toplumunda günlük hayatın bir parçası olmuş ve ailece günde 5-6 saat izlenmeye başlamıştır.[118]

Televizyon günümüzde çok önemli bir rol oynamakta; faydalı-faydasız önemli bilgiler sağlamaktadır. Günümüzde her bir bireyin hayatında ailesinden biriymiş gibi önemli bir yer işgal etmekte, kültür üretmede pay sahibi olmakta, hatta kültüre ilişkin birçok yeni ve alt kavramın oluşmasına sebebiyet vererek bir televizyon kültürü oluşturmaktadır. Bu yüzden televizyon için hususiyetlerini kendisinin belirlediği bireyler ve toplumlar oluşturma gücüne sahip olduğu söylenebilir. Nitekim toplumdaki bireyler, televizyondaki kişiler gibi davranmakta, o dille konuşmakta, televizyonun belirlediği gündemin peşinden giderek televizyonun değer dediklerini sahiplenmektedir.[119]

Televizyon bir topluma ilk kez sunulduğu zaman, bireylerin en tuttukları, en fazla zaman harcadıkları, en beğendikleri, kişilerin serbest zamanlarını düzenleyen bir oyalayıcı olmaktadır.[120] Bundan dolayı en fazla televizyon izleyen kişiler, serbest zamanı çok olan kişilerdir. Yapılan araştırmalar, televizyon izleme nedenlerinden en çok tercih edilenin "serbest zaman değerlendirme" seçeneği olduğunu ortaya koymaktadır.[121]

Günümüz toplumlarında en etkin ve en yaygın kültür üreticisi konumuna gelen televizyon, 19. yüzyılın ilk yarısından sonra, Batılı ülkelerin sanayileşmesiyle birlikte ortaya çıkan kitle kültürünü daha da geliştirmiş ve yaşanan çağa damgasını vurabilecek bir etkiye ulaşmıştır. Sanayileşme öncesi bütün toplumlarda olduğu gibi, üretici ve tüketicisinin aynı olduğu yönetici-elit kesimler dışında kimsenin

---

[118] Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları,* Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991, s. 549

[119] Sedat Cereci, *Televizyonun Sosyolojik Boyutu,* Şûle Yayınları, 1996, İstanbul, s. 14-15

[120] James D. Halloran, *Televizyonun Toplum Üzerindeki Etkileri,* İstanbul Reklam Yayınları, İstanbul, 1973, s. 9

[121] Sedat Cereci, *age.*, s. 75

ulaşamadığı kültürel ürünler, artık kitleler için üretilmekte ve böylece kitleler tarafından tüketilmektedir.[122]

Bugünkü toplumsal yapıda televizyon bireysel ve toplumsal hayatta ortaya çıkan en önemli ve temel bir kültürel kurumdur. Televizyon, iç çelişkileri çok fazla, birbirlerinden bağımsız ve çok çeşitli türlerde metinler üretmektedir. Bundan dolayı bir tek ve bütünleşmiş televizyon metninden bahsetmek mümkün değildir. Televizyonun söylemi, farklı ideolojik ve konumları dikkate alarak izleyicilerle ilişki biçimleri üretmektedir. Bütün toplum aynı televizyon söylemiyle karşılaşmasına karşın, toplum farklı katmanlardan oluştuğundan dolayı bunları farklı anlayıp yorumlamaktadır.[123]

Medya içeriklerinde yararlanılan ses, sözcük, müzik, aksesuar, jest-mimik, kostüm gibi tüm unsurlar, bir anlamı inşa etmekte ve aktarmaktadır. Kendi başlarına net bir anlam taşımayan bu unsurlar; iletilmesi amaçlanan anlamları simgeleyen semboller olma işlevine sahiptir. Medya söylemleri bireylere ilişkin uygulamalarında uygun olanı ya da olmayanı, faydalı, ilgili ya da gerçek bilgiler belirlemekte yön göstermektedir. Medyada üretilen söylem vasıtasıyla kimlikler inşa edilmekte, davranışlara düzenleme getirilmekte, belirli şeylerin simgelenme, düşünülme, uygulanma ve incelenme tarzları da tespit edilmektedir.[124]

Bilgi, düşünce ve epistemolojisi medya vasıtasıyla şekillenen kültür ortamlarında kamusal söylem, yani farklı enformasyon konularıyla ilgili iletişim şekli, rasyonel temellerden uzaklaşmaktadır. O yüzden, medya ve özellikle televizyon vasıtasıyla bireylerin gerçeğe ilişkin algısı, gerçekle ilişkisi önemli aşınmalar içine girmektedir.[125] Böylelikle televizyon, medya ve kitle iletişim araçları aracılığıyla tüm kültürü etkilemekle birlikte özellikle popüler kültür, kitle kültürü gibi adlandırılan tanımlarda rol oynamaktadır.[126]

---

[122] Yusuf Kaplan-Gökçen Kaplan, *Öykü-Anlatma ve Mit Üretme Aracı Olarak Televizyon,* Ağaç Yayıncılık, İstanbul, s. 9
[123] *Age.*, s. 40
[124] Stuart Hall, *Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları,* Pinhan Yayıncılık, İstanbul, s. 12-14
[125] Neil Postman, *Televizyon: Öldüren Eğlence Gösteri Çağında Kamusal Söylem*, çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 38-39
[126] Jean Baudrillard, *age.*

2.1.2. Televizyon ve Popüler Kültür

Popüler kültür, gündelik hayata egemen kültürdür.[127] Dar anlamla, gündelik olarak emeğin tekrar üretiminin bir girdisi olarak eğlenceyi içermektedir. Geniş anlamda ideolojik olarak belli bir yaşam tarzının yeniden üretilmesinin temel şartlarını sağlamaktadır.[128]

"Popüler Kültür" kavramı, ilk olarak Amerika'da kitle kültürü olarak tartışılmış, elit kesimin kültürünü karşılamak için üretilmiş, elit kültüre göre daha aşağıda olan ya da bir kültürden daha iyi olan ancak o kültür tarafından haksız bir biçimde lekelenen bir kültürü ifade etmiştir.[129]

'Popüler' 'halka ait olan' demek iken, zamanla "popüler kültür" ün halk tarafından sevilen" tanımı ile yakın ilişki içerisinde olan medya bu sevilene" etki etmiş, insanların hayat tarzlarını değiştirerek algılarını, sevgilerini, nefretlerini, gündelik yaşamlarını, siyasi-sosyal düşüncelerini kendi gücüne göre biçimlendirip dönüştürmüştür.[130] Dolayısıyla medya popüler kültürle böyle ilişkiye girerek kendi ürettiğini, halkın sevdiği olarak algılatmayı başarmıştır.[131]

20. yüzyılın en popüler televizyon içeriklerinden bazılarının sığ doğası, kapitalist toplumdaki kitle iletişim içeriği hakkında daha geniş bir soruyu gündeme getirmektedir. Kâr amacı güden bir medya sisteminin ciddi konulara odaklanmasını beklemek çok da doğru değildir. Bu yüzden belki de televizyon programlarının içeriğinin çoğunluğunun bilgilendirici olması veya sosyal konuları ince ayrıntılarla ele alması beklenilmemelidir.

Bilim adamları genellikle "dengeli" bir televizyon diyetinin en iyisi olduğunu öne sürmüşlerdir. Başka bir deyişle, kar amacı gütmeyen televizyon yapımcılarının çoğunlukla bilgi içeriği sunmak için gelirlerinden vazgeçmelerini

---

[127] Veysel Batmaz, *Popüler Kültür Üzerine Değişik Kuramsal Yaklaşımlar,* AİTİA Yayın Organı, Ankara, 1981, s. 163

[128] Ahmet Oktay, *Popüler Kültürler,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 17

[129] D.R Shumway, *Post Yapısalcılık ve Popüler Kültür*, çev. Emre Arslan, Vadi Yayınları, Ankara, 1999, s. 376

[130] Ekmel Geçer, *Medya ve Popüler Kültür: Diziler, Televizyon ve Toplum,* Metamorfoz Yayıncılık, İstanbul, 2013, s.67

[131] *Age.,s. 67*

beklemek yanlış olacaktır. Bunun yerine, kaliteli programlar aramak ve televizyon izlerken "suçlu zevkleri" sınırlamak tüketicilere düşmektedir. Derecelendirmeler, çoğu insanın sığ televizyon izlemesinin yüksek olduğunu ve birçoğunun günlerce TV izleyebilecek potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Bu yüzden tüketiciler, içerik üreticilerini daha olumlu sosyal standartlarda tutmaya çalışmak yerine, kendilerini daha iyi tüketim standartlarında tutma konusunda başarılı olmaya çalışmaları muhtemelen daha yerinde olacaktır.

Günümüz toplumunda popüler kültür için halk kültüründen daha baskın bir şekilde yaşanan hayatı etkileyip şekillendirmesi ile son çağların teknolojik dünyasında hızla yaygınlaşan bir olgu olarak kendini göstermiştir diyebiliriz. Bundan dolayı, popüler kültürün şekillenmesi, özellikle iletişim teknolojisinin hızlı iletişimine ve yoğun etkileşimine dayanmaktadır.[132]

2.1.3. Televizyon ve Kitle Kültürü

Kitle kültürü, kitlesel üretim yapan bir endüstriyel yapı tarafından yaratılan maddi yaşamı gerçekleştirme ve bu gerçekleştirme sürecinin materyal ve bilişsel şeklidir. Kitle toplumu, kavramıyla bağlantılı olduğunda, daha genel bir temanın özel bir varyantı; yani sosyal anlamlar ile yaşam fırsatlarının ve sosyal kaynakların tahsisi arasındaki ilişki haline gelmektedir. Toplumsal anlam deposu olarak kabul edilen kitle kültürü, aynı zamanda yüksek (veya elit) kültür, avangart kültür, halk kültürü, popüler kültür ve (sonradan) post modern kültürü de içeren terimler grubundan biridir. Bu kategorilerin her birinin yorumu ve sınırları rutin olarak tartışma konusu olup, açıklayıcı tanımlama girişimleriyle (yani, her bir terimin örneklerinin alıntılanması ve söz konusu kategoriye ayrılmalarını haklı çıkarmak için kullanılan akıl yürütme) belirginleşir. Bu kavramlar kombinasyon halinde birbirinden farklı sistemleri ifade eder ve öyle ki; terimlerden herhangi birinin anlamındaki bir değişiklik, diğerleriyle olan ilişkisini değiştirerek açıklanabilir. Bu

[132] Ünal Şentürk, "Popüler Bir Kültür Örneği Olarak Futbol", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sivas, 2007, s. 31

aynı terimler, sıklıkla -zımnen veya açıkça - tanımlamayı etkiledikleri şeyin kalitesi hakkında yargıları içeren değerlendirici kategoriler olarak işlev görmektedir. [133]

Çağımızda kitle iletişim araçları ile kitle kültürü küresel pazarın ideoloji, mal ve hizmetleriyle birlikte düşünülmüştür. Kitle iletişimi: Ticari ya da kamu kurumu biçiminde örgütlenmiş olması fark etmeksizin, haber adı verilen; dedikodusu, eğlencesi, belgeseli ve müziğiyle merkez haline gelmiş bir öykü sistemidir. Daha önceleri köy ve kasaba gibi yerelin egemenliğinde çoğulcu bir karakter taşıyan haber, eğlence, masal, dedikodu, müzik ve öykü üretimleri kitle iletişimiyle tekelci endüstriyel sistemlerin eline geçmiştir.[134]

Bu süreç ile bu kavram "Küresel Kitle Kültürü" olarak adlandırılarak öne çıkmıştır. Yaygın kültür artık teknoloji ile birlikte daha çok görsel dünyalara ilgi gösterir olmuştur. Görsel dünya/görsel kültür; sırasıyla matbaa, fotoğraf makinası, daha sonra ise sinema, televizyonun ve nihayet internet ile kişisel mobil cihazların icat edilmesiyle birlikte büyük bir hızla günlük hayatı etkilemeye başlamıştır.[135]

Yazılı veya sözlü yayın biçimlerinde kitle iletişim araçlarının kitleler üzerinde önemli bir etkisi vardır. Televizyon, reklam panoları ve sosyal medya platformlarındaki reklamlar, markaların marka bilinci oluşturmasına olanak tanımaktadır. Şirketler, siteler, sosyal medya kanalları, bloglar ve forumlar dâhil olmak üzere markalaşma söz konusu olduğunda mesajlarını iletmenin en etkili yollarını aramakta ve işletmeleri için doğru türde bir kitle iletişim kanalı bulduklarında fikirlerini iletebilir ve marka kampanyaları yürütebilmektedirler. Kitle iletişim araçlarının ürünleri parasal ve fiziksel anlamda halkın çoğunluğu için kolaylıkla ulaşılabilir ürünlerdir. Kitle kültüründe bireylerin satın aldıkları ürünlerle var oldukları düşünülmektedir. Kitleler tüketime yönlendirilmeleri, daha üst sınıflara özenti duymaları kışkırtılarak yapılmaktadır.[136]

---

[133] İrfan Erdoğan, Popüler Kültürün Ne Olduğu Üzerine, s. 1, http://irfanerdogan.com/makaleler1/popne.htm, (Erişim tarihi: 11 Ocak 2022)

[134] İrfan Erdoğan - Korkmaz Alemdar, *Kitle İletişimi, İnsan ve Toplum,* Erk Yayınları, Ankara, 2005, s. 17.

[135] Mukadder Çakır, *Görsel Kültür ve Küresel Kitle Kültürü,* Ütopya Yayınevi, Ankara, 2014, s. 298.

[136] Erol Mutlu, *İletişim Sözlüğü,* Ark Yayınları, Ankara, 1998, s. 211.

Bir tüketim aktörü olan kitle, popüler kültürün imaj, simge ve ürünlerini yoğun olarak tüketebilmektedir. Ayrıca gündelik hayat, kültürler için iyi bir açıklayıcıdır. Bundan dolayı kitle kültürü için gündelik yaşamın mecrasının kısmi olarak belirlendiği ve tüketicilerin pasif yığın olarak kabul edildiği bir yapı için geçerli olan bir kültürdür diyebiliriz.[137]

Bu bağlamda dizileri ele alacak olursak; insanlığın başından itibaren gelen hikâye anlatıcılığı olgusundan kendi yapısına göre faydalanan ve beslenen dizilerde, genellikle olaylar kronolojik şekilde bir ana öykü çizgisinde anlatılmaktadır. Anlatılan öyküyü bir başka öykü kesmemekte, öykü sadece reklamlar tarafından bölünebilmektedir. Diziler için anlatılan öykünün oluşturulmasında beklentilerini hesaba kattığı bir izleyici kitlesi üretmekte[138] ve böylece bir kitle kültürü yarattığı söylenebilir.

2.1.4. Kültürel Değerlere Katkısı Açısından Televizyon Dizileri

Televizyon dünyasında ortaya çıkan önemli yayıncılıklardan birisi dizi seriyalleridir. Her bölümde biten bir hikâyeden sonra devam eden bir temel öykü bulunmaktadır. Böylece izleyici bir bölümü kaçırsa da yapıma ilgisi bitmemektedir. İzleyicilerde yapıma karşı bağımlılık oluşturan unsur, devam eden ana öykü akışıdır. Her bölümün kendi bünyesinde bir bütünlük arz etmesi, bölümden bölüme zamanın ve mekânın açılması da tempoyu arttırıcı bir unsurdur.[139]

Diziler farklı toplumsal kesimlere hitap edecek şekilde oluşturulmasından dolayı televizyonda en çok izlenen program türlerinden biri olmuştur.[140] Hem toplumdan beslenen hem de toplumu şekillendiren içerikler üretmesi nedeniyle diziler, toplumun farklı birçok kesiminden bireylerin kendinden bir şeyler bulacağı

[137] "Kültür Sosyolojisi ve Kültürel Çalışmalar" (Erişim 12 Kasım 2021)
[138] Kaplan - Kaplan, *age.*, s. 64
[139] Nural İmik - Mustafa Yağbasan, "Televizyon Dizilerinde Kullanılan Müziklerin Genç İzleyicilerin Dizileri İzleme Oranına Etkisi", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2007, s. 105
[140] Yaşar Zorlu, "Türkiye'de Bir Popüler Kültür Aracı Olarak Televizyon", *Erciyes İletişim Dergisi*, 2016, s. 91

konuma sahiptir diyebiliriz. Bu sebeple günümüz Türkiye'sinde diziler gerçek manasında sosyal ve kültürel birer olgu haline gelmiş durumdadır.[141]

İzleyici üzerindeki etkisinden dolayı içeriklerini günlük hayat ve toplumun hâkim kültüründen beslenerek oluşturan diziler zamanla popüler kültür ile etkileşime girmiştir. Bundan dolayı zaman içinde endüstrinin kültür içinde yer alması ile dizilerde ideolojik gösterge ve reklamların etkisi artmıştır.[142] Böylece dizilerde bağımlılık tesis etmek ve izlenmede devamlılık sağlamak üzere, ana karakterlerin çekiciliği, ilginçliği ve sempatisi dizinin tanıtım aracı olarak kullanılmaya başlamıştır.[143]

Son zamanlarda internet televizyonu olarak ortaya çıkan youtube gibi sosyal medya platformlarında yayınlanan internet dizileri ortaya çıkmıştır. İnternet dizileri format olarak televizyon dizisinden hiçbir farklı yanı olmayan fakat sadece internet ortamında yayımlanan dizilerdir. Bu diziler, televizyon gibi geleneksel araçtan internet gibi yeni araçlara uyum sağlarken internete özgü etkileşim ve interaktiflik gibi yeni özellikleri de kazanmak suretiyle dijital dönüşüme uyum sağlamıştır. Netflix, BluTv, Puhu tv Foxplay, Digiturk (beIN Connect) gibi bu platformların güçlenmesinde ve yaygınlaşmasında, teknolojik gelişmeler ve özellikle Y kuşağında yaygın yeni medya kullanımı, televizyonun izlenilirliklerinde büyük bir değişime neden olmuştur.[144]

İnternet'te video hizmetlerinin yaygınlaşmasıyla geleneksel televizyon izleme eğiliminin azalacağına ilişkin söylemler artmakta, fakat televizyonun ortadan kalkacağı değil, ikisinin de birbirlerine eklemleneceği öngörülmektedir.[145] İnternet teknolojisinde yaşanan gelişmeler ve televizyonla internetin paralel hale gelmesiyle akıllı telefon, tablet ve taşınabilir bilgisayarlarla ortaya çıkan internetten

[141] H. U. Tanrıöver, *Bizim Hayatımız Dizi*, "Diziler", *National Geographic Türkiye*, 2015, s. 60
[142] *Agm., s*. 64
[143] Erol Mutlu, *Televizyonu Anlamak,* Ayraç Yayınları, Ankara, 2008, s. 156.
[144] M. Kuyucu, "Gençlerin Türkiye'de Üretilen Televizyon Dizilerine Yönelik Tutumları ve Dizi Tüketim Faktörlerinin Analizi", *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmanlar Dergisi*, 2019, s. 591
[145] Özge Gürsoy Atar, "Dijital Çağda Televizyon İzleyiciliğinin Dönüşümü", *SOBİDER*, 2017, s.375

dizi izleme faaliyetinin izleyici açısından daha bireysel hale geldiğini göstermektedir.

Diziler, yapıları gereği toplumdaki mevcut kültür değerlerini yansıtırken insanların duygularını da harekete geçirmektedir. Diziler, dahası sürekli olduğundan dolayı insanların merak duygusuna hitap ederek izleyicinin karakterlerle özdeşleşmesine imkân sağlamaktadır.[146]

Bu şartlarda izleyiciye daha büyük evrenler sunan diziler için öykülerini kültürden ve gündelik hayattan oluştururken, bu dijital dünyaya doğan bireylerin üzerindeki etkisini daha çok gösterip yeniden ürettiği içerik ve değerleri, onlara daha hızlı ve kolay benimsetebileceğini öngörebiliriz.

İster geleneksel ister dijital versiyonu olsun televizyon için, kişiyi sosyal sürece dâhil eden ve bu süreçte değerleri, yargıları ve kuralları bizzat kendisi tespit eden araçtır demek çok da abartılı bir ifade değildir. Gündelik yaşamımızın neredeyse tamamında, araç olarak televizyon, belirleyici konumdadır ve kültürünü saptadığı toplumun değerlerine şekil vermesi de söz konusu sürecin doğal sonuçlarından biridir.

Medya metinleri vasıtasıyla birey, içinde yaşadığı kültürü, toplumu ve o toplumsal yapı ile kültürün normatif boyutlarını tanımakta, öğrenmekte ve yaşamaktadır. Bu bakımdan medyanın ileti içeriklerine anlam kazandıran bir bireyin (izleyici) varlığı önemli hale gelmektedir.[147] Fiske, bir saat süreyle televizyon izleyen bir sanayi toplumu bireyinin, bütün yaşamı boyunca görebileceğinin çok üzerinde imge deneyimlenmesinin muhtemel olduğuna vurgu yapmaktadır.[148] Sözü edilen durum, medya iletilerinin insan yaşamının içinde yer alma boyutunu ortaya koymaktadır.

---

[146] Canan Uluyağcı, "TV Dizilerindeki Mekânlarda Kültürel Yansımaların Göstergebilimsel Çözümlenmesi: Canım Ailem", *Global Media Journal*, 2011, s. 118

[147] Dilek İmançer, *Medyayı Anlamak,* Deki Yayınevi, Ankara, 2010, s. 80

[148] John Fiske, "*Postmodernizm ve Televizyon"*, ***Medya Kültür Siyaset,*** der: Süleyman İrvan, Ark Yayınları, Ankara, 1997, s. 32-33

Televizyonun yaygınlaşmasıyla, sosyal normların öğretilme fonksiyonu, bir anlamda sahip değiştirmiştir. Sosyalleşme sürecinde birey öğrenilmesi gereken şeyleri artık toplum içindeki yaşantılardan ziyade televizyondan öğrenmektedir. Böylece toplumu televizyon şekillendirmeye başladığı için sosyal normların öğrenilmesi sürecinde televizyonun rolü her geçen gün artmıştır.

Örneğin, toplumun o zamana dek hiç tanık olmadığı yeni imgeler kurma ve bunların toplum tarafından kabul edilmesi noktasında televizyonun başarısı üzerine çok tartışma yapılmamaktadır. Kötü adam, iyi adam, tutucu adam, lider adam, çağdaş kadın, başarılı çocuk, onursuz kadın, modern genç, başarılı iş insanı gibi imajlar, televizyon tarafından özenle üretilen ve topluma benimsetilen statü ölçüleridir. Bu ölçütler, toplum için görece önemli olan kavramlar olmasına karşın, televizyon bunları etkili ve yaygın faaliyetleriyle birer ölçüye dönüştürmekte ve böylece televizyondaki ilişki ve davranış biçimleri, belirli bir süreçte geleneklerin yerini almak suretiyle değerli hale gelmektedir.[149]

Yüzlerce veya binlerce yıldır süregelen; ancak ticaret, savaşlar, göçlerden dolayı değişme eğilimleri ortaya koyan gelenek görenek ve törelerin televizyonla beraber sosyal yapı tarafından hazmedilemeyerek ortadan kalkma veya bozulma sürecine daha hızlı bir şekilde girildiği görülmektedir. Televizyon, yine de büyük ölçüde töre dairesinde yer alan davranışlara fazla ulaşamamasının yanı sıra gelenekler kapsamında yer alan birçok davranışı, göreneklerin ise önemli bir kısmını ya bir bütün halinde formel değişikliğe uğratmış veya kısmi olarak etkilemiş görünmektedir.[150] Büyükşehirlerden başlayarak kırsal alanların en ücra bölgelerine dek özellikle törensel davranışlarda değişimler yaşanmıştır. Bununla birlikte içinde yaşanılmakta olan mekânların döşenişi ile ev eşyaları olsun, dini uygulamalardan beslenme alışkanlıklarına kadar birçok eylemin şekli de televizyona bağlı olarak değişikliklere uğramıştır.[151]

---

[149] Sedat Cereci, *age.*,s. 57
[150] *Age.*, s. 57
[151] *Age.*,s. 57

Daha önce televizyonun dijital dönüşümünden bahsetmiştik. Fakat bu dönüşümle televizyonun günümüzde daha bireysel hale gelmesi televizyonun yerini tamamen internete terk edeceği, yani televizyonun internet tarafından tamamen yok olacağı anlamını taşımamaktadır. Günümüzde insanların, salonlarında ailece televizyon izlemekten vazgeçemedikleri görülmektedir.[152] Dolayısıyla televizyon, günümüzde ele aldığı birçok konu itibariyle yönelimi açısından bir aile aracıdır. Çünkü televizyonlarda ele alınıp işlenen birçok konunun, özellikle de dizi filmlerde anlatılan hikâyelere bakıldığında en çok aileler etrafında geliştiği görülür. Bu yüzden dizilerin ele aldığı aşağı yukarı her konunun toplumsal olması televizyonun özellikle aile içindeki etkinliğini domine ederek, ailedeki bir bireyin diğerine neyi nasıl yapacağını, yapması gerektiğini öğreterek bireyleri biçimlendirebildiği gerçeği inkâr edilemez bir fenomen olarak karşımızda durmaktadır.

Televizyon bir temsil aracıdır ve bir temsil sistemidir. Görüntüler ve görsel işaretler, simgeledikleri şeye çok benzese de hala işarettir. İşte temsiller burada devreye girerek dilin de vasıtasıyla kavramlar üreterek insanların zihninde anlamlar oluşturmaktadır.[153] O halde televizyon için özellikle dizilerin yardımıyla ailenin oluşma sürecindeki formalitelerden, aile içi rol bölüşümüne, aile bireylerinin iç ilişkilerinin düzenlenmesinden, çocukların ebeveynlerine karşı tutumuna ve ebeveynlerin çocuklarına yaklaşımına kadar neredeyse bütün konularda esas yönlendirici ve belirleyici etkisi olan güçlü bir mekanizma olduğunu söyleyebiliriz.

Örneğin, Türkiye'de "görücü usulü ile evlilik" olgusundaki bakış açısının değişimi, değerlerin değişiminde televizyonun etkisini ortaya koyması bakımından özel bir önem taşımaktadır. Sözü edilen evlilik usulünün Türk ailesi ve Türk toplumunda tartışılmaya başlanması; belki Tanzimat Dönemi'ne ve özellikle Batı tesirindeki ilk edebi ürünlerin ortaya çıktığı dönemlere dayandırılabilir.[154] Ancak o dönemden televizyonun toplum içinde yaygınlaşmasına dek geçen zaman içinde bu

[152] Özge Gürsoy Atar, *age.*, s. 375
[153] Stuart Hall, *age.*, s. 7-12
[154] Ömer Lütfü Mete, "Televizyon ve Aile", Aile Ansiklopedisi, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 983

usulün yıpranması, televizyon sonrası ile kıyas edilemeyecek düzeyde düşüktür.[155] Çağımızda geleneklerin değişmesine neden olan, adeta yeni sosyal teamüllerin doğmasını ve benimsenmesini sağlayan bir kurum konumundaki televizyonun, Türk ailesini folklor ve töreden, hatta dinsel inanışlardan daha geniş ve yoğun olarak etkilediğini söylemek mümkündür.[156]

Eski dönemde her konuda danışma noktası olan aile büyükleri önemlerini kaybetmeye başlamış, artık öyküler ninelerden dedelerden değil, televizyondan dinlenir olmuştur. Binlerce yıldır birçok toplumda erkeğin üstlendiği aile reisliği görevinin kadın eş ve erkek eşe paylaştırılması, daha uysal erkek eş, daha otoriter kadın eş gibi aile içi rollerin tespit edilmesi, kadın eşin yükünü arttırmamak için çocuk yapılmaması gibi birçok konuda da televizyon etkin rol üstlenmiştir. Keza televizyonun, çocuklar üzerinde de etkisi gözlemlenmektedir. Bakıldığında çocuğu fiziksel olarak anne doğurmakta; ancak mizaç ve davranış bakımından televizyon yetiştirmektedir.[157]

Modern toplumlarda bireylerin yaşama dair bilgilendirilmesi ve davranış geliştirmesi ailelerden ziyade, kitle iletişim araçları tarafından ifa ediliyor oluşu, toplumsal norm ve anlamların kısa süreler içinde değişmesi, ebeveynlerin yeni kuşaklar için rehberlik etme ve kültürel aktarım işlevlerini yerine getirememelerine yol açmaktadır. Geleneksel toplumların tam aksi bir şekilde bireyler, kentlerde günden güne arkadaş ortamları ve çevrelerinden yalıtıldıkları için, gençlerin yaşama dair zihinsel temsilleri, büyük oranda kitle iletişim araçları vasıtasıyla, kolay ulaşılmasından dolayı, özelikle de televizyonda gördükleri modellerce şekillenmektedir. Bugün kitle iletişim araçları, geleneksel toplum yapılarında dinin belirlediği günlük hayatın pratikleri üzerinde etkili olmakta ve bu bağlamda toplumsal hayatı yeniden şekillendirmektedir. Genç nesil, televizyonda karşılarına çıkan rol-modellere bakmak suretiyle, toplum içinde belirleyecekleri davranış modellerine karar vermektedir. Bu noktada bir anlamlandırma faili olan medyanın

[155] *Age.*, s. 983
[156] *Age.*, s. 983.
[157] Sedat Cereci, *age.*, s. 57

bir anlam üretimi, anlam pratiği söz konusudur.[158] Televizyon metinlerindeki imaj ve semboller, gençlerin kendi kimliklerini tanımlamak için kullandıkları unsurlar olmuştur. Özellikle televizyon dizilerinin devamlı izlenme ve alışkanlık oluşturma özellikleri dikkate alındığı zaman, önerdikleri rol modelleri ve yarattıkları temsillerle, bireyler için tutum, davranış, giyim ve yaşam tarzı kodları kurulmaktadır. Temsil kuramcılarına göre, görünmekte olanın aksine televizyon, gerçekliğin bir parçasını yeniden sunmaktan, simgelemekten ziyade, onu inşa etmekte ve üretmektedir.[159] Gerçeklikle ilgili tanımlamalar, kapsamlı olarak dilsel pratiklerle desteklenmekte ve bu yol kullanılarak gerçeğin seçilmiş tanımlamaları simgelenmektedir.[160] Bu şekilde bireyler, kendilerini medya tarafından yanılsama yolu kullanılarak yaratılan homojenleştirici, yabancılaştırıcı ve sıradanlaştırıcı bir kitlesel kültür kapsamında özellikle de tüketim tercihleri noktasında "özgür" hissetmektedirler. Medya tüketimiyle modernliği yakalamaya gayret eden genç kuşaklar, sosyal gerçekliğe, ulusal bağlamdaki ülke gerçeklerine ulaştıklarını düşünürken, esas olarak gerçekliğin kaybolduğu simülasyon ortamı için kendisine, ailesine ve çevresine yabancılaşma süreci yaşamakta, mutluluğu tüketimde aramaya başlamaktadır. Böylece tüketim kültürünün oluşturulma sürecinde etkin olan medya, tüketimin hızlandırılması sürecinde sisteme önemli katkılarda bulunmaktadır.[161]

Baudrillard, günümüz toplumlarının bir simülasyon dünyasında yaşadığını iddia etmektedir. İletişim sanayisinin en güçlü sanayi olduğu bugünün toplumunun, kendine özgü bir ahlak anlayışı, inanç sistemi ve değer yargısı olmadığından, modern toplum, eski verilerin yerine ikame edilebilecek hiçbir yenilik sunmadığından dolayı, bu değerler kendisinden önceki düzenden ödünç alınmaktadır. Bundan dolayı eski sistemden kalan verilerin hepsi, sinema, tv,

[158] Stuart Hall, "İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü." Medya, İktidar, İdeoloji, Der. M. Küçük, Ankara, 1994, s.88
[159] John Fiske, *age.*, s. 30
[160] A. Al, *Medyadaki Dini İçerikli Yayınlarla İlgili İzleyici Algısı Araştırması,* Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, s. 140
[161] Nimet Önür, *Medya ve Eğitim,* Barış Yayınları, İzmir, 2001, s. 29

medya gibi simülasyon yolu takip edilerek insanlara yeniden sunulmakta, ikna etme yolu kullanılarak empoze edilmeye çalışılmaktadır.[162]

Özetle, son yıllarda sosyal medyada bir televizyon içeriği sağlayıcısı olarak dijital yayın platformlarının da eklenmesiyle artan kitle iletişim araçlarının toplumsal gerçekliğin yeniden üretilmesine ve simülasyon haline dönüşmesine çok etkili bir biçimde hizmet ettiği görülmektedir. Gerçekliğin sürekli tekrar üretilmesiyle bir hiper-gerçeklik ortaya çıkmakta ve hiper-gerçeğin ya da simülasyonun olduğu yerde de gerçekliğe geri dönülmekte zorlanıldığına şahit oluyoruz. Baudrillard hiper-gerçek, kavramının tanımını; gerçeğin bütün göstergelerini taşıyan, gerçeğin bütün basamaklarına kısa devre yaptıran, programlanabilen, kusursuz, göstergeleri çoğaltarak etrafa savuran bir makine, şeklinde yapmaktadır. [163]

Televizyon dizilerinde sunulan olay ve karakterler, gerçek hayattaki benzerlerinden seçildiğinden dolayı, gerçekliğin yeniden temsil edilmesi ve yeniden yapılandırılması yolu kullanılarak bir hiper-gerçeklik tesis edilmektedir. Böylece izleyici, toplumsal yaşamından aşina olduğu olay ve karakterlerle söz konusu hiper evrende karşılaştığı zaman, gerçekliğin kendisini izlediği yanılsamasına düşmektedir. Dolayısıyla dizilerin/filmlerin bilinç düzeyinde etkili olmasının yanı sıra bilinçaltını yönlendirme konusunda da çok etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu bakımdan alt metni olan film ve diziler insanların bilinçaltına seslenerek onları yönlendirebilmekte, verecekleri mesajları, bir tepkiye yol açmadan kabul ettirebilirler. Bilinçaltına hitap etmeyi amaçlayan filmler propaganda duygusu uyandırmadıklarından dolayı bilinç düzeyinde sorgulanmamakta, böylece daha da etkili olabilmektedir.[164]

Sinema, toplumu yavaş yavaş ve derinden etkilemektedir. Bir tek film kültürü radikal bir şekilde değiştiremez. Fakat aynı mesajları yıllar içinde işleyen

---

[162] Oğuz Adanır, *Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı Üzerine Notlar ve Söyleşiler*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 2000, s. 36

[163] Jean Baudrillard, *age.*, s. 13

[164] Bilal Yorulmaz, *Sinema Ve Din Eğitimi*, Değer Eğitim Merkezi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 119

yüzlerce filmin bu değişimi başarması mümkün olabilmektedir. Sinema verdiği mesajlar vasıtasıyla toplumu alıştırır; daha sonra da iletilen mesajlar yadırganmaktan çıkar ve toplumda yerleşmeye başlar.[165] Bir de bunu her hafta düzenli olarak yayınlanan, izleyicisini alıştırarak kendisine bağlayan diziler için düşündüğümüzde, bu değişim ve dönüşümün etkisinin daha da kuvvetli gerçekleştiğini görürüz. Böylelikle diziler, onu oluşturanın aracılığıyla kültürü yeniden üreterek ve ürettiği bu gerçekliği de adım adım kabul ettirerek toplumu yavaş yavaş ve hissettirmeden değiştirir. Dolayısıyla filmler/diziler özellikle genç kuşaklara kültür aktarılması ve kültürün ve toplumsal gerçekliğin yeniden üretimi konusunda oldukça önemli bir konuma sahiptir. Hal böyleyken mesajlarının kitlelere kolayca ulaşması, toplumda yavaş ama kalıcı izler bırakması ve insanlarda davranış değişiklikleri meydana getirmesi bakımından dizilerin olumsuz kullanımı kadar olumlu kullanımı da mümkündür diyebiliriz. Dini bir konunun televizyon anlatısıyla ifade edilmesi, bu vesileyle çoğu kavramının somutlaşması, görsel ve işitsel olarak duygulara hitap ettiği için önemlidir.

Gerçekliği yeniden inşa ederek ortaya koyan televizyon anlatısı; öykü, roman, mit, masal, destan, sinema gibi geleneksel anlatı biçimleriyle[166] beraber, anlatı tarihi içinde ortaya çıkan tüm metinlerden yararlanarak "dizi" adı verilen yeni bir anlatı biçimini oluşturmuştur. Dolayısıyla kendine münhasır bir yöntemi kullanarak anlamların dolaşıma girmesini sağlayan televizyon, dinsel olanı da yeniden inşa edebilir diyebiliriz. Filmler, dine dair birçok olumsuz mesajı kitlelere aktarabiliyorsa, olumlu anlamda da bunu yapabilir ve dini değerler ile inançları didaktik bir söyleme başvurmaksızın mecaz ve sembollerden yararlanarak yeniden üretip toplum üzerinde bir etki bırakabilir. Bu yolla kaba bir propagandaya düşmediklerinden dolayı karşıt görüş sahibi insanlarda bir tepkiye neden olmadan önyargısız izlenilmeyi sağlayarak mesajlarını daha etkili biçimde iletebilirler. Ayrıca mecazın gücünden de yararlanabildikleri için sanat yönleriyle de insanlar

[165] *Age.*, s. 126.
[166] Sevilay Çelenk, *Televizyon, Temsil, Kültür,* Ütopya Yayınevi, Ankara, s. 69

üzerindeki tesirlerini artırır, bilinçaltına olumlu mesajlar göndermek suretiyle insan davranışlarını da etkileyebilirler.[167]

Bu çalışmada ise bir sonraki bölümden itibaren tüm serileriyle Kurtlar Vadisi dizisinin (ve sinema filmleri) yeniden ürettiği içerik ve mesajlar din-toplum ilişkileri bağlamında ele alınacaktır. Bugüne kadar üzerine yapılan çalışmalarda öne sürülen tezler; Kurtlar Vadisi'nin daha çok çatışma teorileriyle geliştirilen, erkek egemen söylemi yeniden ürettiği ya da mevcut iktidarların, hegemonyalarını sürdürmek için bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak ürettiği bir propaganda aracı olduğu şeklindedir. Buna karşın biz de bir medeniyet mirası olan İslam geleneğinin göstergeleri ve bu göstergelerin toplum ile etkileşimlerine bakarak İslam referanslı bir paradigmayla yeniden ürettiği hipotezimizden hareketle Kurtlar Vadisi'nin topluma nasıl bir mesaj vermeye çalışıldığını inceleyip değerlendireceğiz.

[167] Bilal Yorulmaz, *age.*, s.156

3. BÖLÜM

3. KURTLAR VADİSİ DİZİSİNDE TOPLUMSAL DEĞERLER

Kurtlar Vadisi'nin Oryantalist söyleme karşı geliştirdiği oksidentalist söylemin mahiyetini analiz edeceğimiz bu bölümde, öncelikle oryantalizm ve oksidentalizmin kavramsal çerçevesini çizip, kuramsal tartışmasını yapmak yerinde olacaktır.

3.1. Toplumsal Değerlere Oryantalist ve Oksidentalist Bakış

Oryantalizm, "Şarkiyatçılık, Doğu Bilimi" anlamına gelen bir sözcüktür. Doğu ve Batı karşıtlığı üzerinde tesis edilen bu kavram, doğunun sömürgeleştirilme düşüncesine hizmet etmektedir. En öz anlamıyla batı dünyasının doğuya ilişkin ürettiği imge, söylem ve tahayyüllere karşılık gelmektedir. Batı dünyasının Doğu'yu anlaması, tanımlaması, algılaması ve açıklaması esasına dayalı "oryantalizm" kavramının kaynağı, Fransızca "Orientalisme" kelimesidir. Oryantalist ise[168] doğu insanının ve coğrafyasının dilini, dinini, tarihini, kültürünü araştıran doğu bilimleri uzmanıdır.

Oryantalizmin başlangıcı için kesin bir tarih tespit etmek çok güçtür; ancak bu düşüncenin ilk kez 14. yüzyılın ilk yıllarında ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Oryantal dilleri ve kültürleri anlamak amacıyla bazı üniversitelerde Viyana Kilise Konseyi/Konsülü tarafından kürsü kurulmuştur. Oryantalizm düşüncesinin başlangıcıyla ilgili net bir bilgi olmamakla birlikte 1300'lü yıllara dayandığı bilinmektedir. 1400'lerde Ümit Burnu'ndan Asya'ya gidiş güzergâhının keşfi oryantalist çalışmaların başlamasında da etkili olmuştur. [169] 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupalı misyoner ve seyyahların doğu seferleri; daha sonra coğrafi keşifler, sanayi

[168] Selahattin Sönmezsoy, *Kuran ve Oryantalistler*, Fecr yayınları, Ankara, 1998, s. 25
[169] B. Turner, *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, çev. İ. Kapaklıkaya, Anka Yayınları, İstanbul, 2002, s. 67-68

devrimi, Reformlar ve Rönesans'ın yaşanması gibi gelişmeler; özellikle 19. yüzyılda oryantalist çalışmaların gelişmesine daha da zemin hazırlamıştır.[170] 19. yüzyılda batının sosyal, kültürel ve ekonomik yapısının değişmesi, Avrupa'nın doğuyu bilmesi ve ona hâkim olmasını daha da zaruri kılmıştır. Çünkü Batı'nın Doğu'yu sömürgeleştirme düşüncesinin yanı sıra, Doğu'yu modernleştirme projesi de vardır.[171]

Ticari ve siyasi sebeplerinin dışında Oryantalizmi harekete geçiren bir diğer etken ise dini sebeplerdir: Bundan ötürü Oryantalizm' in İslam üzerinde de bazı hedefleri vardır. Bunlardan: Hz. Muhammed'in peygamberliğine dair güveni sarsmak, Kur'an-ı Kerîm'in Allah kelamı olmadığı hakkında kuşkular yaratmak, hadislerin Müslümanların uydurduğu sözler olduğunu ileri sürmek, İslam fıkhının değerinin düşmesini sağlamak, Arapçanın anlaşılması zor bir dil olduğunu iddia ederek itibarsızlaştırmak. İslam inancının Yahudi ve Hristiyan kaynaklardan beslenmek suretiyle ortaya çıktığını ileri sürmek gibi başlıklar sayılabilir.[172]

Batı'nın Doğu'yu sömürgeleştirmek için modernleştirmeye çalıştığı, çünkü sömürgenin önündeki engelin işgali dini düşüncesine aykırı gören Müslüman halkların direnişini kırmaya karşı geliştirilen 'geri kalmışlık' söylemi olduğunu iddia edenler de vardır. Bu iddiada olanlar tarafından ileri sürülen teze göre; din, geri kalmışlık sebebi olduğu için geri kalan doğu toplumları bu sebeple modernleştirilmelidir. Dolayısıyla başlangıçta Doğu'nun ve burada yaşayanların dil, tarih ve inanç sistemlerinin araştırılması ve incelenmesi anlamında kullanılmakta olan Oryantalizm[173] ilerleyen zamanlarda batılıların İslam dünyasına yaklaşımını ifade etmiştir. O yüzden Oryantalizmin Doğu üzerine olan çalışmaları[174] hem metne hem de gözleme dayansa da genel itibariyle bu düşünce biçimi bir tahayyüle dayanır. Kısaca Batı, Doğu'da bulduğunu değil bulmak istediğini tespit eder.

[170] Mustafa Es-Sibai, *Oryantalizm ve Oryantalistler: Yararları, Zararları*, çev. M. Uğur, Beyan Yayınları, İstanbul, 1993, s. 3.
[171] İbrahim Kalın, *İslam ve Batı*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2007.
[172] Mustafa Göregen, "Oryantalist İslam Yorumlarının Psiko-Sosyal Temelleri", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 2017, s.34.
[173] S. Germaner - Z. İnankur, *Oryantalizm ve Türkiye*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Sanat Yayınları, İstanbul, 1989, s. 9
[174] Yücel Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, Küre Yayınları, İstanbul, 2004, s. 15

Kendisini dünyanın merkezine yerleştirmiş olan mağrur Batı, tüm olumsuz özellikleri Doğuya yüklemek suretiyle kendisi için bir "öteki" olgusu inşa etmiştir. Batı ideal ötekisini ararken, Doğu'ya siyasi ve sosyolojik tahakkümlerde bulunur, ayrıca olumsuzlaştırma imajıyla kendi kimliğini oluşturmaya çalışır.[175]

Edward Said'[176] *Oryantalizm -Sömürgeciliğin Keşif Kolu-* adlı eserinde söylem olarak ötekinin inşa sürecinin temelinde iki medeniyet arasındaki ontolojik ve epistemolojik olarak bir farklılık yattığını ileri sürer. Said oryantalizmi; politik nitelikten uzak, bir akademik disiplin olması gerektiğini ifade eder. 19. yüzyıldan sonra Batı bu kavram ışığında kendisini özne konumuna yerleştirmiş ve nesneleştirdiği Doğu'yu öteki olarak sunmaya başlamıştır. Aynı zamanda Batı tarafından Doğu'ya yönelik üretilen her türlü söylem ve imge, sinemasal söylem ve göstergeler vasıtasıyla da geniş kitlelere aktarılmaktadır. Batı'nın bu egemen söylemi ilk başta dini ve edebi literatürde etkisini göstermiş, sonraları daha sistematikleştirerek edebiyat ve felsefe gibi çeşitli disiplinlerde, resim ve müzik gibi sanat dallarında da kendini göstermeye, fotoğraf ve filmin icadıyla da sinemasal göstergeler ve söylemler aracılığıyla yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır.

Örneğin Batı odaklı filmsel metinlerde Doğu, bir arzu nesnesine dönüştürülmektedir. Doğu'nun sezgisel ve fantastik bir hayal dünyasında var olması, keyif ve şehvet düşkünü, tembel imajı üzerinden tanımlamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla Doğu[177] geri olandır. Batılı akılcı ve rasyonel, doğulu ise akıldan yoksun ve irrasyonel olarak resmedilmektedir. Bu düşünce bağlamında Doğu, rasyonel akıldan ve gelişmeden ve bilimsel düşünceden yoksun olduğu için, Doğu'ya Batılı tarafından kültür ve medeniyetin getirilmesi de vazgeçilemez düzeyde elzem olduğu algısı yaratılır. Bununla Avrupalı aklın üstünlüğüne vurgu yapabilmek için sahte bir bilimsel altyapı da oluşturulmaktadır.[178] Böylece

[175] Âlim Arlı, *Oryantalizm-Oksidentalizm ve Şerif Mardin*, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s. 23
[176] Edward W. Said, *Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, çev. Selahaddin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul, 1989, s. 15-16
[177] Recep Şentürk, "Oryantalizm ve Sosyal Teori" Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu, Adapazarı, 2003, s. 45.
[178] Onur Bilge Kula, *Batı Edebiyatında Oryantalizm-II*, İstanbul, 2011, s. 57

Doğu'nun akıl, bilim ve gelişme düşüncesinden yoksun olduğu hipotezi devamlı olarak desteklenmektedir.

Klasik oryantalizm düşüncesinden yeni oryantalizm düşüncesine geçiş sürecinde Batı merkezli filmsel anlatılarda bazı değişikliklerle, Oryantalizmden, İslamofobiye geçilmektedir. Yeni oryantalizm, 11 Eylül 2001 İkiz Kulelere yapılan terör saldırısıyla başlar. Artık yeni öteki İslam'dır. Bu noktada Hollywood, ideolojik bir aygıt olarak işlev görür. Bu dönemden sonra Hollywood tarafından üretilen ürünlere 'İslami Terörizm' kavramı gibi bazı İslamofobik unsurlar eklenmekte, böylece oryantalizm yeniden üretilmektedir. Hollywood "öteki" olarak konumlandırılmış Doğu için "Radikal İslam düşüncesinde beslenen Arap terörist" olarak tarif edilebilecek yeni bir imge ve kimlik yaratmaktadır. Böylece Soğuk Savaş'tan sonra boşalan düşmanın yerini,[179] sinema evreninde sürekli terörist olarak sunulmaya başlanan "Müslüman" dolduracaktır. Sinema izleyicisi bu yeni düşmanla ilgili politik ve tarihsel bir metinle bilgilendirilmekte, oryantalist düşünce temelli okumaya maruz bırakılmaktadır. Bunun sonucunda Müslümanların terörist olduğuna dair bir algı inşa edilmektedir.[180]

Özet olarak Oryantalizm; Batı tarafından üretilen hayali bir doğuydu. Batılı gözle Doğu'nun, her yönüyle yeniden inşa edilmesiydi. Batı'nın karşıt bir imaj çerçevesinde kendini tanımlayarak ötekileştirdiği Doğu'yu vicdan rahatlığıyla sömürebilmek amacıyla oluşturduğu sessiz bir hayaletiydi.[181]

Oksidentalizm ise, (occidentalism) oryantalizme göre yeni olarak kabul edilebilecek bir çalışma ve inceleme sahasıdır. İlmî bir disiplin olarak Oksidentalizm, ilk kez bütün yönleriyle Mısırlı Hasen Hanefî tarafından "Oksidentalizm İlmine Giriş" (Mukaddime fi ilmi'l-istiğrâb) adlı eserinde ele alınmıştır. Bundan dolayı bu kavram Hanefi'ye dayandırılmaktadır. Özet olarak oksidentalizm, Doğu'nun kendisini özne Batı'yı ise nesne olarak konumlandırdığı

[179] B. Edward, "Yankee Pashas and Buried Woman Containing Abundance in 1950's Hollywood Orientalism", *Film & History*, 2001, s.13
[180] A.O Meiloud, *Image of Arabs in Hollywood Films*, Prequest Information and Learning Company, Newyork, 2008, s. 35
[181] Jale Parla, "Hayali Doğu", *Atlas Dergisi*, 2001, s. 96

Batı'yı sorgulaması, kabul etmesi ve gösterme biçimidir. Fransızcada Batı anlamına gelen "occident" sözcüğünden türemiş olan "oksidentalizm", tıpkı oryantalizm gibi Doğu-Batı ikilemine dayanmaktadır. Oryantalizm Batı'nın Doğu'yu algılayışıyken, oksidentalizm ise Doğu'nun Batı algılayışıyla ilgilidir. Oksidentalizm üzerinde çalışan önemli isimlerden Abdullah Metin'in oksidentalist kavramıyla ilgili tanımından hareket ederek oksidentalizm kavramını "Batı üzerine bir söylem geliştiren, geliştirilmiş söylemleri yineleyen, Batı'yı çalışmalarının merkezine konumlandıran" bir bilim dalı olarak tanımlayabiliriz. Ayrıca Metin[182] oksidentalizm kavramını ilgili üç grupta sınıflandırmaktadır:

1. Oksidentalizmi, Doğu'nun Batı üzerine araştırma yapması ve Batı'nın saldırgan tutumuna karşı bir tür savunma yöntemi olarak kabul eden görüşler,

2. Oksidentalizmi, Batı düşmanlığı olarak kabul eden görüşler,

3. Oksidentalizmi, "Daha iyi Modern/Batılı olmanın yolu nedir?" sorusuna cevap verebilecek bir alan olarak kabul eden görüşler.

Oksidentalizm hakkında ilk yaklaşımdaki görüş; oryantalizme karşı duyulan tepkinin bir uzantısıdır. Bu yaklaşımda Batı tahakkümünden kurtulma amacı söz konusudur. Bu mücadele, Batı'yı bir bütün olarak reddetme, savunmacı bir üslupla Batı baskısını azaltmaya veya bir taraftan ''ben''i tekrar ihya etmek için çaba harcarken diğer taraftan Batı'yı inceleyerek Batı'dan ithal edilecek olan unsurların kırmızıçizgilerini tespit etme ve hatta Batı medeniyetinin yıkıcı edimlerini bertaraf etme amaçlı bir çalışma şeklinde olabilmektedir.

Hasan Hanefi'ye göre birinci görüşteki gibi Oksidentalizmin temel amacı, Doğu kimliğini kendine has özellikleriyle ortaya koymak olmalı, bunu yaparken de Batı'ya bağımlı tersten bir görüntü inşa edip apojelitik bir dil kullanmamalıdır.[183] Böyle bir oksidentalist yaklaşımda, "kendi kimliğini Batı'dan hareket etmekten ziyade kendinden hareket ederek ortaya koymak[184] amaçlanmalıdır. Böylece "öteki"

[182] Abdullah Metin, "Bir Özgürleşme Hareketi Olarak: Oksidentalizm", *Sabah Üllkesi* 38 (Ocak 2014).
[183] Hasan Hanefi, "Oryantalizmden Oksidentalizme", *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, İBB Kültür Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2007, s. 82
[184] Abdullah Metin, *Oksidentalizm-İki Doğu İki Batı*, Açılım Kitap, İstanbul, 2013, s. 82

kavramı temelli bir yaklaşımın yerine diğeri konumlandırılabilecek ve bundan insanlık kazançlı çıkabilecektir. Öyleyse 'Oksidentalizm' için, birinci görüşü baz alarak Doğu'nun kendini bularak Batı'yı tanıyabilir hale gelmesi diyebiliriz.

Biz bu çalışmada Kurtlar Vadisi'ndeki Oksidentalist söylemin; kavramın birinci görüşteki anlamıyla; Batı'nın keşif kolu olarak ifade bulan, oryantalizme ve oryantalizmle gelen Doğu üzerindeki iktidara karşın Doğu coğrafyasına ait olan kişinin ürettiği bir savunma aracı olarak geliştirildiği tezinden hareketle değerlendireceğiz. Kurtlar Vadisi'ndeki hâkim Oksidentalist söylemi analiz ettiğimizde şunu görüyoruz: Doğu, bir savunma mekanizması geliştirmekte ve Doğu üzerinde Batı'nın kurmayı istediği sömürgeleştirici ve hükmedici dili deşifre etmektedir. Bu tahlil neticesinde Batı karşısında Doğu kendini daha özgür kılabilmekte ve kendi öz kimliğini kendi yaklaşımına göre anlatmanın yollarını bulabilmektedir. Şimdi yaptığımız bu tespiti, bir sonraki başlıkta kritik edeceğiz.

3.1.1. Din Referanslı Oksidentalist Söylemde 'Ben ve Öteki'

20. yüzyılın başından günümüze ağırlıklı olarak sinema sanatı alanında Batının Doğu'ya, özelde ise Müslüman ve Türk kültürüne yönelik kurguladığı ve inşa ettiği birtakım imajların işlenip üretilerek geniş kitlelere sunulduğundan bahsetmiştik. Batı temelli medyada bu imajlar: 'Ben ve Öteki' ayrımına göre tasarlanır ve batı kendisini doğuda var olmadığını varsaydığı birtakım olumlu kavramlar ve sıfatlar üzerinden tanımlar. Bunun yanı sıra kendisini batının bakışıyla okuyan self-oryantalist ve yerli islamofobik düşünce ekseninde batı tahakkümünde varlığını devam ettiren bir doğulu medya da vardır. O da aynı bakış açısıyla temsiller üretir. Hatta self-oryantalist ve yerli islamofobik düşünceyle üretilen filmlerin batıdaki oryantalist bakış açısından daha da tehlikeli olduğunu iddia edenler de vardır. Çünkü Batıyı ve Batının her türlü zihinsel yapısını ve paradigmasını kendi kültürüne, tarihine ve geleceğine tercih ederek ilerlemenin ve gelişmenin sadece Batının otoritesinde gerçekleşeceğini varsayan öykünmeci bir üretim yapan doğu coğrafyasına ait olan bir birey, oryantalizmin yıkıcı bir faili olarak daha etkili bir işlev görmüş olur. Bu bakış açısıyla üretilen imajları ve

söylemleri Türk Sineması Tarihi'nin en başından günümüze kadar birçok film ve dizi içinde görmek mümkündür. Bu filmlerde doğuya, Müslümana ve Türk'e yönelik yaratılan algının, batının inşa etmek istediği doğu algısından bir farkı yoktur.

Medyada, sinemada ve dizilerde yaratılan imajla Batı "Ben", Doğu ise "Öteki" olarak takdim edilirken; ekonomiye, politikaya, sosyo-kültürel yapıya, tarihe vb. yönelik tüm olumlu söylem, imge gibi birçok filmsel öge ve özellik batı ile eş değer tutularak izleyiciye aktarılır. Hollywood ve Avrupa'da yapılan filmlerde oryantalist düşüncenin izlerini ve ötekiye dair kodları bazen açıkça bazen de bilinçaltı mesajlar temelinde görmek mümkündür.[185]

Peki bu imgelem ile Doğu'yu öteki olarak sunma gayretine yönelik yaratılan kurgusal, emperyalist çabaya karşı; bir doğulu, Müslüman veya Türk, oksidentalist bir düşünceyi devreye sokabilir mi? Bu düşüncenin potansiyellerinden faydalanabilir mi? Doğu'nun özne konumunda olduğu, batıya öykünmediği, batıyı konumlarken de yine batının kurguladığı usulle onu kurgulamadığı, onu görmeye, anlamaya mukayese etmeye ve tartışır hale getirmeye çalıştığı bir oksidentalist faaliyet mümkün müdür?

Bu soruya cevaben bu bölümde, Batı'nın Doğu hakkında bir öteki yaratarak bir algı oluşturma ve bu algıyı yönetme faaliyetine mukabil kendini tanımlayarak bir "ben" algısı yaratmak suretiyle, Kurtlar Vadisi örneğinin, referansını dinden alarak geliştirdiğini tespit ettiğimiz oksidentalist söylemini islamofobik düşünceye karşı yeniden nasıl ürettiği ve sunduğunu inceleyeceğiz.

Bu bağlamda düşündüğümüzde, öncelikle Doğu'nun ve Doğulu'nun özne olması temelinde hem oryantalizme hem de self-oryantalizme karşı milli kültür politikası çerçevesinde bir yumuşak güç uygulaması olarak, içeriğini oksidentalist bir bakış açısıyla üreten Kurtlar Vadisi'nin bir nebze olsun kendini ifade eden bir temsil odluğunu tespit ve teslim edebiliriz. Başka bir ifadeyle, filmsel imajlarını ve

[185] Burak Medin, "15 Temmuz Darbe Girişimi Ekseninde Türk Sinemasında Oksidentalist Söylem: Kurtlar Vadisi Vatan Örneği", *Selçuk İletişim Dergisi*, 2019, s.445

söylemsel dilini Oryantalizm'e karşı Oksidentalist düşünce bağlamında inşa eden Kurtlar Vadisi'nin, Doğu'nun özne, Batı'nın nesne olarak takdimi, Oksidentalist söyleminin milli kültür eksenindeki potansiyeli gibi konularda, bir araştırma ve tartışma nesnesi olması bakımından önemli veriler sunduğunu ve eleştirilmeye değer olduğu söyleyebiliriz.

Kurtlar Vadisi Irak ile bir zamanlar Irak'a yapılan işgalin, Kurtlar Vadisi Filistin ile Filistin halkına yapılan insanlık suçunun konu edindiği sinema filmlerinde ve 2003-2016 yılları arasında devam etmiş Kurtlar Vadisi dizisinin anlatısında sadece öteki olarak bir Batı sunumu yoktur. Batı'nın yanında aynı zamanda yerli işbirlikçiler, yani "hainler" de vardır. Dolayısıyla Kurtlar Vadisi'nde Batı ve müttefiki konumundaki yerli işbirlikçiler de "öteki" olarak ekrana aktarılır. Bunun yanında Kurtlar Vadisi, Batı'nın Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne yönelik sömürgeci ve işgal dilini de deşifre etme iddiasındadır. Genel anlatıda Batı'nın Sevr'den sonra da Türkiye'ye yönelik emperyalist amaçlarını terk etmediği ve bu amaçlarına ulaşabilmek için de sürekli planlar yaptığı görülmektedir. Batı, Oksidental dil bağlamında Doğu'ya, özellikle Doğu coğrafyasının önemli bir aktörü konumundaki Türkiye'ye yönelik siyasal bir tehdit, nifak ve bölücü tohumları eken bir yapı/medeniyet olarak filmin tüm serilerinin anlatısında sunulmaya devam eder.

Kurtlar Vadisi'nde genellikle Batının teknolojiyi çok iyi kullanma kapasitesine sahip olduğu gösterilir. Bu bağlamda Batı, Türkiye'ye ilişkin bütün kritik bilgilere de sahip ya da sahip olduğunu zanneder gibi gösterilir. Türkiye ve İslam dünyası için Batı, hiç kuşku yok ki bir tehdittir. Aynı zamanda teknolojiden de yararlanarak işgal etmeyi ve sömürmeyi amaçlamakta ve planlamakta olandır.

Zamana ve değişen konjonktüre göre öteki olarak konumlanmış Batı'nın temsil edilme biçiminin değişmesinin yanı sıra müttefiklerinin sayısı da artmaktadır. Batı acımasızca kan dökmekten çekinmeyen, amacına ulaşabilmek için masumları da öldürebilen olarak temsil edilmektedir. PKK, YPG, FETÖ, DAEŞ gibi terörist odakların Batı'nın emrinde olduğu net bir şekilde gösterilir.

Dizide Batılı ve Doğulu arasındaki zıtlıkları gösteren örneklere sıkça yer verilir. Batı'nın temsilcisi/işbirlikçisi konumundaki karakterler acımasız, silahını kendi vatandaşına rahatlıkla doğrultabilen ve sınır karakolunu tank vasıtası ile vurmaya teşebbüs eden, ülkesinde terör faaliyetlerine zemin hazırlayan, suikastlar tertip eden, faili meçhul cinayetlere önayak olan vb. gibi temsiller içinde sunulur. Bu zıtlığın karşısında Türk ve Müslüman olan ise vatansever, yeri geldiğinde ölmeyi hiç düşünmeyen, düşmanın karşısına korkusuzca çıkabilen ve değerleri için yaşayan birisi olarak takdim edilir.

Kurtlar Vadisi Irak ve Kurtlar Vadisi Filistin filmlerinde batı dünyasının doğu insanına, Müslümanlara ve Türkmenlere verdiği zararları ortadan kaldırma amacında olan Polat Alemdar ile arkadaşları, Kurtlar Vadisi Vatan sinema filminde Kurtlar Vadisi ve Kurtlar Vadisi Pusu dizisinde ise Türkiye'ye yönelik işgal girişimlerine karşı mücadele vermektedir. Ortaya çıkan zarar, Batıyı ve yerli uzantılarını deşifre ve bertaraf edilerek tazmin edilmeye çalışılır. Film, Türkiye ve Müslüman dünyası üzerinde bir takım emelleri olan Batıya/yabancıya ve Batının işbirlikçisi odaklara yönelik tarihsel bir gerçeklikten hareketle kurgusal bir zaman ve mekânda, özne konumları olan kahramanlar üzerinden imgeler üretmektedir. Bu sinemasal imajların, Batı (Hollywood) sinemasının doğuluyla ilgili ürettiği ötekileştirici diline karşıt/karşı bir söylem kurabilmek için de tasarlandığı söylenebilir. Örneğin; doğulular yani Müslümanlar özne konumundayken, Batılı ve müttefikleri ise Türkiye başta olmak üzere, Orta Doğu coğrafyasını işgal etme, o toprakları ele geçirme emelinde olan güçler olarak nesneleştirilir ve ötekileştirilir. Fakat bu öteki, halklarıyla beraber topyekûn bir Batı değildir. Batı, Batı'yı yöneten bir zihniyet olarak, küre ölçeğinde ürettiği politikalar bağlamında eleştirilir ve bunun da ötesinde Kurtlar Vadisi asıl olarak anlatısını, oryantalist söylem tarafından ortaya konulan "doğulu" imgesine itiraz ederek, tüm algı operasyonlarına rağmen oksidentalist düşünceyle Doğu'nun ve Doğulu'nun ne olduğu ve ne olması gerektiği düşüncesi üzerine yapılandırmaktadır. Bu bakış açısı, Doğu'yu olumlu bir biçimde tekrar kurup yeniden üretmeyi amaçlayan bir bakıştır ve bu durum Doğulu öznenin kendisini yapılandırması olarak da yorumlanabilir.

Bu bakış Batı'yı tahlil eder ve nihayetinde batının özellikle küresel politikaları ve emperyalizmine karşıt olarak yeni bir söylem üretir ve oksidentalist bir dile sahip ikili zıtlıkları (ben ve öteki gibi) insanlığın ortak evrensel değerleri ekseninde oluşturarak çeşitli temsiller yaratır. Batı ile müttefikleri sömürgeci, işgal planları üreten, doğu için siyasal, askeri, toplumsal, ekonomik, kültürel ve dinsel bir tehlike ve tehdit unsuru, kaosa yol açan ve kargaşadan keyif alan, çocukları bile umursamadan amaçları uğrunda cinayetler işlemekten çekinmeyen, hedef şaşırtan, insanlığı özellikle ötekileştirmeyi başardığı Doğu medeniyetini yok etmek amacıyla sürekli strateji ve taktikler üreten, zalim, hoşgörüsüz, korkak, acıma duygusundan yoksun, nifak tohumları eken bir bölücü olarak temsil edilmektedir. Bu bağlamda Batı ile batının değerleri, yalnızca doğu coğrafyası ve medeniyeti için değil, tüm insanlık için sakıncalıdır şeklinde bir kodlamayla 'öteki' yeniden üretilip içi doldurulur. Dolayısıyla buradan oksidentalist söylemin sadece kendi kimliğini korumak ve yaşatmak adına bir 'anti' tepkiden ziyade tüm insanlık adına bir isyan olarak kendini gösterdiğini tespit ediyoruz. Kurtlar Vadisi'nin tüm anlatılarında doğu insanı, özel olarak Türk ve Müslüman, sömürgeci ve işgalci düşünceye sahip olmayan, kendi vatanını korumayı amaçlayan, yaşatan ve kolay kolay öldürmeyen, değerlerine ve dinine bağlı, bayrağına sahip çıkan barışçıl, cesur, imanlı, inançlı gibi kodlarla temsil edilmektedir. Buna mukabil daha evvel söz konusu ettiğimiz gibi; Batı da özelde kendi içinde ayrılır ve eleştiri buna bağlı yapılır.

Batının ontolojik olarak değil vasıfsal olarak ele alındığının en göze çarpan örneğini ise Kurtlar Vadisi Filistin filmindeki 'Simone' karakterinde görüyoruz. Anne -Babası İsrailli ama kendisi ABD vatandaşı, hümanist, ABD kültürüyle yetişmiş bir kız olarak Filistin'e gelen Simone, tur rehberidir. Turla birlikte Filistin'e gider, bir şekilde Polat ve ekibiyle bir araya gelir. Böylece Filistin'de yaşanan drama canlı canlı şahit olur ve gerçekler yüzüne tokat gibi çarpar. Orada yaşanan zulmü ve acıları gördükçe içinde yaşadığı hesaplaşmayla büyük bir dönüşüm yaşayan Simone karakterinin bir batılı, Yahudi veya ABD'li olarak ötekileştirilmeyip iyi bir karakter olarak lanse edilmesi filmde karşı çıkılanın, öteki kabul edilenin ırklar,

milletler, halklar değil, fikirler, yanlış düşünceler, siyasi politikalar ve yönetimler olduğu mesajı verilir.

Filmde Simone'un, ırkdaşı olduğu için kendisini korumaya çalışan Avi karakteriyle tartışırken; insanlara zulmetmenin dinde yeri olmadığını söylemesine cevaben Avi'nin; Filistin halkını ve Yahudi olmayan herkesi hayvan olarak gördüğünü söylemesiyle Kurtlar Vadisi'nin Yahudiliği değil Yahudiliği yanlış yorumlayanları eleştirerek Yahudileri de birbirinden temyiz ettiğini görüyoruz. Hatta film yine Simone'nun, Moşe karakterine çıkışarak "Tevrat'ta 'öldürmeyeceksin.' yazıyor" diyerek zulme karşı durması üzerinden tüm ilahi mesajların nüvesini oluşturan ve Tevrat'ta da 10 Emir'le vaz edilen evrensel ilkelere atıfla tüm halklara zulme karşı olmada bir vicdan çağrısı yapmasıyla dikkat çeker.

O yüzden Kurtlar Vadisi'ndeki oksidentalist bakış açısını tersinden bir oryantalizm olarak yorumlamayıp yaşanan gerçek bir olaydan hareket ederek kurguya dayalı fakat gerçeklikle de bağı kaybolmamış bir anlatı üzerinden Batının deşifre edildiği, edimlerinin görülmekte ve gösterilmekte olduğunu söyleyebiliriz. Batıyı görmeye, anlamaya ve göstermeye çalışan Doğu, bu filmde Batıyı mukayese eder, tartışır hale getirir ve tanıtır. Böylece, Oryantalist ya da kolonyalist söyleme karşı sinemasal imajlar ve söylemler yoluyla başvurulan bu Oksidentalist üretimi, Filistin halkı adına bir meşru müdafaa yolu olarak yorumlayabiliriz. Dünyadaki tüm halklara zulme başkaldırı çağrısında bulunarak, bugün başta Batı olmak üzere tüm insanlığın da içine düştüğü medeniyet ve adalet krizinden kurtaracak adil, insani ve ahlaki bir yol arayışını, Batı'nın da sıklıkla kullandığı yumuşak güç unsurlarından biri olarak sinema ile ilan edip farkındalık yaratmak şeklinde değerlendirmek mümkündür. "Zulme hayır!" çağrısına uygun oksidentalist filmlerin üretilmesinin tüm insanlık için elzem olduğunu düşündüğü çıkarımını yaptığımız Kurtlar Vadisi'nin bu anlatısını, oryantalist düşünce karşısında Doğu'nun kendini özne konumuna koymak suretiyle kendi kimliğini doğru bir şekilde anlatmaya/çalıştığı ve sinemasal evrende bir mücadele yöntemi olarak varlığını ifade etmek şeklinde değerlendirmek doğru olacaktır.

Bir de dini referansla evrensel bir ilke olan "zulme karşı çıkış" ile anlatısını oluşturan Kurtlar Vadisi, yine dini referans alırmış gibi görünen ama daha ziyade dini bir propaganda aracı olarak kullanan radikal grupları anlatısına dâhil ederek temayüz etmiştir. Şimdi de filmde bu grupların nasıl ele alındığı üzerinde durulacaktır.

3.1.2. Radikal Grupların Propaganda Aracı Olarak Din

TDK Güncel Türkçe Sözlükte, "Bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma"[186] ifadeleriyle tanımlanan "propaganda" kavramının, sosyal bilimler alanında yer alan birçok diğer kavramdaki gibi üzerinde anlaşmaya varılmış tek bir tanımı yoktur. Önemli siyasal iletişim çalışmacılarından Lasswell, propaganda kavramını "Önemli simgelerin manipülasyonu yoluyla ortak tutumların yönetilmesi" ifadeleriyle tanımlamıştır.[187] Kitle iletişim araçlarından propaganda yapmakta yararlanılmıştır; bununla istenilen kamuoyu bilincini yaratmak amaçlanmaktadır. Laswell ise propaganda kavramını "anlamlı simgeler veya hikâyeler, söylenceler, resimler, haberler ve toplumsal iletişimin diğer biçimlerinin yardımıyla düşüncelerin denetlenmesi"[188] olarak değerlendirir. Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar ise [189] "Kişi veya grupların tutum, davranış, düşüncelerini etkileme amacına yönelik iletişim" şeklinde tanımlamışlardır. Frankel ise 'Propaganda' kavramını "belirli bir grubun, akıl, duygu ve eylemlerini genel nitelik taşıyan amaçlar doğrultusunda etkilemeye yönelik tasarlanmış sistemli çabalar" olarak ifade etmiştir.[190]

Propagandada amaçlanan, bireyleri olaylar hakkında düşünmek yerine, propagandacının ileri sürdüğü düşünceyi bireylere kabul ettirerek en kısa zamanda

[186] TDK, Güncel Türkçe Sözlük, 2021, *https://sozluk.gov.tr/*, (Erişim tarihi: 05 Mayıs 2020.
[187] Levent Yaylagül, *Kitle İletişim Kuramları Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2013, s.54-55
[188] Arsev Bektaş, *Siyasi Propaganda, Tarihsel Evrimi ve Demokratik Toplumdaki Uygulamaları*, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 20
[189] Çiğdem Kağıtçıbaşı - Zeynep Cemalcılar, *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*, Evrim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 179-180
[190] Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, DER Yayınları, İstanbul, 2000, s. 344

harekete geçirmektir.[191] Bu yönüyle, "güç savaşları tarihi" olarak da tanımlayabileceğimiz insanlık tarihinde, propagandanın farklı şekillerde var olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca propaganda, özellikle uluslararası siyaset alanında daha sistematik bir şekilde 20.yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Bolşevik İhtilali sırasında ve ondan sonra Rus devrimciler, 1. Dünya Savaşı yıllarında İngiltere ve ABD, 2. Dünya Savaşı'nda ise propaganda bakanı Goebbels tarafından yapılan çalışmalarla Hitler Almanya'sı, propagandayı çok aktif olarak kullanmış; propaganda ve karşı propaganda tekniklerini geliştirmiştir.[192] 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ise özellikle uluslararası siyaset alanında propagandanın kullanımı aşamalı olarak artmıştır. Bu artış sürecindeki en önemli etken, kitle iletişiminin ABD, Kıta Avrupası ve İngiltere dışına yayılmasıdır. Günümüzde çeşitli ülkelerin yabancı dilde kamusal veya özel yayıncılık yapan yayın organları vardır. Devletler, kurumları ve kuruluşları, legal ve illegal örgütlenmeleri ekonomik, siyasal ve teknolojik güçleri oranında radyo, televizyon ve gazete yayınları, sosyal medya ve internet siteleriyle propagandalarını uluslararası alana taşımaktadır.

İnsanın aklından ziyade duygularını hedefleyen propaganda mesajlarının, bireyleri ve kitleleri en kısa sürede harekete geçirebilme potansiyeli vardır. Bu yönüyle, hayatta kalma ve faaliyetlerini yürütme için sürekliliklerini korumak isteyen terör örgütlerinin de en sık başvurduğu araçlardan biri propaganda yapmaktır. Bu örgütlerin odak noktasını oluşturan IŞİD/DAEŞ örgütü, Kurtlar Vadisi'nde ŞEDİD olarak ifade edilmiştir. Kendisine meşru bir zemin oluşturmak, örgüte yeni üyeler kazandırmak, mevcut üyeleri motive etmek, okuyucuyu/izleyiciyi terör eylemlerine teşvik etmek ve nihayetinde uluslararası toplumda ses getirmek gibi amaçlarla etkin bir propaganda faaliyeti yürütmektedir. Bu faaliyetlerle ilgili, kendisi dışında bir aracın bilgi almaması konusunda hassas davranmaktadır. Bu bağlamda tıpkı reelde olduğu gibi dizide de gazeteciler düşman taraf olarak tanımlanmakta, ölümle tehdit edilmekten ziyade öldürülmekte

[191] Cengiz Çiçek, *İkna'nın yapısı: Süreç, Araç ve Yöntemleriyle*, Eğitim Yayınevi, Konya, 2012, s. 98-99
[192] Arsev Bektaş, *Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi.* Bağlam Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 147

ve öldürme sürecinde kaydedilen videoları propaganda amacıyla kullanılmaktadır.[193]

ŞEDİD, egemenlik kurduğu bölgeleri bir bütün olarak kontrol altında tuttuğundan dolayı bazı istisnalar dışında her türlü haber ve bilgi sadece ŞEDİD odaklı bir yaklaşımla servis edilmektedir. Bu açıdan propaganda konusunda örgütü daima öne çıkaran bir durum söz konusudur. ŞEDİD'in medya organizasyonuna bakıldığı zaman örgütün stratejisinde propagandanın rolü daha net bir şekilde görülecektir. Örgüt, gerçekleştirdiği bütün faaliyetleri bir medya malzemesine dönüştürmektedir. Bundan dolayı, kendi varlığının devam edebilmesi adına yapacağı propaganda için, internet ve sosyal medyanın taşıdığı önemin farkındadır. Yapılan propaganda faaliyetleri "cihat" olarak kabul edilmekte, örgüt için medya içerikleri üretenler kendilerinin de mücahit olduklarına vurgu yapılarak teşvik edilmektedir. Dizide, ŞEDİD'in kendine ait medya silahlarının atom bombasından bile daha güçlü olabileceğini düşündüğüne işaret edilir. Örgütün yaptığı propaganda çalışmalarından en fazla öne çıkanı ve örgütün küresel gündemde yer bulmasını sağlayanı, yüksek kalite çekim teknikleri ile yapılan Hollywood etkisindeki videolardır. ŞEDİD, söz konusu videolarda en acımasız infazlar gibi özel videolar çekip, cihat için çağrı amaçlı kullanmak suretiyle birçok içeriğe yer vermektedir.

Reelde IŞİD propagandasının yapılması ve etkili olmasında da sosyal medyanın hayati bir rolü vardır. Geleneksel medya ve ana akım medyada terör mesajlarını doğrudan yayamayan örgüt, sosyal medyayı bu amaca ulaşma yolunda her yönüyle kullanmaktadır. Örgütle ilgili içerikler, en başta Google, YouTube gibi platformlara yüklenmekte, daha sonra söz konusu içerikler Twitter ve Facebook gibi sosyal medya mecralarından paylaşılmaktadır. Bu sayede örgütün propaganda iletilerinin kısa bir sürede birçok insana ulaşması mümkün olmaktadır.[194] Terör gruplarının gündemde yer alma, olayların nedenleri ve sonuçlarıyla ilgili konuşma,

[193] J. Stern - J.M. Berger, *ISIS: The State of Terror,* Harper Collins Publishers, Newyork, 2015, s. 121-122
[194] Yenal Göksun – Emin Salihi, *DEAŞ'ın Medya Stratejisi,* Seta Yayınları, İstanbul, 2018, s. 75

tartışma gibi amaçlarına ulaşması noktasında medya; sembolik, sistematik ve simbiyotik bir rol almaktadır.[195]

Diziye yeniden dönersek; ŞEDID spesifik olarak tek bir hedef kitleye hitap etmez. Örgütün hedef kitlesinde yer alan çeşitlilik, propaganda iletilerinin temalarına yansıma noktasında da kendini göstermektedir. Tıpkı ifade ettiği üzere Winter'a göre[196] düşünülmekte olanın aksine IŞİD propagandası sadece vahşetle sınırlı değildir; merhamet, vahşet, mağduriyet, savaş, ütopyacılık ve aitlik hissi gibi birçok temayı kapsamaktadır. Ütopyacılık ve merhamet temaları ile yumuşak yüzünü gösteren örgüt, merhamet teması sayesinde kendisine yönelenlere bağışlayıcı yaklaştığı mesajını vererek bölgede bulunan diğer örgütlere ait üyelere de kucağını açmaktadır. Bunu, dizide Polat Alemdar'ın babasını kaçırıp onun üzerinden cihat çağrısı yaparak; Polat Alemdar'ın babası da ŞEDID'e katıldı mesajı verip böylelikle kısa ve kârlı bir yolla kendine fedai askerler ve taraftar bulmaya çalışmasıyla görüyoruz.

Örgüt, propagandasını yaparken, yeni üyeler kazanmak için sıklıkla başvurduğu vahiysel ütopyacılık taktiği ile Ömer Baba'ya *"Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tövbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın"* mealindeki Tevbe Suresi'nin 5. ayetini okutup cihat çağrısında bulunur. ŞEDİD bununla aynı zamanda dünyada İslam Şeriatının hâkim olduğu, vahye dayalı ideallerle idare edilen, kendi pasaportu ve para birimi olan, gerçek, güçlü ve kalıcı bir devlet olduğu mesajını vermeye çalışmaktadır.

IŞİD tarafından yapılan propaganda çalışmalarının hedefi, genellikle katılımcılarının dışında yer alan dünyayla sınırlıymış gibi görünüp bilinse de kendi topluluğu da örgütün bir başka propaganda noktası ve hedefidir. Dinin ideolojik alandaki yapılanması, yüz yüze iletişim kodlarının derinlik kazandığı sohbetlerle başlamaktadır. Örgütlenme mekânlarında ya da çevresinde, özellikle kentin sakin

[195] Bünyamin Ayhan - Muhammed Emin Çiftçi, "IŞID, Propaganda ve İslamofobi", *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 2018, s. 24
[196] *Agm.*, s.24

bölgelerinde kurulan sohbet evlerinde din adına, dinle ilgili sohbetler sürerken örgüte katılımlar da sağlanmaktadır.[197] Örneğin dizide de örgütün hiyerarşik sistemi ve faaliyetlerini gözlemlemek ve onlara zarar vermek için, Polat Alemdar'ın adamı Akif'in ŞEDİD'e sızarak Halife'ye karşı sadakat yeminini edip, eteğini öptüğü sahnelere rastlarız. Ve yine bir İngiliz ajanı olan John Smith karakterinin Avrupa ve Balkanlar'da İslam'a hizmet eden bir mümin kılığına girerek 'İslam Devleti' olduğunu söylediği ŞEDİD'e asker toplama faaliyetleri yaptığı istismar sahnelerine de rastlıyoruz. Saf, işsiz, iyi niyetli, İslam'a hizmet hassasiyetinde olan genç Müslümanları, cihat için 'hilafet' çatısı altında savaşmaları üzere kandırdığını görüyoruz. Böylece dini sohbetler ile örgütün militan toplama alanları arasındaki hassas çizgi kaybolmakta politik söylem ve dini söylem karşı karşıya kalmaktadır. Dizide bu gibi zıtlıklar örgüt içinde birliği bozucu kırılmalar ve çelişkiler olarak örgüt lideri olan halife Britani ve Komutan Sagir arasından yaşanan çatışma üzerinden de verilir. Böylece dinsel görülen birçok terörist eylemin arkasında politik, sosyolojik, ekonomik saikler bulunduğuna işaret edilerek, dünya çapında bir sistemin projesinin bir sonucu olarak bu örgütlerin İslam anlayışlarındaki sentetikliğe vurgu yapılır.

Dizide aynı zamanda "domuz bağcılar" diye bir gruba da yer verilir. 1990'lı yıllarda uyguladığı şiddet yöntemleri ve faili meçhul cinayetlerle Güneydoğu'da korku saçan, 2000'li yıllarda lideri öldürülen, üst kadrosu tutuklanan ve arşivi ele geçirilen Hizbullah'ı temsil ettiği söylenen domuz bağcılar, 2011'de yeniden Türkiye'nin gündemindeyken diziye dâhil ediliyor. Eylemleri ve infaz yöntemleri ile dizide de dikkat çekici hususlarına yer verilen bu yapılanma, devlet ile ilişkisi zamanında güneydoğuda, bölücü terör örgütü ile gerilla savaşı yaparak mücadele etmek üzere devlet iradesiyle fakat gayri resmi olarak kurulan bir örgüt olarak ifade ediliyor. Bu bağlamda ASALA ile mücadele için eski güneydoğu derin devlet örgütünün istihbarat kanadı sorumlusu olan Ersoy Uluğbey karakteri de, yaşadıklarından dolayı devletle ters düşüp başına buyruk hareket ederek, devlet himayesindeki itirafçıları kendine bağlayıp illegal çete faaliyetlerine başlarken,

[197] Ayhan - Çiftçi, *agm.*, s.25

silahlanmalarına, büyümelerine yardım ederek "domuz bağcılar" örgütünün kurulmasına katkıda bulunur. Güneydoğuda Sünni kesim arasında doğan radikal İslamcı bir grubun yararlı olabileceği düşünülerek kurulan örgüt daha sonra Ersoy Uluğbey ile de ters düşer. Dini motifli terörizme/radikalizme referans kaynağı olarak gördükleri Kur'an ayetlerini, hedefleri için dinin özünden ve bütünlüğünden kopartıp parçacı bir yaklaşımla sloganlaştırılmış bir şekilde yorumlamasına örnek olarak bir bölümde; örgüt, kendilerine ait mekânı basan Polat Alemdar'ı yakalayarak domuz bağı yöntemiyle etkisiz hale getirir ve aralarında geçen diyalogda şunlar yaşanır:[198]

> ÖRGÜT ÜYESİ: Sen kimsin bizim mekânımıza geliyorsun?
>
> POLAT ALEMDAR: Ersoy Uluğbey'in düşmanıyım, siz de O'nun düşmanısınız.
>
> ÖRGÜT ÜYESİ: O'nun hükmüyle hükmetmeyenler kâfirdir. Bütün kâfirler bizim düşmanımızdır.
>
> POLAT ALEMDAR: Madem ayet söylüyorsun, ayetin tamamını ben sana söyleyeyim: Maide suresi 44. ayet: Biz içinde doğruya rehberlik ve nur olduğu halde Tevrat'ı indirdik. Kendilerini Allah'a vermiş peygamberler, onunla Yahudilere hükmederlerdi. Allah'ın kitabını korumaları kendilerinden istendiği için rablerine teslim oluş zahidler ve bilginler de onunla hükmederlerdi. Olduğuna şahitlerdi. Şu halde ey Yahudiler ve Hâkimler, İnsanlardan korkmayın, benden korkun. Ayetlerimi az bir bedel karşılığında satmayın. Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir.
>
> ÖRGÜT ÜYESİ: Sen ayeti biliyorsun, Ersoy bilmiyor. Benim için aranızdaki fark kâfirle münafık arasındaki fark kadar.
>
> POLAT ALEMDAR: Sen nesin? Ayeti bilip çarptıran nedir? O ayet hem hâkim sınıflara hem de insanlara ayrı ayrı hitab eder. Sen hangi ayetten insan öldürme hakkını kendinde buluyorsun?

Bu diyalog ile dizi, ayetleri cımbızlayarak yorumlayıp, hususi bir konuda mı yoksa genel olarak mı geçerli olduğu durumunu hiç göz önüne almadan hüküm vererek adam katleden ve dünyayı terörize eden, yöneticileri ve kanunları uygulayanları kâfirlikle itham eden bu radikal gruplara dikkat çekerek onların zihniyetini ve iç yüzünü göstermeye çalışır.

Dizi, 11 Eylül 2001 sonrası şekillenen "Yeni Dünya Düzeni" içinde ABD/İngiltere tarafından üretildiği iddia edilen dini metinleri yani Kur'an ayetlerini parçacı/literal okumalar ile yorumlayarak dinde aşırıya kaçan ŞEDİD ve Domuz

[198] Bknz: Kurtlar Vadisi Pusu 110. Bölüm

bağcılar gibi radikal gruplara yer verdiği gibi, diğer taraftan bir diğer uç olan ılımlı İslamcılara da yer verir.

Ilımlı İslam Projesi'ni, Radikal İslam'ı, Ilımlı İslam Kuşağı'na dönüştürme niyetiyle 'Ortadoğu' diye kavramsallaştırılan bölgede 'uygun demokrasi' ve ekonomik kalkınma hareketlerini de hayata geçiren uluslararası bir proje olarak lanse eden Kurtlar Vadisi dizisi, bu konuyu bir dönem CIA'ın Türkiye 'İstasyon Şefliği' görevini yürüten ve daha sonra da Ortadoğu'dan sorumlu olan Graham Fuller'i temsil ettiği iddia edilen ve isim benzerliğiyle de dikkat çeken Aron Feller üzerinden anlatır. Örneğin CIA ajanı olarak Türkiye'de görev yapan Fuller'in kızının adının "Ankara" olmasının yanı sıra dizide Feller'in kızının adının İstanbul olması tesadüf olmasa gerek diyecek kadar dikkat çekicidir. İddialara göre Büyük Ortadoğu Projesinin (BOP) mimarı da ta kendisi olan Fuller'i temsil eden Aron Feller de kurguya göre o bölgeyi şekillendirmek ve kontrol etmek için atanan bir vali, bir CIA elemanıdır. Dizide bir Ortadoğu uzmanı, bölgenin çıkarlarını düşünen, kalkınmasını gaye edinen ve dolayısıyla bölgenin baş aktörlerinden biri olan Türkiye'nin de menfaatlerini düşünen birisiymiş gibi kendini ifade eden bu karakter, aslında Ortadoğu çalışmaları adı altında yeni oryantalist çalışmaların bir ajanı olarak lanse edilir. Buna bir örnek olarak Aron Feller ile İsrail Büyükelçisi'nin arasında geçen bir diyalogda yer alan kareler ve sözler ile dikkat çeken sahne şöyle verilir:[199]

> İSRAİL BÜYÜKELÇİSİ: Ben her zeminde sizinle anlaşmaya hazırım ama siz İsrail'in çıkarlarını küçümsedikçe sizinle uzlaşma ihtimalim yok.
>
> ARON FELLER: Ben İsrail'in çıkarlarını küçümsemiyorum, aksine önemsiyorum. Biz olmasak sizin izlediğiniz politikalar yüzünden İsrail'de yaşamak isteyen bir tane Yahudi kalmaz.
>
> İSRAİL BÜYÜKELÇİSİ: Onlar istemedikçe İsrail'de bomba patlayacak. Dünyanın hiçbir yerinde güvende olamayacaklarını anlatabilmek için öldürmediğimiz adam kalmadı, gerekirse yenilerini de hiç çekinmeden öldürürüz. Siz yanlış siyaset izliyorsunuz.
>
> ARON FELLER: Ne gibi?
>
> İSRAİL BÜYÜKELÇİSİ: (Kur'an'ı göstererek) Biz Türk'leri 200 yıldır bu kitaptan uzak tutmak için uğraştık. Bütün çabamızın sonunda Türkler içlerine döndüler ve

[199] Bknz: Kurtlar Vadisi Pusu 79. Bölüm

çevresindekilere düşman oldular. Biz bu sayede Arapları yendik. Türklerle birlikte olan Arapları 1000 yıl kim yenebilmiş? Siz onlara yeniden bunu vadediyorsunuz.

ARON FELLER: Benim onlara vadettiğim Kur'an Muhammed'e inan kitap değil. Ben onları benim anlattığım dine çağırıyorum. Onların ayetleriyle ama benim yorumlarımla...

İSRAİL BÜYÜKELÇİSİ: Ateşle oynuyorsunuz

ARON FELLER: Cehennem' de oynayacak başka hiçbir şey yoktur.

3.1.3. Ezilenlerin Umudu Olarak Din

Kurtlar Vadisi'nin genel anlatısına baktığımızda; Türkiye'yi dünya liderliğine taşıyan temel bir dinamik, onun temsil ettiği sosyolojiyi layıkıyla savunmayı amaçlayan bir hedefin var olduğunu görürüz. Kurtlar Vadisi'nin temsil ettiği sosyoloji, Batı'nın Doğu'ya karşı yüzlerce yıllık adaletsiz bakışıyla oluşan bir dramatik sosyolojidir de diyebiliriz aynı zamanda. O yüzden bu bölümde mazlum coğrafyaların da umudu olan ve dini referansla söylemini geliştiren Kurtlar Vadisi'nin toplum kesimleri üzerindeki etkisi incelenecektir.

Kurtlar Vadisi dizisinin başkahramanlarından olan Polat Alemdar, etnik ve coğrafi ayrım yapmaksızın tüm mazlumların sesi olarak temsil edilir ve Batı'nın sömürdüğü insanların çıkartamadığı sesi, onlar adına çıkarmayı başardığı düşünüldüğü için de bir direnişin temsilcisi olarak kabul edilir.

Bilindiği gibi Kurtlar Vadisi, Arap ve Balkan ülkelerinde, Türki Cumhuriyetler ve yine birçok Afrika ve uzak doğu ülkelerinde büyük bir ilgiyle izlenmektedir. Dizi karakterleri bu bölgelerde çok sevilmekte ve filimdeki bazı karakterler örnek alınmaktadır. Hatta Necati Şaşmaz'ın diğer Kurtlar Vadisi oyuncularıyla beraber 2009'daki Makedonya gezisinde son derece büyük bir kalabalık tarafından adeta büyük bir lider gibi karşılanmış olması, medyada yer almış ve son derece dikkat çekmiştir.[200] Buna sebep olan şey nedir diye baktığımızda; Polat Alemdar'ın Uluslararası müesses nizama meydan okuyarak, küre ölçeğinde tüm müstekbirlerin gözlerinin içine baka baka "dünyanızı başınıza yıkacağım" ve "kurduğunuz oyunu bitirmeye ant içtim" diyebilmesi ve bunu

[200] Patativa - Graphıc Alone Dark, "Kurtlar Vadisi Makedonya and Kosova Görüntüleri". Yayın Tarihi 16 Mart 2013. https://www.youtube.com/watch?v=stZfPGwaP9g, (Erişim tarihi: 15.01.2022)

eyleme dönüştürmesi olduğunu görüyoruz. Bu etki Arap Dünyası'ndan Afrika'ya, Asya'ya, Körfez'e, Türkî Cumhuriyetlere ve Balkanlar'ı da içine alan bir coğrafyada toplumsal bir gerçeklik olarak kendini göstermektedir.

Örneğin, Yemen'de çok izlenen dizinin, başkent Sana'nın neredeyse bütün caddelerinde kahramanlarının fotoğraflarının olduğu tabelalarla karşılaşılmaktadır. Arapçaya "Vadi'ül Diyab" olarak çevrilen dizinin baş aktörü Necati Şaşmaz tarafından canlandırılan "Polat Alemdar" karakteri, özellikle internet kafe, berber salonları ve konfeksiyon mağazalarının tabelalarında yer bulmaktadır. Arapça dublajında "Polat Alemdar", "Murad Alemdar" ismiyle, dizideki öteki kahramanları "Memati" ve "Abdülhey" ile beraber tabelaları süslemektedir. Tarihi "Bab'ül-Yemen" çarşısında yer alan giyim mağazasının tabelasına sözü edilen karakterlerin fotoğrafını yerleştiren Emin El Afif isimli esnaf: "Murad Alemdar benim kahramanım. Bizim diziye karşı muhabbetimiz Türkiye'ye muhabbetimizden gelmektedir. Ayrıca dizide işlenmekte olan konular bizler için gerçekten çok yeni. Özellikle son filmde yer alan Filistin vurgusu ve dizinin çeşitli bölümlerinde yer bulan Amerika ve İsrail'e karşı başarılı sahneler bizi sevindirmektedir. Çünkü bugüne kadar biz hep batılıların kahramanlık öykülerini izledik, oysa bu dizi içimizden birilerinin de batıya karşı kahramanlık yapabileceğini göstermektedir," açıklamalarıyla dizinin başkahraman Polat Alemdar'ın önem derecesini ve neden sevildiğini açıklıyor.[201]

Pakistan ve Afganistan'da da çok sevilen dizi, televizyonların en çok seyredilen dizisi olarak kendini gösteriyor. İzleyici dizinin televizyonda gösterilen en iyi şey olduğunu düşünüyor. Afganistan TOLO TV müdürü Mesud Sancar dizinin niçin bu kadar sevildiğini şu sözlerle açıklıyor: "Dizinin kahramanı kötü adamların peşine düşüyor ve adaletin önüne çıkarıyor. Afganlar vatanseverdir ve ülkelerini severler, bu nedenle Polat Alemdar gibi ülkelerini kurtarabilecek birilerini dilerler."[202]

[201] "Kurtlar Vadisi' Yemen'de de İlgiyle İzleniyor", *Haberler.com* (09 Mayıs 2011)
[202] "Kurtlar Vadisi: Polat Alemdar Afganistan'ı fethetti - BBC News Türkçe" (Erişim 30 Aralık 2021)

Sosyolojik olarak Polat Alemdar'ı sadece Türkiye'yi temsil eden bir film kahramanı değil, Türkiye sınırları dışındaki milyonlarca halkı, özellikle de mazlumu destekleyen ve onlara umut olan bir kahraman olarak; zalime karşı başkaldırmanın, onurlu dik duruşun ve tüm saldırılara rağmen başarabilmenin adı ve temsili şeklinde tebarüz eden ve o şekilde kabul edilip benimsenen toplumsal bir fenomen olduğuna şahit oluyoruz.

Etkisini gösterdiği tüm ülkelerde adaletsizliğe, çarpık düzene, eşitsizliğe, sömürü sistemine ve çifte standarda meydan okuyan, zalime karşı mazlumun yanında olan ve barış için savaşan bir tavrın ve duruşun temsili olarak kabul edilen Polat Alemdar'a Emperyalist ve küresel güçlerin işgaline uğramış halklar tarafından tutunularak bir "direniş" gösterildiğini görüyoruz. Böylelikle Polat Alemdar sembolünün Irak, Suriye, Filistin gibi işgal altında olan tüm coğrafyalara "siz de başarabilirsiniz" ilhamını vererek umut olmuş bir örnek kahraman olarak benimsendiğini söyleyebiliriz. Örneğin, Kurtlar Vadisi Filistin filmi bu konuda ilham ve destek verici oluşuyla kendini ifade eder görülmektedir.

Filistin sorununun dünya kamuoyuna yansıtılmasında üretilen yanlı imajların, bombanın düştüğü tarafı yansıtarak kırılmasına yardımcı olan ve gerçekleri farklı perspektiften sunup gösterdiği iddiasında olan film, Filistin hakkındaki haksız ve yanlış algıları düzeltmek, oradaki haksızlıklara ve katliamlara uğrayan Müslüman halka karşı gerekli ilgiyi oluşturma misyonuyla Filistinlilerin yürüttüğü hareketin topyekün bir direniş hareketi olduğunu sinemasal ögelerle anlatır.

Yıllarca dünya kamuoyunda, savaşlarda yer alan Filistinli çocukların "polise taş atan" çocuklar kodlamasıyla ya kurban/maşa ya da suçlu/terörist/eylemci olduğu ve bu çocukların "devletin ve milletin bölünmez bütünlüğünü tehdit eden terör örgütleri tarafından kullanıldığı iddiasının var olduğu bilinir. Filistin halkını özne olmaktan alıkoyan ve suskunlaştırmaya yönelten ve böylece siyasal bir görüşe sahip olmaları ihtimalini yok sayan bir baskının varlığı iddiasından hareketle Kurtlar Vadisi Filistin yapımcılarının bu filmle; İsrail'in tüm dünya kamuoyunu

yönlendiren algı operasyonlarına karşı bir farkındalık yaratmaya çalıştığını anlıyoruz. Böylece Filistin'deki direnişin Filistin Yönetimi'nin organizasyonuyla ortaya çıkmış bir olgu olmadığı, tam tersine uzun yıllar baskı altında yaşayan Filistin halkının gösterdiği haklı bir tepki ve direniş olduğunu anlatma niyetinde olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla Filistin halkının yaşadıklarını Filistinlilerin gözünden anlatarak, birlik duygusu, umut ve motivasyonla her türlü zorluk, baskı ve şiddetin önüne geçilebileceği mesajını verdiklerini şuradan da anlıyoruz ki: Dizinin hem başrol, hem yapımcısı olan Necati Şaşmaz bununla ilgili filmde; silahlı olan tarafı değil, sapan olan tarafı, taşlı olan tarafı anlattıklarını, orada yaşananlara fitne sokulduğu, parçala-böl taktiğiyle birlikteliğin engellenmeye çalışıldığı, teknolojiye bile karşı durulabileceğini ama fitneye karşı durulamayacağını, Filistinlilerin günümüzün Davut'u, İsrail'in ise Calut olduğu, Hz Davud'un sapanla Calut'u avlaması meselesinin bu filmde kendini gösterdiğini ve İsrail yönetiminin de asıl bundan korktuğunu ifade etmiştir.[203] Nitekim Tevrat'ın birinci Samuel kitabının 17. babından itibaren anlatılan Davud ve Câlût kıssasında şöyle geçer: [204]

> "Câlût'un (Goliath), Antik Filistin'de olan Gath şehrinden geldiği nakledilir. Câlût İsrailoğullarının toprağını işgal eden Filistin ordusunda yer alan savaşçı bir devdir. İbranice Ahd-i Atik'e göre, Câlût'un boyu 6 arşın 1 karış yani 2,93 metredir. Ahd-i Atik'in Yunanca tercümesine göre 4 arşın 1 karış yani 2,03 metredir. (I. Samuel, 17/4; Mangenot, DB, III/1, s. 268) Kuşandığı zırhın ağırlığı 5000 şekel tunç yani 60 kg, mızrağının ucundaki demir 600 şekeldir**.** (I.Samuel, 17/5-7) Hz. Davud, babası Yesse'nin on üç erkek çocuğunun en küçüğüdür. Abileri Tâlût'un ordusuna katılırken o babasının davarlarını gütmek için geride kalır**.** Davarlarıyla ilgilenirken Davud aleyhisselâma bir ses gelir: 'Ey Davud! Sen Câlût'u öldüreceksin. Sen, şurada durup ne yapacaksın? Haydi, davarlarını Rabbine emanet et de kardeşlerine kavuş!" Hz. Davud sürüyü Allah'a emanet ederek abilerinin yanına savaşmaya gider. Hz. Davud savaş alanına doğru giderken bir taş ona: "Beni al, Câlût'u benimle öldüreceksin!" diye seslenir. Hz. Davud bu taşı alır. Biraz sonra yürürken tekrar pürüzsüz başka bir taş dile gelir, sonra bir taş daha benzer şekilde seslenir. Böylece Davud Aleyhisselâm bu üçtaşı alır, heybesine koyar. Heybesinde bu üç taş bir taşa dönüşür. Hz. Davud sapan atmada mahirdir. Savaş alanına varıp Câlût'a karşı çarpışmak istediğini söyleyince kardeşleri ona engel olmak isterler çünkü savaş tecrübesi yoktur ve çok gençtir. Tâlût'a babasının davarlarına musallat olan bir aslan ve bir ayıyı nasıl öldürdüğünü anlatır. Tâlût, ikna olup çarpışmasını kabul eder. Tâlût, Hz. Davud a bir zırh giydirir. Bu zırh Davud Aleyhisselama ağır geldiği ve hareketini kısıtladığı için çıkarıp atar. Câlût ona "Geri dön, seni öldürmek istemiyorum!" der. Hz. Davud da: "Fakat ben seni öldürmek

[203] "Şaşmaz: Bu film İsrail'le diplomatik kriz yaşatır", *T24* (Erişim 30 Aralık 2021)
[204] M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2021

istiyorum" diyerek heybesindeki taşı sapanının içine yerleştirir ve havada döndürmeye başlar. Bu taşı Câlût'a fırlatır ve onu alnının ortasından vurur. Câlût'un dev cüssesi alnına isabet eden taşla yüz üstü yere serilir. Hz. Davud Câlût'un üzerine çıkarak başını keser. Câlût'un ordusu savaşta güç kaybedince geri çekilip kaçar. Bu olay Bakara Suresi 250-251. Ayetlerde şöyle geçer: *"Câlût ve askerlerinin karşısına çıkınca da "Rabbimiz! Bizi sabırla donat, bize sebat ver ve inkârcı topluluğa karşı bize yardım et!" diye niyazda bulundular. Sonunda Allah'ın izniyle onları yendiler, Davud da Câlût'u öldürdü ve Allah ona hükümranlık ve hikmet verdi, ona dilediği şeyleri öğretti. Eğer Allah'ın, insanların bir kısmı ile diğer kısmını engellemesi olmasaydı yeryüzünde düzen bozulurdu. Fakat Allah'ın âlemler için büyük lutufları vardır."*

Sonuç olarak Hz. Davud nerdeyse çocuk yaşta bir çobanken Filistinlilerle yapılan savaşta dev Calut'u (Goliat) basit bir sapanla öldürmesiyle kahraman olur.

Tüm bunlardan hareketle Kurtlar Vadisi Filistin'in verdiği mesaj için şunu diyebiliriz ki: Bugünkü Filistinliler Hz. Davud'un taşını ellerine almış ve İsrail ise bu taşlardan birinin Hz. Davut'un yaptığını yapacak olmasından korktuğu için Süleyman mabedini inşa etme telaşına girmiştir. Bu yüzden o gün gelmeden Kudüs'ü işgal etmeleri gerektiği için bombanın düştüğü yeri değil algı operasyonlarıyla sadece taş atan tarafı sunmaktadır.

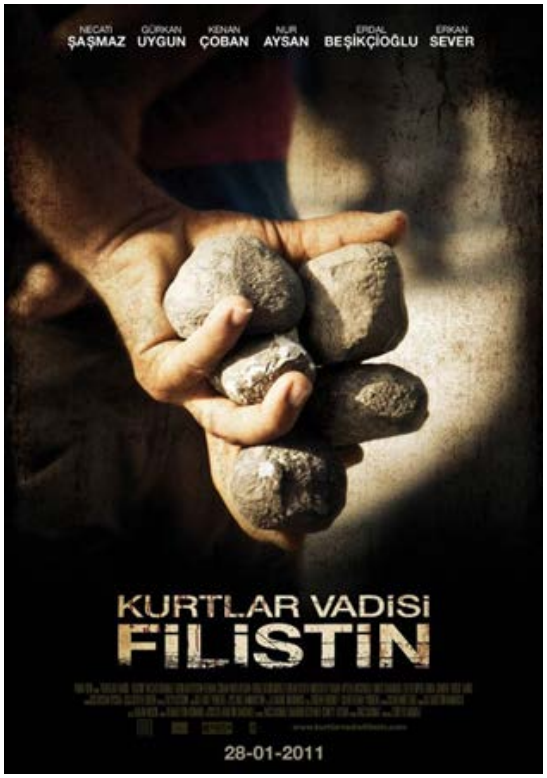

Şekil 1. Kurtlar Vadisi Filistin taş atan çocuklar temsili afişi

Tüm bunların neticesinde duruma baktığımızda, dinin temel kaynaklarını özümseme, onun belli başlı sabit(e) ve değişkenlerini kavrama ve gündelik gerçeklik içinde bütün bu bilgiyi, yaşatma faaliyetinin de ötesine geçirerek yeniden üretip sunduğunu tespit ettiğimiz Kurtlar Vadisi, İslam'ın genel geçer kabullerini güncelleyerek İslam toplumlarında itibarını böylece yükseltmiş görülmektedir. Gördüğü sevgiyle İslam'ın uç noktalardaki temsillerinden kendini ayırıp, dünyanın farklı birçok yerindeki Müslümanlar tarafından ittifak ile kabul edilmiş, benimsenmiş bir temsil olarak temayüz ettiğini tespit ettiğimiz bu fenomenin, Müslümanların sosyolojik gerçekliğini anlama çabası açısından önemli bir gösterge olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü İslam toplumlarında geleneksel temsiller, dinî meşruiyetin (şeriat) sosyolojik gerçeklikle (örf) buluşan zemininde hayat bulmuştur.[205] Çünkü toplumsal bir konuda, toplumu oluşturan bireylerin

[205] Necdet Subaşı, Dinsel İtibarın Modern Temsilleri, *Stratejik Düşünce Dergisi*, Ankara, 2013, s.108

fikirlerinde bir birliktelik varsa bu, o toplumu tanımanın esas çekirdeğini oluşturur. İslam literatüründe 'icma' diye kavramsallaştırılan bu gerçeklik ile toplum, kendi kendisini bu birlik üzerinden tanır ve tanımlar, sınırlarını da bu birlik üzerinden çizer. Dolayısıyla bugün, özellikle Müslümanların yoğunlukta yaşadığı coğrafyalara giderek bu dizinin, oradaki halklar tarafından çok sevildiği ve benimsendiği gerçeğinin tespiti, Müslümanların müşterek varlık zeminini görmek açısından bize önemli veriler sunmaktadır diyebiliriz. Bu yüzden Kurtlar Vadisi aracılığıyla Müslüman izleyicinin bu ortak gerçeklikte var olmasının önemine binaen, bir sonraki bölümde, dizide dinin sosyal ve kültürel olarak kendini nasıl ifade ettiğini göstermeye ve değerlendirmeye çalışacağız.

3.2. Kültürel Gelişime Katkısı Açısından Kurtlar Vadisi Dizisi

3.2.1. Sosyal ve Kültürel Bir Gerçeklik Olarak Din

İnsanın bireysel ve toplumsal nitelikleri var olduğuna göre, insanlarla sıkı bir ilişkisi olan, insanın hayatına yön vermek için var olan ve insanın saadetini vaat eden dinin de hem bireysel hem sosyal yönleri itibarıyla insanla sıkı bir ilişkisi olur. Dolayısıyla din bu yüzden sadece bireysel değil aynı zamanda sosyal bir olgudur. Öyleyse daha geniş anlamda din, kuramsal (kitabî-akidevi) pratik (davranışsal-ibdai) olduğu kadar; psikolojik, sosyolojik; öznel ve nesnel yönleriyle kendisini bir bütün olarak ortaya koymaktadır.[206]

Şu halde dinle toplumu birbirinden ayrı düşünmek olası görülmemektedir. Din, sosyal hayatın hemen her alanında insanları etki altında bırakır. Dinlerde bulunan ahlâkî ilke ve esaslar vb. insanların sosyal eylemlerini güçlü bir biçimde etkiler ve böylece sosyal düzenin objektif yapısının belirlenmesinde önemli bir rol oynar.[207] Din, insan gibi bir bütün olarak ele alındığında sağlıklı sonuçlara götürür ve böylece din-insan ilişkisi konusunda doğru verilere ulaşılabilir.[208]

---

[206] Ejder Okumuş, *Toplumsal Değişme ve Din.* İnsan yayınları, İstanbul, 2003, s. 97
[207] Russel Bertrand, *Din İle Bilim*, çev. Akşit Göktürk, Say Yayınları, İstanbul: 1994, s. 12; Wach Joachim, *The Comparative Study of Religions,* Columbia University Press, Newyork, 1958, s. 27-143
[208] Ejder Okumuş, *age.*, s. 97-98.

Din–toplum ilişkisi herhangi bir kültürel çevreden soyutlanmış ve bütün etkilerden arınmış olarak gerçekleşemez. Aile, çevre, okul, siyaset, ekonomi, eğitim, sanat, ahlâk, kimlik, hukuk, bilim, teknoloji, kulüp, dernek, meslekî kuruluşlar gibi toplumsal unsurlarda dinin izlerini görmek mümkündür.[209]

Din ile toplum arasındaki ilişki tek yönlü olarak değil, karşılıklı etkileşim şeklinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla din-toplum ilişkisi etkileşimsel ilişkiler kapsamında değerlendirilebilir. Buna göre din toplumun kültürünü, kurumlarını, norm ve değerlerini etkilediği gibi, bu unsurların her birinden de etkilenmektedir. Bu durumda dinin sosyal boyutunun toplumla kurduğu ilişkiyle ortaya çıktığı anlaşılmaktır.[210] Peter Berger de "her insan topluluğu bir dünya kurma girişimini ifade eder. Bu girişim faaliyetinde yer alan birçok unsur arasında din özel bir yer işgal eder."[211] Dolayısıyla inşa edilen dünyada din ile insan arasında sıkı bir ilişki olmalıdır. Zaten din sosyolojisinin temel meselesi de kısaca din ve dünya meseleleri ve bunlar arasındaki etkileşimler olarak ifade edilir.[212]

İbn Haldun'a göre tarihsel ve toplumsal çerçevede bir peygamber aracılığıyla tebliğ edilen din, ilmi olarak fiziksel, toplumsal ve coğrafî etkenlere denk bir etkendir. Esas anlamda bir "inşa" olan din, olan bitene bir müdahale ettiği için de tabii değildir.[213]

Dinin toplum üzerinde olduğu gibi toplum da din üzerinde etkilidir. Din, örneğin toplumun baskın kültür kodlarının tesiri altında kalır. Dinin, vaz ettiği öğretisi ile belli bir bölgede organize oluşu, içinden çıktığı toplumun özelliklerince paylaşım ve etkileşim içinde kurumsallaşır.

Bütün dinler başlangıç aşamasında oluştuğu sosyolojik çevrenin etkisi altındadır. Kültürel gelişmenin sonraki basamaklarında bile dinin ilk kurucu ve ilk taraftarları, sosyolojik kökenleri gereğince, belirleyiciliği ve tayin ediciliği daha

[209] Bkz. Gustave Mensching, *Dini Sosyoloji*, çev. Mehmet Aydın, Tekin Kitabevi Konya, 1994, s.82-130
[210] Ejder Okumuş, *age.*, s. 98
[211] Peter L. Berger - Ali Coşkun, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, Dokuz Eylül Yayınları, 1993, s. 29
[212] Wach Joachim, *Din Sosyolojisine Giriş*, çev. Battal İnandı , Ankara Üniversitesi İlahiyat Yayınları, 1987 s. 14
[213] İbn Haldûn, *Mukkadime*, çev. Mehmed Sâhib Efendi Pîrîzâde, İstanbul, 1879, s. 331

yumuşak geçişler yapar. Toplum yaşamının az farklılaştığı koşullarda inanç, ibadet ve mitler bariz şekilde toplum yapısının izlerini taşımaktadırlar.[214] . Bu durum İslam geleneği içinde "Ezmânın tagayyürüyle ahkâmın tagayyürü değişir." ilkesiyle açıklanmış, değişen coğrafya ve şartlara bağlı olarak farklı ahkâm ve fıkıh usullerini doğurmuştur. Mecellenin 39. maddesinde var olan bu ilke zaman mekân, bölge, yöre ve meslek gibi birbirinden farklı düzlemlerde değişiklikler arz eden örf ve âdetlerden kaynaklı meselelerde ortaya çıkan değişiklikleri ifade etmektedir.[215] Din sosyolojisinin temel konularından olan din ile toplum ilişkileri zaten iki olgunun ilişkilerini ve etkileşimlerini ifade etmektedir.[216] Bu durumda din, kendini toplumla, toplum da kendini din ile ifade etmekte; din kendisinin bağlı olduğu toplumu açıkladığı gibi, toplum da dini açıklamakla birbirini etkilemektedir.

3.2.2. Sosyal Bir Gerçeklik Olarak Din

Bu bölümde; "Kurtlar Vadisi dizisinde din ile toplum arasında nasıl bir ilişki vardır? Din mi toplumu (dizideki karakterleri) ya da toplumsal figürleri etkilemekte yoksa karakterler mi dini etkilemektedir? Aralarındaki etkileşimin boyutu nedir? Din, gündelik yaşamın neresindedir?" sorularına cevap aranacaktır.

İslam toplumlarında egemen olan temel ahlaki kuralların en önemli ve başat rollerinden biri olan "sorumluluk" ilkesinden hareketle, dizide Polat Alemdar'ın vatana hizmette bulunmak için çok ağır bir göreve karar vermesindeki etken ve motivasyonun dini temelli olduğunu görülmektedir. Bu dini, tarihi ve ahlaki örf ve adetlerin oluşturduğu sosyal değerlerin kendisine aktarılmasında ve yine kendisinde bir karakter ve motivasyona dönüşmesinde 'baba figürünün' yani ailenin etkili olduğu anlaşılmaktadır.. Örneğin Kurtlar Vadisi'nin 94. bölümünde Polat Alemdar gerçek kimliğini ve vazifesini ailesine itiraf ettiğinde, bu yola baş koymaya karar vermesinde etken sebebin üniversite yıllarında çevresindeki insanların sorumsuz, adaletsiz olduğu, çokça haksızlık yaptığı ve buna kimsenin

[214] Wach Joachim, *age.*, s. 7
[215] İbrahim Özdemir, "Ahkâmın Değişmesine Farklı Bir Yaklaşım", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Aralık 2014, 47, s. 31
[216] Ejder Okumuş, *age.*, s. 100-101

sesini çıkarmadığını fark edip bunu babasına şikâyet ettiğinde, babasının ona anlattığı hikâyeye bağlamaktadır. Ömer Baba'nın Hz Hüseyin'in neden Kufe'ye gitmeyi tercih ettiğini, eğer gitmezse kendisinden sonra kimse zulme başkaldırmaz düşüncesiyle hareket ettiği gerçeğini anlatması üzerine, Polat'ın da Hz Hüseyin'den mülhem bu yola girmeye karar verdiği anlatılır. Bu da dinin toplumsal hafızaya, örf ve adetlere tesir ederek yarattığı motivasyonla toplumsal hareketliliği tetikleyerek toplumu nasıl dönüştürücü bir güç olduğunu gözler önüne seren bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Weber; dini düşünce ve değerlerin toplumların değişim sürecinde etkin rolünün olabileceğine dikkatleri çekmiştir.[217] Karizmatik dini liderler, geleneksel toplum yapısında güçlü bir devrim ve reform yapmak suretiyle toplumu farklı boyutlara taşıyabilmektedir. Bunun en iyi örneği, peygamberlerin içinden neşet ettikleri toplumlarını değiştirip dönüştürmeleridir.[218] Weber; dinin, toplumların yükselişleri ve çöküşlerinde çok önemli bir faktör olduğunu ifade etmekte ve dinin batı kapitalizminin gelişimindeki rolünü de bunun kanıtı olarak göstermektedir.[219]

Dinin gücü bireyleri ortak bir hayat için kendilerini feda etmeye götürebilmektedir. Bununla toplum devamlılığını sağlamaktadır. Dinin güç düzeyi, toplumsal bütünlüğün de düzeyini göstermektedir.[220] Bir toplumun bütünlüğünü koruması ve bir arada kalmayı sürdürmesi için kuşaktan kuşağa aktarılan değerleri vardır. Söz konusu değerler, toplumdaki ortak davranış karakterlerini meydana getirmektedir. Toplumsal kuralların etkisiyle bireylerin de benimsedikleri bu değerler, toplumsal düzenin bekçiliğini yapar ve toplumsal dengeyi sağlar.[221] Bireye iyi bir yaşam beklentisi sunan değerler, bireyin ömrü boyunca devam edecek bağlılıkları üretmekte ve hatta insanın ölme biçimiyle ilgili ölçütleri bile oluşturmaktadır. Nitekim diziye yine baktığımızda bu değerlerden biri olan 'vatan

[217] Raymond Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, çev. K. Alemdar, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1986, s. 375
[218] Ünver Günay, *Din Sosyolojisi,* İnsan Yayınları, İstanbul, 1998, s. 336-337
[219] Anhony Giddens, *Sosyoloji*, çev. Hüseyin Özel - Cemal Güzel, Ayraç Yayınları, Ankara, 2000, s. 495.
[220] Yümni Sezen, *Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar,* İFAV Yayınları, İstanbul, 1990, s. 223
[221] Özcan Köknel, *Çatışan Değerlerimiz,* Altın Kitaplar, İstanbul, 2007, s. 316.

sevgisi' mevhumunun "vatan sevgisi imandandır"[222] mealindeki hadisi-i şerife referansla ele alınarak işlendiği görülmektedir.

Dizinin bir bölümünde yapılan vatan tarifinde Polat Alemdar ile kızı Elif arasında geçen diyaloga bakılırsa:[223]

> POLAT: Ama okula gitmezsen hiç bir şey öğrenemezsin.
>
> ELİF: O zaman sen de benimle okula gel.
>
> POLAT: Gelemem.
>
> ELİF: Neden?
>
> POLAT: Benim işim var.
>
> ELİF: Senin işin ne?
>
> POLAT: Vatana hizmet etmek…
>
> ELİF: Vatan, vatan, vatan... Neymiş bu vatan arkadaş ya...
>
> POLAT: Vatan budur. (Kur'an'ı Kerim'i gösterir.) Ana yüreğidir vatan. (Annesinin yazmasını gösterir.) Vatan, toprağın bize verdikleridir. (Ekmeği gösterir, koklayıp birlikte yerler.) Vatan, toprağın bize verdiklerine karşı ona hizmet etmektir...

Bu örneğin alt metninde insan davranışını, gidişini, hedefini, hayatının amacını, sosyal değişmeleri belirleyenin dini inançlar ve onun yarattığı motivasyon olduğu mesajı yer almaktadır. Böylelikle bir dine inanış ve ona mensubiyet, yeni fikirler getirmesi bağlamında toplumsal yapıyı da inşa etmektedir.

Yaratıcı değerleriyle toplum yapısında etkin rol üstlenme eğilim ve gücüne sahip olan dinin, bünyesinden çıktığı toplumu değiştirme-dönüştürme konusunda en önemli örneklerden biri olarak İslam tarihi ve buna bağlı oluşan İslam Medeniyeti gösterilebilir. Putperest inançlar ve katı gelenekler içerisinde duran bir toplumda, Hz. Muhammed'in çağrısının kısa süre içinde yaptığı köklü dinsel, toplumsal ve kültürel değişmelerin Arap yarımadasıyla sınırlı kalmayarak tüm dünyayı etkilediğini görmek, dinin sosyal işlevine iyi bir örnek niteliği taşıdığı söylenebilir.

---

[222] Aclûnî İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*, Dâru'l-Kütübi'İlmiyye, Beyrut, 1988, s. 346

[223] Bknz: Kurtlar Vadisi Pusu 178. Bölüm

3.2.3. Kültürel Bir Gerçeklik Olarak Din

Toplumun kültürü, onun kendisine özgü davranış biçimleri ile bunların temelindeki düzenleyici norm, inanç ve değerlerden oluşmaktadır.[224] Kültürü, bir toplumun davranış ve düşünce kalıplarının ortaya çıkış biçimleri olarak düşündüğümüz zaman din tarafından talep edilenlerin, yerleşik düzenin alışkanlık ve normlarında bir etki-tepki sürecinin ortaya çıkmasına neden olacağı açıktır. Bir toplumda din ile kültürün yer yer iç içe geçtiği, yer yer de zıtlaştığı öngörülebilir. En geniş tanımıyla kültür, soyut olanı anlayabilme ve kullanabilmedir. Bundan dolayı kültürlü insanlara entelektüel (aydın, ziyalı) insan denilmektedir.[225]

Kültür, var olana bakış açımızı ve onu algılayış biçimimizi büyük oranda etkiler. Biz bütün anlamalarımızı kavramlar aracılığıyla kazanırız. Örneğin Araplar, tarihten günümüze toplumsal hayatın en temel unsurlarda biri olan deveyi takriben iki yüzden fazla kavramla tarif edip tanımlamıştır. Bundan hareketle kullandığımız dilin ve dolayısıyla kavramların anlama ve algılama süreçlerimize etkisi inancımızın şekillenmesi üzerinde de yansımaları olacaktır. İnsan, dil aracılığıyla şeyleri kavramsallaştırır, sonra bu kavramsallaştırdığı şeyi anlamlandırır ve nihayetinde onu yorumlar. Böylece toplumsal düzlemde bir dönüştürme faaliyeti ile yaratıcı düşünceyi ortaya koyarak kültürü üretir.[226]

Din-kültür ilişkisi bağlamında Kurtlar Vadisi'nde yer alan iman, dava, ispat, sadakat, sabır, takdir, hüküm, affetmek rahmet, merhamet, şefkat, bereket, hakkaniyet, hatır, hamiyet, hizmet, kanaat, meşveret, muhabbet, mücadele, masumiyet, emanet, adalet ve emniyet gibi kavramlara bakıldığında; dilin, itikadî bir hüviyet kazandığı, dilsel alanda dinsel bir kültürü yansıttığı görülmektedir. Dilin, bir temel kültür ögesi olduğu bilgisinden hareket ederek, dizide kullanılan dilin dini, dinin ise hayatı ve kültürü anlamlandırma fonksiyonu gördüğünü anlaşılmaktadır. Kullanılan dilin imkânı, inancın ifadesinde etkili olmaktadır.

---

[224] Turhan Mümtaz, *Cemiyet İçinde Fert,* MEB Yayınları, İstanbul, 1983.

[225] Thomas S. Eliot, *Kültür Üzerine Düşünceler*, çev. Sevim Kantarcıoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 13

[226] İlyas Altuner, *Dil, Anlamlandırma ve Yorumlama Üzerine Bir Deneme,* Beytulhikme An International Journal of Philosophy, 2012 s.79

Heterojen toplumlarda kolektivizm toplumsal bütünleşmeyi zorlaştırıcı bir etmen olabilir. Grupların kolektivist bir etiği paylaşımı, kimin "biz" sayılacağı tartışmasına yol açmaktadır.[227] Örneğin ilk vahyin gelmesiyle Kuran-ı Kerim, Mekke'de ilk muhataplara yeni bir din anlayışı ve dünya görüşü kazandırarak onları, inançta ve uygulamada birleştirmeye vesile olmuş ve daha sonra bu birliktelik şuuru belirli bir süreç kat ederek ortak bir mirasa dönüşmüştür. Dolayısıyla bu miras inananları ortak bir kültür etrafında toplayarak hem sosyalleşme hem de toplumsal bütünleşmeyi sağlamıştır.

Kurtlar Vadisi'nde de mesele vatan olunca, diğer bütün konuları teferruat olarak gören, davası uğruna işgale ve ihanete direnerek tüm ayrılıkları kenara bırakan, vatanın bağımsızlığı uğruna topyekûn bir savaşa giren dava arkadaşlarının varlığı ve onların mücadele ve hizmet etme şuuru kolektivist bir kültüre iyi bir örnek teşkil eder. Bu birliktelik kültürü, motivasyonunu yine dinin ferdiliğinden alır ve bu ferdi inanç onu bu birlikteliğe yönlendirir. Kurtlar Vadisi'nde kolektivist bir hareket olan vatanı müdafaa, birçok ferdin şuurunun imtizacından oluşur. Üstelik bu kolektivist şuurun fertleri de son derece heterojendir.

Dizide ekibin başındaki Polat Alemdar Türk, Abdülhey ise Kürt'tür, Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye armağan ettiği, ucu ikiye ayrılmış kılıç[228] olan Zülfikar ile isminden cismine kadar, tam bir "örnek alevi" imajı oluşturmuş Zülfikar Ağa karakteri ve ekibe daha sonra dahil olan Zaza karakter vb. gibi birçok dil, kültür, bölge ve etnik gruba mensup olan unsur, aynı dava uğruna aynı dini inanca sahip olarak bir araya gelmiştir.

Yine Kurtlar Vadisi Irak filminde geçen bir sahnede Polat, Memati Abdülhey ve Güllü Erhan köy içinde dağılıp çatışmaya girerler. Sam William Marshall'a bağlı askerler ve Kürt Peşmergeler etraflarını çevirmiştir. Memati'nin belini kurşun sıyırır ve Abdülhey ile aralarında şu konuşma geçer:

MEMATİ: (Bunların bize saldırması) hep bu Kürtlerin yüzünden

[227] Murat Önderman, "Türkiye'de Siyasi Retorik Ve Yaşam Dünyası", *İİÜHFM*, 1991, s. 114
[228] TDK. "Zülfikar Ne Demek TDK Sözlük Anlamı" (Erişim 13 Nisan 2021)

ABDÜLHEY: Ne kürdü?

MEMATİ: Kürt işte!

ABDÜLHEY: Abi ben de kürdüm.

MEMATİ: Sen başkasın Abdülhey.

Burada kişileri bir araya getirip birbirini sevip kardeş yapanın etnik aidiyet değil dava şuuru olduğu fikrinin mesajı verilmeye çalışılmıştır.

Kurtlar Vadisi'nin önemli, başat mevzulardan biri de Polat Alemdar ve ekibinin adaleti sağlamak için giriştiği mücadeledir. Gelenekleri, yardımseverliği, zalime acımasızlığı, mazluma merhameti, adaleti, cesareti, kahraman ve savaşçılığı ile Polat Alemdar ve ekibi, bir Türk imgesi olarak temsil edilmektedir. Tüm serilerinde zalimlerce/düşmanlarca yapılan haksızlıklar konu edilmekte ve vicdanları, cesaretleri, adalet arayışları ve kararlılıkları ile ön plana çıkan karakterler Türkiye'yi temsilen ve ortak bir inancın hamisi olarak tüm halkların değerleri için mücadele etmektedir.

Din ve kültür, edinim itibariyle insanın bütün tecrübelerine yansıyan iki kadim kurumdur. Bir tarafta din, kültürel sahanın büyük bir kısmını kapsarken, dini inancın bireylerde oluşturduğu anlayış da onların kültürünü, yaşam tarzını ve hayata bakış açısını etkiler. Din, bir yönüyle kültürün üstünde yer alırken bir yönüyle de onun içindedir. Kurtlar Vadisi'nde vatan uğruna verilen mücadele ruhu, motivasyonunu inançtan, bu inanç ise özü itibariyle dini kültürden beslenmiş ve mayalanmış olarak kendini gösterir.

İnsanın sahip olduklarının nerdeyse tamamı tarihten bugüne gelen kültürel mirasıdır. Bu miras insanın düşünme, akıl yürütme, hissetme ve konuşma şeklini büyük oranda etkiler. Böylece bugün bir neslin kişilik özellikleri, geçmiş nesillerin ruhsal, zihinsel, sosyal ve estetik unsurların kolektif aktarımı ile şekillenmektedir. Dolayısıyla dini anlayışın oluşumunda kültürel unsurların etkisi de yadsınamaz bir gerçektir.[229] Bu noktada dinin kültüre karşı duruşu önem arz etmektedir. Dinin ilişkide olduğu toplumlarda biriken tarihi mirası; davranışlara yansıyan değerleri,

[229] Recep Kılıç, *Din ve Kültür, Din Bilimleri 2*, ANKUZEM Yayınları, Ankara, 2006, s. 312

alışkanlıkları, hukuki teamülleri tümüyle reddetmesi mümkün değildir. Din, toplumsal ve kültürel olana karşı bir takım tasfiye ve ayıklamalarda bulunacaktır. Ancak geleneksel hayatın tarihsel köklerine yabancılaşmamak için toplumsal ve kültürel süreklilik de gözetilmelidir. Çünkü kültürel miras, oluşum, beslenme ve gelişim safhalarında medeniyetlerin yayılmasına imkân sağlar. Özetle din ve kültür arasında birbirini tamamlama tarzında bir ilişki vardır. Örneğin ahlâk, dinin bünyesinde çok yakın ilişki içinde olduğu kültürel ögelerden birisidir; din ile ahlâk arasında sıkı bir bağ vardır. Çünkü insanların kılık kıyafeti, yediği içtiği, dua ve ibadetleri gibi ahlaki tutum ve davranışları üzerinde dinin etkisi vardır.[230]

Dizinin bir bölümünde Polat Alemdar ile kardeşi Safiye arasında geçen bir diyalogda Safiye, abisine: "senin derdin milyonlarca insanı mutlu etmeye çalışmak ya, bu bir annenin sevincinden daha mı büyük" diye sorar. Polat Alemdar: "Benim annemin beni yetiştirdiği ahlaka göre evet daha büyük" diyerek, tanımadığı insanları mutlu edip edemediğini annesinin gözünde görebildiğini, terazisinin o olduğunu ifade eder ve yine Kutsal Nedir? (övgüye değer olan, saygıyı hak eden) sorusuna verdiği cevap: [231]

> "Ekmek, baktığında bir buğday tanesi, buğday başak artığı, başak; toprak. Toprağın üstüne basabiliyorsun ama ekmeğin üstüne basamıyorsun. Çünkü seni yetiştiren ahlak yerde ekmek gördüğünde öpüp başına koyup o ekmeği yükseğe koymayı öğretiyor. Sana kutsalı belletiyor… Vatan bence de kutsal. Sevdiklerimden daha mı kutsal? Sevdiklerim olduğu için vatan diye bir şey var."

Bu diyaloglarda bu anlayışın dayandığı mihengin; sahip olduğu dini kültürün yani içinde yetiştiği ahlak olduğuna bir vurgu vardır. Bundan dolayı bir Müslümanın, Hristiyan'ın veya Budist'in ekonomi, ahlâk, sanat gibi alanlardaki tutumu birbirinden farklılık arz etmektedir.

Toplumların kültür hayatında dinlerin ne kadar önemli olduğunu anlamanın bir yolu da sanat eserlerine bakmaktır. Zaman içinde kültürel birçok

---

[230] Recep Kılıç, "Din ve Kültür İlişkisi Üzerine Felsefi ve Teolojik Bir Değerlendirme", ed. M. Fatsa, Geçmişten Günümüze Giresun'da Dinî ve Kültürel Hayat Sempozyumu, Giresun, 2013, s.20
[231] Bknz:Kurtlar Vadisi 94. Bölüm

mirasın kaybolmasına karşın, dinî olanda fazla kayıp olmamıştır.[232] Örneğin eski Mısır medeniyetinin piramitleri, Avrupa ülkelerindeki kiliseler, yine Türkiye'de cami, mescit, türbe, şadırvan gibi birçok sanat eseri dinin kültürel mirasa etkisini ortaya koymaktadır. Dinin bireyleri birleştirme gücü olmadan, üstün bir medeniyetin simgesi olan böylesi eserlerin oluşturulabilmesi imkansız gözükmektedir.[233] Müslümanlar tarafından edebî eserlerde Hz. Muhammed'e en yüce mevkii verilmişse de, O'nu resim ve minyatürlere konu etmekten kaçınılmış, tasvir ve temsiline müsaade edilmemiştir.[234] İslamiyet'te resim ve heykelin meşruiyeti hakkında tartışmaların olması; çini, hat, minyatür, tezhip gibi alanların gelişmesini sağlamıştır.[235]

[232] Takıyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1988, s. 293
[233] Murtaza Korlaelçi, "Din-Kültür İlişkisi", *Felsefe Dünyası*, 1993, s. 35-47
[234] Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, Dokuz Eylül Üni. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1999, s. 303
[235] Yümni Sezen, *Sosyolojik Açıdan Din*, Marmara Üni. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları , İstanbul, 1988, s. 102

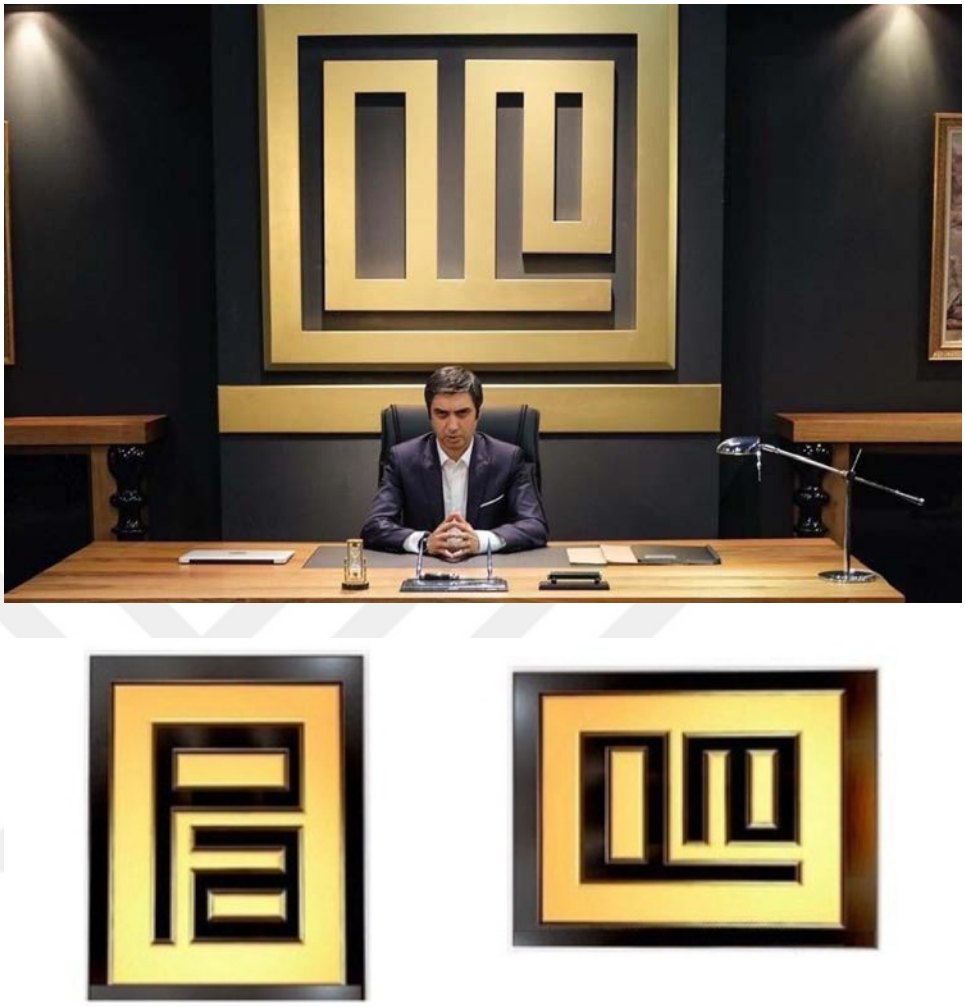

Şekil 2. Aynı anda birçok manası olan logo.

Kurtlar Vadisi'nde genelde Müslüman kültürle temsil edilen kişileri incelediğimizde; başta Polat Alemdar ve ailesinin yaşadığı çevre ve sosyal ortamların dekorasyonlarında herhangi bir canlının resmine rastlanılmayan konseptlerin tercih edilmesi, sanat yönetmenliğinde daha ziyade kaligrafi ve geometrik şekillerden yararlanılması mezkûr gerçekliğe örnek olarak verilebilir. Din ile kültür arasında çift yönlü bir ilişki vardır. Din; inanç, ibadet, ahlâk esaslarının yanı sıra bu bağlamda oluşan hayat tarzıyla kültürü şekillendirirken, aynı zamanda kültürün değer ve imkânları çerçevesinde kendine bir yaşam alanı bulur. Bireyler, içinde yaşadığı kültür ve dinin yapı ve geleneklerinden etkilenmektedir. Bununla

ilgili dizide diğer bir örnek Polat Alemdar'ın ofisinde makamının arkasında duran P ve A baş harflerinden müteşekkil Polat Alemdar anlamına gelen tablodur. Bu amblem dizinin yapımcı şirketi olan Pana Film'in logosu olmakla beraber yan çevrilmiş haliyle Kufî Hat Sanatı yazısı ile "Allah" lafzına karşılık gelmektedir. Tıpkı din-kültür ilişkisinde olduğu gibi, dizide sembollerin de çift yönlü olduğu görülmektedir.

3.2.4. Dizide İşlenen Dini/Kültürel Temalar

3.2.4.1 Allah'a İman

Kurtlar Vadisi'nde Allah'a İman Temasında; Kelime-i Şahadet, Kelime-i Tevhit, İman, Kader, Dine Saygı, Günah, Sevap, Haram-Helal, Tövbe Etme, Bereket, Hayır-Şer, Rızık, Kalubela ve Şehitlik gibi kavramlara bağlantılı unsurlar gözlenmektedir. Örneğin, "Allah" kelimesi Müslüman olduğu varsayılan kişiler tarafından sıkça kullanılmıştır. Sinema filmleri dışında 397 bölümlük Kurtlar Vadisi dizisinde her bir bölümde ortalama 50 "Allah" sözcüğü kullanıldığı söylenebilir. Tanrı kelimesi ise daha ziyade yabancı düşman karakterin kullandığı ya da sadece bir yaratıcı olduğuna inanan kişiler tarafından kullanılmıştır.

Dizinin bir bölümünde Polat Alemdar'ın adamlarını rehin alan Rus karakter Tilki Andre'nin sorgu sırasında "Tanrı'ya inanıyor musun?" sorusuna; Nevzat karakterinin "Yok Allah'a inanıyorum." cevabını vermesi Tanrı-Allah ayırımı noktasında Müslüman Türk kültüründeki Allah tasavvuru hakkında önemli bir göstergedir.

Kelime-i Tevhid olarak vaz edilen; "Lâ İlâhe İllâllâh" sözü İslam dininde tevhit inancının temelini oluşturur. "Allah'tan başka ilah yoktur" anlamına gelen Kelime-i Tevhid Allah'tan başka ilah olmadığına, O'ndan başka rab ve tanrı kabul edilmediğine iman etmek demektir. İlah, tapılan/tanrı/mabud anlamına gelmektedir. Bu açıdan "ilah" kelimesi, batıl ilah ve putlar için kullanılmasının yanında, hakikî mabut olan Allah'ı ifade etmek için de kullanılmaktadır. "La ilahe illallah" ifadesi, sözü edilen iki hususu da bünyesinde barındırmaktadır. Öte yandan Müslümanlar,

yüce yaratıcıyı, sadece tanrı vasfıyla birlikte tüm sıfatlarına işaret eden bir unvanla zikretmek istediği zaman bunu bütün İlâhî sıfatlar ile bütün Esma-i Hüsna'yı içeren Allah ismiyle yapmaktadır.[236] 'Allah' ismiyle tüm isim ve sıfatlar birlikte düşünülür. Böylelikle Nevzat karakterinin vermiş olduğu cevap, Müslüman toplumun yaratıcı anlayışının bir temsili olarak kendini ifade eder.

Bunun dışında Allah kelimesi bazen dua cümlelerinin içinde, bazen karşılıklı konuşmaların içinde, bazen de atasözleri ve deyimler içinde karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda filmde Allah'ın sıfatlarına da yer verildiği görülür. Mesela birisi yaralandığında veya hasta olduğunda Allah'ın "Şafi" ismine sığınılarak dualar edilir. İntikam alındığında bile Allah'ın kudretine ve tecelliyatına müracaat edilir.

Polat Alemdar, dava arkadaşı Memati'nin intikamı alındığında mezarı başında "artık rahat uyuyabilirsin, "Müntakim" olan Allah sana kıydırana kendi silahıyla ölmeyi reva gördü" sözünü söylemiştir. Ayrıca dizideki Memati karakterinde Allah'ın "el Mumît" sıfatının, Abdülhey isminde ise "Ya Hayy" sıfatının temsili olarak ifade edilmeye çalışıldığı görülür.

3.2.4.2. Peygamberlere İman

Peygamberlere İman' noktasında dizide 'Resulullah' kelimesine, 'Hz Muhammed (sav)'in ifadesine ve Kuran-ı Kerim'de adı geçen diğer peygamber ve kıssalarına bol bol yer verilir. Peygamberlerin adının sayısızca geçtiği dizide özellikle kendisine ziyarete gelip, manevi huzur almak isteyenlere Ömer babanın anlattığı hikâyelere sıkça yer verilmiştir. Ayrıca düşmanına meydan okuma ve argümanlarını sağlamlaştırma adına kıssalar anlatan Polat Alemdar'ın nerede ve nasıl yetiştiği ve kimin oğlu olduğuna özellikle dikkat çekmek isteyen, bunun mesajını veren sahneler vardır. Hz. Âdem ile Hz. Havva hakkında merak edilenler, Hz. İsa'nın mucizesi, Habil ile Kabil'in mücadelesi, Kurban Bayramı ile ilgili olarak anlatılan Hz. İbrahim ve Hz. İsmail kıssası, Hz. Yusuf ve yaşadıkları ile Hz.

[236] "Lafza-i Celal", *Sorularla Risale*, 29 Ekim 2006. https://sorularlarisale.com/butun-esma-i-husnanin-ifade-ettigi-manalar-ile-butun-sifat-i-kemaliyeye-lafza-i-celal-olan-allah-bililtizam-delalet-eder, (Erişim tarihi: 30 Aralık 2021), Ali Osman Tatlısu, *age.*

Eyüp'ün sabrı dizide ele alınan peygamber kıssalarından sadece birkaçıdır. Peygamberlik olgusu dizide olumlu anlamda sıkça kullanılmıştır. Ayrıca dizinin birçok bölümünde bir peygamberin ibretlik yaşam öyküsü ders verici nitelikte işlenmiştir.

Dünyayı yöneten küresel ailelerin en güçlülerinden birini temsil eden Amon karakteri, Polat Alemdar ile yaptığı bir konuşmasında, ABD'nin kuruluşundan itibaren şekillenen dünya düzenini mitolojik tanrı metaforlarıyla anlatıp, kendini de en güçlü tanrı olarak takdim eder ve büyük hükümranlıkların silah ve para sayesinde kurulabileceğini, düzenin de yine silah ve parayla devam ettirilebileceğini söyler. Bunun üzerine Polat'a dünyayı birlikte yönetme adına ikinci bir tanrılık vaadinde ve teklifinde bulunur. Buna karşın Polat'ın Kuran'ı Kerim'de Hz. İbrahim'in putları kırma hadisesinin anlatıldığı kıssa üzerinden; sahte tanrı olmaktansa o tanrıları kıran el olmayı tercih edeceğini ifade etmesi, sahip olduğu itikadın, zihnini ve motivasyonunu nasıl inşa ettiğini, peygamberlerin ise üzerinde nasıl bir rol model işlevi gördüğüne etkili bir örnek teşkil etmektedir.

Yine bir dizinin bir bölümünde Polat Alemdar'ın ölen çocuğu için bir odaya kapanıp ağlamasıyla, erkekler de ağlar mı algısı üzerine Ömer Baba'nın bunların yanlış öğretiler olduğu, Hz. Muhammed'in evladı Kasım'ı defnederken gözyaşlarını tutamadığını ve Müslümanların zaman içerisinde yanlış bilgilerle bunları unuttuğunu ifade ettiği sahneler yaşanmıştır.

Bir başka bölümde, Polat Alemdar'ın vazifesi gereği yakınları ve ailesine kendisini ölmüş gibi gösterdikten uzun bir zaman sonra ortaya çıkması üzerine babasının kendisini Hz. Yakup ile özdeşlik kurarak "Yusuf'u kaybeden Yakup Peygamber gibi yokluğunda kararan dünya gözümüz Elif'ten aldığımız kokunla aydınlanıyordu evladım" ifadesiyle karşılaşıyoruz. Polat Alemdar'ın düşmanlarına, yenilse bile yolundan dönmeyeceğini söylemesi ve buna örnek olarak, karınca ve Hz. İbrahim hikâyesine başvurduğunu ve yine kendisine sunulan karlı bir teklif üzerine Hz Muhammed'e referans ile 'bir elime ayı bir elime güneşi de koysanız vallahi yolumdan dönmem' sözünü ifade ettiğini görüyoruz. Dolayısıyla

motivasyon ve ahlakı tahkim için sık sık peygamberlere atıflar yapıldığı söylenebilir.

3.2.4.3. Kitaplara İman

"Kitaplara İman" teması bağlamında Kuran-ı Kerim ile kutsal kitap kavramları öne çıkmaktadır. Dizide Kuran-ı Kerim, mukaddes ve saygın bir değer olarak son derece vurgulayıcı bir şekilde ele alınmaktadır. Dizide Vatan Sevgisinin özünü imandan ve dolayısıyla Kuran'dan aldığı ve Kur'an üzerine yemin edildiği sık sık vurgulanmaktadır. Geleneksel bir kültür olarak mafya dünyasında bile bir "Mushaf" kültürünün olduğu, Mushafa namus olarak bakıldığı ve öpülüp başa konduğu teması işlenmektedir.

Dizinin bazı bölümlerinde Kuran okunmuştur. Özellikle Polat Alemdar'ın annesi sürekli Kur'an okuyan ve hatim indiren bir karakterdir. Ölümü de Kur'an okuduğu anda gerçekleşir. Bitmesine birkaç sayfa kala ölen annesinin hatmini tamamlamaya çalışan Polat Alemdar'ın duygusal sahnelerine yer verilir.

3.2.4.4. Ahirete İman

Soyut bir konu olmasına rağmen "Ahirete İman" konusu, toplumda oldukça önemlidir. Dizide, günlük konuşmalarda ya da dua cümlelerinde, oyuncuların tutum ve davranışlarında ahiret inancı sık sık işlenmiştir. Çünkü dizide en çok karşı karşıya gelinen şey ölüm olgusudur. Başta Polat Alemdar olmak üzere birçok karakter ölümle birlikte yaşamakta ve böylelikle ahiret inancını gündemde tutmaktadır. Bu ana temanın dizide; ölüm, kıyamet, mahşer, ahiret hayatı, cennet-cehennem, ecel ve sırat köprüsü gibi kavramlarla öne çıktığı görülmektedir.

Filmde ahiret hayatı sonrasında; "Ahirete İman" kapsamında kendisine en fazla cennet ve cehennem kavramlarına yer verilmiştir. "Ahirete İman" konusu ve tüm alt başlıkları, dini literatüre uygun çerçevede ele alınmış, bilgi yanlışına düşülmeden konu işlenmiştir. Örneğin, "tanrıyı kıyamete zorlama" doktrinini benimsemiş 'Tapınak Şövalyeleri' adındaki ezoterik örgütün lideriyle girdiği tartışmada Polat Alemdar: "Bizim inancımıza göre kıyamet yalızca Allah'ın

hükmündedir" sözüyle kıyamet, ahiret ve dünya tasavvurunu açıkça ortaya koymuştur.

Örgütün liderinin "Mesih Teorisi" üzerinden yaptığı "Kudüs Apokaliptiği" ne karşı "Benim dinim yarın kıyametin kopacağını bilsen bile iyilikler yapmayı emreder" sözü ile İslam dininin ahiret inancıyla ilgili en temel dayanağına vurgu yaptığı görülmektedir.

Dizide bir insanın vefatıyla başına gelecekler, geçtiği veya geçeceği aşamalar, temel dini kaynaklarla uyum içinde işlenmektedir. Bu konu, kimi zaman bir diyalogda, kimi zaman da ders veren bir hikâyede karşımıza çıkmaktadır. Hem üst hem de alt metninde sık sık ölümün bir yok oluş değil, yeni bir hayata geçiş olduğu, insanların sevdikleriyle ahirette buluşacağı vurgusu yapılmaktadır.

Yine ölüm konusu, dizide ölümü göz ardı etmeden, yok kabul etmeden, ölüm korkusu verilmeden işlenir. Burada ölüm, doğal bir süreç olarak anlatılır. Başkarakterler, bilhassa Polat Alemdar ölümle birlikte yaşar. Ölümle ilgili ifade ettiği bazı sözler şunlardır:[237]

> -Ölüm ölüm dediğin nedir ki
>
> -Koltuk peşinde değiliz, kelle koltuktayız
>
> -Biz ölümü de yaşamı da sizin gibi gözümüzde büyütmeyiz. Bu canı veren alacak nasılsa.
>
> -Ben çifte kefenle geziyorum yıllardır. Birinci kefeni babam bana giydirdi; kendi çıkarlarım için can atmamayı öğreterek, ikinci kefeni ise bana devlet giydirdi; ona hizmet etmekten başka bir hayatı reddederek.

3.2.4.5. Kadere İman

Başa gelen bazı kötü olayların nedeni olarak gösterilen "kader" kavramı, kültürde genellikle olumsuz anlamda kullanılmıştır. Fakat bu olumsuz kullanım daha ziyade bilmemekten, cehaletten, iman eksikliğinden olduğu mesajıyla verilmeye çalışılmıştır. Özellikle Ömer Baba aracılığıyla kader inancı konusundaki yanlış algı düzeltilmeye çalışılmıştır.

[237] Bknz:Kurtlar Vadisi 73.Bölüm, Kurtlar Vadisi Pusu 124

Sevdiklerini tek tek kaybeden Polat Alemdar'ın isyan noktasına gelip yüzünü ve çevresini değiştirme kararı aldığı bir sahnede babasıyla arasında şöyle bir diyalog geçer:[238]

> POLAT ALEMDAR: Beni anlamıyorsunuz değil mi?
>
> ÖMER BABA: Niye anlamayayım evladım, sadece tasvip etmiyorum.
>
> POLAT ALEMDAR: Baba, yoruldum, bıktım, usandım.
>
> ÖMER BABA: Varsa gönlünü değiştirebilecek bir cerrah ona ameliyat ol o zaman evladım, varsa kaderini değiştirebilecek bir doktor, selamımı söyle sana başka bir kader hazırlasın.
>
> POLAT ALEMDAR: Sen de benim kaderimi yazana selam söyle baba, söylemezsen ben gider söylerim...

Polat Alemdar'ın son derece duygusal olduğu bir anda sarf ettiği bu sözlerden sonra kendi kendine:

"Ben bu yüzle de başka yüzle de nasılsa sevdiklerimi kaybediyorum," diyerek meşhur bir replik haline gelen "Her şeye gücüm var, kaderi değiştirecek gücüm yok" der. Bu itiraf ile insan iradesinin devre dışı olduğu konularda kendi tercih ve isteklerinin dışında gerçekleşen doğumu, ölümü, anne-babası, cinsiyet, biyolojik vs. gibi özelliklerin ezelde yazılan kader programına göre gerçekleştiği mesajı verilir. Böylece insan iradesiyle vuku bulmayan, Allah'ın iradesi ve tercihiyle vuku bulan kader olan 'kader-i mübrem'[239] inancı yeniden güçlendirilip seyirciye sunulmaktadır.

Dizinin meşhur "başkalarının çizdiğine kader denmez, yazık denir" repliğinin alt metninde özünü bilmemek, geçmişinden uzaklaşıp, başkalarının çizdiği yolda ilerlemek ve bu yolu kaderiymiş gibi benimsemek anlamındaki kaderciliğe önemli bir eleştiride bulunulur. "İnsan, kendi kaderini kendi çizer" mesajı verilerek, bu kez de insanın irade ve ihtiyarını kullanış tarzına göre vuku bulan kader-i muallâk[240] inancı tahkim edilir.[241] Böylece dizide iki çeşit takdir

---

[238] Bknz: Kurtlar Vadisi Pusu 94. Bölüm

[239] Ali Aslan Aydın, *İslam'da İman Esasları*, Seha Neşriyat, 1995, İstanbul, s. 452-453

[240] *Age*., s. 452-453

[241] Ehl-i Sünnet âlimleri kader için, şarta bağlı kader olarak **Kader-i Muallâk**, kayıtlı olanlar; hiç değişmez ve silinmezler için ise **Kader-i Mübrem** olarak iki sınıflama yapmışlardır. ("İ. Rabbanî,

(kader) olarak: kesinlikle değiştirilemeyen; tahakkuk etmesi zorunlu olan takdir ve değiştirilebilir; tahakkuku zorunlu olmayan takdir şeklinde bir kader anlayışının işlendiği görülmektedir.

3.2.4.6. Meleklere İman

Meleklere iman bahsi, şeytan, nazar etmek, rüyalar, Azrail, Münker-Nekir, İsrafil, nefis, ruh gibi metafizik kavramlarla öne çıkmaktadır.

Filmde yaptığı kötü işleri güzel gören düşman karakterlerin şeytanın oyununa geldiği vurgusuna yer yer rastlanır. Polat Alemdar'ın "Şeytanla pazarlığını iyi yapmışsın ama beni tanımamışsın" ifadesi, onun şeytana meydan okumasına bir örnek olarak gösterilebilir.

Dizide komedi unsurlar üzerinden de bazı dini mesajlar verilmektedir. Kurtlar Vadisi'nin komik karakteri olan Deli Hüsnü'nün üst üste tekrar ederek önce ıslık çalıp sonra euzu besmele geçtiği sahnede Tuncay Bey'in ne yapıyorsun diye sorması üzerine "Şeytanla kafa buluyorum!" cevabı güldürücü ve düşündürücüdür. Önce ıslık çalıp çağırıyorum, sonra euzu besmele çekip kovuyorum cevabı ile aslında şeytanın küçük hesaplarla uğraştığı ve hangi seviyede ve uğraşta olursa olsun, insanın şeytandan Allah'a sığınmada besmelenin gücüne dikkat çekilmiştir.

3.2.4.7. Şahadet

Dizide, genel olarak "Kelime-i Şehadet" kavramına, yer yer "şahadet" kelimesiyle değinilmekte, kimi zaman da Kelime-i Şehadetin tam okunuşu: "Eşhedü en la İlahe İllallah ve eşhedü enne Muhammeden Abdühü ve Rasuluh." şeklinde yer bulmaktadır.

Polat Alemdar'ın canının teslim ettiğini düşündüğü, ölümle yüz yüze geldiği bazı sahnelerde kelime-i şahadet anlamında şahadet parmağını kaldırdığı görülmektedir. Böylelikle sağ el işaret parmağını göğe doğru kaldırarak: "er-refikü'l âlâ" (Yüce Dost'a) demek suretiyle aramızdan ayrıldığına işaret ederken, Allah'tan

---

Mektubat-Rabbani, 217.Mektup", bknz. "**Allah, dilediğini siler, dilediğini sabit bırakır, Ümmü'l-Kitap onun katındadır"** *(Rad,39)*

başka bir dost olmadığı inancına sahip olduğu vurgulanmaktadır.[242] Yine Polat Alemdar dava şuurunu tahkim etmek için 'Allah şahidimdir ki yerle gök birleşse arada kalmam, ben yoluma davama devam ederim' gibi zaman zaman Allah'ı şahit tutarak yemin etmektedir.

3.2.4.8. Namaz ve İbadet

Dizide 'İbadet' ana temasında namaz, dua, oruç, kuran, kurban ve hac gibi kavramlar ve olaylara rastlanır. Namaz konusu; namaz, takke, secde, abdest, başörtüsü, cami görüntüsü, ezan, cenaze, imam, musalla taşı, kefen gibi göstergeler ile öne çıkar.

Öncelikle Ömer Baba karakteri dizinin ilk bölümünden ölene kadar namazlarını hiç kaçırmayan, namaz kılmaktan zevk alan, namazı sevgiliyle buluşma olarak kabul eden vakit namazları camide kılan birisi olarak karşımıza çıkıyor. Aynı şekilde Nazife Anne karakteri de namazlarını kaçırmayan ve sık sık kuran okuyan, hatim indiren birisi olarak sunulmaktadır. Hatta "Nasıl yaşarsanız öyle ölürsünüz." fikrince Ömer Baba'nın namaz kılarken secdede vefat etmiş olması, Nazife Anne'nin de Kur'an okurken canını teslim etmesi dikkat çekici bir mesaj olarak sunulmaktadır. Ayrıca dizide cenaze ve Cuma namazının da tüm ritüelleriyle birlikte gösterildiği anlaşılmaktadır.

Dizide ezan, genellikle cami görüntüsüyle birlikte verilmiş ve sıkça okunmuştur. Ayrıca salâ da okunmuş ve baştan sona tam tekmil dinletilmiştir. Aynı zamanda karakterlerin Kuran okumasını göstermekle kalmayıp, uzun uzun Kuran tilaveti dinletildiği bölümler de olmuştur. Polat Alemdar'ın namaz kılışı gösterilmiş. Abdest alışı tüm kaideleriyle adım adım çekilerek verilmiştir.

İmam kavramı ve görüntüsü, olumlu anlamda aktarılmış, namaz sırasında cami içinde takkeli insanlar gösterilmiş ve Ömer Baba da namaza giderken takke kullanmıştır.

[242] Musned, 4/89; Tabakât, 2/229; Buharî, 3.96.

Şekil 3. Dizide Cum'a Namazından Bir Kare.

3.2.4.9. Oruç

Dizinin 12 yıllık yayın sürecinde ramazan ayı iki kez idrak edilmiştir. Çünkü Ramazan ayının çoğu dizinin tatil aylarına denk gelmiştir. Dizide Ramazan ayına özel bir saygı ve özen gösterilmiştir. Filmde "Bir kişi oruç tutmasa bile tutana saygı gösterme konusunda hassas davranır, ya da dini hassasiyeti çok olmasa bile oruç tutar." mesajı verilmiştir.

Dizide Ramazan ayında sinirlendiği için birden sigara yakıp orucunu bozan Memati, bunu yaparken "61 gün borcum olsun." diyerek bu hareketinin yanlış olduğu bilincinde ama hala sorumluluğunda olduğunu göstermiştir. Buna cevaben Polat Alemdar'ın "Tam oruç tutulacak zamanda orucunu bozuyorsun." demesiyle de anlıyoruz ki oruç tutmaya irade gösterenin de göstermeyenin de oruç ibadetine saygısı tamdır ve bunun bilincindedir. Yine bir Ramazan ayında Abidin karakterinin kendilerini ziyaret eden bir konuğa "Ramazan vakti bir şey içer misiniz?" gibi nükteli soruyla hem Ramazan hassasiyeti hem de misafirperverlik aynı anda işlenmiştir.

3.2.4.10. Hac

Hac teması adı altında karşımıza hac ibadetine dair Polat'ın anne ve babasının hac ibadetini yerine getirmek üzere Kâbe'ye gittiği sahne çıkmaktadır. Polat Alemdar ise terör faaliyeti tertipleyen ŞEDİD örgütünün oyununu bozmak için oraya gider ve kutsal topraklarda kan dökülmesine izin vermez. Dizide hac konusu en kısa işlenen konulardan biridir.

3.2.4.11. Dua

Dizide dua temasının çok sık işlendiği görülmektedir. Polat Alemdar'ın ümmet için, mazlum halklar için, şehitler için yaptığı özel duaların yanı sıra zor bir durumdayken Kur'an'dan okuduğu dualar ve zor durumdan çıktığında ve güzel bir şeyle karşılaşıldığında söylenen şükür dualarına sıkça rastlanır. İçten edilen duaların tesiri ve kabulüne dikkat çeken sahnelere de yer verilir. Dizide geçen dua örnekleri şunlardır:

Polat Alemdar; çilede, gurbette, yalnızlık halinde, tıkanmışlık durumunda, hayırlı bir işin sonunda ve bir sıkıntıdan çıkış noktasında Asr Suresi'ni okumuştur. Kızı kaçırıldığında O'na kavuşmak için Hz. Yakup'un Hz. Yusuf'a kavuşmak için okuduğu duaya[243] başvurmuştur. Yine bir gün camide secdede ettiği bir dua ise şu şekildedir: "Allah'ım bana güç ver, gücün, kuvvetin, kudretin yegâne sahibi sensin. Zalimlerle mücadele edebilmek için beni güçsüz bırakma. Âmin"[244]

Diğer dua örnekleri:

> "Ya Rabbi, işittik ve itaat ettik, Allah muhakkak işinde galiptir! Görünen ne olursa olsun, kim yenilirse yenilsin, kim yenerse yensin, Hakîm olan, Galip olan, yapan ve yaptıran Sen'sin! Ya Rab! Sen ki, Muhammed Mustafa'ya (sav) dahi yenilgi sınavını yaşatansın, sen zulmetmezsin Ya Rabbi! Ya Rabbi! İnandık ve tasdik ettik, zulmeden biziz Ya Rabbi! Senin yolunda kenetlenmeyip benlik hevesiyle bölündüğümüz ve ayrı düştüğümüz için kendimize zulmettik. Biz bize zulmettiğimiz için, düşman da şimdi bize zulmediyor. Bütün zalimlerden ve Sen'den sana sığındık Ya Rabbi! Bizler günahkâr olduk, gafil olduk, mağlup olduk, mahkûm olduk. Kur'an ve Sünnet' in hikmetleriyle uyanmadık;

[243] Yusuf Suresi 12/86, bknz: Kurtlar Vadisi Pusu 222. Bölüm
[244] Bknz: Kurtlar Vadisi Pusu 96. Bölüm

sen bizi düşmanın saldırılarıyla uyandırdın. Ya Rabbi, şimdi de lütfet bize bu saldırıları def edecek enerji ve güç ver! Bilinçli sabr ü sebat ihsan eyle! Ya Rabbi! Bizi, barış dini İslâm'ı getiren Kutlu Peygamber'in hürmetine, O'nun mecbur kalıp savaştığı zaman titizlikle sadık kaldığı vuruşma hukuk ve ahlâkından ayırma Ya Rabbi!" (Âmin.)

Dünyanın sıkıntılarıyla bunalan ruhlarımızı huzura, kararan kalplerimizi ulaştır. Rabbimiz birbirimize ve nefsimize zulmederek sana isyan ettik. Eğer bizi bağışlamazsan, bize acımazsan dünyada da ahrette de kaybedenlerden oluruz! Rabbimiz yaptığımız hatalardan tövbe ediyor ve affını diliyoruz. Bizler insanız şaşarız. Dilediğini hidayete ulaştıran dilediğini delalette bırak sensin. Bizleri doğru yolundan ayırma! Yarabbi kalplerimize vesvese vererek bizi doğru yoldan saptıran şeytan ve insanların şerrinden koru. Bizi sadece sana kulluk eden ve sadece senden yardım bekleyenlerden eyle. Yarabbi mülkün sahibi sensin, dilediğine mülkü verir dilediğinden alırsın, dilediğini aziz dilediğini zelil eylersin. Sen her şeye kadirsin. Lütfedensin. İsteyene istediğini verensin. Yarabbi habibin Muhammed Mustafa hürmetine Müslümanların kalplerindeki ayrılık tohumlarını gideriver. Bizi habibinin ashabı gibi birbirimize dost eyle. Allah'ım gönlümüze senin sevgini koy, bizi o sevgiyle yaşat, o sevgiyle öldür ve yine o sevgiyle haşr-u neşret. Yarabbi bizi hüsrana uğrayanlardan eyleme. Allah'ım yurdumuzu ve İslam diyarını her türlü afetlerden, belalardan, iç ve dış düşmanların şerrinden koru. Bu uğurda şehit olanları cennet-i cemalinle mesrur eyle. Devlet adamlarımıza vatanımız için yapmak istedikleri iyi işlerde yardımcı ol. Devletimizi daima payidar eyle. ÂMİN![245]

3.2.4.12. Edep ve Ahlak

Ahlak teması dizide büyüklere saygılı olmak, özür dilemek, yemin etmek, ders verici öykü anlatmak, barışmak, affetmek, iffet-namus, emanete hıyanet etmemek gibi kavramlarla işlenmektedir.

Dizide ahlaki değerlerin yoğun bir şekilde işlendiği görülmektedir. Özellikle yaşı büyük olan insanlara saygı göstermek konusunda hassasiyet gösterilmiştir. Polat Alemdar'ın ailesi içinde eşlerin birbirlerinin paltosunu tutması, elindeki poşetlerin alınması, ayağına terlik verilmesi, eve ayakkabıyla girilmemesi, eve gelen misafirlerden hoşlanılması ve onlara çok büyük hürmet edilmesi, annenin veya babanın içeri girdiği zaman çocukların ayağa kalması dizide karşımızı çıkan ahlaki davranışlardır.

[245] Bknz Kurtlar Vadisi Irak, Kurtlar Vadisi Vatan

Dizide barışmak ve affetmek de ahlaki bir tavır olarak ele alınan temalardandır. Polat Alemdar ve dava arkadaşları arasında kimsenin küs kalması istenmemektedir. Hata yapanlar, büyükler tarafından affedilmekte ve insanlar barıştırılmaktadır.

3.2.4.13. Aile

Aile teması; ailenin önemi, aile yemeği, anne-babaya saygı, evlat sevgisi ve nikâh-düğün gibi başlıklar altında incelenmektedir.

Her akşam birlikte yemek, dizide en dikkat çeken ailevi temalardan biridir. Bu yemekte ailenin sorunları, arzu ve istekleri konuşulmakta ve çözüme kavuşturulmaktadır. Dizide, Türk aile yapısının ayırt edici birçok özelliğine işaret edilmektedir.

El öpme, anne babaya vefa, babayı arabayla veya koluna girerek camiye götürme, çok sevdiği ve fikirlerine değer verdiği için sürekli baba tavsiyesine uyma faaliyetlerine sıkça rastlanır. Hatta psikolojik bir seans gibi düzenli olarak babaya başvurmak ve keza anne sözü dinleme, sıkça görülen olaylardan olup, evlenmeye bile sırf anne hatırı için karar verilmesi konularına rastlanır.

Ailenin temelini oluşturan nikâh ve düğün merasimleri, Türk aile yapısı çerçevesinde işlenmektedir. Nikâh ve düğünler önemli kabul edilmiş ve bunların arifesinde kız isteme merasimi dini hassasiyetlerle Türk gelenek ve göreneklerine uygun bir biçimde işlenmektedir.

3.2.4.14. Din Temalı Kitaplar

Kurtlar Vadisi Pusu dizisinde başta Polat Alemdar ve Ömer Baba olmak üzere sık sık kitap okunduğunu ve bol bol kitap tanıtımının yapıldığını ve bu kitapların kısa sürede çok satanlar listesine girdiğini görüyoruz. Ekseriyeti, doğrudan ya da dolaylı olarak dini içeriğe sahip bu kitaplar şunlardır:

a) Allahsız Müslümanlık

Yazar: Ömer Lütfü METE

Konusu: Kitabın özeti Mete'nin şu ifadeleriyle verilebilir: "Sürekli dini etkinlikler içinde olmasına ve dilden sürekli Allah'ı anmasına rağmen, kendisi gibi olmayanlarda derin bir saygı ve hatta imrenme uyandıramayan Müslümanlığın Allah'ın muradıyla örtüşebileceğini düşünemiyorum."

"Allah'la birlikte yaşanmayan Müslümanlık 'Allahsız Müslümanlık' kandırmacasıdır."

"Allah için sevdirmeyi öğretmeyen, Allah'la iletişim kurdurmayan bir Müslümanlık insanı mutlu edemez, insanı geliştiremez."

"Kişi, Müslümanım diyorsa kendisini tanıyanlar ona baktıkça bu ne güzel insan demelidir."

"Müslümanın dışardan bakanı imrendirmesi gerekmektedir. Müslümanlık aşk ile yaşanmalıdır. Müslümanlık bir külfetler paketi değil bir zevk olmalıdır."

b) Aşkın Şehidi (Kerbela1)

Yazar: Ahmet TURGUT

Konusu: Hz. Hüseyin'in son 99 gününü konu edinen kitap, Hz. Hüseyin'e, Hz. Muhammed'e inananlar tarafından uygulanan zulümlerden bahseder. Yezid'in valilerinin biat etmesini istediği Hz. Hüseyin'in Mekke'de kalacak ev ararken gönüllü olacak pek fazla kişi bulamaması, zenginler davete pek yanaşmazken fakir bir adamın Hz. Hüseyin'e evinin kapılarını açması anlatılır. Hz. Hüseyin'in sürgün hayatı yaşaması, yiyecek ve içeceklerini bile her an zehirlenme tehlikesine karşı kontrol etmek zorunda kalması ve ayrıca vefa duygusunun her katmanının derinlemesine ele alındığı kitaptır.

c) Aşkın Elçisi (Kerbela2)

Yazar: Ahmet TURGUT

Konusu: Aşkın Şehidi'nin devamı olan Ahmet Turgut romanıdır. Peygamberin torununa din adına yapılan zulmün anlatıldığı kitap, Aşkın Şehidi kitabının devamı niteliğindedir.

d) Aşk'a Dönüş

Yazar: Mauro (Mevlud) MARTINO

Konusu: Karanlık derin kuyulardan başlayan bir yolculuğun sonu aşka varabilir mi? İnsan hakikate ulaşması nasıl mümkün olur? Sevgi varlığın özünü oluşturmuşsa, sevginin özünü oluşturan nedir? "Aşk'a Dönüş" romanının kahramanı bütün bu sorulara cevap bulmak amacıyla çıktığı yolculukta "hakikat" ile birlikte insanın ne ile yaşayacağının cevabını keşfetmesini anlatıp insanın yaratılış gayesi ve insanı insan yapan özelliklerini tefekkür ettiren bir eserdir.

e) Bozkır'ın Sırrı:

Yazar: Ahmet TURGUT

Konusu: Kuran da geçen her millete bir peygamber gönderildi bilgisi ile yola çıkan kitap, politeizm ve monoteizm arasındaki çatışmayı ve Gök Tanrı inancına sahip bozkır insanlarının Müslümanlığa geçişlerinin arka planında yer alan sebepleri, iki inancın benzerliklerinin vurgulandığı bir kurgudur.

f) İslam Toplumunda Yahudiler

Yazar: Nuh ARSLANTAŞ

Konusu: Müslümanların Yahudiler başta olmak üzere, diğer gayrimüslimleri asla dışlamadığı ve ötekileştirmediği, idareleri altındaki gayrimüslimlere karşı ortaya koydukları insanî yaklaşımla onların ilk önce dinî kimlikleri olmak üzere toplumsal, kültürel ve ekonomik yaşamlarına müdahale etmedikleri, onların korunmasına da yardımcı oldukları gibi durumlar tarihi gerçekliğe dayalı olarak anlatır.

g) Leyla ile Mecnun

Yazar: İskender PALA

Konusu: Herkesin bildiği Leyla ile Mecnun'u hikâyesini, ömrün aşk uğruna nasıl harcandığını, aşkın emsalsiz karşı konulmazlığını ve aşkın insanı vuslatı

istememeye vardıracak kadar nasıl mecnunlaştırabileceğini İskender Pala'nın kaleminden anlatmaktadır.

h) Lokman Hekim Sokağı

Yazar: Mauro (Mevlud) MARTİNO

Konusu: İtalyan asıllı Kanadalı Mauro (Mevlud) Martino, Katolik kültüre sahip bir batılı olarak İslamiyet'le tanışmış ve Müslüman olmuştur. 'Lokman Hekim Sokağı' adlı eserde ABD insanının günlük yaşamı anlatılmaktadır. Bir Hint Müslümanı olan Hâkim Lukman, eserdeki karakterler için erdem ve bilgeliklerinin kaynağıdır. Okur, Hâkim Lukman'ın sık sık ifade ettiği hikmetli görüşleri sayesinde İslâmiyet'in nurlu ufuklarında dolaşacaktır. Lokman Hekim Sokağı, soyut ancak bir hayli güçlü devrimin parıltılı bir panoramasını sunmaktadır.

ı) Od

Yazar: İskender PALA

Konusu: Od (2011) İskender Pala'nın ünlü Türk halk ozanı ve mutasavvıfı Yunus Emre'nin yaşamını anlattığı romanıdır. Eser, aynı zamanda Anadolu coğrafyası ve o dönemin siyaseti hakkında bilgiler barındırmaktadır.

i) Rücu

Yazar: Mauro (Mevlud) MARTINO

Konusu: Mauro (Mevlud) Martino'nun yeniden doğuş öyküsüdür. İtalya'da başladıktan sonra Kanada'da sürmüş ve Türkiye'ye kadar gelmiş, belki de sonu hiç gelmeyecek, bir eve dönüşün hikâyesini anlatmaktadır. Mario Mevlud Martino, Türkiye'ye ilk kez 1974 Kıbrıs Çıkarması döneminde gelmiştir, sonra ise 1980 İhtilâli döneminde Türkiye'ye gelmiştir. Çoğu kişi O'nu Kurtlar Vadisi'nde Polat Alemdar'ın, yeni kitabı Rücû'dan bahsetmesiyle tanıdı. Kitapta Martino, Müslümanlığa geçtikten sonra ailesinin terk ettiği "yalnız" bir adam olarak aslına nasıl rücu ettiği anlatılmaktadır.

j) Toprağımızın Kokusu:

Yazar: Kenize MOURAD

Konusu: Toprağımızın Kokusu adlı romanda Kenize Mourad, Filistin-İsrail Savaşı sürecinde iki ateş arasında kalan kurbanların ölümleri ve mülteci kamplarında yaşadıkları zor hayatları, korkuları, ihtiyaçları insanlığın vicdan ve adalet duygusuna sunmaktadır. Devletlerin, akademilerin, resmi söylemlerin uzağında, halk dilinden, İsrail-Filistin dramını, barışa güç katan tüm sebeplerle birlikte ortaya koyarken, çatışmanın kurbanları ilk kez bu kadar çıplak ve gerçek olarak ortaya çıkmaktadır. Genel önyargıları ve siyasa analizleri göz ardı eden bu eser, Filistin ve İsrail taraflarının da anne-babalarına, çocukların dramını anlatmaktadır.

k) Zamanın Oğlu

Yazar: Mustafa ÇEVİK

Konusu: Zamanın Oğlu, aşk, hikmet, bilgelik sarmalında yol alan bir hakikat arayışının romanıdır. Mustafa Çevik, Oğuz Kağan'dan devralınmış ruh, mücadele ve terbiyeyi manevi bir hükümdarın, Hoca Ahmet Yesevî'nin kişiliğinde, okuyucuya sunan bir eserdir.

3.2.4.15. Tarihe Saygı ve Tarihi Şahsiyetler

Filmde; Atatürk, Metehan, Abdülhamit Han, Fatih Sultan Mehmet, Mevlana, Eşrefoğlu Rumi, Niyazi Mısri, Abdülkadir Geylani, Tayyar Baba gibi şahsiyetlere birden fazla kere referans gösterilmiştir.

Dizide, İstiklal Marşı ve Mehmet Akif Ersoy milli bir duyguyla aktarılmış, saygıyla anılan diğer tarihi şahsiyetler ise topluma olumlu katkılarıyla bir değer olarak anlatılmıştır. Bilhassa Osmanlı olmak üzere tarihe saygı önemle gösterilmiştir. Osmanlı Devleti ve tarihiyle ilgili bütün konular olumlu bir mesajla ele alınmıştır. Geçmişe bu olumlu yaklaşım yalnızca Osmanlı Devleti'yle sınırlı kalmamış; ayrıca İslam öncesi Türk devletlerinden Göktürk Devleti ve Selçuklu Dönemi'nden de bahsedilmiş, Türklerin devlet geleneği vurgusu çokça yapılmıştır.

Dizide "halife" kavramı, terim anlamıyla kullanılmış ve İslam Tarihi içinde Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali gibi halifelerin önemli yönleri ve onların döneminde yaşanan hadiseler anlatılmıştır. İslam tarihinden günümüze kesitler ve mesajlar taşıyan aşure günü Muharrem ayında *idrak edilmiş*, Hicret, Muharrem ayı ve *Kerbelâ* mesajları verilmiştir.

Bütün bunlara baktığımızda Kurtlar Vadisi dizisinin halkın gerçekliklerinden beslenip ürünlerini yeniden halka sunmakta olduğu, ayrıca topluma mesajlar vererek kültürel değişiklilerin başlaması ve sürmesinde de bir rol işlevi yürüttüğü söylenebilir.

3.2.4.16. Sevap-Günah-Helal-Haram

Günah kavramı söylem olarak dizide az kullanılmış olmakla birlikte, alt metinde sıkça kullanılmıştır. Kullanıldığı yerlerde, günah olan davranışlar sonucu kişiler tövbeye teşvik edilmiştir. Bu konudaki en etkileyici örnek, dizinin ana karakteri Polat Alemdar'ın istemeden zina günahını işlemesi ve neticesinde çok pişman olması ve affedilmesi için Allah'a sığınması, mesaj verici bir şekilde işlenmiştir.

Çoğunlukla zinayı özendirici bir tarzda sunan sinema ve dizilerin aksine Kurtlar Vadisi'nde zinanın ne kadar kötü ve zararlı olduğu vurgulanmaktadır. Dizide Polat Alemdar'ın zinaya teşebbüs edip, daha sonra son derece pişman olup camide çok üzgün ve pişman bir şekilde secdeye varıp tövbe etmesi, etkileyici bir dönüşümle zinayı değil tövbeyi destanlaştırmıştır. Daha sonra durumu babasına anlatması üzerine Ömer Baba'nın cevabı şu şekilde olmuştur:

"Biz kuluz hata yaparız, yaptığımız hatalardan Allah'a sığınıp bedellerini öderiz".

Dizide helal ve haram kavramlarının, nitelik olarak etkileyici bir şekilde ince nüanslarla işlendiği gözlenmektedir. Farklı bölümlerde bu kavramları yer yer dua cümlelerinde görmekle birlikte, Nazife Annenin birkaç yerde "ben oğluma haram lokma yedirmedim" demesine rastlarız.

İslam'da yemek yiyecek kişinin yiyeceğinde şüpheli ve haram maddelerin mevcut olup olmadığı konusunda dikkatli olması gerekmektedir. Hadis-i Şeriflerde Hz Muhammed helâl gıda konusuna dikkatleri çekerken, duaların icabetinin bile helâl ile bir ilgisi olduğunu bildirmiştir. Hak yolunda sefere çıkmış biri olsa dahi, Allah yolunda saçı dağılmış, toza toprağa bulanmış olsa da yiyip içtiğinin haram olması, haram gıda alması durumunda duasının kabul edilmeyeceğini ifade etmiştir.[246]

Bu hadiste dikkat çekici bir söz, "haram ile gıdalanan" ifadesidir. Çocuğun anne, baba ve çevresi tarafından haramla beslenmek suretiyle, bunların tesiriyle, büyüdükten sonra dahi aynı alışkanlıkları sürdürmesinin duasının kabul edilmesine engel olacağı, böylece kişinin ruhunun anne babasının verdiği besinlerden etkileneceği anlaşılmaktadır.[247] O yüzden bir dava uğruna mücadele eden Polat Alemdar için annesinin bu sözleri sarf etmesinin o ailenin yetiştirme tarzı itibariyle manidar görülmesine böylelikle dikkat çekilmektedir.

Ve yine bir başka sahnede Polat Alemdar ile pazarlık yapmak için Ömer Babayı kaçıran Bulut karakterinin "pazarlıkta her şey mubahtır," sözüne karşın Ömer Baba'nın: "Sizde mubah bizde günah" demesi ile inançla yaşam tarzı arasındaki güçlü ilişkiye dikkat çekilmektedir.

3.2.4.17. Örf ve Adetler

Toplumsal yaşam içinde zamanla yer bulmuş, halkın inandığı bazı sosyal değerler vardır. Bu değerlerin bir kısmını örf ve adetler oluşturmaktadır. Örf ve adetler toplumları birbirinden ayırt eder ve milletlerin var olmasının temellerini oluşturur.[248] Topumların yaşayan hayatı içinde kendini gösteren bu inanış ve pratikler, kadim dinlerin ve inançların etkisiyle beraber semavi dinlere bağlı

[246] Müslim, Zekât 65; Ahmed b. Hanbel, 2/328; Tirmizî, Tefsir 3.
[247] İsmail Çetin, *Ölçüler, Teklîfî Hükümler: Helâl, Haram, Mekruh, Alış-Veriş,* Dilara Yayınları, Isparta, 2010, s. 210
[248] Hasan Coşkun, Halk Dindarlığından Türk Müslümanlığına Sosyolojik Bir Bakış, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14/1, 2019, s. 113

yaşayan toplumlar içinde de varlığını ve etkisini sürdürmüştür.[249] Sosyolojide sosyal değerler olarak bilinen örf ve adetler tarihi temelden kopmadan, çeşitli kurumlar yoluyla sosyal hayatın bir parçası olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedirler.[250]

Bu bağlamda diziye baktığımızda; helalleşme, el öpme, hurafe/batıl inanç, sadaka, kız isteme, görgü kuralları, misafir ağırlama, ikramda bulunma, taziye, seccade, hediyeleşme, cenaze, mezarlık, tabut, kabir ziyareti gibi örf ve adetler karşımıza çıkmaktadır. Dizide sık sık büyüklere saygı ve el öpme sahneleri yer almıştır. Yaş olarak büyük birinin elini öpme, bazen özür dilemek, bazen de özlemek anlamında, bazen hürmeten bazen sevgi göstermek bazen de bir ziyarette karşımıza çıkmaktadır. Kısaca bir büyüğün yanında, misafirlikte, ailede, sokakta uyulması gereken görgü kuralları dizide gözden kaçırılmamıştır.

Türkler 'in önemli kültürel değerlerinden olan helalleşme, dizide kendisine çok sık yer yer bulmuş, hak ve hukuk, kul hakkı, komşu ve çalışan hakkı konusuna azami düzeyde dikkat edilmiştir.

Bir operasyona/çatışmaya gidildiğinde ya da uzak bir yere göç etme veya uzun süre kendini gizlemek zorunda kalındığı dönemlerde dava arkadaşları ve aile ile "hakkını helal et" denerek helalleşme olgusuna çok sık rastlanır. Polat Alemdar'ın yanında çalışan adamlarından birisi sıkıntıda ise muhakkak yardım edilir, eğer kendisi vefat ederse ailesine bir ömür bakılır.

Kurtlar Vadisi dizisinde örf ve adet kapsamında batıl inanç ve hurafe anlamında tespit ettiğimiz faaliyetlerden en göze çarpanı ise kahve falıdır. Dizide her kahve içiminden sonra fala bakılması faaliyetine çok rastlanır. Özellikle bu faaliyeti savcı ve avukat gibi eğitimli ve kariyerli kadınların yapması daha dikkat çekici biri husustur.

---

[249] Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2006, Ankara, s.14

[250] Hasan Coşkun, *agm.*, s.118

Ömer Baba ve Nazife Annenin evinde hem uzun vadede hem kısa vadede misafirlerin kalmasına dizide etkin bir şekilde dikkat çekilir. Onlar, Türk örf ve adetlerine göre bu misafirleri ağırlar, onların tüm maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılarlar. Hatta öğrencilik yapan birçok kişiye ev sahipliği yapmış hatır ilişkisinde oldukları çok kişi vardır.

Cenaze âdeti ise dizide en çok rastlanan faaliyetlerden biri olarak cenaze öncesi, esnası ve sonrası olmak üzere tüm ritüelleriyle detaylıca işlenir. Mevlit, mezarlık, kefen, ölü yıkama vs. gibi sahneler dizide en çok rastladığımız sahneler olup, bunların hepsi dine ve kültüre uygun bir şekilde yapılır.

Dizide mezarlık çeşitli şekilleriyle görüntü olarak sıkça karşımıza çıkarken, dizideki karakterlerin kabir ziyaretlerinde bulundukları ve ölenlerin mezarı başında konuştukları, dua ve Kuran-ı Kerim'den sureler okudukları görülür.

Vefat eden biri için taziye ziyaretinde bulunmak ve onun yakınlarının acısını paylaşmak dizide en sık işlenen başka bir dini/örfi bir gelenektir.

Hediyeleşmenin de dizi karakterleri arasında yapıldığı gözlenmiştir. Mesela Polat Alemdar'ın kızına saat, kolye, kızının babasına kendi ördüğü kaşkolü, annesinin oğluna ördüğü kazağı hediye etmesi gibi adetlere rastlanır. Hediyeleşmelerde bir gösteriş ve masraf söz konusu olmayıp, bunlara gayet sade ve içten, gönülden kopan mütevazı armağanlar olarak rastlanır ve tarafları çok mutlu eder.

Dizide anne rolünü oynayan Nazife Hanım'ın yaptığı yemeklerin lezzeti çok meşhurdur. Özellikle yaptığı börek ve sarma dolmaları, başta oğlu Polat Alemdar olmak üzere her kez sever. Nazife Anne yaptığı yemeklerden Polat'ın korumalarına varana kadar ikram eder ve yemeklerin lezzeti çok beğenilir.

Dizide anne yemeğine vurgu, dikkat çekici şekilde yapılır ve kutsiyet atfedilir. Polat Alemdar pizza, hamburger yemez, dışarıda yemek yemeyi tercih etmez; anne yemeği sever ve çoğu zamanda ona hasret kalır. Ve yine eşlerin iş yerlerine yemek getirmesi geleneği de yer yer rastlanır.

Dizide sünnet olmanın örfi yönü ele alınmakta ve bu konu ile ilgide dizide Memati'nin oğluna sünnet töreni yaptığı görülmektedir.

3.2.4.18. Kıssalar

Kurtlar Vadisi'nde kıssalara, menkıbelere ve mesellere çok yer verilir. Psikolojik bir rahatsızlığı, ruhi bunalımı, düşünsel çıkmazları olan birçok kişi Ömer Baba'nın yanına huzur bulmaya gider ve O'nun anlattıklarıyla adeta manevi olarak tedavi edilir. Hikâyeler genellikle kıssa, menkıbe ve mesel şeklinde dinsel konulardan oluşmaktadır. Özellikle peygamberler, veliler, mutasavvıflar ve İslam düşünürleri ile toplum arasında, tevhit, ahiret, risâlet gibi temel konular etrafında gerçekleşen hikâyelere yer verilir.

Hikâyenin özellikle eğitim alanında yaygın şekilde müracaat edilen bir ifade biçimi olduğu belirtilmelidir.[251] Nitekim Hz. Muhammed, muhaliflerini ikna etme, tevhit inancını anlatma noktasında Kur'an kıssalarından bir psikolojik ikna aracı olarak yararlandığı bilinmektedir.[252] Kıssalar, toplumların ve bireylerin tutum ve davranışlarını doğru okuma, süreçleri ve yapıları kavrama noktasında rehberlik edici birer model olmasıyla[253] şu didaktik mesajı vermiştir: Geçmişte belirleyici olan değerler bugün ve gelecekte de belirleyici olabilecektir. Bunu ilahi bir tarihsel yorum olarak değerlendirmek ve böylece toplumsal ve bireysel hayatın akışını olumlu anlamda yönlendirmek de mümkündür.[254] Dolayısıyla dizide anlatılan kıssalarda yaşananlar ile dizideki karakterlerin yaşadıkları olayların birbiriyle örtüşmesi ile yaratılan kurgu seyirciye oldukça dinamik bir öğrenme süreci yaşatmaktadır denebilir.

---

[251] Muhiddin Okumuşlar, "Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ekim 2006, s. 237

[252] Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Esra Yayınları, İstanbul, 1995, s. 188-189

[253] Tahsin Görgün, "Kur'an Kıssalarının Neliği (Mahiyeti) Üzerine", *Kur'an Kıssalarının Anlamı ve Değeri* 4. Kur'an Sempozyumu, Fecr Yayınları, Ankara, 1988, s. 86

[254] Sadık Kılıç, "Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar" 1. Kur'an Sempozyumu, Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s. 90

Tablo 1. Kurtlar Vadisi'nde Geçen Kıssa, Mesel ve Menkıbeler.

Bölüm/Sahne	Kıssa/Mesel/Menkıbe	Açıklama/Hisse
Kurtlar Vadisi 2. Bölüm 13:34-14:40	Neyden Çıkan Ses: Hz Ali'nin Sırrı	O Sırrı Sadece Âşıklar Arar
Kurtlar Vadisi 7. Bölüm 50:27-52:37	Mevlana ve Şems Arasındaki Muhabbet	İnsanların Korkuları Onları Zarar Vermeye Sürükler
Kurtlar Vadisi 8. Bölüm 28:14-29:51	Hz. Musa Allah'a can alıp can vermesinin hikmetini sorar	İyilik yapandan şüphe duyma Kötülük yapandan medet umma
Kurtlar Vadisi 11. Bölüm 40:14-43:48	Hz Yusuf Kıssası	Herkesin bir Yusuf'u, Yakup'u ve Züleyha'sı var
Kurtlar Vadisi 13. Bölüm 46:33-47:39	Korku, Filler ve İnsanlar	İnsanları kendi kurduğu tuzaktan kurtaranların amacı onları köleleştirmektir
Kurtlar Vadisi 14.Bölüm 58:58-01. 00. 29	Kaplumbağa-Akrep Hikâyesi	Herkesin bir yapısı, tabiatı var
Kurtlar Vadisi 15. Bölüm 48:45-49:49	Hz Hüseyin ve Kufeliler	Hz. Hüseyin mazlumun zalime karşı direnme gücüdür.
Kurtlar Vadisi 18. Bölüm 44-01-45:13	Bağlılık, Biat ve İtaat Etmek	Teslim ol, selamet bul.
Kurtlar Vadisi 83. Bölüm 55:48-57:04	Ölüm var Ya Ömer Menkıbesi	Saçlara akların düşmesi ölümü her zaman hatırlatmalı
Kurtlar Vadisi 92. Bölüm 43:57-45:16	Genç Vaiz – Kıdemli Vaiz Hikâyesi	Kendini ipe bağlayıp ucunu başkasına verirsen, frenlerler
Kurtlar Vadisi 97. Bölüm 10:27-11:46	Hz. Musa-Firavun Kıssası	Birini öldürmeyip affetmek, ölüyü diriltmek demek değildir
Kurtlar Vadisi 97. Bölüm 14:36-11:46	Karınca Misali Hikâyesi	Maksat safımız belli olsun
Kurtlar Vadisi Pusu 3. Bölüm 34:08-36:02	Hz Süleyman ve Uçan Halısı	Gücü, saltanatı ve varlığı kendinden bilme
Kurtlar Vadisi 15. Bölüm 20:48-22:33	Eşkiyaoğlunu Yetiştiren Padişah	Sapla samanı ayırmak gerekir
Kurtlar Vadisi Pusu 29. Bölüm 43:10-44:44	İki Denizin Kavuştuğu Yer Hz. Musa-Hz Hızır Buluşması	Ölü balığın canlanıp denize girdiği yer: Yuşa Tepesi/Kız Kulesi
Kurtlar Vadisi Pusu 30. Bölüm 28:57-33. 00	Hz. Musa ve Hz. Hızır Yolculuğu Hikâyesi	Sabretmediğin yolda sona eremezsin. Sabretmek mücadele etmektir.

Tablo 1 (Devamı)

Kurtlar Vadisi Pusu 31. Bölüm 28:05-30:30	Hz İbrahım'ın Oğlunu Kurban Etme İmtihanı	İman ispat ister, davada tereddüt olmaz.
Kurtlar Vadisi Pusu 34. Bölüm 15:00-17:25	Kim Davul Çalsa Ona Koşan Köpek	Her duyduğuna Koşmamak Gerek.
Kurtlar Vadisi Pusu 47. Bölüm 56:15-01. 00. 00	Mutluluğun Sırrını Anlatan Bilge	Sahip olduklarının kıymetini bilip, onları kullanmak gerek
Kurtlar Vadisi Pusu 60. Bölüm 58:50-01:00:02	Sağırın Hasta Ziyareti	Önyargıyla başkalarının zihnini okumamak gerek
Kurtlar Vadisi Pusu 66. Bölüm 58:00-01:00:37	Halife Olarak Hz Ömer'in yerde Oturması	İnsanlar inandıkları şeye kalben güvenmelidir.
Kurtlar Vadisi Pusu 67. Bölüm 32:00-33:50	Kedinin Bir Bilgeye Vesile Olması	Başarılı olmak için sebat etmek gerek
Kurtlar Vadisi Pusu 76. Bölüm 52:14-54:57	Mevlana'dan Fare ve Deve Kıssası	Allah kibirli ve şımarıkları sevmez
Kurtlar Vadisi Pusu 78. Bölüm 12:00-13:45	Hüzün Yıllarında Hz Muhammed'e Yapılan İşkenceler	Hz Muhammed yolundan gidenler, sıkıntılara sabretmeli
Kurtlar Vadisi Pusu 89. Bölüm 56-49-01:00:00	Cezaevinde Doğan Çocuğu Yetiştiren Bilgenin Hikâyesi	Özgürlük mücadelesi, seni sen yapan, barışı olmayan, bitmeyen bir savaştır
Kurtlar Vadisi Pusu 93. Bölüm 01:05:49-01:07:32	Aslan Dövmesi Yaptıran Adam	Cesareti yüreğine koyacaksın. Sonuna razı olacaksın
Kurtlar Vadisi Pusu 95. Bölüm 22:35-28:40	Keçi ve Çobanın Hikâyesi	Söz bazen faydasızdır. Verilmeseydi de olurdu.
Kurtlar Vadisi Pusu 112. Bölüm 01:08:00-01:09:38	Hz Ömer'in Adaleti	Hz Ömer adaletli olmuş ama kılıcını da elinden bırakmamış
Kurtlar Vadisi Pusu 116. Bölüm 01:31:06-01:33:55	Hz. Muhammed'in Miskin Adama Selam Vermemesi	Her zaman bir işle meşgul olun
Kurtlar Vadisi Pusu 121. Bölüm 40:30-42:17	Hz Sümeyye'nin Katilinin Köleliği ve Hakları	İslam'da teslim olan için savaş hukuku biter başka bir hukuk başlar
Kurtlar Vadisi Pusu 150. Bölüm 25:30-27:20	Hz Muhammed'in oğlu Kasım'ı Kaybetmesi	İnsan insana sevgi vermeli Sevgi verirken göstermeli
Kurtlar Vadisi Pusu 152. Bölüm 38:58-39:32	Hz Muhammed'in Müşriklerle Anlaşma İmzalaması	Düşmanla bir plan uğruna anlaşma yapılabilir
Kurtlar Vadisi Pusu 163. Bölüm 01:03:00-01:04:26	Sopayla Kilime Vuranın Gayesi Kilimi Dövmek Değil Kilimin Tozunu Almaktır	Allah sana sıkıntı vermekle, tozunu, kederini alır
Kurtlar Vadisi Pusu 167. Bölüm 10:02-12:01	Kirpi'nin Hikâyesi	Dikenlerin acısına alışmak belki zor ama ayrılığın acısı daha zor

Tablo 1 (Devamı)

Kurtlar Vadisi Pusu 171. Bölüm 01:13:10-01:14:27	Kerbela Hadisesinde Hz. Hüseyin'in Sorumluluğu	Bile bile ölüme giderek yaşanan şahadetin büyüklüğü
Kurtlar Vadisi Pusu 179. Bölüm 41:00-44:00	Vakit İsteyen Kartalın Yenilenme Sürecinin Hikâyesi	Kartal gibi yenilenmeye ihtiyaç duyan insanlar sabretmeli
Kurtlar Vadisi Pusu 187. Bölüm 08:09-09:20	Dünyaya Yapışık Gelen Siyam İkizlerinin Hikâyesi	Beterin beteri vardır.
Kurtlar Vadisi Pusu 203. Bölüm 01:28:10-01:29:41	Ahmet Yesevi'nin 63. Yaşında Toprak Altında Bir Hücrede Yaşamaya Başlaması	Dirilmek âşıkların sünnetidir.
Kurtlar Vadisi Pusu 212. Bölüm 01:40:28-01:43:10	Kavmini Bırakan Yunus Peygamberin Kıssası	Allah tövbeleri kabul edendir
Kurtlar Vadisi Pusu 218. Bölüm 01:10:54-01:15:53	Aslana Özenen Kurdun Hikâyesi	Klonlar uzun ömürlü olmaz
Kurtlar Vadisi Pusu 219. Bölüm 57:30-01:00:21	Hz. Muhammed'in Kuba Mescidini Yıktırması	Allah münafıkların oyununu bozar
Kurtlar Vadisi Pusu 222. Bölüm 35:55-37:40	Hz. Yakup'un Hz. Yusuf'a Kavuşmak İçin Ettiği Dua	Tüm ümidi Allah'a bağlamalı
Kurtlar Vadisi Pusu 231. Bölüm 25:23-25:52	Helvadan Yaptıkları Putları Yiyen Putperestler	Dünyevi ihtiyaçlarla üretilen tanrılar bir gün o ihtiyaçların kurbanı olur
Kurtlar Vadisi Pusu 232. Bölüm 01:18:50-01:20:25	İslam'da İlk Fitne Çıkaran Gruplar	Mümin hak ile batılı ayırt edendir
Kurtlar Vadisi Pusu 246. Bölüm 28:14-29:45	Mürşidin Dervişe Verdiği Emanet	Sır tutmanın ehemmiyeti
Kurtlar Vadisi Pusu 249. Bölüm 53:27-58:20	Kral, Yaşlı Adam ve Beyaz Atın Hikâyesi	Yarın ne olacak endişesi insanı mutsuz eder
Kurtlar Vadisi Pusu 265. Bölüm 01:19:32-01:20:40	Hz. İbrahim'in Hz. İsmail'i Kurban Etme Kıssası	Önce içimizdeki intikam ve kini kurban etmeliyiz
Kurtlar Vadisi Pusu 271. Bölüm 23:34-26:14	Bir Tutam Sakal Kesme Hikâyesi	Ne duyarsanız duyun, kaynağını mutlaka öğrenin
Kurtlar Vadisi Pusu 273. Bölüm 47:11-50:00	Horoz ve Tilki Hikâyesi	Büyük güçlerin zayıf ülkeleri yönetme taktiği bu hikâyedeki gibidir
Kurtlar Vadisi Terör 2. Bölüm 33:42-35:00	Baykuşların Arasındaki Doğan	İnsanları her zaman vatan toprağı çeker

Kendini karakterlerle özdeşleştirerek seyirciye verilen bilgi, ders ve ibretler belli bir istikamette verilen mesajın daha kolay aktarılmasına vesile olmaktadır. Böylece senaryonun merkezine oturtulan konular kıssalar ile güçlendirilip karakterlerle özdeşleştirilince ilgili hikâyenin sonuna geldiğinde seyircinin zihni istenilen düzeye varmaktadır.

Böylelikle kıssalarda işaret edilen konuların drama yöntemiyle yeniden üretilerek dizide işlenmesi, seyirci için önemli bir "yaşayarak öğrenme" tecrübesi sağlamaktadır diyebiliriz. Bu yöntemin uygulanmasında, seyirci dizi karakterini kimliğine bürünmek suretiyle, onların düşüncelerini ve hissiyatını zihinsel olarak yaşayıp karakterin yaşadığı tecrübeye aktif bir şekilde katılarak birlikte tedavi olur.[255]

3.2.4.19. Sanat/Geleneksel İslam Sanatları

3.2.4.19.1. Ebrû

Kurtlar Vadisi'nde ebrû, ait olduğu kültür ve medeniyetin derunî felsefesini, evrensel bakış açısını da yansıtan bir sanat olarak kendini gösterir. Çünkü Tasavvuf felsefesine göre Allah daima vardır; (vücûd), biz ise asla yokuz (adem). Hak var olandır; eşya ise o vücudun suretleridir. Zatıyla Allah, âlemlerden farklı olduğu için, eşya/nesne olmadan kendi ilmini bilinir kılması ve görülmesi de imkânsızdır. Ondan dolayı insanı yaratmış, ilminin görünür olmasına kendi isim ve sıfatlarıyla eşyaya tecelli ederek müsaade etmiştir.[256] Dolayısıyla mahlukatta her şey O'ndan yansımadır, çünkü insana ait sıfatlar, O'nun ayetlerinin ve ilminin görünümünden başka bir şey değildir.

Kurtlar Vadisi'nde bu hakikat Ebru'nun tekne üzerindeki oluşumu esnasında çekilen sahneler ile sezdirilir. Suya çizilen resmin kâğıda aktarılması da hakikatin suretinin yansıması olarak yorumlanır. Ebru sanatının sürekli değişkenlik halindeki varoluşların yansıması şeklindeki deruni felsefesine uygun olarak

[255] Dizide anlatılan tüm kıssalar için bknz: Tablo 1.
[256] İbnü'l Arabî, *Füsûsü'l-Hîkem*, thk. Ebu Âlâ el-Afîfî, Beyrut, 1992, s. 217

sahnelerde kitreye düşen damla ve oluşan formlar gibi gerçekleşen tüm safhalar adım adım gösterilir. Dizide bu sanat başta Ömer Baba olmak üzere, Polat ve daha sonra da kızına tevarüs eden bir faaliyet olarak verilir.

3.2.4.19.2. Ney

Dinle neyden kim hikâyet etmede
Ayrılıklardan şikâyet etmekte…

Kurtlar Vadisi'nde bir diğer sanatsal faaliyet ise ney üflemektir. Dizide Hz. Mevlana'nın bu beyitleri üzerinden "neyin" "İnsan-ı Kamil'e işaret ettiği yorumundan hareketle bu felsefeye atıf sık sık yapılır. Abdülbaki Gölpınarlı, bu beytin felsefesini şöyle açıklamaktadır:

> "Mevlânâ, 'Dinle, bu ney nasıl şikâyet ediyor; ayrılıkları nasıl anlatıyor' derken hem kamışlıktan kesilen Ney'i hem de Mutlak Varlık'tan mukayyet varlığa düşen kendisini kastetmektedir. Varlık birliği (Vahdet-i Vücud) inancına Mutlak Varlık, hiçbir kayıtla kayıtlanamaz; hiçbir sıfatla tavsif edilemez. Hatta ona 'Mutlak' demek bile onu kayıtlamaktır"[257]

Kurtlar Vadisi'nde asıl yurdu olan kamışlıktan kesilen neyin feryadının vatanından ayrı düşmenin acısından kaynaklandığını ve ona kavuşma anıyla yanıp tutuştuğu hikâyesi dizinin ana temasıyla örtüştüğü için sık sık dile getirilip hatırlatılır. İslam'da varlığın *ontolojik* hakikatine bağlı olarak yapılan tasavvuf felsefesinin sanata yansımasın en iyi örneklerinden bir olan ney, Ömer Baba tarafından sık sık üflenir. Ayrıca dizide ney ile icra edilen çokça müzik kullanılır.

3.2.4.19.3. İlahiler

Kurtlar Vadisi gerek dizide gerek sinema filmlerinde ilahi, kaside ve zikirlere yer verilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:

Kurtlar Vadisi Irak filminin zikir sahnesinde Irakta Kadiri şeyhi Abdurrahman Halis Kerküki'nin zikir halkasında Kadiri tarikatının kurucusu Abdülkadir Geylanî adına okunan ilahidir. Bu ilahi filmde Kürtçe olarak okunmuştur.

---

[257] Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Rubailer*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 40

HAVAR GEYLANİ

Çağırayım Peygamberi
Ruzi mahşerde, mahşerde
Şu gözlerim arar seni

Havar Geylani, Geylani

Himmet Geylani, Geylani
Havar Geylani, Geylani
Himmet Geylani, Geylani

Ezbandöküm Peygambere
Hem Seyyidu Hem servere
Şef-i Huzuri Mahşere

Havar Geylani, Geylani
Himmet Geylani, Geylani
Havar Geylani, Geylani

Havar Geylani, Geylani

Himmet Geylani, Geylan

Havar Geylani, Geylani
Himmet Geylani, Geylani

Kurtlar Vadisi Pusu'nun 233. Bölümünde merhum İsmail Aydın tarafından okunan kaside şöyledir:

YA İLAHİ

Ya ilâhî sana açtım elimi
Bu firkatle bükme benim belimi
Kolaylaştır dosta giden yolumu
Arşı tutan meleklerin aşkına

Firak ile görmez oldu gözlerim
Anlaşılmaz oldu gayrı sözlerim
Ben sabr ile vuslat demin özlerim
Sen kavuştur Cebrail'in aşkına

Reddetmezsin hâşâ sana geleni
Ağlatmazsın bu derd ile güleni
Mahrûm koymaz şâd edersin bileni
Gel buluştur Mikâil'in aşkına

Bitsin artık bu ayrılık bu çile
Revâ mıdır düşsün ehl-i aşk dile
Nimetini verdin kâfire bile
Var ulaştır İsrâfil'in aşkına

Aşkî der ki penâhımsın ilâhî
Dü cihânda felâhımsın ilâhî

Sen Rabbimsin Allahımsın ilâhî
Olgunlaştır Azrâil'in aşkına

Seyyid Nizamoğlu tarafından yazılan ilahi:

HAYRETTEYİM

Ben Bilmedim Ki Ben Kimim
Hayretteyim Hayretteyim
Ben Bana Hiç Ben Diyemem
Hayretteyim Hayretteyim

Gözümdeki Kimdir Gören
Gönlümdeki Kimdir Duran
Kimdir Nefes Alıp Veren
Hayretteyim Hayretteyim

Dilimde Kimdir Söyleyen
Kalakta Kimdir Dinleyen
Kimdir Bu İdrak Eyleyen
Hayretteyim Hayretteyim

Elimdeki Kimdir Tutan
Tuttuğumu Geri Atan
Kimdir Alan Kimdir Satan
Hayretteyim Hayretteyim

Bu Adimim Kimdir Atan
Ağzımdaki Lezzet Neden
Bu Çiğneyip Kimdir Yutan
Hayretteyim Hayretteyim

Tenimdeki Canım Neden
Gözümdeki Kanım Neden
Bu Dinim İmanım Neden
Hayretteyim Hayretteyim

3.2.4.20. Dinin Şiarı Olan Bazı Kavramlar

Dizide işlenen ve dinin şiarı olarak bilinen belli başlı kavramlar; Müslüman, Hristiyan, haç, İslamiyet, papaz, Musevi ve vaftiz olarak tespit edilmiştir..

Müslüman kelimesi ve içeriği, dizinin farklı yerlerinde doldurulmuş olup diğer dinlerle birlikte bir diyalog ve mecburi ilişki ortamının oluştuğuna şahit olunmuştur. Polat Alemdar'ın düşmanı Aron Feller tarafından kaçırılan kızı bir manastıra verilmiş ve vaftiz edilerek Hristiyan bir aile tarafından yetiştirilmiştir.

Hristiyan olduğu süreçte haç kolyesi takıp, ettiği dualardan sonra "amen" demesi gibi birtakım ritüeller yapması filmin detaylarında gösterilir. Daha sonra

gerçek babası olan Polat Alemdar'ın hayatına dâhil olduğunda sahip olduğu ve uyguladığı tüm Hristiyan unsurlardan vazgeçişi ve unutuşu adım adım ve detaylıca gösterilmiştir.

Ayrıca dizideki yabancı düşmanlar ekseriyetle dinlerine bağlı karakterler olarak işlenir. Çünkü zaten dizinin ana teması dünyaya "Tanrının Krallığı/Mesih'in Krallığı/Deccal'in Krallığı inancını dünyaya hâkim kılma davasında olanlarla mücadele olduğu için, bu inanca mensup kişilerin dini hassasiyetleri son derece kuvvetlidir. Zaten onların da davalarına olan sadakatleri ve bağlılıklarını sağlayan motivasyon yine dinleridir. Örneğin Tilki Andrei, çok dindar bir Ortodoks'tur. Shamir ve İplikçi Nedim gibi karakterler de dini ritüellerini aksatmayan son derece dindar Yahudilerdir. Örneğin İplikçi Nedim karakteri korksa da, övse de, sevinse de, üzülse de konuşmalarında sürekli dini kişiliklere, İsrailoğulları'ndan olan peygamberlere referansla konuşan, bu kültürle yoğrulmuş bir karakterdir. Örneğin birini överken sarf ettiği cümlelerden bazıları:

-Seni nasıl takdir ediyorum, nasıl takdir ediyorum, aynen İbrahim'in şeraitini uyguladın.

-Kuzum sen valla Musa mısın yoksa Harun musun? İplikçi 'ye Şubat bitmeden Şabat'ı gösterdin, nur ol canım.

Korktuğunda ise;

-bir ses duydum, deniz ikiye bölündü sandım.

Bu gibi sahneler *ile bir* Yahudi'nin *yaşamında* dinin önemli bir yer işgal ettiğine sıklıkla yer verilmektedir.

3.2.4.21. Mecazi Aşk/İlahi Aşk

"Aşk da tıpkı Elif gibidir. Bismide gizlidir. Ama okunmaz. O olmadan da besmele sese gelmez. O her şeyin içindedir, hiçbir şey de görünmez."

Kurtlar Vadisi'nde bilinen en meşhur aşk Elif-Polat aşkıdır. Dizinin tüm serüveni boyunca 'aşk' Polat Alemdar'ın gözünden İslam Felsefesi/Tasavvuf düşüncesine paralel bir şekilde adım adım bir tekâmül sürecinin yakıtı gibi bir işlev

görür. 'Aşk' teması 'ilahi aşk' göndermesi yaparak tasavvufi bir bakış ile sembolik anlatımlarla işlenir.

Polat Alemdar Kurtlar Vadisi operasyonu adlı devlet görevine, sevdiklerinden vazgeçme mecburiyetine bağlı olarak başlar. En çok da sevdiği kadın Elif Eylül'den ayrılmanın acısını yaşayan Polat, vazifesini başta O'na kavuşma arzusuyla yapar. Burada 'sevgiliye kavuşma' arzusu ile idealize edilen 'Elif' kendinden kemale erme sürecinin adı olan bir seyr-i suluk metaforu olarak kendini gösterir. Fakat daha sonra Elif'in ölmesi ile de çok şey değişmez, kavuşma mahşere bırakılmıştır. Ondan sonra Polat'ın hayatına giren her kadın Elif'in boşluğunu doldurma çabası, bir arayışı ifade eder. Zira insanın Allah'ı arayışı bâkîdir, kalbini Allah'tan başka hiçbir şey doyurmaz. O yüzden kişi bilse de bilmese de, farkında olsa da olmasa da, her yerde hep Allah'ı arar mesajı verilir. Dolayısıyla Elif değişmezi hakikatte aşık olunan 'tek' i temsil eder. O yüzden Polat Elif'i hiç unutmaz. İbn Arabî bu durumu şöyle ifade eder:

> "Yani âşıklar sevgilinin gerçek bir varlığı (emrün vücûdiyyun) olduğunu zannederler. Oysaki sevgili "âdem" halinde olan bir varlıktır (emrün ademiyyün). Âşık, sevgiliye öylesine bağlanır ki sonunda onu, gerçek bir varlıkta, "var" olarak görür. Âşık, gerçek varlığını sevdiği sevgiliyi görür görmez, var olan bu varlıktan doğan bu halin sürmesi için sevgi yenilenir." [258]

Polat Alemdar Elif'e o kadar bağlıdır ki ölmüş olmasına rağmen O'nu gerçek bir varlıkta "var" olarak hayatının bir hakikati olarak görür. Aslında bir âşık olarak misalin peşindedir ve O'na hayalde bağlanmak, gerçekte varoluşundan daha hoş, latif ve ideal gelir. Dizide maşukun aslında 'yalnız', 'tek' (Elif) Allah olduğu, suretin bir yanıltmaca olduğu vurgusu yapılır. Kahramanın peşine düştüğü ve kavuşmayı arzu ettiği 'Elif', tek olan Elif'tir yani Allah'tır. Dizide Polat Alemdar ve babası arasında geçen bir diyalogda buna apaçık bir atıf vardır: [259]

> POLAT ALEMDAR: Mecaz ne, hakikat ne?
>
> ÖMER BABA: Sen ve ben, ben ve annen, sen ve Elif. Biz bir rüyayız. Hepimiz bir uykuyuz. Ölünce uyanırız ve hakikat başlar. Bir de ölmeden önce ölenler var ki onlar için hakikat bu dünyadan başlar.

---

[258] İbn Arabi, *İlahi Aşk*, çev. M.Kanık, İnsan Yayınları, İstanbul, 2008, s. 82
[259] Bknz: Kurtlar Vadisi Pusu 12. Bölüm

POLAT ALEMDAR: O zaman hakikati aramak ölmeyi istemek mi?

ÖMER BABA: Hayır evladım, ölmeyi istemek olmaz. Ölmeden önce ölmeyi istemek olur. Ölmeden önce ölmeyi istemekse fani olana bağlanmamayı öğrenmektir. Bu da aşktır. Yani ölümsüz olmaktır.

POLAT ALEMDAR: Yani benim Elif'e bağlanmam sadece mecaz mı?

ÖMER BABA: Sadece mecaz.

POLAT ALEMDAR: Yani gerçek değil.

ÖMER BABA: Sonlu olan, fani olan hiçbir şey gerçek değildir.

POLAT ALEMDAR: Ama neden? Ben Elif'i hayatımın büyük gerçeği olarak hissediyorum. Onca zaman geçmesine rağmen (ölmesine) hala ilk günkü kadar gerçek. Onun için hayatımda o varken başka kadına yer yok.

ÖMER BABA: Büyük lokma ye büyük laf etme demiş eskiler.

POLAT ALEMDAR: Ama gerçek, ben öyle hissediyorum.

ÖMER BABA: Mecazın bütün fitnesi de burada evladım. Kendini gerçeğin ta kendisi olarak gösterir. Biz gerçek değiliz evladım, biz gerçeğin suretleriyiz, yansımalarıyız. Büyük konuşmamak lazım. Elif'i sen mi sevdin? Elif'i sana sevdiren, seni Elif'e sevdiren kimse gerçek yalnızca O'dur. Ona âşık oluncaya kadar daha çok mecaz yaşarsın.

Yönünü tasavvufa çeviren bu sahnede aslında Polat Alemdar'ın suretine, maddi varlığına âşık olduğu Elif'den bağımsız olan 'aşk' kendi içinde yaşadığı bir hakikattir.

Kurtlar Vadisi'nin tüm serüveni boyunca 'Elif' metaforu üzerinden hakikate giden yolda metafizik bir yolculuk temasına sürekli atıf yapılır. Hakiki aşkın bu dünyada var olmadığı, onun ancak temsillerinin mümkün olduğu ana fikriyle seyirciyi ilahi aşk üzerinden tasavvufa davet eden Kurtlar Vadisi, hakikate ulaşma çabası olan aşkın ontolojik değerini tasavvuf epistemolojisi ile açıklar. Ayrıca bu kavuşma arzusu Polat'ı vatan hizmetine daha da bağlar ve bu motivasyonun kaynağı en derinindeki "Elif" hakikatine vuslattır. Dolayısıyla burada tasavvuf felsefesiyle husule gelmiş bir aşk anlayışının nasıl toplumsal bir motivasyona dönüşerek sosyolojik dinamikler yarattığını ve böylece bir toplum felsefesi ürettiği gerçeğiyle yüzleşiyoruz.

Böylelikle Kurtlar Vadisi'nde bir medeniyet mirası olan tasavvufi düşünceden neşet eden aşk anlayışının, hakikate giden yolda, insanın kimlik ve şahsiyetinin lehine bir katkı sağlayarak hayatta karşılaşılan zorluklarla mücadele

şeklinde toplumsal bir motivasyona evrilmesi şeklinde sunulan temsiller, aynı zamanda okunması gereken bir sosyolojinin imkânını da gösteriyor diyebiliriz.

3.2.4.22. Tasavvufi Temalar (Gaybet, Huzur, Ölmeden Önce Ölmek)

Bir tasavvuf terimi olan gaybet; sâlikin vârid ve ilhamın etkisiyle kendinden geçmek suretiyle dış dünyayla ilgili bilincini yitirmesi anlamına gelmektedir. "Hazır bulunmak, yüce makam, rahat olmak" anlamlarına gelen "huzur" kavramı ise genel anlamda "gaybet" halinin sonlanmasıyla birlikte yaşanan uyanıklık durumunu ifade etmektedir. Gaybet halini yaşayan sâlike 'gâib' , huzûr halinde bulunana ise 'hâzır' denilir. Gaybet halindeyken kul, kimi zaman yaşadığı hale bağlı olarak başkasını ve kendisini dahi fark edemez hale gelmektedir.[260]

Kurtlar Vadisi'nde bu hal Polat Alemdar'ın kafasına aldığı bir darbeyle hafıza kaybı yaşaması temsiliyle anlatılır. Kendini 20 yıl öncesinde sanan Polat Alemdar ölmüş tüm yakınlarının yaşadığı bir dönemde olduğunu sanır. Gaybette duyular, kulun üzerine gelen manevi feyz ve haller ile meşgul olduğu için, kalbinin halkın durumlarından haberdar olmaması gibi Polat Alemdar da yaşadığı halden ötürü başkalarını ve kendisini dahi fark edemez hale gelmiştir. Elif'le buluşmak için can atan ve kız kulesine giden Polat, sabırla sevgilisini bekler fakat o gelmez. Burada asıl sevgili olan Allah yine 'Elif' metaforuyla temsil edilmiş, beklenen ve arananın aslında O olduğu mesajı verilmiştir. Hafızasını kaybettiği için ortalıktan kaybolması üzerine yakınlarının onu aramaya başlaması durumu 'gaib' olması temsili olarak işlenmiştir.

Huzur haline gelince: Polat Alemdar sandığı yıllarda olmadığını fark edince kaybettiği tüm sevdiklerinin acısını tekrar yaşar. Başta hafızasını yitirdiği için çevresindekileri tanımayıp yadırgayan Polat, sonunda onların kendisine gerçeği anlatmasını kabul eder ve 'hazırım' diyerek tasavvuftaki salikin Cenab-ı Hak ile hazır olmasına atıf yapılarak 'huzur' halini elde eder. Tasavvufta "Falanca huzurdadır" denildiğinde bunun anlamı, o kalbi ile Rabbinin huzurundadır,

[260] Abdulkerim Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, çev. Dilaver Selvi, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 124

O'ndan habersiz ya da gafil değildir, devamlı olarak O'nu zikir halindedir.[261] Bu durum Polat'ın Elif'in mezarında ben bu kadar acıya nasıl katlandım sorusunu düşünürken dalgalanan ay yıldızlı Türk bayrağını görüp: "ölüm dediğin nedir ki, ben senin için yaşamayı göze almışım," demesiyle aslında hak için yaşayıp savaştığı ve bunun için vatana hizmet ettiği inancı hem tahkim edilir hem de toplumsal bir motivasyona dönüştürülür. Bu sahnede kız arkadaşı Elif için söylediği özlü söz, yatay düzlemden alınıp dikey bir boyuta taşınarak yönünü tek gerçek olan hakikat 'Allah'a yönlendirildikten sonra tekrar yatay düzleme çekilip vatana hizmet olarak kurgulanarak toplumsal bir mahiyet kazanır.

Daha sonra Elif'le hafızasını kaybeden Polat Alemdar kızı Elif'in kokusuyla her şeyi hatırlar. Götüren de getiren de Elif'ti denerek birçok mutasavvıfın ifade ettiği gibi şu mesaj verilir: güzelliklerin tamamı huzura bağlıdır. Gaybet Hakk'a ulaşan bir yoldur, huzura varıldığı zaman yol afet haline gelmektedir. Çünkü maksat hâsıl olmuştur; artık sebep ve illete gerek yoktur.[262]

Dizide diğer bir tasavvufi bahis ise ölmeden önce ölme sırrına yöneliktir. Hem yakınları hem de düşmanları tarafından öldüğü bilinmesi gereken Polat Alemdar, 'ak saçlı' olarak görevini, yerin altında dış dünyadan kopuk bir mekânda ölü bir hayat yaşayarak yerine getirir. Dış dünyada olup bitenden haberdar olabilmek için üstün teknolojiye sahip kamera sistemleriyle, istediği yeri seyretmektedir. Fakat ayrı kalmaya dayanamayıp ailesini de merak eden Alemdar, onlardan her an haberdar olmak ister ve onların her halini bu sistemler üzerinden seyretmeye başlar. Bu anlatım, tasavvufta ölmeden önce ölmeyi temsil eden bir varoluş biçimine atıf yapar. Kendini yer altında ölü kabul eden Polat Alemdar'ın ofisinde yer alan sütunların, aynı zamanda mezar taşlarını sembolize etmesi 'diri ölmek' sırrına bir gönderme yapar.[263]

---

[261] Ali Kaya, "Kuşeyrî Risalesinden", *Semerkand Dergisi* (blog) (Erişim 11 Nisan 2020).
[262] Akkuş, "Gaybet" *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 12 Nisan 2020).
[263] "Polat Alemdar'ın Odasındaki Sütunların Sırrı", *Haberler.com*, https://www.haberler.com/polat-alemdar-in-odasindaki-sutunlarin-sirri-5597681-haberi/, (Erişim tarihi: 30 Aralık 2021).

Tasavvuf düşüncesinde ölüm; nefsin hevâ ve heveslerinden kurtulmak, nefsin isteklerini gidermek anlamına da gelmektedir. Nefsin hevâ ve hevesinin yok edilmesi, nefsin ölmesi anlamına gelmektedir. İşte mutasavvıf ehlinin, "ölmeden evvel ölmek" şeklinde ifade ettikleri mana budur. Çünkü sufiler; insanın her bir nefesini son nefesi gibi düşünmesi ve ölüme her an hazırlık olması gerektiği kanısındadır.[264]

Bu sahnelerde dikkat çeken başka tasavvufi göndermeler de vardır. Mesela Polat Alemdar, sevdiklerini ekrandan seyrederken onların neşeleriyle neşelenir, hüzünleriyle hüzünlenir. Polat'ın yukardan aşağıya yaptığı seyretme eyleminin dikizci bir temsille yapılması, tıpkı sufinin kalbi yoluyla sevgilinin yani Hakk'ın yansımasını temaşa etmesini tasvir eden 'ayna metaforu' ile benzerlik gösterir. Tasavvufta insan suretiyle temsil edilen maşuku seyretmek Allah'ın, sufide kendi cemalini seyretmesi ve bundan zevk almasına benzetilir.[265] Bu misal gibi Polat'ın sevdiklerinin hüznüyle, neşesiyle ve birçok haliyle hemhal olması da benzer bir emsal teşkil eder diyebiliriz.

Üst metinde istihbarat faaliyetleri için oluşturulmuş teknolojiler olarak gösterilen kamera sistemlerinin, alt metinde tasavvufi bir metafor olarak işlev görmesi, dizinin rasyonel bir algıdan hareketle bu soyutlamayı olanaklı hale getirdiğini gösteriyor.

Çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu gördüğümüz bu anlatım için film sanatı adına oldukça yaratıcı bir sinematografik üslup olduğunu söyleyebiliriz. Daha sonra bütün bu ölmeden önce ölüm felsefesini temsil eden metaforik anlatımlar, asıl olanla buluşabilmek suretiyle insanın kendini sorumlu bir varlık olarak gerçekleştirip bir aksiyon varlık olarak dirilişine vesile olup 'halkın arasına girmek, halkla birlikte içinde yaşamak, halkın çektiği ıstırabı yüklenerek derman bulmak şeklinde toplumsal bir motivasyona dönüşür.

---

[264] İsa Çelik, "Türk Tasavvuf Düşüncesinde Ölüm", *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2009, s. 134

[265] İbnü'l-Arabî, el-Fütûhât, 6, s. 239

İnsanın, insanlığın dertleriyle hemhâl olabilme makamı[266] olarak sosyolojik bir mahiyet kazanan bu durum tasavvufta 'Mevt-i Esvet'[267] olarak tasnif edilir.

3.2.4.23. Uhuvvet

Kurtlar Vadisi'nde güçlü kardeşlik bağlarının meydana gelmesinde bir lider olarak Polat Alemdar'ın şahsiyetinin büyük bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Özüne sözüne güvenilmesi, mazlumlara merhametli, zalimlere acımasız ve sözüne sadık oluşu, ilk önce kendini değil başkalarının çıkarlarını düşünmesine dayalı diğergamlığı, sorumluluk sahibi ve cömert oluşu, düşünceleri ve eylemleri arasında bir tenakuzun olmaması gibi özellikleri O'nu saygın, peşinden gidilir, yönlendirmesine uyulur bir idareci olarak kabul edilebilir kılmıştır. Bir lider için etrafındakilerin kendisine hissettiği güven ve sadakat, O'nun işlerini başarmasına yardım edecek en önemli hususlar arasındadır.

Polat Alemdar devlet görevini yüklendiği ilk günden itibaren bağımsız, ahlaka ve hukuka dayalı temiz ve adil bir dünyanın inşası için gayret göstermiştir. Bu gayreti motive eden ahlaka bakınca tarihsel imkânları ve örneği olan İslam inancındaki Allah'ın yeryüzünde halife olarak yarattığı insanı merkeze koyan 'nebevi gelenek' şeklinde kodlanmış olgunun izini takip eden bir çabayla benzerlik taşıdığı görülür. Dolayısıyla daha adil bir dünya nasıl olur derdiyle bu dünyayı inşa etme çabası O'na inanan Memati, Abdülhey, Erhan, Cahit, Yasin gibi dava arkadaşlarının kardeşlik potasında eriyip aynı safta omuz omuza mücadele etme çabasını beraberinde doğurmuştur. Polat Alemdar önderliği ve örnekliğinde ortaya konan dava ruhunun ve bu ruhla şekillenen kardeşlik ruhunun ahlaki yansımaları dizide birçok örnekle karşımıza çıkmaktadır. Özellikle tüm kardeşlerin birbirleri için tereddütsüz ölüme gitmesi en dikkat çekici olandır. Adam eksiltme değil adam kazanma stratejisiyle kendini gösteren bu kardeşlik ruhuna misal olarak Memati'nin mafya içinden, sokaklardan gelip dönüşmesi, küçük görülen Güllü Erhan'ın

[266] Dücane Cündioğlu, *Ölümün Dört Rengi*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 38-40
[267] Mehmet Demirci, "Ölümdeki Hayat: Tasavvuf Düşüncesinde Ölüm", *Tasavvuf: ilmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 2000, s. 11

köyünden gelerek dönüşmesiyle vatana hizmet etmesi bunu ispatlar nitelikte görünmektedir.

3.2.4.24. Dil

Dil ana temasında karşımıza deyim ve atasözleri çıkmaktadır. Kültürel değerlerin iyi bir aktarıcısı olan atasözlerine dizide sıklıkla rastlanır. Türk Dil Kurumu'nun Türkçeyi en iyi kullanan dizi olarak seçtiği Kurtlar Vadisi'nde[268] bir olayla ilgili deyim ve atasözleri yerinde ve zamanında kullanılmak suretiyle bu kalıpların bir tür açıklaması yapılmıştır. Dinin, sosyal hayatı düzenleyen bir kurum olması bakımından, dizide dinî içerikli atasözleri, deyimlere ve özlü sözlere rastlamak da mümkündür:

- Allah var, gam yok!
- Allah'la ortak olanın alacağı, devletle ortak olanın vereceği çok olur.
- Bana Allah yeter!
- Ben ekmek yediğim yeri unutmam!
- Geç gelen adalet, adalet değildir.
- Haddini bilmek az sonra ölecekmiş gibi yaşamaktır
- Her şeyi bilmene gerek yok… Haddini bil yeter.
- İkimizin ortak olduğu bir işe üçüncüsü ancak Azrail olur.
- İyi ve kötünün mücadelesi kıyamete kadar sürecek.
- Kul kulu kusursuzluğundan ötürü değil… Kusurlarıyla beraber tanıyıp… Kabul edip sevdiği zaman bir ömür geçer.

Bu sözlerdeki kullanımlara baktığımızda dilin, dini aidiyet ile oluşan toplumsal kimliğin belleğinden üretilmiş ve biçimlenmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Dil, toplumsal kimlikle irtibat içinde olan bir olgudur. Toplumsal kimlik adı verilen toplumsal aidiyet bilinci, ortak bir simgesel sistemin kullanımıyla varılan ortak bellek ve bilgilere katılıma dayanmaktadır. Bu da genellikle ortak bir dilin konuşulması yoluyla gerçekleşmektedir. Simgelerle gösterilmekte olan bu ortaklığın tamamına "kültürel sistem" adı verilmektedir. Toplumsal kimlik, yeniden üreten ve

[268] Haber3, "Kurtlar Vadisi, Türkçeyi En İyi Kullanan Dizi Seçildi!", Text, *https://www.haber3.com/guncel/kurtlar-vadisi-turkceyi-en-iyi-kullanan-dizi-secildi-haberi-2371* (Haber3) (Haber3, 02 Mayıs 2004).

ona biçim veren belirli bir kültürel sisteme denk düşmektedir. Ortak kimliğe bağlı olarak gelişen ve nesiller boyu devam ettirildiği araç olarak kültürel sistemin yeniden üretilmesi ve şekillenmesinde dil önemli bir işleve sahiptir.[269]

3.2.4.24.1. Habitus ve Din Dili

Bourdieu'ya göre habitus, sosyal aktör olarak insanın belirli kültür ya da alt kültürlerde yaşamasına bağlı olarak sahip olduğu sürekli bir algılayış, eylem ve düşünce şemaları sistemi; insanın sosyal deneyimleri sonucunda zihninde sahip olduğu temel bilgi stokları veya kişilerin ilişkilerindeki beklenti ve etkileşimlerini belirleyen içsel eğilimler toplamıdır.[270]

Habitusu, birey ve toplumların davranış tarzlarını saptayan, belirleyen bir tür bilgisayar programı gibi anlamak doğru değildir. Sözü edilen bu birey ve toplumlar ile habitus arasında sağlam bir etkileşim vardır. İnsan davranışlarını insanın farkında varmadan düzenleyen bir habitus vardır ve dinamik bir yapıya sahip habitus; toplumsal ve bireysel etkileşime açıktır.[271] Konuya dil noktasından yaklaştığımızda, konuşmalarımızın ve bunların içinde yer alan dini tandanslı ifadelerin bilinçli bir kurgulama olmaksızın kendiliğinden gerçekleştiğini söyleyebiliriz.[272] Dili kullanma davranışlarımızı belirleyen saik, bir sosyal form ve kültürel bir unsur şeklinde tebarüz eder. Bu sosyal form içinde kişisel tecrübe, kişisel kararlar ve kültürel değerler kesişmiş durumdadır.

Buna binaen Kurtlar Vadisi'ne baktığımızda mafya ve çetelere ait jargonlarda bile din dilinin çok derin etkisi görülmektedir. Örneğin mafya âleminde "destursuz girmek, icazet, devran, el öpme vs. gibi terimlerinin sıkça kullanıldığına rastlarız. Bu ifadelere baktığımızda kökünü tekke kültüründen alan tasavvuf ıstılahları olduğu tespitini yaparız.

---

[269] Jan Assman, *Kültürel Bellek*, çev. Ayşe Tekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 139

[270] Pierre Bourdieu, *Language and Sybolic Power*, 1999, 12-14; Ali Murat Yel, "Pierre Bourdieu", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2003, 17, s. 50-51; Murat Kobya, *Sosyal Bilimler ve Dini İlimlerde Davranış Kuramları* Rağbet Yayınları, İstanbul, 2012, s.111-113

[271] Hasan Bahadır Türk, "Pierre Bourdieu'nun İdeolji ve Söylem Tartışmasına Katkısı", *Birikim Dergisi*, 2004, 1, s. 77-78

[272] Pierre Bourdieu, *age*, s. 17-18

Türk toplumunun tarihten getirdiği kültürel bir öge olarak yerleşmiş bulunan saygı, otorite ve edep kaynaklı bu kavramlar zamanla güç hiyerarşine sahip mafya âlemini bile etkilemiştir.

3.2.4.24.2. Subliminal Mesajlar

Bilinçaltı, insanın çevresindeki ses, görüntü, ileti gibi uyaranların farkına varmadan ya da bilinçli olmadan insanın zihnine yerleşmesi halidir.[273] Subliminal mesaj ise bir başka objenin içinde gömülü durumda yer alan bir mesaj veya işarettir ve normal insan algısının o sırada farkına varma ve tespit etme limitlerinin altında kalacak şekilde tasarlanmıştır.[274]

İkna konusunda bilinçaltı, insanların inanç ve düşüncelerinin değişmesini; yeni bilgileri doğru olarak kabul etmesiyle birlikte, yayılmasını sağlamak görevine sahiptir. Reklâm, film yapımı, propaganda, pazarlama, halkla ilişkiler, din ve tartışma gibi birçok olgu, bilinçaltı ikna yoluna yani subliminal mesajların etkisine dayanmaktadır.[275]

Subliminal mesaj teknikleri ağırlıklı olarak görüntü (video, resim, fotoğraf, afiş vs.) ve işitsel dosyalarda kullanılmaktadır. Bu yöntemler çoğunlukla başta çocuklar olmak üzere genç zihinlere algı operasyonları şeklinde olumsuz manada kullanıldığı çoklarınca bilinmektedir. Genellikle toplumun ahlak yapısına uygun olmayan davranışların, genç zihinlere normal bir davranışmış gibi verildiği ve bilinçaltlarına depolandığına dair haberler ve bilinçlendirme faaliyetleri sık sık yapılır. Özellikle subliminal teknikler hakkında; insan beynindeki amigdala ve akumben çekirdeği kısımlarını uyaran yöntemlerini anlatmak suretiyle insanları daha çok cinsellik ve şiddete yönelten tarafları bahsedilerek olumsuz bir tablo çizilir.[276] Peki, genelde olumsuz etkilerinden bahsedilen subliminal mesajlar, başka

---

[273] Yağmur Küçükbezirci, "Bilinçaltı Mesaj Gönderme Teknikleri Ve Bilinçaltı Mesajların Topluma Etkileri", *İnternational PeriodicalFortheLanguages, LiteratureandHistory of Turkishor- Turkic.* 2013, s.1879

[274] J.R Vokey, *Subliminal Messages*, ed: Lethbridge, Alberta, 2013, s.201

[275] D. Lakhani, *Subliminal Persuasion. Influence & Marketing Secrets They Don"t Want You to Know,* John Wiley & Sons Inc, New Jersey, 2008, s. 2

[276] D. Aced, *Reklamlar ve Bilinçaltı Reklamlarda Cinsellik Öğesinin Kullanılması,* Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2013.

gayeler ile de kullanılabilir mi sorusunu sorduğumuzda; Kurtlar Vadisi'nde bazı dini mesajların bilinçaltı yöntemlerle aktarıldığını görüyoruz.

Bazı uzmanlara göre her gün binlerce kez gizli ya da açık mesajlarla menfi saldırılara maruz kalan bilinçaltına, Kur'an-ı Kerim ayetleri, cevşen ve Esmalarla manyetik etki göstererek olumsuz durumlar ortadan kaldırılarak müspet mesajlar da iletilebilir.[277]

Psikolog Hülya Turan bu konuyla ilgili şunlara işaret ediyor:

> "Kur'an-ı Kerim'de hipnotik dil kalıpları kullanılıyor. Beynimiz Kur'an-ı Kerim'e göre programlanmıştır. Doğan her çocuk İslâm fıtratında doğar denir ya, bunun gibi. Söz konusu program insanın çekirdeğinde yüklüdür. Bundan dolayı Kur'an-ı Kerim insanın bilinçaltına hitap eder. Örneğin; "Oku. Yaradan Rabbinin adıyla oku." Olumsuz bir cümle kullanılmamaktadır. Yapman gereken neyse, o söylenmektedir. Acizliğine dem vuruluyor. İhtiyaçların açığa çıkarılıyor. Bu kalıplar incelense, ayetlerden çok fazla yararlanılması mümkündür."[278]

Kurtlar Vadisi'nde bunun bir örneğini de dizinin jenerik müziğinde görmekteyiz. Müziği yavaşlatıp incelediğimizde içerisine 'Allah' zikrinin yerleştirildiğini tespit ettiğimiz dizinin müziklerini yapan Gökhan Kırdar da bir röportajında jeneriğin zikir seslerinden oluşturduğunu ifade etmiştir.[279] Bu müzikte 'backward masking ' tekniği kullanılmıştır. Psikoakustikteki[280] anlamı itibariyle bu yöntemin gereği olarak yüksek bir sesin arka planına daha düşük düzeyde bir ses saklanmaktadır. Bununla kişi bir müzik parçasını dinlediği zaman, aynı anda bu parçanın arka planında daha düşük düzeydeki bir başka sesi de dinlemektedir. Gizli tutulan bu sesle bireye özgüven, sigarayı bırakma, topluluk karşısında konuşma gibi konularda telkinler yapılmaktadır. Bu konudaki iddialar, bu

[277] Kubilay Aktaş, *Gizli Telkinlerle Kur'an Terapisi*, Elest Yayınları, İstanbul, 2012, s. 110

[278] "Yeni Asya Gazetesi" https://www.yeniasya.com.tr/2009/10/17/roportaj/default.htm, (Erişim tarihi: 30 Aralık 2021).

[279] Ömer Yıldırım, "Osman Sınav ve Gökhan Kırdar: Kurtlar Vadisi Müzikleri Nasıl Oluştu?". Yayın Tarihi 6 Haziran 2020. https://www.youtube.com/watch?v=cBLLyHigxc4 (Erişim Tarihi: 18.05.2021)

[280] Psikoakuistik: Fiziksel uyarana karşı verilen psikolojik tepkiler arasındaki ilişki ve etkileşimi inceleyen ve nesnel açıklamalar yapan bilim dalı. Bknz: Reha Recep Ergül, Psikoakuistik ve Film Sesinde Algısallık, *Selçuk İletişim*,4/3, 2006

telkinlerin bilinçaltında etkili olduğunu ve bu telkinlere reaksiyon gösterildiği yönündedir.[281]

Bir diğer örnek ise 'backmasking' tekniğiyle ezanın tersten okunmasıyla yapılmış müziktir. Backmasking (Geriye Doğru Perdeleme) yöntemiyle bir ses veya mesaj tersinden kaydedilmektedir. Yerleştirilen bu mesajın ortaya çıkıp anlamlı hale gelmesi için tersten dinlenmesi gerekmektedir.[282] Dizide kullanılan ve ismi Ezan kelimesinin tersi olan 'Naze' müziğini tersten dinlediğimizde bunun İslam'ın şiarlarından olan her gün beş vakit okunan ezan olduğu görülmektedir. Bilinçaltı tersten duyabilir ve anlayabilir. Cümleleri tersten duyan bilinç için bunları anlamak çok zordur ama bilinçaltı için çok kolaydır. Uzmanlara göre bilinçaltı tersten okunan kelimeleri anında anlayabilir.[283]

[281] Alaaddin Selçuk Köylüoğlu, *Nöropazarlama - Davranışsal Deneylerle Reklamın Tüketici Üzerindeki Etkisi*, Eğitim Yayınevi, Konya, 2018, s. 115
[282] Alaaddin Selçuk Köylüoğlu, *age.*, s. 215
[283] Gazi Özdemir, "Bilinç ve Bilinçaltı", *50 Makale Tek Kitap*, s. 18

Şekil 4. Gül Temsilini İçeren Görsel Bir Subliminal Mesaj.

Görsel Subliminal mesajların olduğu sahnelerde genelde; Türk Bayrağı, ay ve yıldızın olduğu simgelerin yerleştirildiğini tespit ettiğimiz dizide en bilindik simgelerden biri de Polat Alemdar'ın ofisinde makamının arkasında duran Polat Alemdarın baş harflerinden oluşan P ve A amblemli logodur. Bu amblem dizinin yapımcı şirketi olan Pana Film'in logosu olmakla beraber yan çevrilmiş haliyle Kufi Hat Sanatı yazısı ile "Allah" lafzına karşılık gelmektedir.

Bunun dışında dizinin kandil veya özel dini günlere denk gelen bölümlerinde de sahnelere bazı mesajlar yerleştirdiği görülmektedir. Örneğin Mevlit Kandili'ne sahnelerin arka planlarında Tasavvufî sembolizmde Hz. Muhammed'i temsil eden gül sembollerine yer verildiği gibi yine yer yer arka planlarda gül ve Allah'ı temsil eden lale simgelerinin yanı sıra Elif ve vav harflerinin yer aldığı tablolara da sık sık rastlanmaktadır.

3.2.5. Modern Dindarlık Biçimleri

20. yüzyıldan itibaren kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla beraber sosyal hayatın gündelik pratiklerinde önemli bir değişim meydana gelmiştir. Bu dönemde bilgi akışının hızlanmasıyla; toplumların en temel unsurlarından biri olan kültür, bulunduğu bölgeden taşarak, başka coğrafyalara kolayca aktarılabilir ve etkileşime girer hale gelmiştir. Böylece kültür, sanki sınırların kalktığı bir ortamda, içinde bulunduğu dönemin şartlarından da etkilenerek yeni biçimlere bürünmüştür. Sosyal hayatın diğer tüm alanları da bu değişimden etkilenmiştir. Bu nedenle ekonomiden siyasete, aileden dine kadar hemen birçok toplumsal kurum mezkûr değişimden etkilenerek yeni biçimlere bürünüp yeni formlar almaya başlamıştır. Şüphesiz bu değişimin en bariz yaşandığı alanların başında din gelmektedir. Nitekim son yüzyılda, geleneksel imajından sıyrılarak yeni formlarla "görünür" hale gelmeye başlayan din ya da dindarlık, son dönemlerde sosyolojinin de en temel inceleme konularından biri olmuştur.

Modernite öncesinin geleneksel toplumlarının en belirgin özelliklerinden biri, din yoluyla sembolik bütünleşme gerçekleştirilmesi halidir. Modernizasyonun gerçekleşmesi süreciyle söz konusu bütünlük, önemli ölçüde bazı tehlikelere maruz kalmış, bu durum genellikle daha dramatik ve belirgin şekillerde kendini hissettirmiştir. Esas itibariyle modern toplumsal yaşam içindeki birçok yapıda din, günlük yaşamda yaygın bir etki sağlamasına müsaade edilmeyecek biçimde, açık bir uyumsuzluk bağlamında gündeme getirilmektedir.[284] Hatta artık bir Müslümanın, Müslüman olduğunu belli eden göstergelerin sureti değişmekte, değişmeye de devam etmektedir.[285]

Otto'ya göre "kutsal olanın veya onun özel bir formu olarak belirli bir dinin belli zaman ve koşullarda belli toplum, grup veya kişiler tarafından yaşanması" şeklinde tanımı yapılan dindarlık olgusu, din sosyolojisinin önemli araştırma

[284] Necdet Subaşı, "Gündelik Hayatta Din ve Dinsellik", *İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Sosyoloji Lisans Programı*, 2014, s. 271

[285] Geertz Clifford, *Gerçeğin Ardından-Bir Antropoloğun Gözünden İki İslam Ülkesinin Son Kırk Yılı*, çev. Ulaş Türkmen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 759

alanlarından biridir. Sosyal değişimden oldukça etkilendiği gözlemlenen dinin meselelerine eğilen din sosyologları, sözü edilen konuyu aydınlığa kavuşturmak için çeşitli dindarlık tipolojileri geliştirmiştir.[286]

İnsanoğlunun tarih boyunca yaşadığı en derinlikli ve kapsamlı dönüşüm süreci olma özelliğine sahip, geleneksel toplumu ve toplumsal değerleri yıkmış gibi gözüken en azından bitirmeye çalışan ve neticesinde radikal toplumsal değişimlere yol açan modernleşme süreci, genellikle pozitivist, teknoloji merkezli ve mantık çerçevesinde, rasyonelliği esas alan, doğrusal tarih anlayışına dayalı evrimsel bir gelişmenin varlığına inanan, determinist toplum yasalarının varlığını varsayan, toplumsal düzenin rasyonel bir biçimde planlanması ve bilgiyi standartlaştıran bir zihniyetle özdeşleştirilmektedir. Buna karşın modernizme tepki olarak gelişen postmodernite ise kültürel alanın yeniden tanımlanmasında heterojenliği ve objektif bir hakikatin olmadığını, farklılığı özgürleştirici güçler olarak öne çıkararak hakikati kişiden kişiye değiştiğini öne sürer. Parçalanmak, belirlenemez olmak ve bütüncül söylemlere karşı derin bir güvensizlik; postmodern düşüncenin temel özellikleridir. Düşünce bazında gerçekleşen söz konusu dönüşüm, bireylerin günlük hayatına da sirayet etmiştir. Söz konusu etkinin en fazla "görünürlük" kazanmış olduğu alan yine din olmuştur. O yüzden dini pratiklerin, görüngülerin ve yaşam tarzlarının postmodernitenin yaymış olduğu düşünsel ortamdan doğrudan etkilendiği söylenebilir.[287]

İnsan hayatını, dinin koşulsuz ilkeleriyle (kelam, ahlak, fıkıh) ilişkili gören İslam dinine bakacak olursak, hem dünyaya hem de ahirete yönelik bir din olmasından dolayı, mensuplarının davranışlarının kendisine uyumlu bir çerçevede ortaya konulması gerekmektedir.[288] Öyleyse, İslam'ın günümüz toplumlarının hayatına yansıyan yaygın şekillerini, dindar yaşamın gündelik pratiklerdeki değişim ve dönüşümünü takip ederek değerlendirebiliriz. İnsanların zaman algısından eğlence tüketimine, yeme kültüründen giyim tarzına, manevi

[286] Ünver Günay, *Dindarlığın Sosyolojisi*, ed. Ünver Günay - Celalettin Çelik, Karahan Kitapevi, Adana, 2006, s.14-22
[287] David Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, çev. Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 21
[288] Bryan S. Turner, *Max Weber ve İslam*, çev. Yasin Aktay, 1991, Ankara, s. 153

tecrübelerinden savaş stratejilerine kadar geniş bir düzlemde, dini referans alan bir dinselleştirme faaliyeti sürekli devrededir. Çünkü geleneksel dünyada, hayat bizzat dinin inşa ettiği bir alandır. Dolayısıyla günlük hayattaki pratikleri, temelini dinden alan unsurlar olarak görmek mümkündür. O yüzden geleneksel dünyada dindarlık; dini inanç, ibadet, dini tecrübe, dini bilgi ve dini etkileme gibi kategoriler içinde kendini ifade etme imkânı bulur.[289]

Günümüzde dinin ve dindarlığın büründüğü yeni formlara bakınca çok farklı pratiklerin ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin, erkekler ve kadınlar için ayrı plajların varlığı, tesettürlüler için bir deniz giysisi olan haşema, Müslüman kadınlarda gayrimüslim erkeklerle evliliklerine karşı artan bir tolerans, beş yıldızlı hac turizmi gibi… Dolayısıyla Türkiye'nin sosyo-kültürel değişim sürecinde dini değerlerle seküler değerler arasında zıtlık yerine yakınlaşma eğiliminin daha baskın olduğu söylenebilir.[290] Öyleyse İslamiyet bir taraftan zihniyetimizin bir parçası olarak gündelik yaşam pratiklerimizde hala etkisini sürdürürken[291] bir taraftan da köken, kimlik olarak kendini ifade eden ve toplumsal düzeni etkileyen en temel referans olarak hep orada durmaktadır.[292] Böylece gündelik hayattaki etkisini hiçbir zaman yitirmemektedir.

Tarihsel süreç içerisinde dindarlığın her zaman modern/post modern ve geleneksel arasında yeni ilişkiler içinde etkinliğini hep sürdürmüştür. Dini görüngüler ve dindarlık, aile hayatından kamusal hayata, düşünceden davranışlara kadar tüm çeşitlikleriyle değişiklik geçirmiş olsa da varlığını sürdürmektedir. Modern ve ardından post modern dönemde, Fukuyama'nın tarihin sonu olarak gördüğü süreçte dinin ve dindarlığın da sonu geldiği tezlerinin aksine dinselliğin geleneksel, ahlaki ve adetlere bağlı ilkeler içindeki görüntüleriyle hala yaşamını sürdürmesi söz konusudur. Her şeye rağmen modern insanın bütün çeldiricilere

---

[289] Charles Y. Glock, *Dindarlığın Boyutları Üzerine*, ed. Yasin Aktay - Emin Köktaş, çev. Emin Köktaş Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s.53-58

[290] M.Ali Kirman - Bülent Baloğlu, "New Forms of Religiosity Within Secularization Process in Modem Turkey", *World Journal of Islamic Histoıy and Civilization*, Karahan Kitabevi, Adana, 2012, s. 159

[291] Şerif Mardin, *Türkiyede Din ve Toplumsal Değişme*, çev. Metin Çulhaoğlu, İstanbul, 1992.

[292] Carol Delaney, *Tohum ve Toprak - Türk Köy Toplumunda Cinsiyet ve Kozmoloji*, çev. Selda Somuncuoğlu - Aksu Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 327

rağmen, dini ihtiyaçlarından kendini soyutlayamadığı görülmektedir. Özellikle Müslümanlara bakıldığında; fiillerinde, amellerinde her ne kadar eksiklik, zafiyet ve çelişkiler taşıyor olsa da bir bilgi, hassasiyet ve yöneliş olarak evrensel ahlakı kabul eden ve bunu hayatına yansıtmaya çalışan insan grubunun bir nebze olsun daha çok Müslümanlar olduğu sosyolojik bir gerçeklik olarak kendini göstermektedir.

3.2.6. Modernlik ve Geleneksellik Açısından Aile

Türkiye'nin modernleşme tarihine baktığımızda bir amaç olarak gündelik hayatın dönüştürülmesi, bir dizi faaliyet aracılığıyla sürdürülmüş, sekülerlik ve dindarlığın sık sık karşı karşıya geldiği toplumsal hayatta birçok kurum ve yapının din gibi değişime uğradığı görülmektedir. Aile kimliğinin değişim süreci ise tam anlamıyla gelenekselden moderne ya da dinselden dünyeviye doğru yol alan bir süreç şeklinde olmadığı gözlemlenmektedir. Türkiye ne tam anlamıyla geleneksel ne de modem bir toplumdur. Türk modernleşmesi kavramı Türiye için sıradanlaşmış ve kendine özgü bir modernleşme serüveninin var olduğunu ortaya koymaktadır.[293]

Bu yüzden Türk toplumunun toplumsal değişim sürecinde, bir yandan geleneksel din, dini kültür ve dindarlık formları belli bir sarsıntı geçirip yeni arayışlara sürüklenirken, öte yandan da bir arayış ortamı içerisinde geleneksel dindarlık formları, yerine göre nisbi bir canlanışla karakterize olmayı sürdürmüştür.[294]

Modern ve geleneksel arasında yaşanan kültürel melezleşme, geleneksel kabul gören dinsel algının birçok özellik ve unsurunun modernleşmesini de beraberinde getirmiştir. Söz konusu değişimden doğal olarak kadın ve kadınların din ile ilişkileri de etkilenmiştir. Bu durum kadınların siyasal ve kamusal alandaki görünür olmasının talep edildiği açıkça gözlemlenebilmektedir. Dolayısıyla İslamiyet'in modernite ile ilişkisini bir çatışma olarak değil de onun daha ötesinde

[293] Hasan Coşkun, "Modernleşme Sürecinde Aile'de Kimlik", *Kadın ve Aile Üzerine Araştırmalar*, ed.Emine Öğük, Otto Yayınları, Ankara, 2018, s.275

[294] Nur Vergin, *Din, Toplum ve Siyasal Sistem*, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 2000.

bir iç dinamik olarak mikro sosyoloji çerçevesinde ele alınıp değerlendirilmelidir düşüncesindeyiz.

Tüm bunlardan hareketle Kurtlar Vadisi'ne baktığımızda modern dünyanın yaşattığı kırılma ve gerilimden etkilenen özellikle kadınlar olmak üzere birçok karakter görmekteyiz. Bu kırılmaların sebeplerini ve çözüm yollarını senaryolarının içerisine serpiştirerek veren Kurtlar Vadisi, kendi perspektifinde toplumsal mesajını da mutlaka verdiğini görmekteyiz.

Dizide geleneksel değerlerle modern değerlerin bir çatışma alanına ailede de rastlanır. Her ne kadar ataerkil aile yapısı varmış ve daha bir olumlanarak ön plana çıkarılmaya çalışılıyormuş gibi iddia edilse de dizide anaerkil aile yapısının daha baskın olduğu görülmekle beraber, modern aile yapısına ilişkin örneklere de sık sık rastlanır. Bu yönüyle diziyi ele aldığımızda; Polat Alemdar'ın evlatlık verildiği ve içinde yetiştiği ve gerçek ailesi olarak kabul ettiği ailesi tam anlamıyla ne geleneksel ataerkil ne de anaerkil aile yapısı özelliği göstermektedir. Söz konusu aile her ne kadar kentte yaşıyor olsa da kırsal tabanlı ataerkil değerleri ve geleneksel ilişki biçimlerini fazlasıyla yansıttığı gibi son derece baskın anaerkil özellikler de göstermektedir. Aile bireyleri arasında ilişkiler sevgi ve saygı temelli, duygular ve tavırlar da yine söz konusu geleneksel ilişkiler içerisinde yoğrulmuş görünmektedir. Dizide herkesin kendi için kabul ettiği baba figürü Ömer Candan bir yandan müezzinlik yaparken bir yandan da ebru sanatı ve tasavvufla ilgilenir. Vatanını seven, tasavvuf inancına göre yaşayan, içi sevgiyle dolu, bilge ve huzur veren kişiliğinden dolayı çevresinde çok sevilen ve saygı duyulan, aynı zamanda sözünü geçiren bir karakter olarak öne çıkar. Bunun yanında anne figürünü temsil eden Nazife Anne ise dinine ve geleneklerine bağlı yumuşak huylu, tipik bir Türk kadını özelliklerini taşır ve yeri geldiğinde eşi ve çocuğuna hükmeden ve sözünü geçiren özellikler göstermektedir.

Ataerkil bir ailede büyümüş ve yetişmiş Polat Alemdar, saygı duyduğu, önemseyip değer verdiği ne varsa hepsinin anlamını anne ve baba figürü olan Nazife Anne ve Ömer Baba karakterlerine yükler. Hayatında vazgeçemeyeceği

kişiler sadece onlardır. Vatan sevgisi de onun bu konudaki hassasiyetinden, koruma ve değer verme içgüdüsünden gelir. Dizide geleneksel değerlerle modern değerlere ait öğelerin yer yer iç içe geçtiği çelişkili karelere rastlanmıyor da değildir ama genelde aile bireyleri arasındaki ilişkiler büyük ölçüde geleneksel Türk aile yapısına karşılık gelmektedir. Bunların içinde ve arasında çatışmalar yaşanırken, bunları bertaraf etmenin veya etkilerine en az derecede maruz kalmanın çaresini, huzurun kaynağı din ve onun dizideki temsili Ömer Baba ve onun yaşadığı ve yansıttığı yaşam felsefesi (tasavvuf) olduğu mesajlarının da sık sık açık ya da zımnen verilmekte olduğu görülmektedir.

Dizide söz konusu aile yapısının hala saygın bir yerde olduğu gösterilmekle birlikte, bu aile yapısının modernliğin istemsizce dayattığı mecburiyetleriyle önemli ölçüde zedelenmekte olduğunu da dikkat çekilmektedir. İşbu modern ile gelenekselin çatışma alanında en çok da kadının konumu ön plana çıkar. Örneğin 1980 sonrasının birey olarak varlığını kanıtlama yolundaki kadına, sürekli yeniden üretilen karakterler üzerinden sık sık göndermeler yapılmaktadır. İstanbul'da bir evde yalnız yaşayan, işinde başarılı olmaya çalışan, bir kadından beklenilenin ötesinde cesur, yaşamını hiç kimseye bağlı kalmaksızın özgürce sürdürmeye çalışan özellikle kadın başkarakterlerin (Avukat Elif Eylül, Savcı Leyla Türkmen) erkeklerin egemen olduğu mafya/iş/çalışma dünyasında yer yer sorunlarla karşılaşması da kaçınılmaz olmaktadır. Böylesi durumlarda onların yaşadığı; biran önce evlenme ve bir erkeğin koruması altında yaşamını rahat rahat sürdürmeye başlama baskısı veya kendilerinin istemsizce gönüllerini aşka kaptırması olmuş ve bu durum zaman zaman kafalarını karıştırmıştır. Bu yaşananlar ciddi çatışmalar doğurduğu gibi, Türk toplumunun geleneksel aile yapısının hayli değiştiğine, ama bu arada modern anlamda bir aile yapısının da henüz tam olarak oluşmadığına veya arada kaldığına dair bir resim ortaya çıkarmaktadır.

Kısacası Kurtlar Vadisi dizisinde aile vurgusuyla sunulan geleneksel ve modern ya da birey ve toplum çatışmasının, 80 sonrasının Türkiye'sinde yaşananlar ile benzerliği dikkat çekmektedir.

3.2.6.1. Modern ve Gelenekselin Çatışma Alanında Kadının Yeri

Toplumdaki genel algıda zekâ, cesaret, güç, mertlik vb. özellikler söz konusu olunca akla erkekler gelir. Erkek ağırlıklı bir dizi olarak kabul edilen Kurtlar Vadisi dizisinde, genellikle kahraman rolündeki erkeklerin yanı başında; zekâsıyla, cesaretiyle, mertliğiyle, karizmatik kişilik örneği sergileyen kadın kahramanlara da yer verildiği görülmektedir.

Dizide özelikle Polat Alemdar'ın farklı dönemlerde sevdiği kadınlar olarak Avukat Elif ve Savcı Leyla bu acıdan önemli birer örnek olarak öne çıkmaktadır. Yalnız yaşamı, kariyeri, mesleğinde başarılı olmaya çalışması, özgür tavırları ve ekonomik gücü, zekâsı ve iş bitiriciliği yönüyle her ikisi de saygı ve değer görmektedir. Ancak 'kadın her durumda yine kadındır' mesajını vererek bu iki kadın Polat Alemdar'a âşık olmaktadır. Yaşamın tüm engelleri karşısında onca başarı gösteren bu güçlü ve zeki kadınlar aşk karşısında hiç dirençli değildir, bir anda zayıf düşer, hatta sevdiği uğruna, cübbesini atıp mesleğinden vazgeçmeyi göze alacak kadar bir başka cesaret örneği göstermektedir. Böylece avukat/ savcı yahut başka bir saygın mesleğin temsilcisi olarak bir bakıma kahraman rolüyle sunulan kadın, erkek kahramanın yanında bir anda acizleşebilir, mesleki hedeflerini unutabilir, erkek dünyasında bulunmakla ve orada tutunmaya çalışmakla hata ediyormuş durumuna düşebilir. Hem zaten ne denli başarılı ve cesur olursa olsun; onun için en değişmez akıbetlerden biri de erkek dünyasında yine bir erkek tarafından korunmaya gerek duyması olmaktadır. Nitekim dizideki güçlü kadın karakterler tehlikeli adamların tehditleriyle karşı karşıya kalınca, ister kabul etsin isterse etmesin, başta Polat Alemdar olmak üzere filmin başkahramanları tarafından görevlendirilen erkek bir koruma görevlisi/görevlileri tarafından koruma altına alınmaktadır. Böylece kadınların sığınma alanı yine bir erkektir mesajı verilmektedir.

Dizide bu kadınların aşktan yana da şansı olmadığı mesajı işlenmektedir. Çünkü onlar erkek dünyasına girmeye ve orada etkin olmaya çalışmıştır. Yani başka bir deyişle onlar nesne olma konumunu kabul etmeyerek kendi yaşamının öznesi

olmanın yollarını aramakta ve bu yönüyle de erkek dünyasının kurallarını ihlal etmiş olmaktadır. O nedenle her ne kadar erkekler tarafından saygı görseler de, aşk hayatı konusunda başarılı olamazlar ve mesleklerini feda edip etmeme anlamında yol ayırımlarıyla sık sık karşı karşıya gelirler. Gelinen noktada bu gibi durumlarda dizide bir fıtrat vurgusu yapılarak seyirciye üstü kapalı göndermeler yapılır. Mesela, dizideki "Savcı Leyla" karakteri Hukuk Fakültesi'ni bitirmiş daha sonra hâkim ve savcılık sınavına girip Cumhuriyet Savcısı olmuştur. Hayatının uzun devresini okumakla geçirmiş, devlete hizmet etmeyi amaç edinmiş ve kariyeri ile bir konum elde etmiş olan bu karakter, Polat Alemdar ile yollarının tekrar kesişmesiyle beraber gönlünü O'na kaptırmıştır. Daha sonra mesleğini bile bırakmayı göze alarak Polat Alemdar'ın kızına bakmaya kendini adamış ve sevdiği insanla yuva kurmayı düşünmeye başlamıştır.

Buradaki yuva tabiri aile, ev, ocak gibi anlamındadır. Alt metinde verilen mesaj ise: Allah erkeğe vatanını savunmak ve korumak, ailesi adına kazanç sağlamak için sert, rekabetçi, dayanıklı, mücadeleci, korumacı bir fıtrat vermiştir. Kadına ise yuvasına bakmak ve yuvasını idare etmek için yumuşak, hoşgörülü, kırılgan, korunmaya muhtaç bir fıtrat vermiştir şeklindedir.

Dizide dinin en önemli görevinin, insanın fıtratını muhafaza etme olduğu teması işlenmektedir. Fıtratın bir sonucu ve kadının biyolojik yapısının bir gereği olarak kadın şefkat ve sadakat sorumluluğuna sahip bir annedir. Erkek de babalık, himaye, merhamet, hürmet gibi sorumlulukları yerine getirmekle yükümlüdür. Dizide bu rol paylaşımı üstü kapalı bir şekilde ima edilmektedir. Yaşanan hadiselerle bu fıtrat ve düzene ters hareket edildiğinde, birçok sosyal problemin ortaya çıktığı ve çözüme ulaşamadığı mesajı alt metinde seyirciye hem kadınlar hem de erkekler üzerinden verilmektedir. Zaten başta belirttiğimiz gibi dizide kadın nasıl erkeklerin dünyasında nesne konumunda algılanıyorsa; erkekler de kadınların dünyasında nesnedir. Örneğin dışarıda düşmana meydan okuyan, yedi düveli dize getiren erkeklerin evindeki özel hayatında eşine mağlup olduğu, hatta eşine sözünü

geçiremediği görülmektedir. Bu durumu itiraf eden erkekler şu sözleri sarf etmektedir:

> POLAT: Eren! Ben koca mafya babasıyım, bir ablana sahip olamadım.
> ÇAKIR: İstanbul'da sefir evde sefil olduk anasını satayım.
> MEMATİ: Bizim gibi adamlar her şeye çare bulurlar, ama iş kadın, çoluk çocuk meselesine geldi mi kilitleniyoruz.

Kısacası dizide ister kötü isterse iyi tarafta olsun, iş hayatında başarılı ve baskın olan birçok erkeğin özel hayatında kadınlara sözünü geçiremeyip mağlup olabildiği görülmektedir. Bu durum ile bilinçlere aslında Türk erkeğinin kadınlara verdiği değer ve bu değerin erkeğin kadına karşı koruma hassasiyetinden kaynaklandığı mesajı seyirciye aktarılmaktadır.

Birçok popüler kültür ürününde olduğu gibi Kurtlar Vadisi dizisinde de kadın ile erkek, nesne ve özne olarak sınıflandırılmaktadır. Burada kadına nesne konumu yakıştırılırken erkek yine özne konumuyla dünyayı, yaşamı yönlendiren, kuralları koyan, ilkeleri belirleyen kesimde yer almaktadır gibi bir algı var olsa da, bu tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır. Dizide erkek ve kadın arasında çatışmalara sık sık rastlanır ama bu çatışmalar bir cinsiyet çatışması olarak değil daha ziyade kadın ve erkeğin fıtratının farklılığına bir atıf mahiyetinde kendini ifade eder. Dizinin alt metninde verilenin erkek ve kadın rollerinin farklı olduğu, erkek ile kadının fıtri olarak eşit olmadığı, daha ziyade birbirini tamamlayan mahiyette olduğu mesajı verildiği söylenebilir. Cinsiyet farkının herhangi bir derecelendirmeye sebep olmadığı, kadın ve erkeğin yaradılış itibariyle farklı olmasının, aralarında bağ kurup birbiriyle bütünleşmesine vesile olduğu gibi atıflarla kadın-erkek ilişkilerinin İslami düşünceyle uyumlu işlendiği görülmektedir.

3.2.7. Din Adamı Profili

Her toplumun kendine özgü kodları vardır. Bu kodlarda bozulmalar başladığı zaman, toplumun yapısında da bozulmalar başlar. Din, en önemli toplumsal kodlardan birisidir. Din adamı, dinin mesajlarının topluma aktarılması noktasında en önemli unsurdur. Televizyonda yayınlanan dizi ve filmlerde iki tip

din adamı görürüz. Bunlardan birincisi, din adamlarını her türlü kötülüklerin içinde gösteren olumsuz yapıtlar, ikincisi ise dinin saygınlığını[295] temsil eden din adamlarını ortaya koyma gayretinde olan olumlu yapıtlardır. Sinema filmlerinde ya da televizyon dizilerinde din adına söylenen ve işlenenler; genellikle kötü, aşağılık, düşük, hakir ve çirkin gösterilmiş ya da onunla alay edilmiştir. Filmlerde din adamları genellikle; yobaz, gerici, çıkarcı, çirkin yüzlü ve menfaati için her şeyi yapmaya hazır insanlardır. Dinle ilgili birçok şey; hurafe, eskimiş ya da artık kullanılmaz olduğu şeklinde vurgulanmıştır.

Dinin ve din adamının imajını düzeltme amaçlı program veya filmler yapılmazken, 1980'lerde, nadir de olsa olumlu din adamı imajıyla ilgili bazı örnekler ortaya çıkmaya başlamıştır. Örneğin Tarık Buğra'nın Küçük Ağa adlı edebi eserinde aynı adla uyarlanan dizisiyle, milli mücadele sürecini ve bu mücadeledeki din adamlarının rolünü gerçekçi ifadelerle anlattığı görülmektedir. Yine Reis Bey ve Minyeli Abdullah gibi filmlerin toplumda din ve dindar imajına olumlu katkı sağladığı söylenebilir. Özellikle 1980'lerde sinemalarda peş peşe dini içerikli filmler gösterime girmeye başlamıştır. Ancak bu filmlerin birçoğu dindarların sinemaya gelmesini sağlamak ve daha çok kazanç edinmek için bir araç olarak düşünüldüğü kabul edilse bile, yine de toplumdaki din adamı imajının düzeltmesi konusunda pek etkili olamamıştır.

Olumsuz bir din ve din adamı imajının toplumda yaygınlaşmasının din eğitimini de etkilediği bilinmektedir. Çünkü insanlar saygı duyduğu, üstün bir ahlaka sahip olduğuna inandığı, her şeyiyle güven veren insanların telkinlerine daha açıktır. Bu bakımdan din adamlarının yalancı, düzenbaz, ahlaksız karakterler olarak yansıtılması, insanların onlardan istifadesini güçlendirmektedir.[296]

Son dönemlerde, televizyonda olumsuz din adamı imajından duyulan rahatsızlığı gidermeye yönelik yapıtlardan Ekmek Teknesi'nin Fırıncı Nusret'i Deliyürek'in Kuşçusu gibi Kurtlar Vadisi'nin Ömer Baba karakteri de milli ve dini duygularla öne çıkan bir karakterdir.

[295] Sedat Cereci, *age*., s. 56
[296] Bilal Yorulmaz, *age*., s. 71.

Ömer Baba'nın yer yer Mevlana başta olmak üzere mutasavvıflara atıf yaparak kıssaları tahkiye etmesi; yer yer de ney üfleyip ebru yapmasıyla, muska yazan, üfürükçülük yapan dolandırıcı, çıkarcı ve tekinsiz sunulan klişeyi yıkarak gelenekle modern hayatın barıştırılması gibi önemli bir sembolü ekrana taşıdığını görüyoruz. Bu karakter kendini bütünleyen özellikleriyle Polat Alemdar'a ve dolayısıyla izleyiciye rol model olmuş, toplumun geniş kesimleri tarafından benimsenerek sevilmiştir. Kendisi bilge, sakin ve müşfik bir insandır. Cami imamlığından emekli birisidir. Yaşadığı bütün olumsuzlukları teslimiyet ve hoşgörüyle kabul etmektedir. İnsanları iyiye, doğruya, güzele davet etmektedir. Ana karakter Polat'ın aldığı önemli her kararın arkasındaki adam O'dur. Geleneksel hayat tarzının temsilcisi olan Ömer Baba, mütedeyyin bir kişiliktir. Ömer Baba, dizinin başkarakteri Polat'ın yumuşak yüzünü simgelemektedir. Küçük bir antikacı dükkânını çalıştırmakta ve ebru sanatıyla ilgilenmektedir. Antikalarla kaplı dükkânın çevresi sedirle kaplı bir köy odasına benzemektedir. Başı sıkışan, başı derde giren herkes buraya gelmektedir. Ömer Baba tarafından üflenen ney, hikâyelerinde ifade ettiği sırrın aksidir. Dizide, sürekli eksik olduğu hissedilen ve toplumsal yaşamın bütünleştirici, ayrılmaz parçaları olan milli ve dini değerler, doğru yönleriyle tanıtılarak O'nun aracılığıyla topluma sevdirilmeye çalışılmıştır.

Yine aynı yöntemle, milli ve dini değerler konusunda yerleşen yanlış inanç, tutum ve davranışlar dizide eleştirilmiş, doğru olduğuna inanılan bazı mesajlar izleyiciye ulaştırılmıştır. Bu konuda bu sahnelerde 'toplumsal fayda' prensibi ile hareket eden Kurtlar Vadisi yapımcıları bu eseri, temel düşünce ve eleştirilerini okuyucuya/izleyiciye ulaştırmada bir araç olarak görmüştür.

Bir diğer önemli din temsilcisi karaktere Kurtlar Vadisi Irak filminde rastlamaktayız. Filmin işgale uğramış Irak'ta, İslam ahlak ve fazilet sınırlarını aşmadan işgalcilere direnebilme imkânına işaret eden gerçek dinî tutum, Kadiri tarikatı Şeyhi Abdurrahman Haris El-Kerküki karakteriyle simgelenmektedir. "Zalimin karşısında mazlumun yanında" inancıyla tarikatının ve evinin kapısını bir sığınak gibi açan şeyh, manevi kızı Leyla'nın canlı bomba olma isteğine itiraz

etmektedir. O'na göre intihar bombacı eylemleri, Allah'a isyanla aynı anlamı taşımaktadır. Çünkü Şeyh, savaş şartlarında haksız işkence ve uygulamalara maruz kalınsa bile, Müslümanların ödün vermeden kendisinin de bir mücadele olarak gördüğü sabırla direnmeyi sürdürmesini tavsiye etmektedir. Bütünüyle Amerika Birleşik Devletleri'nin işgali ve Türk askerlerinin başına çuval geçirilmesi hadisesi gibi yaşanmış bir olaydan yola çıkılarak hazırlanan film, bu yönüyle kurgusal boyutundaki karakterleri de bu gerçekliğe katmıştır.

Yine el-Kaide militanlarıyla simgelenen bir genç grubunun kılıçla Batılı bir gazetecinin kafasını kesme anlarını kameraya alması sırasında Şeyh Abdurrahman Haris el-Kerküki'nin yanlarına gelmesi sahnesinde şeyh, gençlere böylesi davranışlarla zalimlerin kuklaları taklitten öteye gidilmeyeceğini, Hz. Peygamber tarafından yapılmayan bu işleri nereden öğrendiğini sorarak çıkışmaktadır. Bu adamın katillerin uşağı olduğu, bir gazeteci olmadığı cevabını alınca: "Sen Allah mısın ki, masum olmadığını bileceksin, yalancı da olabilir, zalim biri de olabilir. Bu adamın fotoğraf çekerek "Müslümanlar birbirlerini kesiyor" demesi de mümkündür. Siz bir zalimin yaptığı işi, kendinize nasıl yakıştırıyorsunuz." sözleriyle gazeteciyi militanların elinden kurtarır. Filmin ortalarına doğru olan zikir sahnesinin girişinde Kerküki'nin yaptığı dua oldukça anlamlıdır:

> "Ya Rabbi! İşittik ve iman ettik. Allah mutlak galiptir. Görünen ne olursa olsun, kim yenerse yensin, kim yenilirse yenilsin, hâkim olan, galip olan, yapan ve yaptıran sensin. Ya Rab! Sen ki Muhammed Mustafa'ya dahi yenilgi sınavını yaşatansın. Sen zulmetmezsin ya Rabbi. Ya Rabbi, inandık ve tasdik ettik, zulmeden biziz ya Rabbi! Senin yolunda kenetlenmeyip, benlik hevesiyle ayrı düştüğümüz ve bölündüğümüz için kendimize zulmettik. Biz bize zulmettiğimiz için, düşman da şimdi bize zulmediyor. Bütün zalimlerden ve senden sana sığındık ya Rabbi!"

Şeyh'in bu duasındaki din telakkisi şunları ifade etmektedir:

1. Şartlar ne olursa olsun mutlak yaratıcıya itaat önemlidir.

2. Müslümanların kendi arasındaki benlik mücadelesiyle ayrılığa düşmesinin, kitap ve sünnetten uzaklaşmasının sonucunda zulme maruz kalınmıştır.

Yine Şeyh dergâhtan ayrılıp yolculuğa çıkacağı esnada halifesi Yusuf aracılığıyla şu öğütte bulunmaktadır: "Gelene gidene göz kulak ol. İstek ve şikâyetin çokluğundan bunalıp usanç gösterme. Burası senin benim evim değil, evsiz-barksızların evidir. Unutma Yusuf, sabretmek boyun eğmek değil, sabretmek mücadele etmektir."

Filmin başka bir sahnesinde Polat, Leyla'ya nasıl bu kadar sabırlı olabildiğini sorar. O da verdiği cevapla bir kez daha filmdeki dindar karakter olan Kerküki'nin önemine vurgu yaparak şöyle der: "Sabrın dayanamadığım kısmını yaşadığım hayattan, direnebildiğim kısmını şeyhimden öğrendim."

Ayrıca filmin sonunda, ABD yetkilisi Sam'ın, Haçlı Seferlerini durduran Selahattin Eyyubi'nin hançeriyle öldürülmesinin, Irak işgalinin yeni bir Haçlı Seferi olduğunu ima etmeye yönelik olarak kullanıldığı iddia edilmektedir.

Bütün bu sahneleri gördüğümüzde şunu söyleyebiliriz ki Kurtlar Vadisi-Irak filmindeki dindar tip olan Şeyh Abdurrahman Halis Kerküki, gerek görüntüsü, gerek filmde yansıtılan karakteri ve gerekse söylediği sözler filmin en önemli unsurlarından biridir. Özetle din, izleyicinin gözünde yücelen, izleyicinin kendisiyle özdeşleştiği olumlu bir unsurdur.

4. BÖLÜM

4. KURTLAR VADİSİ'NDE NİZAM-I ÂLEM MİSYONU VE MEDENİYET VİZYONU

Tarih boyunca, Türkler' in devlet olabilme çabasının, olağanüstü bir mâni olmadığı müddetçe çoğunlukla başarıyla sonuçlandığı değerlendirilir. Türk tarihinin devamlılığın temin ve tesisi; birey, toplum ve devlet bütünlüğünün doğrultusunda gelişmiş ve kalıcılığı sağlamıştır. Bu kalıcılığın sağlanmasında, hem devlet hem de dinîn büyük etkisi olduğu söylenmektedir. Devlet yaşamının temel bir katalizörü olarak kabul edilen "toprak parçası", maddi olarak 'egemenlik' şeklinde kabul edildiği gibi, manevi anlamda da özellikle tasavvuf öğretilerinin yörüngesinde şekillendirilmektedir demek mümkündür. Hem kentlerin kurularak orada hayatın başlaması, hem de bir başkentte idari ve siyasi faaliyetlerin merkez bulması, Türk devletinin tarihte ve modern zamanlarda devamlılığı (bekası) için önemli ölçütler olarak belirgin hale gelmiştir. Özellikle, "devlet ricali" adı verilen devlet başkanı ile maiyetinde yer alan bakanlar, genellikle bir simgeler dizisiyle birbirine bağlanmıştır. Bu bağ noktasında, "liderlik" kavramının doğru tipolojilere yaslanması birincil dayanaktır. Türklük hassasiyeti ve şuurunda; İslam dininin kodladığı düsturlarla Türklerde devlet olgusu asırlardır "kutsiyet" arz etmektedir. Söz konusu "kutsiyet" teması, genellikle "devletin tezahürü" olarak anlam kazanmıştır. "Nizam-ı Âlem" kavramı, devletin tezahüründeki ayırt edici temel ontolojik ifadelerden biridir. Nizam-ı Âlem mefkûresi ise, ortaya çıkışından bugüne dek Türk devlet geleneğinde kendisine önemli bir yer edinmiştir. Ayrıca "Nizam-ı Âlem" ülküsünün bugünün modern anlamına uygun olarak bir operasyonunun bulunmadığı görünüp kabul edilse de yansımalarının olduğu gözlenip anlaşılabilmektedir. İşte bu bölümde Kurtlar Vadisi dizisinde temel bir tema olarak işlenen nizam-ı âlem konusuyla ilgili değerlendirme yapılacaktır.

4.1. Nizam-ı Âlem Düşüncesi

"Nizam-ı Âlem" kavramı, içeriğiyle hiçbir siyasal düşünce ima etmeksizin "dünyanın düzeni" anlamını karşılamaktadır. Bu noktada önemli olan bir husus ise, nizam-ı âlemin neden mesele edilmiş olmasıdır. Bu anlamda, köken olarak, Türklerde "devletin dinsel inancı çerçevesinde yer aldığı" aktarılmaktadır.[297] Esas itibariyle nizam-ı âlem, bir "devlet birliği" bilincinin birey nezdinde bir tür bütünsellik yörüngesi olarak da anlaşılmaktadır. Bu nedenle, nizam-âlem ülküsünün bir kimlik anlayışını da mesele edindiği ve özünde bunu ifade ettiği de söylenebilir. Evrensel devlet düşüncesinin örtüsü konumundaki nizam-ı âlem düşüncesinin, gök gibi sınırları olmayan mekânı yönetme ilhamı verdiği belirtilmektedir.[298]

Dizide Nizam-ı Âlem ülküsü, insanı merkeze alan bir ideoloji olarak işlenmektedir. Bu ülkü meşruiyetini Allah'ın kelamını yüceltmek, yaymak ve Allah'ın emrettiği gibi yaşamak manasına gelen "İlay-ı Kelimetullah"ın gayesinden aldığı kabul edilmektedir. Bu anlamda, "Allah'a kul eksenli" özgürlük yaklaşımının gerçek anlamda refah şartlarını sağladığı ve buna ön ayak olmanın gerçek "fetih" olabileceği savunulmaktadır. Türk hükümdarlarının dünya nizamı ve cihan hâkimiyeti ülküsü ile velilik sıfatı, onları milletini ve tebaasını koruma vazifesiyle mükellef kılmaktadır.[299]

Dizide işlenen İ'lây-ı Kelimetullah teması için Alperen Turancı şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

> "Bir âdemoğlu olarak; kavimleri, ırkları, milletleri inkâr etmeden, ezmeden, zayıflamalarına yol açmadan, onları bir diğerinin tahakkümü altına sokmadan, kendi ulusal kimliği içinde tutarak; insanları batıldan, haramdan, küfürden, arındırmak suretiyle huzura kavuşmasını sağlamak olan bir "Nizâm-ı Âlem" tasavvurudur. Bütün müminleri İslâm kardeşliği şuuruyla İslâmiyet'e ve hizmet noktasında yarışa davet ederek en nihayetinde barışı tesis etmektir. Ezcümle: İnsanların yaşadıkları dünyada temel belirleyici Kur'an-ı Kerim olursa, âleme hâkim olacak

[297] Orhan Keskintaş, *Osmanlı Devleti Döneminde Yazılan Siyasetnamelerde Adalet, Ahlak ve Nizam Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme, Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 120

[298] *Age*., s. 121

[299] Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi: Türk Dünya Nizâmının Millî, İslami ve İnsani Esasları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, s. 125

> Allah'ın nizamıdır ki; işte Nizâm-ı Âlem tam da budur." Nizam-ı Âlem Hareketi çerçevesinde bu dava uğruna mücadele etmek; Kuran'ı yücelterek Allah'ın rızasını kazanmakla olur.[300]

Tarihsel tecrübede en belirgin hali Osmanlı'da görülen İ'layı Kelimetullah mefkûresi, Türk Tarihi'nde "nizam-ı âlem" olarak tasvir edilen önemli bir kavramdır.[301] Dizide nizam-ı âlem gayenin gerçekleşmesi için bir birliktelik şuuru ile bu şuurun düşünceden harekete geçerek bir aksiyona dönüşmesi gerektiği mesajı vurgulanmaktadır.

Geniş manada dünyanın düzen ve nizamını ifade eden kavram, dar anlamda kamu düzenine tekabül ettiği şeklinde de yorumlanmıştır. Örneğin Osmanlı 'da nizâm-ı âlem siyaseti o kadar önemli yer etmiştir ki bozulan düzeni yenilemek için "Yüce Allah, bekây-ı nizâm-ı âlem için insan nev'inden bir kulunu görevlendirir. O, fitne ve fesadı önler" şeklinde mana yüklenmiştir. Öyleyse şöyle de denebilir ki nizam-ı âlem; "çöküş" ve "yükseliş" in reçetesi olan bir nizamnâmedir.[302] Dolayısıyla nizam-ı âlem ülküsü, bir yönetme sanatı, bir yönetim fikrini idealize eden bir devlet stratejisi olarak da yorumlanabilir. Bu doğrultuda, bir "hukuk ve düzen" düzlemi ve bir dinamizm oluşturmakta, devlet düzeninin sağlanması, nizam-ı âlem ülküsünün en kayda değer tikeli olarak anlaşılmaktadır.[303]

Kamu düzeni anlamıyla birlikte nizam-ı âlem, aynı zamanda Osmanlının sınırlarının ötesini etkileyen ve onunla bütünleşmeyi de hedef edinen bir küresel vizyona da dönüşmüştür. Dolayısıyla, varlıkla etkileşim halinde düşünülen nizam fikri, kamu düzeni anlayışını aşıp dünya düzenini hedefleyen bir ülkünün en önemli kaynağıdır.[304] Dizide Osmanlı'nın zayıfladığı dönemler için izlediği, 'dışarıdan zafiyet ve zorunluluk gibi görünen' politikalarında bile bu ülküye bağlı geliştirdiği birtakım stratejiler olduğu yönünde bazı argümanlara da yer verilmiştir. Örneğin Jale Parla'nın şu ifadesi bu tespiti destekleyici niteliktedir: Tanzimat'ın, bir batılılaşma hareketi olmadığı, devletin nizam-ı âlemin dönemine geri dönüşünü

---

[300] Turancı Alperen, Nizam-ı Alem Nedir? *Turan Davası*, https://turandavasi.tr.gg/Nizam_%26%23305%3B-Alem-Nedir--f-.htm, (Erişim tarihi: 03 Ocak 2022).
[301] Osman Turan, *age.*, s. 257.
[302] Yılmaz, Coşkun, "Osmanlı Siyaset Düşüncesinde Kavramlar", *Türkler*, Hasan Celal Güzel (ed.), Ankara, 2002, s.35
[303] Orhan Keskintaş, *age.*, s. 448
[304] *Age.*, s. 469

içeren bir hareket olduğu, nizam-ı âlem için "baba" tasvirinin kullanıldığı; amacın "babayı diriltmek" olduğu anlaşılmaktadır.[305]

Buradan Kurtlar Vadisi'ne gelecek olursak, Kurtlar Vadisi aklı da 1. Dünya savaşı sonrası imparatorluk bakiyesi olan birçok ulus devletin kontrollü bir dağılma planıyla kurulduğu tezini ileri sürer. Buna göre; I. Dünya Savaşı başlayınca Osmanlı Devleti daha iyi bir savunma yapabilmek için merkez olan İstanbul'u güçlü tutmuş ve Rumeli ile Arap Yarımadası'ndaki topraklarda yeni devletler kurulmasına yeterince karşı koymamıştır. İmparatorluğun her bölgesini merkezden savunmak merkezi de kaybetmeye yol açabilir ihtimaline karşı, yönetim iradesini farklı merkezlere yayma zarureti doğmuş ve uzak topraklara kendi devletlerini kurmaları için komutanlar ve devlet adamları atamıştır. Osmanlı Devleti bu devletlerde kurulan ve toplam sayısı 52 olan ocaklar aracılığıyla yine bu devletlere hâkim olmuştur. Ocaklar, Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında büyük rol oynamıştır. Bu ocaklar bir çoğu Cumhuriyet Dönemi'nde de varlığını korumuş ve çok azı günümüze kadar gelmiştir.[306]

Yine dizide nizam-ı âlemin ölçüsü adalet-düzen-egemenlik ilişkisi üzerinden belirlenerek işlenmektedir. Özellikle somut bir nizamın yegâne ölçüsünün "adalet" olduğu düşünülmektedir. Adaletsiz bir nizamın zulme kapı açabileceği gibi nizamsız bir adaletin de zulme hizmet edeceği ifade edilmektedir. Bu anlamda bir ahlak kıstası olarak; adaleti bir kefeye, nizamı da diğer kefeye yerleştirip, devleti ve milleti "ilelebet payidar" kılma amacı vurgulanmaktadır. Dolayısıyla adalet ve nizamın bekası "ahlak zırhını" üzerine geçirmek ve nizamı tesis etmek "adalet mülkün temelidir" ilkesine bağlıdır şeklinde düşünülmektedir.

Milletler ve devletler, bazen destansı, bazen de kutsiyet ihtiva eden tarihçelerini, "adalet, nizam ve ahlak" üzerine bina ederek[307] yazmaktadır. Adaletsiz

[305] Ahmet Demirhan, Kuruluş Sarmalından Kurtulmak & Osmanlı ve Hakimiyet Telakkileri, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2019, s. 9

[306] Bknz: Kurtlar Vadisi Pusu. Bölüm 236-240

[307] Muhammed Mağat, *Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Ulusal Güvenlik Sistemlerinin İncelenmesi: Türkiye İçin Öneriler,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019, s. 196

ve nizamsız bu yola çıkanların ahlakını yitirmesi, zulümleri sebebi ile de sıkıntıya düşebileceği savunulabilir. Emine Vuslat Özke, adalet ve nizam-ı âlem ilişkisini yöneten yönetilen arasındaki diyalektik itibariyle, İslami adalet nosyonuyla çakışması açısından, "ahde vefa" ilkesiyle örtüştürmenin mümkün olacağını ifade etmektedir.[308] Bu anlamda adalet, "bütün erdemlerin en başı" olarak düşünülmektedir. Adalet ve düzen hem dinî hem mülkî anlamda egemenliğin en önemli öğeleri olarak belirmekte, egemenliğin de dışa dönük anlamda modern devletin en önemli bir unsuru, içe dönük anlamda ise devletin kapasitesinin büyüklüğünün bir doğası olduğu ileri sürülmektedir.[309] Bu ilkeler üzerinden İslam dininin beşeriyeti "saadete, adalete ve insanlığa" eriştirmek için ilan ettiği yüksek esaslar ve dünya nizamı mefkûresine bakıldığında; nizam-ı âlem ülküsüne münhasır olduğu anlaşılmaktadır.[310]

Tüm bunlardan hareketle Kurtlar Vadisi dizisine tekrar dönersek, nizam-ı âlem fikrinin Müslümanlığın gerektirdiği hayat nizamının bir mertebesi olarak belirdiği görülmektedir. Yani dizide önce Müslüman bir tavır olarak toplumun varlığının devamı için maddi ve manevi olarak gerçekleşen işgale bir direniş ve bu direnişi motive eden bir inanç tarzı, düşünme biçimi ve buna bağlı bir söylem geliştirilmiş (oksidentalist söylem) sonra bu söylem üzerine bir şahsiyet oluşturulmuştur. Bu şahsiyet üzerine şekillenmiş toplumun yaşama biçimi belirlendikten sonra, o toplumun işlerinin sevk ve idare alanını bir düzenleme ameliyesi olarak nizam-ı âlem fikri siyasetin rolünü tayin etmiştir. Siyasal otorite, egemenliğini ne kadar sağlar ve güçlenirse nizam fikri de küre ölçeğinde o ölçüde evrenselleşir şeklinde bir inanç ve gaye zamanla kendini belli etmiştir.

Dizinin bazı bölümlerinin satır aralarında liberal ekonomi, demokratik toplum ve güya insan hakları etiketleri ile dünyayı kendi pazarları haline getirmiş, insanları tüketim çılgınlığına alıştırarak dünyayı sömüren ellerindeki her imkânı

---

[308] Emine Vuslat Özke, *Osmanlı Siyasetname Geleneğinde Değişim,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bursa, 2010, s. 73-75

[309] Christopher Pierson, "Modern Devlet", çev. Neşet Kutluğ, Burcu Erdoğan, *Nadir Kitap*, s.69-72

[310] Tahsin Görgün, "Osmanlı'da Nizam-ı Alem Fikri ve Kaynakları Üzerine Bazı Notlar", *İslam Araştırmaları Dergisi*, İstanbul,2000, s.180

kullanan kapitalist bir düzenin var olduğu ve bu düzenin de maalesef başarılı olduğuna yer yer vurgular yapılmaktadır. Buna ilave olarak dünyadaki ve bölgedeki tüm çatışmaların temel amacının bu sömürüyü devam ettirmek olduğu iddia edilerek bunlara çözüm aramaya çalışılmaktadır.

Kurtlar Vadisi Pusu'nun 192. bölümünde Polat Alemdar'a üyelik teklifinde bulunan ihtiyar heyetinden bazı temsilciler, adaleti tesis etmek için kendisinin küresel vizyon stratejisinden istifade edilmesi gerektiğini söyleyerek bu tesisin nasıl sağlanacağı üzerine düşünerek; kapitalist düzenin değerlerine karşı küresel değerler üretilmesi gerektiğine işaret edip, tarihten günümüze İslam Medeniyetinin kültürel mirasına atıfla birtakım önermelerde bulunmaktadır. Bu vesileyle sömürgecilerin kapitalist düzenin tek alternatifi olarak İslam'ı gördüğü tespitinden hareketle, batı medeniyetinin komünizmin yerine yeni düşman olarak İslam'ı kodladığı belirtilmektedir. Emperyalistlerin El Kaide gibi radikal grupları adeta laboratuvarda üreterek İslam'ı çağ dışı, medeniyetsiz ve barbar gösterme amacıyla kullandığı tespiti yapılmaktadır. Böylece Kurtlar Vadisi aklı, sömürü düzenine karşı çıkabilecek en güçlü irade ve medeniyet banisi olan Türkiye'nin bertaraf edilmek istendiği şeklinde bir çıkarım yapar. Dizide Türkiye'nin adil bir dünya düzenini tesis ederek hem bölge hem de dünya halkının umudunu yeşertme hedefine dikkat çekilerek, modern zamanlarda kurumsallaşabilecek bir nizam-ı âlem ve fetih anlayışının imkânı değerlendirilmektedir.

Bu anlayışa bir referans olarak, Ahmet Demirhan'ın Parla'dan aktardığı üzere, nizam-ı âlemin 'nizamında', "İslam düşüncesinin egemen olduğu" ifade edilmektedir.[311] "*Bunlara, yeryüzünde fesat çıkarmayın' denildiğinde, 'biz ancak ıslah edicileriz' derler.*"[312] âyetine işaret edilerek, Kur'an-ı Kerim'de toplumsal düzeni bozmak isteyenlere karşı gerçek nizamı kurmaya dair rumuzlar bulunduğu ifade edilmektedir.

[311] Ahmet Demirhan, *age*., s.9

[312] Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *Kuran-ı Kerim Meali,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 4

4.1.1. Modern Nizam-ı Âlem ve Yeni Fetih Anlayışı

Osman Turan'a göre, İslam'ın cihat anlayışı Türker'in cihan hâkimiyetini esas alan "nizam-âlem" ülküsü ile tamı tamına örtüşmektedir. "İslam'ın cihadı, Türklerin savaşçı ruhu ve cihan hâkimiyeti davasına bir uygunluk arz ettiği gibi[313] bütün dünyayı sadece silah ile fethetme gayesi gütmez. Aynı zamanda mülkü olmayan yerlere de nizam vermeyi hedefleyen bir hâkimiyet anlayışına sahiptir.[314] Osman Turan, bugün 'dünya düzeni' olarak anlaşılmaya çalışılan bu ülkünün, batılı güçler gibi emperyal bir gaye gütmezken, Türklerin tarihteki tüm başarılarının bir tetikleyicisi olarak insani idealler çerçevesinde dünya hâkimiyetini hedeflediğini şöyle anlatır:

> "Türklerin iki bin yıllık bir tarih boyunca kıtaları, birçok yabancı ırk, millet, din ve mezhep mensuplarını idare etmeleri yalnız kendi kuvvetleri ve cihan hâkimiyeti mefkûreleri ile izah etmek mümkün değildir. Filhakika Türkler, eğer yabancı kavimlere karşı sağlam bir adalet duygusuna, geniş bir dini müsamahaya ve yüksek bir insanlık idealine sahip bulunmasa, dar bir milliyetçi veya ırkçı zihniyete, sert bir dini taassuba kurban olsalardı şüphesiz bu çeşitli unsurların mukavemetleri ile karşılaşırlardı. Böylece cihanşümul imparatorluklar kurulamaz ve tabiatıyla tarihi azametleri gibi bu yüksek mefkûreleri de vücud bulamazdı." [315]

Nizam-ı âlem ülküsünün bir gereği olarak görülen; yöneticilerin "zenginliği toplayan değil dağıtan taraf" olması ve böylece ülküye giden yolun, gücün ve ganimetin yeniden dağılımından geçtiği, nizam-ı âlemin, iktidarın keyfi ve bencil doğasına getirilen 'kısıtlamalardan' biri olarak da anlaşılmaktadır.[316] Buna mukabil küreselleşen dünyada uluslararası siyasetin dönüşmesi, yeni diplomasi kanallarının ortaya çıkması ve bu yeni kanallar ile ülkelerin ve kamuoylarının birbirleri ile kurduğu iletişim ve etkileşim anlayışının değişmesi, yeniden kurumsallaşma ve yeni bir fetih anlayışını getirmiştir. Yeni diplomasi anlayışı artık yumuşak güce, kültüre, sivil topluma daha fazla önem vermektedir.[317]

---

[313] Osman Turan, *age*., s. 151
[314] Ahmet Demirhan, *age*., s.11
[315] Osman Turan, *age*., s. 131-132
[316] Emine Vuslat Özke, *age*., s. 73-74
[317] İbrahim Kalın, "Soft Power and Public Diplomacy in Turkey", *Perceptions: Journal of International Affairs* 2011, s. 20-21

Yukarıda anlatılanlar ışığında, bugün modern Türk devletinde, ister askeri operasyonlarda isterse ekonomi, dış politika, medya-toplum ilişkileri, eğitim, evlilik ve aile gibi kurumsal düzende karşılık bulan birçok alanda olsun, nizam-ı âlem ülküsünün etkisinin görüldüğü söylenebilir. Türkiye'nin dış dünyaya açılma sürecinde farklı ülkelerde faaliyet yürüten TİKA, YTB, Yunus Emre Enstitüsü, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumların çalışmaları, bu amaca yönelik gayretlerin bir ürünü olarak görülebilir. Yine Türk Hava Yolları, farklı dillerde yayın yapan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu gibi kurumlar ve Türk dizileri de[318] nizam-ı âlem bağlamında "modern fütüvvet aygıtları" olarak değerlendirilebilir.

Türkiye, son yıllarda sergilediği gelişme ile dünyada saygınlığını artırmaya devam eden bir ülke olarak dikkat çekmektedir. Bu gelişme, ülke vatandaşlarını da olumlu etkilemektedir. Türk kültürü, örf ve adetleri dünyanın neresinde olursa olsun her Türkün kendi toprağında yaşadığı bilincine sahip olmayı gerektirmektedir. Bu sebeple Türk devlet geleneğinde dünyadaki her soydaşa gerekli önem ve ilginin gösterilmesi zorunlu kabul edilmektedir.[319]

Buradan da anlaşılacağı üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nun miras bıraktığı "bölgesel nizam ve cihan hâkimiyeti" anlayışının modern Türkiye'ye bu anlamda bir mesuliyet yüklediği söylenebilir. Halkların birbirini tanıması olarak nitelendirilen yumuşak güç kavramı, uluslararası ilişkiler literatüründe önemli bir yere sahiptir. Yumuşak güç kavramı ilk kez Joseph Nye tarafından kullanılmıştır.[320] Bu kavramın ortaya çıkması, akıllı güç (smart power) kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Akıllı güç, askeri güç gibi sert güç uygulamaları ile kültür gibi yumuşak güç unsurlarının bir arada kullanılması anlamına gelmektedir.[321]

'Çağdaş fütüvvet' diyebileceğimiz, Türkler'in 'akıllı güç' unsurlarıyla yeniden kodladığı nizam-ı alem fikrini yeni bir global düzen çabası olarak

[318] Kürşad Emrah Yıldırım, Ali Yıldırım, "Türkiye'nin Yumuşak Güç Sembollerinden Türk İşbirliği Koordinasyon Ajansı ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na Genel Bakış", *Karadeniz Dergii* 2017, s.217

[319] Kürşad Emrah Yıldırım, Ali Yıldırım, *agm*., s.217

[320] Joseph Nye, *Yumuşak Güç*, s. 14.

[321] Emine Akçadağ, "Dünya'da ve Türkiye'de Kamu Diplomasisi", https://www.kamudiplomasisi.org/makaleler;erişim: 30.07.2021

yorumlamak mümkündür. Bu itibarla Kurtlar Vadisi'ne baktığımızda Bir Türk-İslam sentezi olarak üretilen Nizam-ı Âlem fikrinin, Türkler'in tarihi ve kültürel açıdan bugüne kadar milli ve manevi şuurla ortaya koyduğu tüm maddî ve manevî başarılarının tezahürü olan bir medeniyeti, yeniden canlandırma çabası gibi söylem ve imgelemlerle kendini ifade ettiği görülmektedir.

Yine Kurtlar Vadisi Pusu'nun tartışmalara da yol açan 5. Sezon tanıtım fragmanının, modern bir fütüvvet anlayışı olarak yumuşak güç kullanımına somut bir örnek teşkil ettiği söylenebilir. Bilindiği gibi Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı topraklarını dağıtan Sykes-Picot anlaşmasında, dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından hazırlanan harita, 2016'da yani anlaşmanın yüzüncü yılında New York Times tarafından yeniden yayınlanmıştı.[322] 2011 yılı 5. Sezonunda bu duruma atıf yapan Kurtlar Vadisi Pusu'nun tanıtım fragmanında sırasıyla Amerika, İsrail ve Avrupa'nın 2023'e yönelik şu senaryoları gösterilmektedir:

Amerika'nın Türkiye senaryosuna göre; Doğu ve Güneydoğu Anadolu toprakları üzerinde Kürdistan ve Ermenistan kurulmuş bir Türkiye haritası…

İsrail'in Türkiye senaryosuna göre; Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu topraklarını kaybettiği, Suriye, Irak ve İran'ın yutulduğu, Ortadoğu'nun işgal edildiği Büyük İsrail Haritası.

Avrupa'nın Türkiye senaryosuna göre; Doğu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz'de, Kürdistan, Ermenistan, Pontus'un kurulduğu, İstanbul'un özerk olduğu bir Türkiye haritası arka arkaya ekrana gelir.

Son olarak; Cumhuriyetin yüzüncü yılında bizim senaryomuz ne olacak sorusu ile önce merkezine ay yıldız oturtulmuş kırmızı bir Türkiye haritası çıkar ve haritadaki kızıllık giderek çevreye yayılıp, ardından bütün dünyayı kaplar. Yani bütün dünya Türk bayrağının rengi olan kırmızının altına girer ve bir anlamda bütün dünya Türkleşir.

[322] "New York Times'tan Skandal Türkiye Haritası", *Haberler.com*, https://www.haberler.com/new-york-times-tan-skandal-turkiye-haritasi-8441942-haberi/, (Erişim tarihi: 16 Ocak 2022).

Üst metninde Türkler'in toprak ele geçirmek gibi emperyalist bir niyeti varmış gibi algılanmaya müsait olan bu fragmanın alt metninde aslında "İlay-ı Kelimetullah" yani Türkler' in kızıl elmasının temsili bir anlatımı olduğu, tıpkı Sezai Karakoç'un 'açık millet' fikriyle paralel olarak; bu millete katılmak her insan için mümkündür mesajı verildiği anlaşılmaktadır. Karakoç'a göre İslam, açık bir din olduğu için İslam milleti de açıktır.[323]

Fragmanda da görüldüğü üzere dizi: "Türkler, toplumların birliğini parçalayıp küçük devletçiklere bölmeye çalışıp bazı toprakları sadece kendine ait farz eden Yahudilik ve Hristiyanlık'ta olduğu gibi kapalı bir millet anlayışına sahip olmayıp yeryüzünün tüm halklarından, tüm ırklarından insanların kendi milletine katılımı için kapılarını açar" mesajı verilmektedir. Dolayısıyla açık bir milletin dünya görüşü, dünyada birden fazla milletin var olduğu ve bu milletlerin her birinin diğerleri ile barış içinde bir arada yaşama hakkının bulunduğu kabulünün pratik sonucu küresel barıştır denebilir. Buna mukabil kapalı milletlerin politikası olarak toprakları kendi içerisinde *kristalize edip küçük devletçiklere bölmenin yarattığı sonuç ise* medeniyetler arası çatışma[324], savaş, ötekileştirme ve zulüm olacağı yorumu yapılabilir.

[323] Sezai Karakoç, *Dirilişin Çevresinde*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 1988, s. 107
[324] Recep Şentürk, *Medeniyet ve Değerler,* İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 2013, s. 16

Şekil 5. Kurtlar Vadisi Pusu Hedef 2023 Fragmanından Kareler.

Tüm halklara daha adil, barış ve huzur dolu bir dünyanın mümkün olabileceği ve bunu gerçekleştirmenin Türkler' in ahlaki bir görevi olduğu mesajını veren nizamı âlem anlatımına atıfta bulunan dizinin o dönemki senaristlerinden Cüneyt Aysan'nın bir gün zulme birilerinin son vereceğini, buna en büyük adayın Türkiye olduğunu söylemesi ve dizideki İhtiyarlar Heyeti'nin bölge halklarının kardeşliğini hatırlatması, Türk milletinin İlay-ı Kelimetullah diye bir dava üzerinden küresel bir vizyona sahip olduğu, bunun 2000/3000 yıllık bir gelenek olduğu ve Türklerin bunu her zaman gerçekleştirmeye çalıştığı, tarihsel gelişimde Türk milletinin bu vizyonun genleriyle donatıldığı yönünde yorumlanabilir.[325]

Dizide vurgulanan mesaja göre Türkler' in var olduğu yerde zulüm olmayacak ve bunu Türkler'e bildiren, bu değerleri öğreten, bu değerleri koruyan bir yapı vardır. Bunu mistik olarak "ihtiyarlar" diye kodlayan dizi, dramatik kurgusuyla bu ideali varoluşsal bir vazifeye atıfla evrensel bir boyuta taşımaya çalışmaktadır. Bu vazifeyi sadece Türkler'in bekasına mahsus değil, bu coğrafyanın tüm halklarına mahsus olarak görmeleri sebebiyle de tüm bu halkların hassasiyeti, değerleri ve idealleri ihtiyarlar heyeti üzerinden bir simge halini almıştır. Bu

[325] Adnan Erdoğan, Cüneyt Aysan İle Kurtlar Vadisi Üzerine… El-aziz, 28..11.2013, https://el-aziz.com/roportaj/8037877/cuneyt-aysan-ile-kurtlar-vadisi-uzerine, (Erişim tarihi: 15.03.2022).

değerler ve bu idealler korundukça, bu milletin daima söz sahibi olacağı ve bu milletin olaylara karşı hiçbir zaman kayıtsız kalamayacağı ifade edilmektedir. Bu durum dizide İhtiyarlar Heyeti kapsamında "Bölgesel KGT" olarak adlandırılan bir teşkilatın üyesi olan Arnavut, Kürt, Arap, Uygur gibi farklı milletlerden gelen gençler üzerinden örneklendirilmiştir.[326]

4.1.2. Nizam-ı Âlem Davası ve Cihad

Cihad lügatte; cehede, cühden ya da cehden kökünden türemiştir. Istılah olarak "cihad", İslâmî değerlerin korunması, yükselmesi ve yayılması amacıyla her türlü çalışma, gayret sarf etme, uğraşma ve bu yolda savaşa girme anlamına gelmektedir. Daha açık bir söyleyişle, inananların maddi-manevi bütün varlığını Allah rızası için ortaya koyarak düşmana, nefse ya da şeytana karşı yapılan her türlü mücadeledir.[327] Bir diğer ifadeyle cihad: Allah'ın emir ve yasaklarını yüceltmek ve yaymak (i'lây-ı kelimetullah) için hak ve hakikat düşmanlarıyla mücadeleye girmek ve bunun için çaba harcamaktır. Bu da her türlü sıkıntıya sabırla yaklaşarak nefisle, şeytanla, bütün kötülüklerle her şekilde mücadele etmek demektir.[328]

Kur'an-ı Kerimde 30 ayette geçen cihad kavramı, "savaş" anlamının yanı sıra geniş bir mücadele alanını ve sürecini kapsamaktadır. Örneğin Maide süresi otuz beşinci ayetinde: *"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının, O'na yaklaşmaya vesile arayın ve O'nun yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz."* buyrulmaktadır. Bu ayetle ilgili olarak müfessirler, Allah'a itaat etmek suretiyle O'nun rızasını kazanmayı sağlayacak amelleri işlemeye gayret etmek gerektiğini belirttiğini söylemektedir. Bundan dolayı cihadın Allah'ın rızasını gözetmek suretiyle gayret edilen tüm amelleri kapsadığı görülmektedir. Bu anlamda cihad, Allah'ın kullarına ihsan ettiği bedeni, mali ve zihinsel kuvvetleri kulun, Allah yolunda feda etmek

[326] Bknz. Kurtlar Vadisi Pusu. Bölüm 264
[327] İbn Kayyim Cevziyye, *Zadu'l-Me'ad fi Hedy-i Hayri'l-Ibad,* Sağlam Yayınları, Beyrut, 1992, s.9-11
[328] Muhammed Hayr Heykel, *el-Cihad ve'l-Kıtal fi's-Siyaseti'ş-Şer'iye*, Beyrut, 1997, s. 39

suretiyle O'nun rızasını alma çabasıdır. Bu uğurda nefse, düşmana, şeytana karşı mal, can, kalp ve dille yapılan bütün mücadeleler cihaddır.[329]

Cihadın bir diğer manası da "Kıtal" yani savaştır. Kur'an'a göre Müslümanlar iki durumda böylesi bir cihadı yapmak zorundadır. Bunlardan birincisi; Müslümanın dinine, canına, namusuna, ırzına, malına ve bunların tamamını kapsayan vatanına karşı yapılan saldırılarda meşru müdafaa hakkını kullanarak savaşmak, ikinci de; dini, dili, mezhebi ve ırkı fark etmeksizin dünyada zulme uğrayan bütün mazlumları korumak amacıyla savaşmaktır.[330] *"Sizinle savaşanlara karşı, siz de Allah yolunda savaşın. Fakat haksız yere saldırmayın. Muhakkak ki Allah haddi aşanları sevmez."*[331] mealindeki ayetler de bu gerçeği ortaya koymaktadır. Örneğin Mekke'de Müslümanlara zulmedilmesi üzerine onlarla savaşılması emrinin verilmesi, İslamiyet'i korumak ve Müslümanları zulümden kurtarmaya yöneliktir.[332]

Kurtlar Vadisi'nde cihad mefhumu, haksız ve zalimane uygulamaların zilletinden kurtulmak için verilen gayret olarak işlenir. Zaten dizinin konusunun esası zalimlerle mücadele yani cihaddır.

Başkarakter Polat Alemdar, yaşadığı coğrafyada ve dünyada yaşanan adaletsizlik ve zulüme karşı büyük bir mücadeleye girişir. Bu mücadelesini de davası kabul eder. Dizide bunu gösteren bir örnek olarak Polat Alemdar'ın ettiği yemin şu şekildedir:[333]

> "Burada olanlar şerefi ve haysiyeti için yaşayacaklar. Ün, nam, şöhret, karı-kız, racon, kabadayılık, it, ot peşinde koşmayacaklar. Benim bir davam var. Burada olan herkesi davama ortak sayarım, dediklerimi yapmayanı da davama, davamıza ihanet etmiş sayarım. Benim davam bu topraklar üstünde yaşayan bir tek mazlumun dökülecek bir damla kanına karşılık bin zalim kanı akıtmak. Bu davayı güdebilmenin tek bir yolu vardır; zalim olmamak ama mazlum da olmamak. Mazlumun hakkını zalimden almak. Hepsini alamasak da bu uğurda ölürüz. Benim davamın ortağı mısınız? Pişman olacağınız şeyi yapmamaya, yaptığınız şeyden pişman olmamaya hazır mısınız? Bayrak,

[329] İbn Kayyim Cevziyye, *age*, s. 9-11
[330] Akın Karadeniz, "Kur'ân'da Cihad-Kıtal Farkı ve IŞİD Terör Örgütü", *TESAM Akademi Dergisi*, 2016, s.160-163
[331] Bakara2/190.
[332] Kemaleddin Muhammed İbnu'l-Hummam, *Fethu'l-Kadir*, s. 39
[333] Bknz Kurtlar Vadisi Pusu 47. Bölüm

> Kur'an, silah üstüne yemin eder misiniz? Ben de sizi yarı yolda bırakmamaya, gözümü diktiğim ufka kadar götürmeye yemin ediyorum. Allah utandırmasın!"

Bu yeminin alt metninde, insanın zaferle değil seferle yükümlü olduğu, insani sınırlar içerisinde yapabileceklerini sonuna kadar yapabilmesi, seferin yani yola girmenin zaten sonuç olduğu zaferin ise ister istemez Allah'tan geldiği mesajının verilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Davasını zulme karşı olmak olarak anlamlandıran Polat Alemdar'ın değer yargılarını daha da sağlamlaştıran ve dava şuurunu tahkim eden en önemli referans noktalarından biri de Hz. Hüseyin'dir. Hz. Hüseyin'e sık sık atıf yapılan dizide Hz. Hüseyin'in son 99 gününü konu edinen 'Aşkın Şehidi' kitabını okuyan Polat Alemdar şunları söylemektedir:[334]

> "Memati, okumazsan unutursun. Günlük hayat o kadar meşgul ediyor ki kendini bile unutuyorsun. Hâlbuki okuyunca hatırlıyorsun: Ne olduğunu, nerden geldiğini, niye yaratıldığını, hangi amaca hizmet ettiğini, hedeflerini, ideallerini hatırlıyorsun. En nihayetinde Kerbela'nın bitmediğini ve safını hatırlıyorsun. Hz Hüseyin'in peşinden gidenlerden mi yoksa O'nun yolunu kesenlerden mi olduğunu hatırlıyorsun."

Başka bir bölümde Polat Alemdar Zülfikar Ağa'ya:[335]

> "Geçmişte nasıl Hz Hüseyin zulme karşı durmak için akıbetini bile bile Kufe'ye yürüdüyse, biz de bugün sömürge düzenine karşı yürümek zorundayız"

Aşure Günü'nün konu edindiği bir bölümde:[336]

> "Hz Hüseyin'in bayrağı zulme başkaldıranların bayrağıdır. İnşallah biz o bayrağı hiç bırakmayacağız"

Yine bir bölümde vazifesi gereği ölüme gitme durumuyla karşı karşıya kalan Polat Alemdar'ın Ömer Baba'nın Kerbela ile ilgi söylediklerinden kendini Hz. Hüseyin ile özdeşleştirmesine sebep olan şu cümle dikkat çekicidir:[337]

> "Bu acı öyle bir acı ki insanlığın özgürlüğü için doğrularından vazgeçmeyenlerin canlarıyla başlarıyla feda olduğu bir acı. Bile bile ölüme gitmek ne şerefli, ne hayran olunası ne unutulmaz bir şahadet"

[334] Bknz: Kurtlar Vadisi Pusu 124. Bölüm
[335] Bknz: Kurtlar Vadisi Pusu 240. Bölüm
[336] Bknz: Kurtlar Vadisi Pusu 104. Bölüm
[337] Bknz: Kurtlar Vadisi Pusu 171. Bölüm

Bu anlatımlarda Hz. Hüseyin gibi tarihi-dini bir örnek şahsiyet üzerinden fedakârlık, adalet, hak- hakikat, cesaret, şahadet ve izzet gibi özellikler yüceltilerek kişinin sergilediği örnek karaktere vurgu yapılmaktadır. Hz. Hüseyin'in şahadetinin manasını ve onun haksızlığa karşı çıkışındaki dava şuuru bir üst dille yeniden üretilip dizi karakterleri üzerinden kavratılmaktadır.

Zulmü önlemek, İslam inancında cihadın bir gayesidir. Bunun en açık örneği, Hz. Peygamber'in hayatında görülebilmektedir. Bilindiği gibi Hz. Peygamber, Mekke' de ve Medine döneminin ilk yıllarında muhataplarına karşı her zaman barış yanlısı olmuş,[338] insanları güzel öğüt ve hikmetle[339] dine daveti ilke edinmiştir. Ne var ki O'nun bu hoşgörülü yaklaşımına karşın müşrikler, İslam'ı daha başlamadan bitirmek ve din olarak İslam'a geçenlerin özgürlüğünü kısıtlamak için harekete geçmiştir. Hakaret ve baskı içeren davranışlara sabreden Hz. Muhammed, ashabına da sabrı tavsiye ettiği halde, müşriklerin saldırıları ve işkenceleri dayanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Nihayet Müslümanlar ilk başta Habeşistan'a, daha sonra da Medine'ye hicret etmeye mecbur kalmıştır.[340] Bütün bu olanlara rağmen müşriklerin saldırı ve tehditleri, hicretin ardından da devam etmiştir. Bu duruma bağlı olarak Allah, Müslümanlara cihadın yolunu açan şu ayeti göndermiştir:

"Zulme uğrayanların savaşmalarına izin verildi. Allah onlara yardım etmeye elbette kadirdir."[341]

Cihadın farz kılınmasının nedeni, İslamiyet'i yüceltmek, din alanında fitne çıkaranları engellemek, vatanı savunmak ve zalimlerin masumlara yaptığı kötülükleri def etmektir.[342] O halde cihadın amacı, toplumda zulümleri önlemek, fitneleri kaldırmak, insanlara Allah'ın ismini ulaştırmak ve bununla ilgili tüm

[338] Al-i İmran 3/ 159
[339] Nahl 16/ 125
[340] Hüseyin Yılmaz,"İslam Korkusunun/İslamofobinin Oluşmasından 'Cihad' Algısı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1, 2004, s. 178
[341] Hacc 22/ 39
[342] Ebubekir Muhammed b. Ahmed es-Semerkandî, *Tuhfetu'l-Fukaha*, Beyrut, 1414; Vehbe Zuhayli, *Asâru'l-Harbi fi'l-Fıkhi'l-İslâmî* 1385, Dimaşk, s. 54

engelleri kaldırmaktır.[343] İnsanları cihad vesilesiyle zulüm ve baskılardan kurtararak, insanların İslamiyet'i akl-ı selimle tanımalarına imkân sağlamaktır.[344]

Zulmü önlemeye karşı en ahlaki duruş olarak kabul edilen cihad, Kurtlar Vadisi'nde en çok Kurtlar Vadisi Irak ve Kurtlar Vadisi Filistin filmlerinde kendini gösterir. Cihadın gayesi, fitneyi kaldırmak, zulme dur demekse bunun en belirgin temsilini Filistin filminde İsrail yönetiminin Kudüs'ün hiçbir yerinde toprakları bir bütün halinde bulunmayan Filistin halkını, "böl, parçala ve işgal et" taktiği ile hem maddi hem de manevi birlikteliğinin arasına nifak sokan zulmüne karşı verilen mücadelede görmek mümkündür.

Yıllarca dünya medyasının kameralarının Filistinli çocukların sapanlarla attıkları taşa çevirmesine karşı, objektifini bombaların düştüğü yere çevirip anlatan Kurtlar Vadisi Filistin filminin dünya kamuoyunu bilinçlendirme anlamında zulme bir başkaldırı olarak kendini ifade etmeye çalıştığı söylenebilir. Aynı şekilde masum insanların bölgesini işgal eden Amerikalıların zulmü altındaki Irak halkının çığlığını Polat Alemdar ve ekibinin zulme karşı dur demesi temsiliyle dünya kamuoyuna duyuran film, insanlığın vicdanının çığlığı olduğu iddiasındadır.[345] Nitekim birçok insanın işkence gördüğü Ebu Garip hapishanesi, Kurtlar Vadisi Irak filminin gün ışığına çıkarması sayesinde kapatılmıştır.[346]

Sonuç olarak Kurtlar Vadisi'nde çoğu kez yıpranan değerler, haklılık-güç ilişkisi, haksızlık, ahlak, namus, vatanın kutsallığı, vatanı koruma, terörizm, bölücülük, kötülerin yaptıkları kötülüklere göğüs germe ve onları alt etme, kötülerin kötülüklerine kurban olan yakınlar, şehitler, sevilenler için acı çekme, intikamla dolma gibi konuların işlendiği görülmektedir. Bu konularla ilişkili sözsüz ve sözel faaliyetlerin sunumu sırasında, yıkılanı inşa için yapılan fedakârlık, kahramanlık, çekilen çile, katlanılan zorluklar, ödül ve ceza konularına yer

[343] Seyyid Kutub, *Fizilalil Kuran Tefsiri*, çev. Yakup Çiçek, Hikmet Yayınları, İstanbul, 2001, s. 468
[344] Ebu'l-Fida İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, çev. Seyyid Muhammed Seyyid, Daru'l-Hadis Yayınları, Kahire, 2000, s.376
[345] KRAL Vadiciler, "Kurtlar Vadisi Irak-Kamera Arkası HD", 06.00-06:45
[346] "Kurtlar Vadisi Sayesinde Ebu Garip kapatıldı", *Posta;* https://www.posta.com.tr/kurtlar-vadisi-sayesin)de-ebu-garip-kapatildi-39156, (Erişim tarihi: 10 Ocak 2022).

verilmektedir. Cezada yoğun olarak işkence, dövme ve silahla öldürmeyi içeren şiddete de başvurulur. Kötüye karşı iyilerin kullandığı bu yöntemler referanssız üretilmez. Masumlara zarar verip vermeme hassasiyetinin göze çarptığı ve yapılan infazlarda, hükümlerin ince elenip sık dokunduğu gözlemlenen Kurtlar Vadisi'nde meselelerini adalet terazisinde tartmaya çalışan Kurtlar Vadisi başkarakterlerinin şimdi de adalet anlayışını değerlendireceğiz.

4.1.3. Bir Toplumsal Değer Olarak Adalet

Kurtlar Vadisi'nde en yoğun yapılan vurgulardan biri adalet konusudur. Adalet, hakkın gözetilmesi ve yerine getirilmesi ve haklı ile haksızın ayırt edilerek gerekli müeyyidelerin uygulamasını beraberinde getirir. Bu sunum adalet sisteminin yasa ve uygulamalarda evrensel ve tarafsız bir yapı ve ilişkiler bütünü olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Filmde adalet hem bir güç olarak hem de güce karşı mücadelenin belli zaman, yer ve koşuldaki dinamik ifadesi olarak karşımıza çıkar. Adalet hem egemen düzenin ve ilişkilerinin kanunlar ve yasalarla biçimlendirilmiş evrensel hukuka riayet eden bir ilkedir, hem de referansını dinden/İslam'dan alan bir değerdir.

Adaletin sağlanması, adalet kurumlarınca yapılır, ama bazı durumlarda meri hukuk ile vicdani hukuk arasında bir adalet açmazı yaşanır. Bu çatışma Polat Alemdar ve Savcı Leyla arasında yer yer işlenir. Senaryoda Polat Alemdar adaleti, savcı Leyla ise kanunu ve hukuku temsil eder.

Hukukun adalet değeriyle amaçlanması, hukuka kültürel bir boyut katmaktadır. Bir tür değer gerçekleşmesi olan kültür, adalet olarak ifade edilen hukuk, aynı zamanda kültürel bir kavramdır.[347] Dolayısıyla dizide yüceltilmeye çalışılan adalet anlayışı, İslam ontolojisi ile anlam bulmuş kültür ve medeniyet mirasının olgusallığı olarak kendini göstermiştir.

[347] İsmail Kıllıoğlu, *Ahlak ve Hukuk İlişkisi*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1988, s. 268; Kemal Yörük, *Hukuk Felsefesi Dersleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1958, s. 38

Hukukun adaleti ile adaletin hukuku çatışmasına bir örnek olarak dizide: Savcı Leyla, Polat Alemdar'ın hukuksuz iş yapmamasını sık sık telkin eder. Polat Alemdar ise bebek katili olarak Memati'nin oğlunu öldüren, kendi annesini yaralayarak kötürüm bırakan düşmanı Ersoy Uluğbey'in cezasının ömür boyu müebbet değil ölüm olduğunu savunur. Aralarında geçen diyalog şu şekildedir:[348]

> POLAT ALEMDAR: Sen bunları içeri atabileceğini mi sanıyorsun?
>
> SAVCI LEYLA: Atacağım tabi, yaptıkları yanına kar mı kalacak?
>
> POLAT ALEMDAR: Bunca yıldır yaptıkları yanlarına kar kalmadı mı?
>
> SAVCI LEYLA: Her şeyin bir sonu var.
>
> POLAT ALEMDAR: Leyla! Memati'nin karşısına geçip senin oğlunu öldürenleri ben lüks koğuşlarında bir ömür bakıp besleyeceğim mi diyeceksin?
>
> SAVCI LEYLA: Evet. İbret-i alem için, bir ömür bunları içerde tutacaksın ki insanlar ibret alsınlar, hukuk dışına çıkmasınlar, hukuk dışına çıkanlar da cezanın ne demek olduğunu görsünler.
>
> POLAT ALEMDAR: Bunlar eğer sıradan katiller olsa haklısın, ben de aynını yapardım. Ama bunlar sistemli olarak cinayet işleyen, bunu bilerek ya da bilmeyerek dışarıdan aldığı emirlerle vatana ihanet ederek yapan, geleceğimizi katleden insanlar. Bunların cezası ancak ve ancak ölümdür!
>
> SAVCI LEYLA: Sen mahkeme değilsin. Kimseyi böyle yargılayamazsın, her ne kadar doğruyu söylesen de.
>
> POLAT ALEMDAR: Ben kimseyi yargılamıyorum. Beni, ailemi, sevdiklerimi katletmeye çalışan insanlara karşı meşru müdafaa hakkımı kullanıyorum.

Dizide "hukuk olmadan adaletin tesisi mümkün müdür?" "Adalet olmadan hukukun sağladığı görünürdeki işleyiş ve düzenin pratik değeri nedir?", "Hangi hukuk ya da hangi hukukla, nereye kadar nasıl gidilebilir? sorularını sorduran bir sahnenin alt metninde kendi öz kaynakları ile toplumun dinamiklerine uyan bir hukuk sisteminin olması, yasa koyucuların kendi toplumunun inanç ve değerlerini göz önünde bulundurup buna uygun bir hukuk anlayışı oluşturması gerektiği mesajı vurgulanmaktadır. Böylece kanunların medeniyetin iç dinamiklerinden neşet ederek *maşeri* vicdana göre oluşturulması şartıyla *adaletin* yerini bulacağına işaret edilmektedir. Çünkü adalet hakkın hak sahibine teslim edilmesi, vicdanların teskin edilmesi ve mağdurun gözyaşlarının silinmesiyle tecelli etmektedir.

[348] Bknz: Kurtlar Vadisi Pusu 106. Bölüm

Kurtlar Vadisi'nde adaleti temsil eden Polat Alemdar, bireysel olarak adaleti gerçekleştirme hakkının meşrulaştırılması düşüncesini yaymaya çalışmaktadır. Adaletin neresinde bir kusur varsa bunu kabul etmekte ve böylesi bir duruma savaş açmakla kendini yetkilendirmiş saymaktadır. Adaletsizliğe, hukuksuzluğa, kargaşaya, düzensizliğe tahammülü yoktur ama bunu yaparken de, düzene karşıtlık gibi bir düşüncesi de yoktur; tam aksine, "Türk Devletinin Adaleti" ve "Devletin üstünlüğü" gibi en değerli şeylerin gerçekleştirilmesi işine de katkıda bulunmaktadır.

Dizide Polat Alemdar adaleti gerçekleştirmek isterken, ekibiyle beraber ceza, infaz, kısas yöntemlerini de uygular. Cezalandırmada yoğun olarak işkence, dövme ve silahla öldürmeyi içeren infaz yöntemi uygulanır. Kötüye ve kötülüğe karşı mücadele edenlerin kullandığı bu yöntemlerin meşruiyetini oluştururken bazı referanslar kullanılmaktadır. Hatta dikkat çeken en önemli hususlardan biri; dizinin ceza verme yöntemi ve sistemi noktasında hem mevcut olan meri istihbarat kanunları hem de uluslararası istihbarat hukuku ve "Küresel Güvenlik Yasaları", hem de dini/İslami şeriat yasaları gözetilmektedir. Adalet'in ince elenip sık dokunan bir konu olduğu mesajı, dizinin satır aralarına serpiştirilerek verilmektedir.

Kurtlar Vadisi, adaleti tesis, kısas, intikam, ceza ve infaz hakkı gibi dini kaidelere uyma noktasında da değerlendirilmeye değerdir denilebilir. Çünkü filmde bu konuya ait duyarlılık vardır ve buna sık sık dikkat çekilir. Dualarda bile Allah'tan Hz Muhammed'in savaş ve çarpışma hukukunda ayrılmama hassasiyeti murad edildiği için bu kurallara uyulup uyulmama durumunun incelenmesinde yarar vardır.

Kuran-ı Kerim'de, saldıranlara karşı koymak amacıyla savaşmaya izin verilmektedir. Kuran'da savaş hukuku ve öldürme cezası hakkında bugün de benimsenen ve evrensel insan haklarıyla paralellik gösteren bazı kurallar vardır. Kuran'ın savaş hukuku ve öldürme cezası bakımından evrenselliğe ulaşmayı amaçladığı görülmektedir. Savaşmanın belli koşulları vardır. Kur'an-ı Kerim'e göre bir ülkenin diğerine savaş açmasını gerekli kılacak üç durum söz konusudur.

"Allah, sizi ancak sizinle din konusunda savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten men eder. Kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir."[349]

Bu durum bir başka ayette de şu şekilde zikredilmektedir:

"Yeminlerini bozan, peygamberi yurdundan çıkarmaya kalkışan ve üstelik size tecavüzü ilk defa kendileri başlatan bir kavimle savaşmaz mısınız? Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Oysa Allah, -eğer siz gerçek müminlerseniz- kendisinden korkmanıza daha lâyıktır."[350]

Kur'an'da saldırılara karşı savaşmaya da şu ayetle izin verilmektedir.

"Kendilerine savaş açılanlara savaşma izni verilmiştir. Çünkü onlar zulme uğratıldılar. Allah onlara yardıma elbette kadirdir."[351]

Kur'an-ı Kerim'de din ve vicdan özgürlüğü üzerinde önemle durulmaktadır. Bu ayet, Mekkeli müşrikleri, inançlarından dolayı Müslümanlara baskı yaptıkları için inmiştir.

"Fitne kalmayıncaya ve din tümüyle Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaş. Vazgeçerlerse kuşkusuz ki Allah, ne yaptıklarını iyice görecektir."[352]

Allah, hiç kuşku yok ki savaşmaya ruhsatını sebepsiz yere vermemiştir. İslâm'a göre belli koşullardan biri zuhur etmemişse her insana iyilikle yaklaşmak gerekmektedir. İlgili ayette şöyle buyrulmaktadır:

"Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan men etmez. Allah, adaleti ayakta tutanları sever."[353]

Bu ayetlerden hareketle Kur'an-ı Kerim'de öldürme cezasının tatbik edilmesi belli şartların oluşması gerekmektedir. Söz konusu şartlar**;** (i) savaş hali, (ii) kısas ve

[349] Mumtehine 60/9
[350] Tevbe 9/13
[351] Hacc 22/39
[352] Enfal 8/39
[353] Mumtehine 60/8

(iii) terördür. Bu üç durumun haricinde birisini öldürene kısas uygulanmaktadır. Bu cezaların tamamı, devletin denetimi altında uygulanmaktadır.[354]

4.1.4. İstihbarat Savaşları ve Savaş Hukuku

Kurtlar Vadisi'nde düşman ve hain ile savaşmanın, İslam'ın "savaş hukuku" şartlarına uygun bir şekilde işlenmeye çalışıldığı görülür. Yer yer buna izahlar da getirilir. Dizide mücadele edilen kişilerin sıradan katiller olmayıp, örnek diyalogda da işaret edildiği gibi, sistemli olarak cinayet işleyen, dışarıdan aldığı emirlerle vatana ihanet edip ülkenin geleceğini katleden hainler olduğu vurgulanmaktadır. Dizide bunlara verilen karşılıkta hem modern evrensel hukuk ilkelerinin hem de İslam hukukunun esas alındığı görülmektedir.

Kurtlar Vadisi Irak, Kurtlar Vadisi Filistin filmlerinde verilen savaşta ya da dizide zaman zaman yapılan pek çok operasyonda asker ya da fedailerle çatışma vardır. Hatta onlardan meydana gelmiş özel TİM'lerle çatışma ve vuruşma gerçekleştirilmektedir. Öldürülenler ve hedeflenen arasında siviller yoktur. Eğer ölen sivil varsa bunları düşman yapmıştır. Bu gibi durumlarda, savaşa başlamak meşru bir hak olur. Aileleri, sevilen insanları, suçsuz, masum halkı katleden düşmana karşı müdafaa, intikam ve kısas hakkı doğar. Yani Polat Alemdar aslında denetimsiz ve kontrolsüz değildir. Bir istihbarat dizisi olan Kurtlar Vadisi'nin kurgusuna bakıldığında, Polat Alemdar'ın aynı zamanda bir istihbarat teşkilatı olan Kamu Güvenliği Teşkilatı'nın başkanı olduğu anlaşılmaktadır. Diziye göre zaman zaman görev tanımı değişen ve geçmişte de sızma ajanlık durumu olan Polat, her zaman bu teşkilat namına faaliyet yürütmüştür. Kamunun güvenliği için gereken ne varsa onu yapan bir karakterdir. Gerekirse adam öldürür, gerekirse savaşır. Aldığı yetkiyle öldürme kararını da kendisi vermektedir. Bazı durumlarda yargılamadan infaz yapan Polat, bir mafya üyesini veya çete liderini nasıl sorgulaması gerekiyorsa öyle sorgulamaktadır.

---

[354] Alauddin Ebu Bekir b. Mesud Kasani, *Bedaiu's-Sanai*, Beyrut, 1986, s. 245; Muvaffakuddin Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed İbn Kudame, *el-Muğni*, Beyrut, 1972, s.393; Ebu'l-Hasan Habib el-Maverdi, *el-Ahkamu's-Sultaniyye*, Kahire, 1983, s. 203

Günümüz uluslararası hukuk açısından bilgi ve belge satan hainleri ve işbirlikçiler ile bunları çalan düşmanları temizlemek, bir istihbarat savaşı vermektir. Hasımların gizli bilgilerinin casusluk yoluyla ele geçirilmesi yöntemi insanlık kadar eskidir. Fakat istihbarat faaliyetlerinin devletin ilgili teşkilatları vasıtasıyla yürütülmesi oldukça yenidir. Casusluğa karşı kanunlar çerçevesinde operasyonlar yapan, gizli faaliyetler ile hasımlarının sosyal, askeri, ekonomik ve siyasal yapısı üzerinde etkin olma amacında olan örgütler, bugünkü yapısına ancak 1950'lerden sonra kavuşmuştur. Örneğin Soğuk Savaş'tan galip çıkan Amerika'nın istihbarat örgütü CIA, 1947 yılında Milli Güvenlik Yasası ile Türk Millî İstihbarat Teşkilatı (MİT) ise 1965 yılında Milli İstihbarat Teşkilat Kanunu'yla kurulmuştur. SSCB'nin Soğuk Savaş döneminin efsane istihbarat örgütü olan KGB ise 1954'te kurulmuştur.[355]

Dizide anlatılanlara göre ise Sovyet hegemonyasında olmayan tek bir bağımsız Türk Devleti kalabilmek için Türk Derin Devleti 50'li yıllarda CIA ile ortak hareket etmektedir. Bu ortaklık, derin devleti bir örümcek ağı gibi saran GLADIO denen örgütün teşkilatlanmasına meydan vermektedir. Sovyetler yıkılır yıkılmaz bunu fırsat bilip tam bağımsız olmaya kalkınca GLADIO harekete geçer ve Turgut Özal ile başlayan açılımın önüne geçer. Başta komünizmle mücadele etmek için yardım amacıyla kurulan daha sonra derin devletin de kendisi olan GLADIO, gerçek devletin güçlenmek ve tam bağımsızlığı için verdiği uğraşlara müdahale eder ve engel olmaya çalışır.

Dizide bu sebeple bir dönem Türk derin devletinin Polat Alemdar'ı bağımsızlık hareketini sonuca ulaştırmak için görevlendirdiği ve Polat Alemdar'ın da temizlik işi için KGT başkanlığında kahramanlık denebilecek faaliyetleri yürüttüğü konusu işlenmiştir.

Kahramanlık meselesi, hak edeni ortadan kaldıran infazları da içermektedir. Öldürülmeyi hak etmeyen hiç kimse öldürülmez. Kurtlar Vadisinin kahraman kurtları olarak şöhret bulmuş Polat Alemdar ve ekibi, yetkisini devletle olan

[355] Kaan Kutlu Ataç, "İstihbarat, Casusluk, Karşı Casusluk, Örtülü Operasyonlar ve Güvenlik", *Güvenlik Yazıları Serisi*, 2019, s.3

bağından almaktadır. Bu ekibin derdi, vatanı korumak ve devlet içinde devletleşmeye çalışan, klikleşen çeteler ve gruplar ile mücadele edip onları temizleyerek devlette otoriteyi sağlayacak güçlü bir istihbarat sistemi meydana getirmektir. Dizinin birçok bölümünde Polat Alemdar ile derin devlet farklı güçler olmaktan ziyade, Polat Alemdar derin devletin bizatihi kendisi olarak boy göstermektedir. Bu da elbette derin devleti kontrol etmeyi amaçlayan farklı kişilerin hoşuna gitmeyecek bir durumdur. Bu kişiler, Polat Alemdar'dan kurtulmayı istemektedir. Derin devletin kimin kontrolü altında olacağı hakkında da sıkı bir yarış vardır. Polat Alemdar bu amansız mücadeleyi sadece devleti ve milleti için yapan kişi olarak lanse edilir. Onun mücadele ettiği düşmanlar, devletin gerçek sahiplerinin kendileri olduğunu iddia edip faaliyetlerini devlet ve millet için yaptıklarını söylemektedir. Dizide bu karışık durum karşısında devletin komünistlerden, teröristlerden, bölücü Gladio'dan, Tapınakçı'lardan ve küresel elitlerden korunması gerektiği ifade edilmektedir. Bunu da yapsa yapsa derin devlet ve istihbaratın görevlendirdiği Polat Alemdar'ın ve adamlarının yapabileceği vurgulanmaktadır.

Daha önce de değinildiği gibi istihbarat, bilgi toplama ve bilgileri değerlendirme yanında ülke sınırları içinde veyahut dışında askeri, ekonomik, siyasal, sosyal, diplomatik, teknik, coğrafi, biyografik ve kültürel bilgilere ulaşmak suretiyle, karşı istihbarat çalışmaları yapmayı da içermektedir.[356] Bu bağlamda ülkenin güvenliğini korumak, tehlikeler hakkında bilgi sahibi olmak ve bir sürprizle karşılaşma ihtimaline karşı güçlü bir istihbarat servisine sahip olmakla mümkündür.[357]

Dizide istihbaratla ilgili pek çok bilginin açık kaynaklardan elde edildiği bilgisine yer verilmektedir. Bir şekilde ulaşılamayan bilgilere örtülü operasyonlarla ulaşılmaktadır. Burada amaç sadece bilgiye ulaşmak değildir; bunun yanında askeri, ekonomik ve siyasal çıkarlara uygun olarak yurtdışında yürütülen gizli

[356] İlhan Bahar, *Teşkilat-ı Mahsusa, MİT ve İstihbarat Örgütleri*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2011, s. 19
[357] Tim Weiner, *Bir CIA Tarihi: Küllerin Mirası*, çev. Selim Yeniçeri, Koridor Yayıncılık, 2008, İstanbul, s. 9; Yunus Karaağaç, "Wikileaks Belgeleri Işığında CIA ve Ortam Dinlemesi", 2018, s. 89-98

faaliyetlerle suikast, propaganda, adam kaçırma, dezenformasyon, rüşvet, gibi kışkırtma eylem sahaları olan örtülü operasyonlar, genel itibariyle bir devletin ya da devlet dışı aktörlerin iç işlerine müdahalesini kapsamaktadır. Bu tür operasyonlar; propaganda, askeri darbe, ekonomik destek, ekonomik tehdit, liderin öldürülmesi, hükümetin devrilmesi, iç karışık çıkarılması, rakip karar alıcılara rüşvet verilmesi, paramiliter yapıların eğitilmesi ve örgütlenmesi gibi geniş bir skalada görülmektedir.[358]

Popüler kültürün kahramanlarından İngiliz ajan James Bond, dünyanın güvenliği için kötülerle mücadelede daima zafere ulaşırken, istihbaratın bütün inceliklerini sergilemekte ve dünya güvenliğini sağlama yolunda istihbaratın temel uğraş alanlarından casusluk, örtülü operasyon ve karşı casusluğu araç olarak kullanma gibi eylemlere başvurmaktadır. Tıpkı onun gibi Polat Alemdar da "karşı casusluk" adı verilen, başta hasmın sizin sisteminize girmesini önleme anlamında devletin bir savunma refleksi olarak casusluk, adam öldürme, siber saldırı vs. gibi örtülü operasyonlar yürütmektedir. Hatta dizide bu olaylar "operasyona çıkma" kavramıyla meşru hale getirilmektedir. Bu gibi faaliyetlerin dini referanslarına bakıldığında; İslam'da istihbarat faaliyetlerinin caiz, hatta devletin devamı açısından zorunlu olması durumunda dinen bir vacip hükmü verilmiştir. Hz. Peygamber'in dini tebliğ sürecinde önüne çıkan engelleri güçlü istihbarat sayesinde aşması, bu hükme delil olarak gösterilmiştir.[359]

Hz. Peygamber, sahabelerine düşmanlara karşı dikkat etmelerini, onlara sır vermemelerini öğütlemiş, kendisi de bütün işlerini gizlilik içinde yürütmüş, bugünün mevcut istihbarat uygulamalarına benzer taktiklerden istifade etmiştir.[360] Örneğin hicret sırasında Hz. Peygamber başta Hz. Ebu Bekir'e, Âmir b. Fuheyre'ye ve Abullah b. Ebî Bekir'e istihbarat toplama görevi vermiş, onlar da halkın arasında

[358] Nihat Ali Özcan, "Türkiye ve 'Örtülü Operasyonlar'" (14 Ocak 2014); Ataç, agm, s. 7; Merve Seren, "'Karanlık Prens' ve ABD İstihbaratının Örtülü Faaliyetleri", 2017.
[359] Hüseyin Üstüner, *Hz.Peygamber Devrinde İstihbarat.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2001.
[360] Soner Yalçın, Hz. Muhammed'in İstihbarat Savaşı, *Hürriyet*, 23 Ağustos 2009. https://www.hurriyet.com.tr/hz-muhammed-in-istihbarat-savasi-12331145, (Erişim tarihi: 04 Ocak 2022).

dolaşarak, Dâru'n-Nedve'den sızan haberleri Hz. Peygamber'e getirmiştir.[361] Hz. Peygamber düşmanlarının istihbarat toplamak için içlerine casus sızdırdığını bildiği için karşı istihbarat faaliyetlerinde bulunmuştur. Yakalanan casuslara ölüm cezası verilmiş, onları yakalayıp öldürenler de ödüllendirilmiştir.[362]

Hz. Peygamber'in bir diğer istihbarat yöntemi de düşmanı 'takip' tir. Bunun için Ebû Süfyân'ın kervanına Buseybese (Besbes) gönderilmişti. Buseybese'nin görevi, Mekke'nin ordu komutanı olan Ebu Sufyan'ı gözetleyip onun neler yaptığı, kervanının hangi güzergâhı takip ettiği, nerede konakladığı, kervanda kaç kişi olduğu vs gibi bilgiler vermekti.[363]

Hz. Peygamber'in bir diğer casusu Hubab Münzir'dir. Hz. Muhammed gelen istihbaratları doğrulatmak amacıyla Hubab b. El Münzir b. El Cumahi'yi Mekkeli müşriklerin karargâhlarına sızması için görevlendirmiş, düşman karargâhındaki asker sayısını öğrenmesini istemiştir. Ordunun asker sayısı, teçhizat durumu ve yapısıyla ilgili istihbaratları doğrulayan Hubab Münzir, bilgilerini Hz. Muhammed'e arz etmiştir.[364]

Kurtlar Vadisi'nde de istihbarat ve örtülü operasyonlar kapsamında yürütülen faaliyetlere bakıldığında, uygulamaların Kur'an-ı Kerim'e ve Hz. Muhammed'in düşmanları için uyguladığı yöntemlere aykırı olmadığı iddia edilmektedir. Hatta günümüz dünyasında güvenlik politikaları kapsamında yapılan suikast, askeri darbe, dezenformasyon, düşmanı zayıflatmak amacıyla illegal yapıları silahlandırma gibi eylemlerin hiçbir örneğine Polat Alemdar aracılığıyla Türk Derin Devleti'nin uygulamalarında rastlanmaz. Dizide, bu tür uygulamaların mağduru olan Türk Devletinin bu taktiklerle mücadele ettiği anlatılmaktadır. Bu durumu dizinin senaristi Cüneyt Aysan şöyle izah etmiştir:

---

[361] Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişam, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, thk.Mustafa es-Sekkâ ve arkadaşları Beyrut, 1966, s. 325; Ali b. Burhânuddin el Halebi, *İnsânu'l-Uyûn*, Mısır, ts., s. 34-39

[362] Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b Muhammed İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gabe Fî Ma'rifeti's-Sahabe*, thk: Ali, Beyrut, 1994, s.75

[363] Müslim, İmâre 45, Cihâd 36; Ebû Dâvûd Cihâd, 9

[364] Diyarbekri, *Tarihu'l- Hamis Fi Ahval, Enfesi Nefis,* Mektebetu's Selefiyye, Kahire, 1866, s. 1/421; Asım Köksal, *İslam Tarihi*, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1987, s. 4/61-62; Abdullah Reşid, *İslam'da Ordu ve Komutan*, çev. Enver Gönenç - Seraceddin Emre, Şule Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 327

> "Polat Alemdar'ın elinde sürekli silah yok. Polat Alemdar silahı zorunluluk olduğu zaman elinde tutuyor. Polat Alemdar bahçıvan olsa elinde kazma kürek olacaktı. Yaptığı iş itibariyle kullandığı alet o. Ayrıca silahı hiçbir zaman haklıya, güçsüze doğrultmadı. Polat Alemdar silahı hiçbir zaman çözüm unsuru olarak da kullanmadı. Silahı adaleti ve güvenliği sağlamak için kullandı. Düzensizliğe yol açmak için, adaletsizliğe yol açmak için kullanmadı. Hep bunları engellemek için kullandı. Çünkü yaşadığımız toplumda ve bölgemizde çok büyük adaletsizlikler, büyük zulümler var. Bu zulümleri gidermek için herkes kendince mücadele etmeye çalışıyor. Polat Alemdar da yaptığı iş neticesinde müdahale etmeye çalışıyor." [365]

Zor şartlarda yapılan mücadeleyi davanın gereği bilen Polat Alemdar ve arkadaşlarının bu dava bilincini kendi inanç kökünden aldığı imajı verilmektedir. Bunun yanında Kurtlar Vadisinde istihbaratta örtülü operasyonların gizliliğinin yarattığı krizlere yer vererek bazı çelişkilere ve çatışmalara da parmak basmaktadır.

Propaganda, politik/ekonomik eylem, suikastlar ve paramiliter operasyonların önde olduğu örtülü operasyonlarda kamuoyundan gizlenmek, konseptin esas argümanları arasındadır.[366] Yani operasyonun başarısı inkâr edilebilirliğine bağlıdır. Bu yüzden üzerinde çok kuvvetli şüpheler oluşsa bile istihbarat servisleri izlerini belli etmemeye, geride kanıt bırakmamaya çok özen göstermektedir. Örtülü operasyonları yapan istihbarat ajanlarının gizli kalması ve böylece sorumluluğunu inkâr etmesi esastır. Çünkü milli güvenlik hedefine ulaşma konusunda önemli bir anahtar konumundaki örtülü operasyonun ifşa edilmesi, masum insanların ölümü, insan hakları ihlali gibi siyasal skandallara ve bazı diplomatik sorunlara neden olabilmektedir.[367] Hukuka uygunluk, denetlenebilirlik ve hesap verebilirlik, demokratik ülkeleri diğer ülkelerden ayıran temel özelliktir.[368]

Dizide bu durumla alakalı yaşanan kriz durumuyla ilgili iyi bir örnek vardır. Uluslararası istihbarat savaşlarının ortasında kalan savcı karakteri Leyla istemeden bir CIA ajanını öldürür ve olay istihbarat tarafından örtbas edilir. Adil bir savcı olan

---

[365] "Cüneyt Aysan ile Kurtlar Vadisi Üzerine -El-Aziz Gazetesi" (Erişim 04 Nisan 2021).
[366] Rosenbach, E., Peritz, A. J, "Covert Action", *Belfer Center for Science and International Affairs*, 2009, https://www.belfercenter.org/publication/covert-action, (Erişim tarihi: 12.01.2022).
[367] Merve Seren, *agm*; K.Kutlu Ataç, *agm*., s. *7*
[368] Nihat Ali Özcan, *agm.*

Leyla, hak ettiği cezayı çekmeyi ve yasal prosedürün kendisine de uygulanmasını ister. Bir savcı olarak cezasını çekmek için başsavcıya suçunu itiraf eder. Fakat suç kayıtlarda gözükmemektedir. Çünkü ortada ne bir ceset, ne bir görgü tanığı, ne görüntü, ne de bir şahit vardır. Gerekli şartlar oluşmadığı için kendisi hakkında soruşturma açılmaz. Vicdanını susturamayan Leyla durumu Ömer Baba'ya açar ve aldığı nasihat şu şekildedir: "Kızım sen adalete inanıyorsun ki adalet dağıtıyorsun, olay yerini örtebilirsin ama vicdanını nasıl aklayacaksın. Başkalarına adaleti nasıl sağlıyorsan aynı teraziye kendini de koyacaksın."[369]

İstihbarat dünyasında ajanların eylemleri örtülü faaliyet kapsamında olduğundan vatandaş olarak kayıtları da bulunmaz. Dolayısıyla onlar normal hayatta suç kabul edilen durumlarda uygulanan yaptırımlara maruz kalmaz. Bu durumda diziye bakıldığında, bir savcının söz konusu hadiselere benzer durumlarla karşılaşmasında iki dünya arasındaki uyuşmazlık ve ortaya çıkan krizle hukuka uygunluk, denetim ve hesap verilebilirlik olgusunu sorguladığı görülmektedir. Böylece dizinin alt metninde vicdan olmadığı sürece hak-hukuk ve adaletin de olamayacağı, adaletin tecelli etmesi ve hakkın yerini bulması için ilk önce vicdanın olması gerektiği, özgürlüğün ise ancak vicdanın tarafsız kararıyla yaşanacağı mesajı verilmektedir.

4.2. Kurtlar Vadisi Dizisinde Kıyamet Alametleri Konusu

4.2.1. Apokaliptik

Kozmik bazı hususları anlatmada kullanılan "apokalips" ve "apokaliptik" kelimelerinin aslı; "örtülü bir şeyi ortaya çıkarmak, açmak" anlamına gelen Yunanca "apokalypsis"den gelmektedir. Esas olarak kelimenin yıkıcı sıkıntılar ve felaketlerle ilgili kullanımına, Yeni Ahit'in son kitabı Yuhanna'nın Vahyi'nde rastlanmaktadır. Apokaliptisizme göre Allah, bazı kişilere sonu iyice yaklaşan

[369] Bknz: Kurtlar Vadisi Pusu 202. Bölüm

dünyayla ilgili sırları, insanlara anlatmaları için açıklamıştır. Onlar da sözü edilen vizyon ve rüyalarla bu hakikat ve sırları öğrenerek yazıya geçirmiştir.[370]

Eski Ahit'te, İslamiyet'teki "kıyamet" kavramın karşılığı niteliğinde görülebilecek "apokalipsi" ifadesi yer almaktadır. Apokalipsi, yaşanan zamanın sona ermesini ve kâinatın sonunu ifade etmektedir.[371] Çünkü Hristiyanlık ve İslâmiyet'te olduğu gibi Yahudilik inancında da Tanrı dışında kalan bütün varlıkların sonunun olduğu ve bu sonun bir gün geleceği inancı vardır. Ne var ki bu sonun ne zaman vuku bulacağına ilişkin semâvî kitaplarda net bir bilgi yer almamaktadır. Yahudi inancına göre dünyanın genel ömrü 7000 yıl ve faal ömrü ise 6000 yıldır. Bu inancın oluşmasında Tanrı'nın kâinatı altı günde yaratması ve yedinci günde dinlenmesi şeklindeki sembolik anlatımın etkisi vardır.[372] Yahudiler dünyanın faal süresini karışıklık, şeriat ve Mesih devresi olmak üzere üçe ayırmaktadır. Sellerin, zelzelelerin ve savaşların artması, ayın kararması, yıldızların dökülmesi gibi olağanüstü bazı hallerin yaşanacağı devre, kıyamet öncesi son devre niteliğindeki kıyamet yani ahir zamandır.[373]

Yahudi inancında kıyametten önce İsrail topraklarını bitkilerin saracağı, sürgündeki Yahudilerin birgün toplanacağı, İsrail düşmanlarının yenileceği, Kudüs'te Süleyman Tapınağının (Temple) yeniden inşa edileceği, Mesih'in gelerek va'dedilmiş topraklarda İsrail'in kralı olacak kişi ile bütün Yahudileri toplayacağı inancı yaygındır. Bu inanca göre Magog Kralı'nın Yahudilere saldırmasıyla yaşanacak büyük savaşı Mesih ve taraftarları kazanacaktır. Mesih'in yanındakilerin gireceği savaş sonrasında ise herkesin Tanrı'yı doğrudan bilmesini sağlayacak bir "Gelecek Dünyası (Olam Haba)" başlayacaktır. Hıristiyanlar içerisinde özellikle Evanjeliklere göre; Tanrı ilk insandan itibaren yedi dönem yaratmıştır. Bunlardan altısı yaşanmış, "yeryüzü cenneti" ya da "milenyum" adı verilen yedinci dönem ise gelecektir.[374]

---

[370] Hıdır Özcan, "Kudüs ve Mescid-i Aksa Bilincimiz", *Kriter Dergisi*, Haziran 2021, s. 58
[371] Aslan Topakkaya, "Eski Ahit'te Zaman", *Atatürk Üniversitesi SBE Dergisi*, 2012, 2/16, s. 273
[372] Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Tuğra Ofset Matb, Isparta, 2000, s. 273
[373] Günay Tümer, "Ahir Zaman", DİA, İstanbul, 1988, s. 542-543
[374] Hıdır Özcan, *agm.*

4.2.2. Fiten ve Melahim

Kur'an'da bu yönde birçok ayet olmakla beraber apokaliptik ifadeler genellikle hadis kitaplarında yer alan rivayetlerde yer almaktadır. Apokaliptisizm ve apokaliptik teriminin hadis metinlerindeki karşılığı "fiten" ve "melâhim" kavramlarıdır.

Fiten, sözlükte "değerli madenleri saflıklarını belirlemek için ateşte eritmek" anlamına gelen fetn (fütun) kökünden türemiş; "sınamak, sıkıntı ya da nimetle denemek", isim olarak ise "tutkunluk, kargaşa, sapıklık" anlamlarına gelen "fitne" kelimesinin çoğuludur. Mastar anlamında ise; "insanın isyan veya sabrını ölçen her türdeki ilâhî imtihan" anlamına gelmektedir. İslâm toplumunda dinî veya siyasî olsun; çeşitli nedenlerle ortaya çıkan toplumsal kargaşa, iç savaş ve anarşi gibi, ümmetin bütünlüğünü bozacak bütün faaliyetleri ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.[375]

Melahim ise sözlükte; "bir işi sağlam yapmak, birine et yedirmek, eti kemiğinden ayırmak" anlamına gelen lahm kökünden türemiş olan "melhame" sözcüğünün çoğuludur. Melhame genel itibariyle; "ağır zayiat ve bozgunla sona eren savaş ve fitnede çıkan büyük kargaşa; bu olayların gerçekleştiği yer" anlamlarında kullanılmaktadır.[376]

Hadis kitaplarının fıten ve melahimle ilgili bölümlerine bakıldığında, Hz. Muhammed'in kendisinden sonra kıyamete dek ortaya çıkacak fitneleri haber verdiği görülür. Kendisinin fıtneye karışacak üç yüzden çok kişinin ismini, baba adını ve kabilesini bildirdiği, doğu ile batının durumu ve ümmetinin hükümranlık alanını gösterip bu alana yayılacağını 'ihbar' ettiği şeklinde ifadelere rastlanır. Özellikle fiten olarak kategorize edilen bu haberlerde; Arap'ın halinin kötü olacağı,[377] fitnelerin Medine evlerine yağmur gibi düşeceği, gece karanlığı gibi etrafı saracağı, denizdeki dalgalar gibi dalgalanacağı ifade edilmektedir. Ayrıca bu

[375] Mustafa Çağrıcı, "Fitne" DİA, İstanbul, 1996.
[376] İlyas Çelebi, "Fiten ve Melahim" DİA, İstanbul, 1996.
[377] İlyas Çelebi, "İslam Kaynaklarında Fiten, Melahim ve Herc İnançları", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 1997, s.158-159

fitnelerin Necid'den (doğudan) çıkacağı, kıyamet yaklaştığı zaman cehalet, cimrilik, öldürme gibi olayların artmasıyla zamanın her gün daha da çetinleşeceği, dünyada bu belaların kalıcı olacağı, her fıtnenin bir önceki fitneyi aratacağı, insanların ölülere gıpta edeceği gibi durumlardan bahsedilmektedir.[378] Hatta Hz Peygamber'in Allah'tan ümmeti için istediği üç şey olan; ümmetinin kıtlık ve helakten korunması ve harici düşmanlara musallat kılınmaması duasına rağmen ümmetin azaba, depremlere, felaketlere düçar olacağı yönünde rivayetlere yer verilmektedir.[379]

Çeşitli kaynaklardaki fiten ve melahime ilişkin haberleri gayb kapsamındaki rivayetler olarak değerlendirmek gerekir. Yorumlamalar farklı olmakla birlikte bütün Müslüman mezheplerinde Hz. Muhammed'in gelecekte yaşanacak tüm fitne ve şerleri bir bir haber verdiği, ileride gerçekleşecek bütün olayların dünyanın onun önüne konularak kendisine gösterildiği kabul edilmektedir.[380]

Bu bilgiler ışığında Kurtlar Vadisi'ne bakacak olursak Kudüs'e yönelik apokaliptik bir yaklaşımı olan evanjelizm, dizide "Tapınak Şovalyeleri adında ezoterik bir örgüt üzerinden işlenmektedir. Dünya düzenini yeniden oluşturmaya çalışan, temel felsefesi kaostan düzen yaratmak olan bu Hristiyan-Siyonist örgüt, "Tanrının seçilmiş halkı" olduğu ve Kudüs'ün Yahudilerin malı olduğu iddiasındadır. Onlara göre, dünyanın sonu geldiğinde Kudüs'te yapılacak "Armageddon" savaşı ile kurtarıcı Mesih, kâfirleri yenip kendisine inananlar ile yeryüzü cennetinde yaşayamaya başlayacaktır. Bu yüzden "tanrıyı kıyamete zorlama" inancıyla bu savaş biran önce yaşanmalı, yeryüzü kaosa sürüklenmelidir.

İslami literatürde 'fiten'hadisleri olarak kabul edilen haberler ise Kurtlar Vadisi'nde dünyaya kaos getirmek isteyen güçlerin yarattığı hadiselerin habercisi şeklinde görülen kıyamet alametleri olarak diziye dahil edilmiştir.

[378] *Agm.*, s.159
[379] *Agm.*, s.159
[380] *Agm.*, s.159

4.2.3. Kıyamet Alameti

İnsanlık hayatının bir gün sona ereceği inancı bütün dinler tarafından kabul edilmektedir.[381] Ancak bu sona erişin ne zaman gerçekleşeceği konusunda insanoğlu net bir bilgiye sahip değildir. Konuyla ilgili söylenenler yoruma dayalı bilgilerden ibarettir.

Kıyametin ne zaman kopacağı dinlerde açıkça belirtilmemekle birlikte, dini metinlerde kıyamete yakın bir zamanda gerçekleşeceğine inanılan bazı olay ve durumlardan bahsedilmektedir. İşte bu olay ve durumlar din dilinde "kıyamet alameti" kavramıyla ifade edilmektedir.

Kıyamet alametleri "eşratü's-saa(t)" ya da "alamatü's-sâa(t)" olarak telaffuz edilmektedir. Kıyamet alâmetlerinin ilk habercileri olan olaylara "küçük alâmetler", kıyametin kopmasına yakın ortaya çıkacağına inanılan büyük olaylara da "büyük alâmetler" denilmektedir. Kıyamet alâmetlerini ahlâkî/toplumsal nitelikli ve fiziki âlemle ilgili olanlar şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Ortaya çıkışı dikkate alınarak, geçmiş kıyamet alâmetleri, ortaya çıkmış olup da artarak devam eden alâmetler ve gelecekte gerçekleşmesi beklenen kıyamet alâmetleri şeklinde bir ayırım da yapılabilir.[382]

Kıyamet alametleri, dinlerin ana konularından biridir. Pek çok dinde dünya hayatının bir gün sona ereceği, kıyamet sonrasında yeni bir hayatın başlayacağı inancı yaygındır. Bu inanca bağlı olarak gelişen kıyamet, ahiret, mizan, hesap, cennet ve cehennem gibi kavramlar, dinlerin en temel konuları arasında yer almaktadır.

Dinlerde kıyamet alametlerinin, ahiret hayatının ve ebedî saadetin yolunu gösteren işaretler olduğuna inanılmaktadır. İnanışa göre kıyamet, ahiret hayatına açılan ilk kapıdır. Bu sebeple kıyametin bütün alâmetlerinin tehlike bildirisi olması gerekmez. Kıyamet alâmetlerinin bir kısmı olumlu işaretler, müjdeli haberler şeklinde de olabilir. Nitekim İslamiyet'te Hz. Muhammed'in gönderilişi, kıyametin

[381] Günay Tümer, *age*., s. 542
[382] Yusuf Şevki Yavuz, "Kıyamet Alametleri" DİA, İstanbul, 2002, s.522-525

yakınlaştığını bildiren en büyük alâmetlerden biri olarak kabul edilir. Çünkü inanışa göre kıyametin en büyük alâmeti olan Hz. Muhammed ahir zaman peygamberidir.

İslam inancına göre başlangıcı olan dünyanın mutlak suretle bir de sonu vardır. Ama bu sonun ne zaman olacağına dair kesin hüküm yoktur. İslâmiyet'te dünyadaki hayatın kıyametten sonra sona ereceği inancı vardır. Kıyamet, Kur'an-ı Kerîm'de değişik ayetlerle anlatılmaktadır. O ayetlerden bazıları şöyledir:

"O burçlara sahip gökyüzüne ve o vaad olunan güne yemin olsun."[383] *"O gün yer ve dağlar sarsılacak, dağlar erimiş bir kum yığınına dönecektir."*[384] *"Onların asıl buluşma zamanı kıyamettir. Kıyamet ise çok feci ve acıdır."*[385]

Kıyamete daha yakın olduğumuzu bildiren Hz Muhammed, kıyametin ne zaman kopacağını yalnızca Allah'ın bildiğini söylemiş, kendisine bu konuda soru soranlara yalnızca kıyametin alametleri hakkında bildiklerini ve kendisine bildirilen hakikatleri anlatmıştır. Meşhur Cibril hadisinde, Cibril'in "Kıyamet ne zamandır?" sorusuna "Sorulan sorandan daha fazla bilgiye sahip değildir." diye cevap vermiştir. Alâmetlerini sorunca da kıyametin alâmetlerinden bir kısmını söylemiştir.[386] Allah Resulü, böylece ashabının kıyametin zamanı hakkındaki meraklı sorularına nihaî cevabı bildirmiştir. Muhaddisler, kıyamet alâmetleri ile ilgili hadisleri daha ziyade fitene dair müstakil kitaplarda ve hadis eserlerinin "fiten" bölümlerinde nakletmişlerdir.[387]

Hadis kaynaklarında "fiten ve melâhim" terimlerinin yanı sıra "herc" kelimesine de geniş yer verilmiştir. Ancak hadis literatüründe bu kelimeler; "İslâm toplumunda çeşitli siyasî ve dinî nedenlerle meydana gelen her türlü toplumsal kargaşa, ölümle sonuçlanan olay ve savaş, kıyamet öncesi ortaya çıkması beklenen

[383] Bürûc 85/2
[384] Müzemmil 73/14
[385] Kamer 54/46
[386] Ayhan Tekineş, *Ahirzaman ve Kıyamet Alametleri* Işık Yayınları, İstanbul, s. 27; Buhârî, İmân 37; Müslim, İman 1.
[387] Ayhan Tekineş, *age.*, s.27

alâmetler-savaşlar" şeklinde bir anlam kazanmıştır.[388] Ayrıca melâhim türündeki rivayetler de genellikle Suriye'de, Müslümanlar ile Bizanslılar arasında yaşanacak savaşlar için kullanılmıştır. Buna göre bu tür rivayetler, genel olarak kıyamet alâmetleri olarak kabul edilen ve ahir zamanda gerçekleşecek olağan dışı bazı olaylar yanında, dünyanın son döneminde yaşanacak ve her birinin keyfiyeti hakkında farklı değerlendirmelerin yapıldığı Mehdî, Hz. İsa/Mesih, Deccal, Ye'cûc-Me'cûc gibi topluluk ve şahsiyetleri konu etmiştir.[389]

Hz Muhammed, Allah'ın kendisine gelecekle ilgili bildirdiği küllî olayları bazen aynıyla bazen de bir yönünü öne çıkararak haber vermiştir. Örneğin; küçük gibi görünen ancak önemli hadiselerin başlangıcı ya da çekirdeği hükmündeki olaylara işaret edilmiştir. Kıyametin kopmasına yakın bir zamanda ortaya çıkacak olayların hepsini olumsuz yorumlamak doğru değildir. Kimi zaman, gelecekle ilgili bazı haberlerin vukuunun katiyetini ifade için Hz. Muhammed: "Kıyamet kopmadan şu husus muhakkak gerçekleşecektir." şeklinde bir üslûpla haber vermiştir.[390] Kimi zaman da önemli fetihleri ve müjdeli haberlerin gelecekte muhakkak gerçekleşeceğini bildirmek için "şu iş gerçekleşmeden kıyamet kopmaz." buyurarak haber vermiştir. Bu durumu; gelecekte ortaya çıkacak bir işi kıyametle ilişkilendirmek dünyanın faniliğine dikkat çekmek için ve de Müslümanların kendilerine çeki düzen vermesi ve tedbirli olması için yapılan bir ikaz şeklinde yorumlayanlar olmuştur.

Hadislerde gelecekte gerçekleşecek büyük savaşlar ve İslam dünyasının genişleyeceği sınırlar da haber verilmiş,[391] olumlu ya da olumsuz anlam içeren bu haberler ile Müslümanlar uyarılmıştır. Geleceğin dünyasında ortaya çıkacak bazı teknik gelişmelere işaret edildiği gibi, yine gelecekteki bazı sosyal değişiklikler anlatılmış, kadınların sosyal hayat içindeki rolünün değişeceği haber verilmiştir.

[388] Özcan Hıdır, "Kudüs Apokaliptiği", *Star.com.tr*, 2017. https://www.star.com.tr/acik-gorus/kudus-apokaliptigi-haber-1289251/, (Erişim tarihi: 05 Ocak 2022).
[389] *Agm.*
[390] Ayhan Tekineş, *age.*, s. 93
[391] *Age.*, s. 93

Yine dünyanın ekonomik durumu ile ilgili hususlar da anlatılmıştır.[392] Çünkü İslam'a göre kıyametin ne zaman kopacağı, Allah'tan başka kimse tarafından bilinmemektedir.[393] O nedenle fiten rivayetlerinin dünya hayatının sonu demek olan büyük kıyamet ile bir ilgisi olmadığı, bu rivayetlerin toplumsal bir kıyamete atıf yapmak suretiyle toplumsal çözülmelere bir uyarı niteliği taşıyan "küçük alametler" olduğu kabul edilmiştir.

Küçük ve büyük şeklinde sınıflandırılan alametler, birbirini takip eden alametler olarak sıralanır; küçük alametler zuhur etmeden büyükleri ortaya çıkmaz, küçük alametler zuhur ettikten sonra büyük alametler kendini göstermeye başlar. Örneğin ünlü İslam düşünürü İbn Kesir'in, bu sınıflamaya göre yazdığı en-Nihaye fi'lFiten isimli eserde önce küçük alametlerin, daha sonra büyük alametlerin zuhur edeceği anlatıldıktan sonra Sur'a üfürülme alameti gerçekleştiğinde ahiret hayatının başlayacağı anlatılmaktadır.[394] Tüm bunlar ışığında küçük alametler olarak tasnif edilen rivayetlere bakıldığında, bu rivayetlerin toplumsal çöküş, ahlaki ve sosyal bozulma karşısında insanları uyarı niteliği taşıdığı söylenebilir.

Yahudilik, Hristiyanlık ve de İslam'ın kıyamet alametlerine olan yaklaşımına değindiğimiz bu bölümden sonra literatürde, 'gelecekte şunlar olacak, bunlar zuhur edecek' diyen haberlerden oluşan fiten ve melahim hadislerinin Kurtlar Vadisi dizisinde Yahudi ve Hristiyan apokaliptiğine karşı nasıl işlenip sunulduğuna bakacağız. Dizinin, İslam geleneğinde önemli ölçüde yer bulan kıyamet alâmetlerinin din dilindeki simgesel anlatımını çözümleyerek epistemolojik açıdan yeniden değerlendirdikten sonra, toplumsal dinamiklere sahip ve dolayısıyla sosyolojik mahiyette kabul edilebilecek söz konusu alametleri nasıl bir çözümlemeye tabi tuttuğunu ve buna bağlı hangi toplumsal mesajı vermeye çalıştığını anlamaya çalışacağız.

---

[392] *Age.*, s. 93

[393] Lokman 29; Buhari, İman, hadis no: 50, 1/19; Müslim, İman, hadis no: 5(9), 1/39.

[394] İbn Kesir, en-Nihaye fi'l-Fiten ve'l-Melahim, Daru'l-Cîl, Beyrut, 1408/1988.

4.2.4. Dizide İşlenen Bazı Kıyamet Alâmetleri

Kurtlar Vadisi'nde kendi hikâyesi olan birçok farklı karakter vardır. Bu karakterler için gerçek hayatta yaşayan ya da yaşamış bazı kimselerin birer temsilleri olduğu çok kere iddia edilmiştir. Bunlar üzerine sayısız benzetme, analiz ve çalışma yapılmıştır.

İlk bölümlerde Polat Alemdar'ın Abdullah Çatlı'yı, Süleyman Çakır'ın Alaaddin Çakıcı'yı ima ettiği iddia edilmişti. Hatta yine eski bölümlerde Pala namlı kişi Yeşil'i sonraki bölümlerde ise Yeşil'i daha iyi bir profil sergileyen 'Kara' karakteri ima etmişti. Yani filmde iki Yeşil vardı. İddialara göre Pala kötüsü, Kara ise iyisiydi.

Yine ilk bölümlerde Baron'un Rahmi Koç'u, öldürüldüğünde ise Üzeyir Garih'i temsil ettiği iddia edilmiştir. Dizinin başkahramanı Polat Alemdar da ilk bölümden son bölüme kadar sürekli belli bir kişilik, olgu ve değeri temsil etmemiştir. Bu durum Kurtlar Vadisi'nin uzun soluklu bir dizi olmasına bağlanabilir. Bundan dolayı da bazı karakterlerin farklı dönemlerde temsil ettiği değer ve kişilikler, değişen güncel konjonktür ve dizi konseptine uygunluk açısından yenilenmiş olabilir.

Kurtlar Vadisi Pusu serisini özellikle sekizinci sezondan itibaren yakından incelediğimizde, diziye dâhil edilen olay ve karakterlerin kıyamete yakın bir zamanda meydana geleceği rivayet edilen olaylarla benzerliği dikkat çekmektedir. Şimdi bu rivayetleri inceleyip, değerlendirmede konumuz açısından yarar vardır.

Kurtlar Vadisi dizisinde kıyamet alâmetlerinin filmin senaryosuna nasıl yansıtıldığına bakıldığında bunların gerçek bir kıyamet alameti olarak değil, genellikle olumsuz sosyal gelişmelere ve egemen güçlerin ahlaki zafiyetlerine karşı bir uyarı niteliği taşıyan ve literatürde "küçük alametler" olarak kategorize edilen olaylar minvalinde ele alındığı anlaşılmaktadır. Tarihte ve günümüzde yaşanan belirli bir olaya mâl edilen bu alametlere göndermeler yapan dizi, bu irtibatla yarattığı kurgusu ve senaryosuyla 'takdirden değil tedbirden sorumlu olma' gibi bir anlayışı simgesel olarak ürettiği görülmektedir.

Daha önce de ifade edildiği gibi, Kurtlar Vadisi dizisi farklı dönemlerde farklı gerçek kişi ve olayları bir kurgu üzerinden anlatmaya çalışmış fakat gerek başkarakter gerekse diğer karakterler diziye katıldığı bölümlerden itibaren sürekli muayyen bir kişiliği temsil etmemiştir. Biz de bu bölümde dizide fiten hadislerine işaret eden karakter ve olayları, başta İslam geleneğinde bu tür rivayetlerin önemli kaynaklarından olup Kitabu'l-Fiten olarak tasnif edilen muhtasar eserlerde yer alan mevcut fiten rivayetleri ile irtibatlandırarak değerlendirmeye çalışacağız.

Nakledilen fiten hadislerinin sıhhatine ilişkin tartışmaları, ayrı bir çalışma mevzuu olması hasebiyle bir kenara bırakarak değerlendirme yapacağımız bu bölümde, bu rivayetlerin bugünkü vakalarla örtüştüğünü hatta onlara birebir intibak ettiğini söyleyebiliriz. Bu yüzden bu bölümde bu hadislerin epistemik değerinden hareketle dizideki kurgusallık ile yeniden nasıl üretildiğini inceleyip Kurtlar Vadisi'nin sosyal olaylara bakış açısını ortaya koymaya çalışarak toplumsal bir analiz yapacağız.

Bu hadislerin ilki siyah bayraklılar hadisidir. 1400 yıldır İslam'ın sembolü olarak kabul edilen bu sancak, Hz. Muhammed'in Ukab isimli emaneti olan Sancak-ı Şerifi olarak bilinir. Kaynaklardan, Hz Muhammed'in bu ünlü sancağının sefer sırasında diğer Arap sancakları gibi bir mızrağın ucuna bağlanarak taşındığı öğrenilmektedir.[395] Siyah Sancak ya da Sancak-ı Şerîf olarak bilinen sancağın Hz. Muhammed'e âit olduğu söylenen ve bugün İstanbul'da Topkapı Sarayı'nda kutsal emanetler arasında saklanan bayrak olup 'Ukab' ismiyle anılıyordu.[396]

Hz Muhammed zamanından beri 1400 yıldır açılmayan siyah sancak rivayetlerde şu şekilde geçmektedir:

> Mehdi'nin beraberinde süslenmiş bir halde Peygamberimiz (SAV)'in bayrağı olacaktır.[397]
>
> . Peygamber (SAV)'in softan bayrağı ile çıkacaktır. O bayrak dört köşeli olup, dikişsizdir ve rengi de siyahtır. Onda bir hicr (hale) bulunur. O Resulallah (SAV)'in vefatından beri açılmamış olup Mehdi çıkınca açılacaktır.[398]

---

[395] Sargon Erdem, "ALEM - TDV İslâm Ansiklopedisi", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 23 Eylül 2021).
[396] "Muhammed'in Sancağı", *Vikipedi*, 23 Kasım 2021.
[397] Ali Bin Hüsameddin el-Hindî, *Celaleddin Suyuti'nin Tasnifinden Hadisler*, çev. Suat Arusan, Güneş Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 65
[398] *Age.*, s. 26-27

. Horasan tarafından çıkan Siyah Sancaklıları gördüğünüzde, kar üzerinde sürünerek de olsa onlara gidin. Çünkü onların içinde Allah'ın halifesi Mehdî vardır.[399]

4.2.4.1. Gerçek Siyah Bayraklıların Gelişi

Horasan bölgesinde Mehdi taraftarı olduğuna inanılan Gerçek Siyah Bayraklıların Türkler olduğuna dair birçok yorum ve şerh vardır. Burada Gerçek Siyah Bayraklıların Türkler olduğu görüşünü ileri süren rivayetler değerlendirilecektir. Çünkü üzerinde bu varsayımların yapıldığı rivayetlerin Kurtlar Vadisi'nde işlenen konuyla örtüştüğü görülmektedir.

Said Nursi deccalın ve dolayısıyla siyah bayraklıların Horasan'dan çıkacağını haber veren rivayeti şöyle tevil etmiştir:

> "Bir rivayette, İslâm Deccalı Horasan taraflarından zuhur edecek denilmiş. Bed Şarkın en cesur ve kuvvetli ve kesretli kavmi ve İslamiyet'in en kahraman ordusu olan Türk milleti, o rivayet zamanında Horasan taraflarında bulunup daha Anadolu'yu vatan yapmadığından, o zamandaki meskenini zikretmekle Süfyanî Deccal onların içinde zuhur edeceğine işaret eder.[400]

Said Nursi burada geleceği haber verilen deccalının çıkacağı kavmin bir dönem Horasan'da bulunan Türkler olduğuna işaret etmiştir. Bu rivayetlerin yapıldığı dönemlerde Türkler Horasan bölgesinde bulunduğu ve henüz Anadolu'yu mesken edinmediği için rivayetlerde geçen 'Horasan bölgesi' ipucundan Deccaliyete/Süfyan'a karşı duracak olan siyah bayraklıların Türkler olacağı çıkarımını yapmıştır.

Yüklendiği misyonun daha bir tekâmül ettiğini gözlemlediğimiz Kurtlar Vadisi'ne gelecek olursak; sekizinci sezonda Polat Alemdar'ın kurduğu siyah sancak ortaya çıkar.

Hz. Muhammed'in kullandığı sancak olarak bilinen Siyah Sancak Vadi'de açılmış olur. Başkomutanı Polat Alemdar olan Siyah Sancak timi yine Polat Alemdar'ın emriyle Kara ve Timur adlı karakterler tarafından kurulan Türk özel

---

[399] İbn Hacer Heytemî, *El Kavlu'l Muhtasar Fi Alamet-i Mehdiy-il Muntazar*, çev. Müşerref Gözcü Güneş, Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 23

[400] Said Nursi Bediüzzaman, *Risâle-i Nur Külliyâtı, Şualar/5. Şuâ*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2006, s. 515

timine ad olmuştur. Dizide dünyanın çeşitli ülkelerinde kurulan timle ilişkili çeşitli ayrıntılara yer verilmektedir. Polat'ın ilk olarak Kara'ya tanıttığı Siyah Sancak, 33 ülkede etkinliği olacak bir askeri örgüt olacaktır. Başlangıç olarak Kosova-Sırbistan sınırı, Sancak bölgesi seçilmiştir. Diğer ülkeler ise Sırbistan, Bosna Hersek, Arnavutluk, Pakistan, Afganistan, Yunanistan ve Bulgaristan'dır.

Siyah Sancak, Uç Beyleri aracılığı ile yeni askerler kazanıp onlara ulusararası görevler vererek operasyon yaptırır. Eğitim için gelen askerler ile Timur arasında geçen bir diyalogda Siyah Sancak'ın misyonuna şöyle dikkat çekilmiştir:[401]

> TİMUR: Şunu bilin ki her şeyden önce Siyah Sancak'a hizmet edeceksiniz.
>
> ASKER: Peki Siyah Sancak nedir?
>
> TİMUR: Peygamberin savaş sancağıdır. Ayrıca Türkler' in de ilk sancaklarından biridir. Siyah Sancak zalimin zulmü bitene kadar mazlumun yanında olmaktır.

Burada Siyah Sancak'ın Türk-İslam sentezi bir oluşum olduğuna dikkat çeken Müslüman-Türk kimliğinin bir temsili olduğu vurgusu yapılır.

Hadis olarak nakledilen rivayetlerde Sahte Siyah Bayraklılardan bahsedilmektedir. Özellikle IŞİD örgütünün ortaya çıkışını fiten hadisi olarak bilinen rivayetlerle ilişkilendirenler oldu. Bu ilişkilendirmede Suriye ve Irak başta olmak üzere orta doğuda yaptığı terör faaliyetleriyle gündeme gelen İŞİD'in kıyamete yakın bir zamanda ortaya çıkacağı söylenen Sahte Siyah Bayraklılar olduğu yönünde yorumlar yapılmaktadır. Kendi soyunun Kureş'e dayandığını iddia eden İŞİD lideri Ebubekir Bağdadi'nin örgütün simgesi olarak sahte siyah bayrak kullanması, bu tür yorumların yapılmasında etkili olmuştur.[402]

Kıyamet alametlerinden birini haber verdiği şeklinde yorumlanan ve kaynağı Hz. Ali'ye dayandırılan Sahte Siyah Bayraklılarla ilgili rivayette şöyle denilmektedir:

> "Siyah bayrakları gördüğünüzde yerinizden kıpırdamayın. Ellerinizi ve ayaklarınızı hareket ettirmeyin (harekete geçmeyin). Sonra kendilerine ehemmiyet verilmeyen zayıf bir topluluk zuhur eder. Kalpleri demir parçaları gibidir. Onlar devlet sahipleridir (hum

[401] Bknz: Kurtlar Vadisi Pusu 212. Bölüm

[402] Bkz: Merve Şebnem Oruç, "Bu Siyah Bayraklılar O Siyah Bayraklılar Değil", Text (Yeni Şafak) Yeni Şafak, 03 Temmuz 2014, https://www.yenisafak.com/yazarlar/merve-sebnem-oruc/bu-siyah-bayraklilar-o-siyah-bayraklilar-degil-54635, (Erişim tarihi: 06.01.2022).

ashabu'd devle). Ne söz ne de ahit tanırlar. Hakka çağırırlar ama kendileri hak ehli değildir. İsimleri künyedir. Nispetleri ise köy ve şehirlerdir. Saçları kadın saçı gibi uzatılmış ve salınmıştır. Aralarında ihtilaf çıkıncaya kadar bakidirler. Sonra Allah hakkı dilediğine verir."[403]

IŞİD ile alakalı bir diğer rivayetin de Ebu Hureyre'den nakledildiği söylenmektedir. Bu rivayette Hz Muhammed'in şöyle buyurduğu söylenmektedir:

"Benden sonra size dört fitne gelecektir. Birincisinde, kanlar (dökülmesi) helal kılınacaktır. İkincisinde hem kanlar hem de mallar helal kılınacaktır. Üçüncüsünde ise hem canlar hem mallar hem de uçkurlar helal kılınacaktır. Dördüncüsü ise örten, kapatan, bürüyen kör ve sağır bir fitnedir; denizdeki dalgalar gibi kabarır, hareket eder. Hiç kimse ona karşı bir sığınak bulamaz. Şam'da tayf ve karaltı gibi dolaşır; Irak'a çöreklenir. Eliyle ve ayaklarıyla el Cezire'yi (Kürt bölgesi) vurur. Ümmet, derinin tabakhanede çekiştirilmesi gibi çekiştirilir, belaya maruz kalır. Kimse 'yeter, yeter' diyemez ve bir yerden kalksa diğer yerde patlak verir ve çöreklenir.[404]

Hazreti Ali'ye dayandırılan bir başka rivayette de şöyle denilmektedir:

"Siyah bayrakları gördüğünüzde yerinizden kıpırdamayın. Ellerinizi ve ayaklarınızı hareket ettirmeyin (harekete geçmeyin). Sonra kendilerine ehemmiyet verilmeyen zayıf bir topluluk zuhur eder. Kalpleri demir parçaları gibidir. Onlar devlet sahipleridir. Ne söz ne de ahit tanırlar. Hakka çağırırlar ama kendileri hak ehli değildir. İsimleri künyedir. Nispetleri ise köy ve şehirlerdir. Saçları kadın saçı gibi uzatılmış ve salınmıştır. Aralarında ihtilaf çıkıncaya kadar bakidirler. Sonra Allah hakkı dilediğine verir" [405]

"Abbasoğullarının içinden doğudan ileride sancaklı kişiler çıkacak. Onların önce gelenlerinin ve sonra gelenlerinin işi adam öldürmek olacak. Onlara yardım etmeyin. Allah onlara yardım etmez. Kim onların sancağı altında yürürse yahut bayrağını taşırsa Allah onu kıyamet günü cehenneme koyar. Gerçekten onlar Allah'ın en şerli yaratıklarıdır. Onlar benden olduklarını iddia edecekler. Dikkat edin, ben onlardan beriyim ve onlar da benden beridir. Onların alameti şudur: Saçlarını uzatırlar ve siyah giyerler. Onları desteklemek için oturmayın. Çarşılarda onlarla alışveriş yapmayın. Onlara yol göstermeyin ve onlara su vermeyin. Çünkü onların haykırdıkları tekbir ile sema ehli rahatsız olur." [406]

Bu ve benzeri rivayetlerde işaret edildiği söylenen Sahte Siyah Bayraklılar (IŞİD) Kurtlar Vadisi Dizisi'nde ŞEDİD örgütü olarak isimlendirilmektedir. ŞEDİD örgütünün İslâm topraklarında yaptığı bozgunculuk, zulüm ve katliamlara yer verilmektedir. Dizide ŞEDİD'in Irak'taki Türkmen birliklerini önce tekfir edip sonra da katlettiği teması işlenmektedir. Yine dizide Türkiye'nin Azerbaycan ile ortaklık

[403] Nuaym B. Hammâd, *Kitabu'l-Fiten*, thk.Süheyl Zekkâr, Beyrut, 1414, s. 136
[404] Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî, *Ramuz El-Ehadis*, çev. Abdülaziz Bekkine, Gonca Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 247
[405] *Age.*, s. 136
[406] Taberani, *el-Mucemu's-Sağir*, nşr. Muhammed Şekûr Mahmud el-Hâc Emirî, Beyrut, 1409, C .8, s. 101.

kurarak bölgede çıkan petrolün Türkiye'ye taşınması planı yapılmaktadır. Dizide bu plana müdahaleler gecikmemiş, içerde Tapınakçı Fehmi Kuzuzade, Polat ve Hoca'nın Azerbaycan ortağını öldürerek, dışarıda ise İngiliz ajan John Smith ile KGT ve Siyah Sancak ekibine yönelik operasyonlar yapılarak bu girişim önlenmiştir.

ŞEDİD'in asıl kurucusunun İngilizler yani Britanya olarak gösterildiği dizide Halife'nin Bağdadi yerine Britani olarak ifade edildiği dikkatlerden kaçmamamaktadır. Böylelikle izleyicide ŞEDİD'in yani gerçek adıyla İŞİD'in Britanya'ya bağlı kurgusal bir terör örgütü olduğu bilinci uyandırılmaya çalışılmıştır.

Yine bir rivayete göre biri Şuayb bin Salih'in sahip olduğu ordu, diğeri de sarışın bir gencin komutasındaki ordu olmak üzere iki grup Siyah Bayraklılar denilen grubu oluşturacaktır. Konuyla ilgili rivayet kaynaklarda şöyle geçmektedir:

> "Süyfani ordusunu, Horasan ve Fars toprağından Doğu'nun bütün insanlarına karşı gönderir. Doğu halkı ile defalarca savaşır. Bu savaşlar devam ederken, Doğu'nun en uç noktasında Beni Haşim'den birisine biat edilir. Beni Haşim'den olan bu genç, Horasan ehli ile beraber çıkar ve başlarına Şuayb b. Salih Temimi olur. Bu genç sarışın olup hafif sakallıdır. Beş bin kişilik ordusu vardır. Bu ikisi birleşirler ve Şuayb b. Salih Temimi komutan olur. Bunların karşısına dağlar çıksa ezilir. Süfyani'nin ordusu ile savaşırlar, ancak Süfyani galip gelir. Haşimi genç kaçar. Şuayb b. Salih'de saklanarak Kudüs'e gelir ve Hz. Mehdi Şam'a ulaştığında onun için Kudüs'de bir ev hazırlar."[407]

Dizide Siyah Sancak'ın kumandanı olan Yasin, (Ertuğrul Şakar) Temimli sarışın genci ima etmesi ve hususiyetlerinin ona benzemesiyle dikkatleri çekmektedir.

> "Beni Abbas'a ait(Irak) siyah bayraklar (IŞİD - Sahte Siyah Bayraklılar) çıkar.Sonra Horasandan yine siyah bayraklı (Gerçek Siyah Bayraklılar) bir başka ordu çıkar. Onların sarıkları siyah elbiseleri beyaz olur ve başlarında Şuayp Bin Salih Temimi bulunur. Süfyaninin ordusunu yenerek Beytül Makdiste (Kudüs) Mehdinin saltanatını hazırlar. Şam'dan üç yüz kişide ona yardım eder. Bu ordunun çıkışı ile Mehdiye saltanatın teslimi arasında 72 ay (6 yıl) vardır"[408]

[407] Ali Bin Hüsameddin el-Hindî , *age.*, s. 51-52
[408] *Age.*, s. 35

Dizide doğrudan Şuayp bin Salih'i temsil eden bir karakter yoktur. Ancak O bazen Polat Alemdar, bazen Kara, bazen de Timur karakteriyle ima edildiği görülmektedir.

4.2.4.2. Fırat Nehrinin Kuruması

Güneybatı Asya'nın en büyük nehri olan Fırat, ilk çağlardan bugüne dek tarım alanlarının sulanmasında ve su ihtiyaçlarının karşılamasında önemli bir rol oynamıştır. Tevrat ve İncil'de de geçen "Fırat" kavramı, Kuran-ı Kerim'de bir nehrin ismi olarak değil, "içene ferahlık veren tatlı su" anlamında kullanılmaktadır. Fırat kavramı, Hz. Peygamber'e atfedilen bazı rivayetlerde de geçmektedir.[409] Örneğin Ebu Hüreyre'den aktarıldığı söylenen rivayete göre Hz. Muhammed (sav) şöyle buyurmuştur: "Fırat nehrinin suyu çekilip, aktığı yatakta bulunan bir altın dağı meydana çıkmadıkça ve kurtulup kazanan ben olayım diye birbiriyle çarpışan her yüz kişiden doksan dokuzu ölmedikçe kıyamet kopmaz."[410]

Bir diğer rivayet ise şu şekildedir: "Pek yakında Fırat nehrinin suyu çekilerek aktığı yatakta bir altın hazinesi meydana çıkacaktır. O günü gören kimse, o hazineden kesinlikle bir şey almasın."[411]

Fırat nehri ile ilgili rivayet hakkında çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Bazı yorumcular rivayeti, gerçek anlamda ele alarak Fırat nehrinin kuruyacağı ve yatağından altının çıkacağı şeklinde anlamış, bazıları da rivayetteki ifadelerin mecaz olduğunu kabul ederek iyi değerlendirilmesi halinde Fırat nehrinin büyük bir servet olduğunu söylemiştir. Mesela rivayette geçen altından dağın bir hazine olmadığı, Fırat nehri değerlendirilirse büyük bir servetin kazanılacağı ve böylece ekonomik refaha erileceği[412] şeklinde mecazi yorumlar yapılmıştır. Günümüzde Fırat nehrinde kurulan barajların betondan yapılmış dev bir dağa benzediği, bu barajların sağladığı gelirin altın değerinde olduğu ve bundan dolayı da barajların

[409] Yusuf Ziya Keskin, "Fırat Hadisi Üzerine Bir İnceleme", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 4/1, s. 39-60
[410] Buhari, Fiten 24; Müslim, Fiten 29. Ayrıca bk. İbni Mace, Fiten 25.
[411] Buhari, Fiten 24; Müslim, Fiten 29-32. Ayrıca bk. Ebu Davud, Melahim 13; Tirmizi, Sıfatü'l-cenne 26.
[412] Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul, 1983, s. 280-281

"altın bir dağ" özelliğine sahip olduğunu ve rivayetlerde bu duruma işaret edildiği değerlendirmesi yapılmıştır.[413]

Fırat nehrinden bahseden rivayeti İmam Nevevi, Riyazü's Salihin adlı eserinde şöyle açıklamıştır:[414]

> "Hz Muhammed'in haber verdiği birinci rivayete göre insanı hayrete düşüren bu olay, Fırat nehrinin kuruması ve böylece altından bir dağın, belki büyük bir altın madeninin ortaya çıkmasıdır. Buradaki dağ sözünün, ortaya çıkacak bir definenin büyüklüğünü anlatmak için kullanıldığı düşünülebilir. Kıyametten önce meydana gelecek bu nevi olayları anlatan başka bir rivayete göre Peygamber Efendimiz: "Yeryüzü bütün değerlerini, altın ve gümüşten sütunlar halinde kusacaktır" buyurmuştur (Müslim, Zekât 62). Böyle bir hazine şüphesiz insanların iştahını kabartacak ve dünya malına her zaman aç olan insan, daha zengin olmak, bu hazineden en büyük payı veya kendine uygun bir hisseyi alabilmek için ölmeyi ve öldürmeyi göze alacaktır. Kazanma şansının yüzde bir olduğu bu korkunç çarpışmaya katılanların yüzde doksan dokuzu, bir rivayete göre "onda dokuzu" telef olup gidecektir. Hz Muhammed, "O günü gören kimse, o hazineden kesinlikle bir şey almasın" buyurmakla, "Bu hazineden bir pay da ben alayım" diye yola çıkan aç gözlü insanların çoğunun canından olacağına işaret etmektedir. Dünyanın son günlerini yaşadığı böyle bir zamanda ele geçecek olan hazinenin zaten kimseye bir faydası dokunmayacaktır."

Kurtlar Vadisi dizisinin anlatımına göre dünyaya hâkim küresel sermayenin temsilcilerinden biri olan İngiltere'de mukim Ra Hanedanının sömürge valisi Brandon İstanbul'a gelir. Polat Alemdar'ın Londra borsasına yaptığı operasyonla yatırımlarını kaybeden Rus ajanı Tilki Andrei de bunu telafi etmek ve karşılığını almak için Türkiye'ye yeniden gelir ve Brandon ile görüşüp anlaşır. Andrei Türkiye Merkez Bankası'na operasyon planı yaparak bankadan yüklü miktarda altın çalar. Tilki Andrei'nin elde ettiği altınla ne yapmaya çalıştığı, silah kaçakçısı Zaharayas adlı kişiyle görüşmesinde ortaya çıkar. Altınlar ile silah almak isteyen Tilki, silahları Suriye rejimine göndereceğini söyler. İngilizlerin bir Rus aracılığı ile Suriye rejimine silah yollaması iması yapıldıktan sonra, çok büyük bir savaşın ve karışıklığın başlayacağından bahseder.[415] Tilki'nin silah tüccarıyla bir göl kenarında yaptığı pazarlıkta altınların gölün altında olduğunu söylemesinde meşhur altın rivayeti ima edilmektedir. "Fırat nehrinin suları çekilerek altından bir dağ ortaya çıkacak,

[413] Yusuf Kenan Haspolat, "Kutsal Nehir Dicle ve Fırat" Ocak 2015, https://docplayer.biz.tr/29748759-Kutsal-nehir-dicle-ve-firat-prof-dr-yusuf-kenan-haspolat.html, (Erişim tarihi: 06 Ocak 2022).
[414] Nevevi, *Riyâzu's Sâlihîn*, çev. M.Yaşar Kandemir vd., Erkam Yayınları, İstanbul, s. 153
[415] Bknz: Kurtlar Vadisi Pusu 240. Bölüm

insanlar bunu almak için vuruşacak ve her yüz kişiden sadece biri hayatta kalacak. Bu zaman gelinceye kadar kıyamet kopmaz."[416] Diziye göre beklenen 'Büyük Savaşın' sebebi Türkiye olacağı için her kötülük Kurtlar Vadisinde toplanmaya başlar.

Fırat'ın kurumasıyla ortaya çıkacak olan hazine acaba bugünkü Fırat nehrinin yatağında mı bulunmaktadır? Yoksa bu nehrin yatağı herhangi bir sebeple değişecek midir? Bu gibi soruları cevap niteliğindeki bu rivayet, Kurtlar Vadisi dizisinde kendi anlatımıyla şerh edilmektedir. Dizide kilometrece uzayıp giden toprakları sulayıp bereketlendiren bu nehrin kuruması halinde bundan milyonlarca insan zarar göreceği yorumu yapılmaktadır.

4.2.4.3. Mesih ve Mehdinin Gelişi

Yahudilik, Hristiyanlıkta olduğu gibi İslam kültüründe de Mesih ve Mehdi'nin geleceğine dair bilgiler yer almış, dünyada bazı olumsuz gelişmelerin yaşanacağına dair pek çok yorum yapılmıştır. Bu yorumlarda genellikle toplumların çöküşüne ve tarih sahnesinden silinişine karşılık gelen bir bozulma ve yozlaşmadan bahsedilmektedir.

İsa Mesih'in dünyaya ikinci kez gelecek olması düşüncesi, Evanjelik Hristiyanların en belirgin inancıdır. Onlara göre; İsa Mesih yeryüzüne ihtişam içinde döneceğini bildirmiştir. Bu inanca göre İsa Mesih tekrar dünyaya dönmeden önce Yahudileri Filistin'e dönecek, büyük İsrail devleti kurulacak, İncil dünyanın bütün uluslarına vaaz yoluyla anlatılacak, yedi yıllık felaket dönemi olacak ve kiliseye inananlar göğe yükseltilecektir. Yahudilere göre İsa Mesih, bütün bu şartların gerçekleşmesinden sonra yeryüzüne dönecek, Armagedon savaşını kazanarak Mesih Krallığı'nı gerçekleştirecektir. Tüm bunlardan sonra ise İsa Mesih'e iman etmeyenler ile Şeytan'ın yargılanması başlayacaktır. Artık ölümün,

[416] Müslim, Fiten, 29.

ıstırap ve yasın olmadığı yeni yeryüzünde ve yeni gökte İsa Mesih ile ona inananlar yaşayacaktır.[417]

Protestan mezhebi içerisinde yer alan Evenjelikler için 19. yüzyılda Yahudilerin Tevrat'taki kehanete uygun olarak vaat edilmiş topraklara döneceği inancı, akidelerinin bir parçası olmuştur.[418] Onlara göre İsa Mesih'in ikinci gelişinden sonra ona tabi olanlar tüm dünyayı Kudüs'ten yönetecektir. Böylece Evanjelikler, Mesih inancını ve Yahudilerin dünyayı idare etmeleri gerektiğini kabul etmişlerdir.[419]

ABD'de yaşayan Evanjelikler, İsa Mesih'in yeryüzüne dönmesini hazırlayacak olayların Kudüs'te gerçekleşeceğine inanmaktadırlar.[420] İsrail'in tarihsel oyununun başarıya ulaşabilmesi için sadece tek bir olay kalmıştır. O da Süleyman Mabedi'nin eski yerinde inşa edilmesidir. Evanjeliklere göre İsa Mesih, yeryüzüne bütün şartlar gerçekleştikten sonra dönecek, Armagedon savaşının ardından "İsa Mesih Krallığı" gerçekleşecektir.[421]

Anlatısına ahir zaman olaylarını ve şahıslarını dahil ettiği görülen Kurtlar Vadisi'nin 'Mehdi' ve 'Mesih' inancına da atıflar yaptığı görülmektedir. Mesih inancı, İslam geleneğinde 'Nüzul-i İsa' bahsi kapsamında ele alınmazken, daha evvel bahsettiğimiz üzere ezoterik örgütlerin apokaliptik literatüründede yer alan yönüyle bahsi geçmiş, Siyonist Hristiyanların 'kurtuluş' inançları kapsamında beşer üstü mitolojik bir kahraman olarak ele alınmıştır. Mehdiyet ise; hadislerde geçen bir ahir zaman alameti olduğu gerçeği inkâr edilmeden İslam dininin varlık anlayışına uygunluk arzeden bir yoruma tabi tutulmuştur. Dizide değişen konsepte bağlı olarak farklı bir kişiyi ya da kişiliği hatta bazı sezonlarda ve bazı bölümlerde farklı kişileri aynı anda canlandıran karakterlerin varlığından sıkça söz etmemizden

---

[417] MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu Yeni Antlaşma Serisi I-II*, Yeni Avrasya Yayınları, İstanbul, 2002, s. 611

[418] İsmail Vural, *Evanjelizm Beyaz Saray'ın Gizli Dini*, Kara Kutu Yayınları, İstanbul, 2003, s. 14

[419] G. Hallsell, *Tanrıyı Kıyamete Zorlamak*, çev. Mustafa Acar - Hüsnü Özmen, Kim Yayınları, Ankara, 2003, s. 76

[420] Nadim Macit, *İmparatorluk Politikalarında Teo-Stratejiler ve Türkiye*, Ankara, 2018 s. 269

[421] Ensar Çetin, "Hıristiyan Fundamentalizmi ve Ortadoğu'da Tanrıyı Kıyamete Zorlama Stratejisi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014, 5/1, s.3

hareketle yine rivayetlerde gecen Mehdi'nin bazen Polat Alemdar bazen bir başka karakter olarak canlandırıldığı görülmektedir. Örneğin önce Fehmi Kuzuzade'nin oğlu olarak filme dahil olan, daha sonra Polat Alemdar'ın oğlu olduğu ortaya çıkan Yusuf karakterinde de bu şahın temsil edildiği işaret edilmektedir. Aslında rivayetlerde müjdesi verilen Mehdi, dizide bir şahıs üzerinden ziyade bir dönem, bir cereyan, bir akım, bir topluluk yani "mehdilik" kavramı üzerinden hissettirilmekte ve bu cereyan ile dünyaya gelecek olan barışın özellikle Türklerin zaferi ile gerçekleşeceği mesajı verilmektedir. Fakat dizinin alt metninde verilen mesaj, bunun hamasi bir asabiyet duygusu ile değil, yaradılış gayesi olarak zaten bir Müslümanın vazifesi olduğu yönündedir.

Geleceği müjdelenen mehdinin, dizide bir şahıs olarak değil, Bediüzzaman Said Nursi'nin de ifade ettiği gibi, bir şahs-ı manevi olarak kendini belli etmektedir. O'nun bu konudaki görüşlerine dayanarak Kurtlar Vadisi'nde kendini belli eden mehdiyetin de sembolik bir olgu olarak işlendiği anlaşılmaktadır. Bu durum, faaliyetleri geniş bir zaman dilimine yayılmış bir hareketin Türklerin tarihin kendisine yüklediği manevi yükü omuzlamasıyla âleme nizam verme ülküsünü yeniden üstlenmesi amacına dayandığı yönünde yorumlanabilir.[422]

Genellikle mehdilik fikrini reddedenler ve bu inancın İslam'a aykırı olduğunu ileri sürenler, mehdiyetin, Hristiyan Siyonizm'indeki kurtarıcı Mesih inancıyla benzer olduğunu düşünmektedir. Hâlbuki İslam dininin ehl-i sünnet inancında mehdilik, ne Şiilerde olduğu gibi akidevi bir meseledir ne de Evanjelizmdeki gibi Mehdi her şeyi mucizevari bir şekilde kılıçla düzelten olağanüstü bir şahıstır. Bunlardan ziyade mehdilik, hizmetlerini kevni kanunlar çerçevesinde beynelmilel bir hizmet olarak gerçekleştirecek bir fenomen olarak ifade edilmektedir.

[422] Sönmez Kutlu, "Beklenen Kurtarıcı İnanışına Dayalı Siyasi ve Dini Hareketlerde Mehdîlik Tipolojileri", *Beklenen Kurtarıcı İnancı*, ed. Y. Şevki Yavuz, Kuramer Yayınları, İstanbul, 2017, s. 334

Dizide Polat Alemdar'ın Tanrıyı Kıyamete zorlama misyonuna sahip Tapınak Şövalyeleri tarikatının lideri Yüce Majeste ile girdiği tartışmada bu konuya işaret edilmektedir:[423]

> POLAT ALEMDAR: Sizin derdiniz dünyaya kaos getirmek, bir an önce kıyamet kopsun da 'Mesih' dünyaya gelsin.
>
> YÜCE MAJESTE: Mutlak sonu ertelemenin mümkün olmadığını sen de biliyorsun. Bu gerçek sizin kitabınızda da böyledir. Biz sadece kurtarıcımızın erken teşrifi için çabalıyoruz.
>
> POLAT ALEMDAR: Bu söylediğin Allahlık iddiası. Sizin Mesih'e de ihtiyacınız kalmamış. Diyelim ki Mesih geldi, size göre O bile sözünüzden çıkmamalı, yoksa O'nun Mesihliğini de kabul etmezsiniz.
>
> YÜCE MAJESTE: İhtiyarların da yaptığı Allah'lık değil mi? Onlar da barış vaadiyle kıyameti geciktirmeye çalışıyorlar.
>
> POLAT ALEMDAR: Bilakis. Bizim inancımıza göre kıyamet sadece Allah'ın hükmündedir. Fark etmediğin bir nüans var; benim dinim yarın kıyametin kopacağını bilsen bile iyilikler yapmayı emreder.

Burada İslam inancının ontolojik temeline ve bu inancın söz konusu diğer inançlarla olan farkına dikkat çekilmektedir. Bir medeniyetin özü onun ilkelerini belirleyen ontolojisinden neşet eder. Diğer bütün yapılar ve anlayışlar ise o özün etrafında şekillenir. İşbu sahnede Müslümanın varlık anlayışı, yarın kıyametin kopacağını bilse bile iyilik yapmayı sorumluluk kabul eden 'nizam-ı alem' ülküsüyle temellendirilmiştir. "Âlemin nizamına ilişkin 'kurallar Allah tarafından belirlenmiştir" düşüncesine vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla eylemler ancak bu ilkelere dayanırsa nizam sürer anlayışıyla, beklenen kurtarıcı inançlar eleştirilmekte, İslam'ı, diğer inançlardan ayırarak, onun "kıyamete zorlama " gibi yeryüzünü yok eden değil yeryüzünde nizamı tesis eden bir kurtuluş anlayışına sahip olduğuna dikkat çekilmektedir. Özetle dizide amacı nizam-ı âlem olan Müslümanların oturup mehdi beklemek yerine her bireyin kendini mehdi olarak görüp bu anlayışa göre çalışması gerektiği düşüncesi işlenmektedir denebilir.

[423] Bknz: Kurtlar Vadisi Pusu 249. Bölüm

SONUÇ

Her toplumun tarihsel şartları içerisinde gelişmiş kendine özgü bazı temel değerleri vardır. Topluma ruh ve dinamizm kazandıran bu değerler sistemi, o toplumun oluşturacağı medeniyetin yapı taşlarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla tüm insanlık için neyin değerli, neyin değersiz olduğunu göstermesi bakımından değerlerin varlığı önemli olduğu gibi; insanların hayatı, eşyayı ve olayları değerlendirme gücünü elde etmesi de bir değerler sisteminin varlığıyla mümkün olduğu söylenebilir.

Bu tez çalışması neticesinde görülmüştür ki değerler hayatı anlamlandırmakla kalmayıp hayatı inşa etmektedir. İnsanın nereden gelip nereye gittiği, yaratılış amacı ve yaşamın sonu gibi konuların açıklığa kavuşturulması noktasında değerler, asli düzeyde rol oynamaktadır. Bu anlamlandırma faaliyetleri yaşamın bütün safhalarında toplumun her düzleminde ortaya çıkmakta ve bir medeniyete dönüşmektedir.

Bundan hareketle bu çalışmada öncelikle değerler ve değer kavramı üzerinde durulmuştur. Değerlerin din ve ahlak ile olan ilişkisine yer verildikten sonra İslam dininin vahiy ile belirlenmiş değerler sistemi ve kavramları tespit edilmiştir. İslam Medeniyeti'nin teşekkülünde son derece etkili olan ve aynı zamanda insanlığın mutluluk arayışına katkı sağlamayı hedeflediği iddia edilen İslami değerler sisteminin, bireysel ve toplumsal düzeyde kimlik ve kişiliğin oluşmasında nasıl rol oynadığı incelenmiştir. Bir medeniyeti doğuran bu değerlerin komşular, aile bireyleri, arkadaşlar, dostlar, kurumlar devletler ve ülkeler arası ilişkiler üzerindeki etkisi, tarihsel ve günümüz gerçekliği ile irdelenerek bir arada yaşamanın ortak zemini olarak bir toplum bilinci oluşturmasındaki güçlü etkisine dikkat çekilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, günümüzde bilgileri, fikirleri ve epistemolojisi halk kültüründen ziyade popüler kültürün etkisiyle medya üzerinden şekillenen toplumların gerçeğe dair algısı, gerçekle olan ilişkisi, özellikle televizyon

aracılığıyla nasıl anlamlandırılıp şekillendirildiği ve televizyonun yerleşik kültürel değerleri nasıl değiştirip dönüştürdüğü olgusuna yer verilmiştir. Televizyonun davranış ve ilişki biçimlerini yeniden üreterek, bunları belirli bir süreç içinde geleneklerin yerine geçirmesi ve bunları topluma etki gücü yüksek sosyal norm ve değerler olarak benimsetmesi üzerindeki rolüne dikkat çekildikten sonra bir televizyon içeriği olan dizilerin, değerleri yeniden üretmesi ve bunu izleyiciye daha hızlı ve kolay benimsetmesinin gücü ve imkânı tartışılmıştır.

Diziler yapıları gereği toplumda var olan kültürel değerleri yansıtırken insanların duygularına hitap eder. Sürekli oldukları için de insanların merak duygularını harekete geçirerek kurgusal olanla özdeşleşmesine olanak sağlar. Bu bakımdan son yıllarda sosyal medyada bir televizyon içeriği sağlayıcısı olarak dijital yayın platformlarının da ortaya çıkmasıyla birlikte artan dizilerin sürekli ve sürükleyici özelliklerinin de etkisi ile izleyicilere içeriklerindeki karakterler ve hadiselerle özdeşleşmesine olanak sağlaması, toplumsal gerçekliğin üst bir dil ile yeniden üretilmesinin kaynaklarından birini oluşturduğunu göstermektedir.

Bu sebeple gerçekliği yeniden inşa eden film anlatısının, dinsel, değersel ve ahlaki olanı da yeniden üretebileceği çıkarımı yapılarak tüm serileriyle Kurtlar Vadisi dizisinin (ve sinema filmleri) ürettiği içerik ve mesajlar, çalışmanın 3. bölümünden itibaren din-toplum ilişkileri bağlamında incelenmeye başlanmıştır. Dizilerin toplum üzerinde örneklik ve davranış değiştirme boyutuna binaen içeriğindeki dini göstergelerin ve söylemlerin izleyici üzerinde olumlu etkisi olabilir mi, olursa nasıl olur sorusuna cevaben bu bölümde, Kurtlar Vadisi'nin özellikle müslüman coğrafyalarda çok etkili ve seviliyor olduğu gerçeği göz önüne alınarak, dizide müslüman değerlerin nasıl ele alındığı, bunun seyirciye nasıl aktarıldığı ve nasıl bir geribildirim ürettiği incelenmeye başlanmıştır.. Çalışma süresince toplumsal yeniden üretimin mertebelendirilerek yapıldığı gözlemlenen Kurtlar Vadisi'nde, ilk olarak insanlığın hayatta kalması ve özellikle müslümanların varlığının devamının bir önkoşulu olarak toplumsal bir temsil olarak geliştirilen oksidentalist söylemin mahiyeti analiz edilmiştir.

Neticede şu görülmüştür ki Kurtlar Vadisi'ndeki oksidentalist söylem, oryantalist söylemin ortaya koyduğu 'Doğulu' imgesine karşı çıkarak, Doğulu'nun ne olduğu ve ne olması gerektiği düşüncesiyle geliştirildiği gibi hem kendi kimliğini korumak ve yaşatmak adına bir 'anti' tepki hem de tüm insanlık adına bir isyan olarak öne çıkmaktadır.

Önce Doğu'dan hareketle kendisini sonra kendisinden hareketle Doğu'yu tanımlayarak bir ötekileştirme faaliyeti yürüten oryantalizme karşı bir savunma mekanizması olarak oksidentalist bir söylem üreten Kurtlar Vadisi'ndeki bu anti tavır, post-kolonyal dönemde sosyolojideki hâkim oryantalist paradigmayı eleştirirken tersinden oryantalizmin ağına düşen postmodern bir çıkış olmanın aksine, oryantalizmin genelleştirdiği bir doğulu olarak değil de özelde İslami hassasiyetin bir tavrı olarak; Müslüman bir kimliğin kendini ifade etmesi olarak dikkat çekmektedir. Sosyal bilimlerde özellikle post-kolonyal dönemde post-modern tarzda yaşanan gelişmeler Batı dışı toplumlar tarafından daha çok sahiplenilmiştir.[424] Batı dışı bir temsil olarak Kurtlar Vadisi'ndeki oksidentalist söylem ise salt savunmacı bir üslup kullanan, oryantalizmi yeniden üreten postmodern çıkışlardan farklı olarak, müslümanların bekası konusunda kendilerini tanımlama adına bir varlık misyonu, hem de inşa etmek istedikleri dünya konusunda bir varlık vizyonu olarak kendini ifade ettiği görülmektedir. Bu ifade tarzı referansını; "La ilahe/hiçbir ilah yoktur" denilerek; halkları sömüren, onları yok sayan, onları ezen ve zulmeden, kendisine ilahlık payesi veren "kurulu düzen" ve sistemlere karşı bir çıkış , "illallah/yalnız Allah vardır" denilerek de hakiki ilah olan Allah'a inanıp var olmak olarak yorumlanan;[425] İslam'ın özgürlük anlayışı olarak da kabul edilen "kelime-i tevhid" ilkesinden aldığı çıkarımı yapılabilir.[426] Böylece değerlendirme sosyolojiden din sosyolojisine doğru giden bir okuma biçimine evriltilebilir. Çünkü filmin kahramanlarınca düşmana karşı

[424] İrfan Kaya, Sosyolojik Düşüncede Avrupa-merkezcilik, Ötekileştirme ve Oryantalist Söylem Üzerine Post-kolonyal bir Okuma ve Eleştirisi, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21/3, Sivas, 2017, s. 1978
[425] Fatih İbiş, İnkârdaki İman: Kelime-i Tevhidin İçkin Boyutu, *Marife Dergisi*, 14/2 2014, s.153
[426] Nurettin Topçu, İsyan Ahlakı, çev: Mustafa Kök, Musa Doğan, İstanbul, 2006

ifade edilen "Bana Allah Yeter"[427], "Bir elime ayı, bir elime de güneşi verseler yolumdan dönmem", Bizim imanımız aklımızdan önce gelir"[428] gibi söylemler ve buna bağlı geliştirilen fiillere bakıldığında "kelime-i tevhid"in bir şuur halini aldığı görülmekte ve hayatın her alanına etki ettiği gözlemlenmektedir. Bu yüzden filmde, insanlara zulmeden, temel değerlerin onlara tanıdığı hakları çiğneyen, her türlü hukuksuzluğu ve adaletsizliği yapanlara ve onları destekleyenlere karşı bir direnmenin sosyolojisi olarak kendini ifade eden oksidentalist söylemin, onurlu bir hayat ve hürriyet için dini referanslarla geliştirilen bir direniş mahiyeti taşıdığı söylenebilir. Öyleyse şu çıkarım yapılabilir ki: İslam dininin zulme karşı mücadele etmede müntesiplerine "hayır" deme ruhsatı vermesi, itikatleri gereği sahte ilah ve otoritelere "La" demekle kalmayıp akabinde onları "illallah" demeye götürmesi, postmodern akımın sadece "la" demekle kalıp oryantalizmi yeniden üretmesinden ayrılmaktadır. Dolayısıyla, Kurtlar Vadisi'ndeki oksidentalist söylem ile İslam'ın zulme, işgale ve özgürlüğe karşı tutumu müteradif hususiyetler arz etmektedir. Bu durum kelime-i tevhidin 3 ana unsuru olan," baş kaldırmak", "kabul etmek", "varoluş modelini yaşamak" gibi meydan okumalarla insanın yeryüzündeki varoluş serüvenine işaret etmektedir.[429] İşte dizide her türlü hukuksuzluğa ve adaletsizliğe karşı bir direniş olarak geliştirilen oksidentalist söylemin din ile ilişkisi bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Doğulu'nun ne olduğu ya da ne olması gerektiği sorusunun cevaplanmaya çalışıldığı dizide, sadece toplumun mevcut kimliğini ve kültürünü yansıtmakla yetinilmemekte, bunun yanında zulme karşı tüm insanlık adına isyan edildiği mesajı da verilmeye çalışılmaktadır. O yüzden bu tavır, hakim oryantalist bakış açısının ortaya koyduğu 'doğulu' imajın karşısında kendi değerleriyle içi doldurulmuş yeni bir oksidentalist söylemin imkanı olarak değerlendirilebilir.

Bu değerlendirmenin akabinde, Batı'nın tanımladığı Doğu'ya karşı bir Doğu'lu temsili olarak Kurtlar Vadisi'nin, (özellikle mazlum coğrafyalar olmak

[427] Bknz: Kurtlar Vadisi Pusu 231,278. Bölüm
[428] Bknz: Kurtlar Vadisi Pusu 195. Bölüm
[429] Hasan Ayık, Necip Fazıl'dan Nurettin Topçu'ya Hareket Felsefesi Üzerine Bir Deneme, *Eskiyeni Dergisi*, 2011, 20, s.98

üzere) müslüman halklar üzerindeki tesirini ve anlamını tespit ederek; bir uçta IŞID, Hizbullah gibi radikal selefi gruplar, diğer uçta İslam'ı, modernist yorumlarla yeniden üretmeye çalışan "ılımlı islam" gibi yaklaşımlardan ayrılıp, dünyanın farklı coğrafyalarındaki Müslümanlar tarafından kabul edilmiş, benimsenmiş bir temsil olması gerçeğine dikkat çekilmiştir. Çünkü farklı uçlarda Müslüman temsillerin var olduğu dünya ölçeğinde dinsel itibarın bugün hangi yollarla elde edildiği, hangi süreçlere tabi olduğu sorularının cevabına erişmek sosyolojik olarak büyük önem arz etmektedir.

Bu nedenle Müslüman toplumu tanıma, tanımlama ve sınırlarını çizme amacıyla onların anlam dünyasına dâhil olup ittifakla kabul ve itibar ettiği dinsel müktesebata odaklanarak, gerek kültürel gerek entelektüel olsun sahip olduğu birikimin Kurtlar Vadisi'ndeki yaşanan hayata nasıl yansıdığı ve filmin kendi evreninde inşa ettiği medeniyete bunun ne derece tesir ettiği, çalışmanın bir sonraki bölümüne yön vermiştir.

Çünkü dizide vatan savunmasının medeniyetin teşekkülünün bir ön koşulu olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. "Vatan sevgisi imandandır." hadisinin yurt savunmasında motivasyonu artırıcı bir unsur olarak değerlendirilip tüm Müslümanlar birlik şuuruna davet edilmektedir denebilir. Buna bağlı olarak dizinin pek çok sahnesinde dini, ahlâki ve kültürel değerlerin, temel hak ve özgürlüklerin ancak güvenli bir vatan toprağında yaşanacağı mesajının da sıkça işlendiği görülmekte böylece bir medeniyet fikriyatı oluşturmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Çünkü yokluğunda dinin yaşanılamayacağı, değerlerin de yaşatılamayacağı bir vatanın varlığı ve hürriyeti, aynı değerlere sahip ve aynı duyguları yaşayan insanları birarada tutarak, dinin yaşanmasına olanak sağlar ve böylece yaşanan hayatın gündelik pratiklerinde kendini gösteren dini yaşam, bir şekilde idare edilmesi kaçınılmaz olarak sosyal ve kültürel bir gerçeklik sunar. Bu gerçekliğin kendini ifade etme tarzı da bir medeniyeti oluşturur.

Öyleyse bir toplumun gerçekliği olan dinin, medeniyetlerin oluşmasında anlamlı ve önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Dini değerler, aynı zamanda Ibn-i

Haldun'un da belirttiği üzere, asabiyeti oluşturan unsurlardır.[430] Toplum bireylerinin aynı değerler çerçevesinde düşünmeleri ve davranmaları E. Durkheim'in ifade ettiği üzere, kolektif şuuru oluşturur.[431] Kolektif şuurun güçlü olduğu toplumsal yapılarda ise gelişme ve bir medeniyetin teşekkülü daha hızlı ve kolay olmaktadır. Öyle ki İslami değerlerin Müslümanların gerek bireysel ve toplumsal hayatlarında gerekse evrenle kurdukları ilişkilerinde belirleyici ve kurucu bir unsur olması da İslam medeniyetinin oluşmasında temel belirleyici rol oynamıştır.

Tüm bunlar göz önüne alınıp bakıldığında, medeniyeti şekillendiren İslâm'ın öngördüğü aile hayatı, ahlâk ve görgü kuralları yanında, tevhit akidesini güçlendirmeye yönelik temel iman esasları, Hz. Peygamber'in insan sevgisi ve liderlik misyonu, 54 farz, dua, namaz, oruç, hac, zekât, sanat ve edebiyat gibi konuların da dizinin geneline yayılarak işlendiği dikkat çekmektedir. Bu tür konuların Türk-İslâm geleneğine uygun olarak işlendiği imajı verilirken, bazı dini kitaplardan, görsel ve sözel iletişim imkânlarından yararlanıldığı dikkatten kaçmamaktadır.

Bu yüzden çalışmanın bu bölümünde dizide, toplumsal meşruiyeti asgari düzeyde sağlayan, aynı zamanda dünyanın her tarafında yaşayan Müslümanlar arasında bir inanç ve kültür birliği oluşturan olmazsa olmaz kuralların düzenleyicisi olarak "Allah'a İman, Peygamberlere İman, Kadere İman, Meleklere İman, Ahirete İman, Kitaplara İman, Din, İbadet, Dua, Oruç, Hac, Ahlak, Aile Ahlak temalarına göre kategorilendirilen dinin objektif görüngüleri tespit edilip değerlendirilmiştir. Bunun yanında coğrafyadan coğrafyaya değişen, ferdi boyutta yaşanan ve zamanla yaşanan hayatı güçlü bir şekilde etkilemesiyle kollektif bir mahiyet kazanan, kendine has bir İslami anlayış tarzı, bir dünya görüşü ve bir düşünce sistemi olan Türk -İslam geleneğinin ortaya koyduğu sosyal, kültürel, dini, iktisadi, sanatsal, fenni ve teknik bir çok gösterge ise Edep ve Ahlak, Uhuvvet, Örf ve Adet, Geleneksel İslam Sanatları, Edebiyat, Tasavvufi Bahisler, Dini Kitaplar, Tarihe ve

[430] Bknz: İbni Haldun, Mukaddime 1, s. 221- 230
[431] Raymond Aron, *age.*, s. 227

Tarihi Şahsiyetlere Saygı, Dini Subliminal Mesajlar gibi kategoriler altında değerlendirilmiştir.

Netice itibariyle Kurtlar Vadisi'nin tüm bu öğeler ile Müslümanların inancı, kültürü ve şartları çerçevesinde ortaya koyduğu maddi ve manevi birikimine bağlı tüm imkânlarını ortaya çıkartmaya çalışarak bir medeniyet sosyolojisi yaptığı anlaşılmaktadır. Öyleyse bir medeniyetin sistemlerini bu imkânlar oluşturuyorsa, toplumsal düzeni bu öğeler sağlıyorsa, o toplumun nasıl ortaya çıktığı ve varlığını sürdürdüğü de bu imkânların varlığına bağlı olduğu söylenebilir. Hatta dizinin İslam medeniyet birikiminin bu imkânlarıyla modernitenin imkânlarını sentezleyerek din adamları, aile ve kadın rollerini yeniden yorumlayarak sunduğu da görülmektedir.

Sosyal ve kültürel olarak pratik hayatın buluşma noktalarında gözükerek bilinçli veya bilinçsiz sergilenen davranış, takınılan tutum ve eylemlerin, temelde İslam'ın inanç sistemi ve dünya görüşü ile ilişki içinde gerçekleşerek bir toplumun medeniyetini oluşturduğu gerçeği, maziye ve bugüne değen taraflarıyla tahlil edildikten sonra çalışmanın 4. bölümünde Kurtlar Vadisi'nin tarihi anlamlandıran bir hayat ve hayatı da temellendiren bir tarih anlayışından hareket ederek "nizam-ı âlem" fikrini yeniden nasıl ürettiği ve güncellediği, hem söylem hem de kurgusal göstergeler üzerinden incelenmeye başlanmıştır.

Sosyal Bilimlerin toplumda varolanın açığa çıkarılması konusunda bir işlevi ve vazifesi olması önkabulüyle bu aşamada Kurtlar Vadisi'nin tüm müslüman toplumlarda, dini yaşamak adına informel olarak gözüken ve müslümanların varlığını ifade eden; inanç, ibadet, muamelat gibi dini/kültürel göstergelerle bir sosyoloji yapmasının yanında bu sosyolojik gerçekliğin kurumsal ve kuramsal olarak ne ifade ettiğine dikkat çekerek iyi bir toplum nasıl olur sorularına da cevap aramaya başladığı tespit edilmiştir. Modern ideolojilerin ürettiği sosyal teorilere bağlı toplumsal formların aksine müslümanların hayatında zaten var olagelen zemine dikkat çekerek, bu zeminin önündeki engelleri aşmak ve de imkânlarını açığa çıkarmak için hem sosyal hem de siyasi teoriler geliştirmeye başlayan dizinin

bu yeni mertebede yaptığı toplumsal üretimin mahiyetini islami bir sosyolojinin kaynak ve kabiliyeti olarak nizam-ı âlem fikrinin belirlediği anlaşılmaktadır. Çünkü, toplumsal bir inşa veya önemli kararlar alma sözkonusu olduğunda buna ışık tutan, siyasi/sosyal modeller ve teoriler sunmaya başlayan filmin söylem olarak 'sömürüye karşı omurga" gibi teoriler önerdiği gibi kurguladığı hikayelerin kognitif tarafını keşfetmek suretiyle teorik boyutu olan dolaylı temsiller sunduğu görülmektedir.

Bu minvalde tezin bu bölümünde, Kurtlar Vadisi'nde temelde "nizam-ı âlemin ne olduğu ve nasıl anlaşıldığı" ve özellikle İslam düşüncesi tesiriyle Türkler'in geleneksel olarak nizam-ı âlem ile vazifeli olup olmadığı sorusuna ve dizide bunun modern anlamı doğrultusunda toplumsal mahiyette nasıl bir operasyonun bulunduğuna böylelikle bir cevap aranmıştır.

Bu soruyu filmin kurgusu içinde de soran Kurtlar Vadisi'nin nizam-ı âlem ülküsünün yeniden tesisi için bir inanç odağı yaratıp, daha adil bir dünya nasıl bir düzen ile mümkün olur ve mutluluğun nasıl kaybedildiği ve tekrar nasıl elde edileceğine cevap aradığı görülmektedir. Böylece bölgeye ve dünyaya barışı ve adaleti getirecek milletin Türkler olacağı, Türkler'in geçmişte yaptığını tekrar yapacağı ve bu ülkünün hala temsilcisi ve sorumluluğunda olduğunu tarihi sosyolojik bir perspektifle yeniden yorumlayıp nizam-ı âlem" fikrinin modern bir güncellemesini yapmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında başta Polat Alemdar olmak üzere İlay-ı Kelimetullah için nizam-ı âlem mefkûresini benimseyen filmin kahramanlarının dava ve cihad şuurunun dizide nasıl anlam bulduğu, bunu eyleme dönüştürürken hangi yöntemleri kullandıkları incelenerek adalet anlayışının İslami düşünceyle nasıl anlamlandırıldığı da değerlendirilmiştir. Filmde adâlet anlayışı işlenirken İslam kültüründen önemli ölçüde yararlanıldığı, savaş hukukunun İslami referanslara göre temellendirildiği, istihbarat savaşlarında infaz, kısas, intikam gibi kavramların İslam hukukuna uygun olarak anlamlandırıldığı dikkat çekmektedir. Örneğin yapılan bir duada; "Kutlu Peygamber'in hürmetine, O'nun mecbur kalıp savaştığı zaman titizlikle sadık kaldığı vuruşma hukuk ve

ahlâkından ayırma" denilerek hem Kur'an'a hem de Hz. Muhammed'in sünnetine bağlılık vurgusu yapılmaktadır. Yine dizide hukuka uygun olup vicdanın onaylamadığı ya da vicdanın onaylayıp hukukun kabul etmediği bazı durumlarda hukuk ile ahlakın yakın ilişkisine dikkat çeken ahlâk ve hukuk sosyolojisinin yapıldığı sahneler yer almaktadır.

Tezin son bölümünde ise toplumsal yeniden üretimin son mertebesi olarak dünyanın sonuna ilişkin bazı iddialardan bahsedilmektedir. Dizide, İslâm toplumlarında görülen kargaşa, savaş ve çatışmalar kıyamet alameti olarak değerlendirilmekte ve bu olaylar bazı rivayetlerle temellendirilmeye çalışılmaktadır. Dizide bu rivayetlerin topluma bir uyarı olduğu mesajı verilmektedir. Bu mesajların sosyolojik bir zeminde işlendiği dizide, dünyaya barış ve adalet getirme idealinin güç ve iktidar ilişkisi üzerinden dile getirildiği görülmektedir.

Bu yüzden bu bölümde dizinin İslâm toplumunda çeşitli dinî ve siyasî sebeplerle ortaya çıkan her türlü sosyal kargaşa, savaş ve ölümle sonuçlanan olay, kıyametten önce zuhûr etmesi beklenen alâmetler-savaşlar şeklinde aktarılan rivayetler ve yine dünyanın son döneminde ortaya çıkacak Mehdî, Deccâl, Hz. İsa/Mesih'in tekrar gelişi, Ortadoğu'da çıkacak savaşlar gibi konuları içeren hadisleri nasıl yorumladığı incelenerek bunlar üzerinden verdiği toplumsal mesajlar Hristiyan apokaliptiği ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

İslam'a göre kıyametin kopma anı sadece Allah tarafından bilinmekte olup, hiçbir canlı bu bilgiye sahip değildir[432] ama alametleri vardır.[433] Önce bu inanca bağlı olarak İslami literatüde özellikle küçük alametler olarak tasnif edilen hadislerin sosyolojik alametler olarak toplumların kıyameti şeklinde yorumlanması ve dolayısıyla fiten hadislerinin olası bir sosyal çözülmeye uyarı mahiyetinde olması görüşlerine değinilmiştir. Buna bağlı olarak Kurtlar Vadisi'nde de fiten hadisleri, "tanrıyı kıyamete zorlama" inancının yarattığı kaoslarla ilişkilendirildiği görülmekte, özellikle başta müslümanlar olmak üzere, tüm dünya toplumları için bir uyarı niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Kısacası filmde "küçük kıyamet

[432] Lokman 31/29, Buhari,İman, 50/9
[433] Muhammed 47/18

alametleri" toplumsal kıyamet denebilecek sosyal felaketler ve bunlara bağlı toplumları ayakta tutan değerlerin aşınması, kitlesel çürüme olarak yeniden yorumlanmaktadır.

Böylece bu rivayetleri toplumsal bir çözümleme yapan bir ölçüt niteliğinde kabul edip, sosyolojik mahiyette ele alan dizi, "tanrıyı kıyamete zorlama" gibi yeryüzünü yıkıcı felaketlere sürükleyen katalizör bir role sahip inanç, teori ve ideolojiler ile yeryüzüne barışı getirmeyi gaye edinen, cihanı inşa etme, aleme nizam ve selamet getirme gibi katalizör role sahip İslam inancını mukayese etme imkânı yaratmıştır. Bu vesileyle Kurtlar Vadisi'nin dünyanın sonu ve ahiret inancı aracılığıyla dünyaya barış ve adalet getirme temelli bir kurtuluş reçetesinin ne olduğu sorusuna cevap olarak; güç ve iktidar ilişkileri üzerinden şekillen çatışma sosyolojilerine mukabil İslam inancına referansla halklar üzerinden bir barış sosyolojisi yaptığı da söylenebilir.

Tüm dinler ve ideolojiler ya dünyayı cennet yapmak isterler ya da ebedi cenneti vaat ederler. Kurtlar Vadisi'nde de İslam'ın nasıl bir dünya ve medeniyet kurmak istediği ahiret inancının yansımalarıyla da kendini gösterdiği söylenebilir. Böylece dizide ölüm sonrası hayat gibi gaybi bir inanç ile mesih ve mehdi gibi beklenen kurtarıcı inançlarının bile dünyaya ilişkin bir medeniyet tasavvuru oluşturulmasına dikkat çekilerek, İslam dininin ahir zaman anlayışı ile apokaliptik inançların karşılaştırmalı olarak imar ve yıkım potansiyellerine işaret edilmiştir.

Bu tezin tüm başlıklarında Kurtlar Vadisi'nin ben ve ötekini sunarken- İslam düşüncesine uyumlu bir şekilde- "öteki"yi ontolojik olarak değil vasıfsal olarak ele aldığını bunu yaparken de "ben"i yeniden inşa ettiği yani ötekiyi değil de asıl kendini tanımlamayı esas aldığı iddiası delillendirilmeye çalışılmıştır. Daha önce değinildiği gibi bir medeniyet, fikir ve eylemler, dünya görüşü ile pratik hayatın buluşma noktalarının neticesiyle oluşur ve bir toplumun bilincini inşa eder. Medeniyet perspektifi ile ben-idraki arasındaki ilişkiye dikkat çeken Ahmet Davutoğlu, dünya görüşünün bir medeniyetin dayandığı en geniş fikri-kavramsal çerçeve olduğunu vurgular:

> "(…) medeniyetlerin kurulmasını da, yükselmesini de, diğer medeniyetlerin muhtemel tahakkümlerine karşı direnebilmesini de sağlayan temel unsur (…) bir medeniyet in sahip olduğu ben-idraki[dir] (...) Bir ben-idrakinin oluşmasını sağlayan etken de, kurumsal ve formel alan değil, bir bireyin ontolojik zemine oturtan dünya görüşüdür."[434]

Öyleyse bir medeniyetin geliştirdiği sosyal-siyasî düzene şekil veren ve içerik kazandıran şeyin, o medeniyetin sahip olduğu dünya görüşü ve varlık anlayışı olduğu söylenebilir. Varlık, kendisini sosyal, ekonomik ve siyasi boyutlarda insanın tutum ve davranışlarıyla açıklamaktadır.

Tüm bunlardan hareketle şu çıkarım yapılabilir ki Kurtlar Vadisi'nin filmsel evreninde hem var olan hem de inşa edilmek istenen medeniyeti şekillendiren dünya görüşü ontolojik bir zemine oturmakta ve bu zemini İslam dininin ilke ve değerlerinin yarattığı ben idraki oluşturmaktadır. Bu durum batının epistemoloji üzerinden kendini tanımladığı, varlığını ve otoritesini buna bağlı yarattığı ötekiler üzerinden sürdürdüğü dünya görüşünden ayrılması bakımından önemlidir. Çünkü evrensel düzene rağmen kendisini salt bilgiyle tanımlayıp, hayatı kendine referansla programlayan bir dünya görüşü ile hem evrensel düzene hâkim olan ilke ve kuralların hem de insanın yaşamına yön vermesi gereken erdemlerin aynı aşkın kaynaktan beslendiği bir varlık anlayışının ortaya koyduğu dünya görüşü aynı olmayacaktır. Dolayısıyla Batı aklının ve bilgisinin hegemonyasıyla oluşturulmuş sosyal teori ve hayat düzenlerinden ayrılması bakımından İslami bir sosyolojinin imkanı ve kabiliyeti olarak bir medeniyet sosyolojisi yaptığı hipotezinden hareketle okunmaya değer olan Kurtlar Vadisi için şu söylenebilir ki: Müslümanların bütün hayatını kuşatan olgular olarak; kulluk vazifeleri (ibadetler) medenî hukuk, ceza hukuku, aile hayatı, yeme- içme gibi günlük işler ile birlikte cennet, cehennem, haşr, kıyamet, fiten mehdi, deccal vs. gibi soyut bir çok bahsin de dahil edilebileceği, İslam'ın toplumsal hayata yansıyan birçok boyutunu ele alan bu film; bu toplumsal gerçekliğin yarattığı imkanlara dikkat çekerek medeniyet sosyolojisine önemli katkılarda bulunmuştur.

---

[434] Ahmet Davutoğlu, "*Medeniyetlerin Ben-İdraki*", Divan Dergisi, 1, İstanbul, 1997 s.10.

KAYNAKÇA

ACED Duygu, *Reklamlar ve Bilinçaltı Reklamlarda Cinsellik Öğesinin Kullanılması*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2013.

ACLÛNÎ İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*. Dâru'l-Kütübi'lİlmiyye, Beyrut, 1988.

ADANIR, Oğuz. *Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı Üzerine Notlar ve Söyleşiler*. Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 2000.

AKÇADAĞ Emine, "Dünya'da ve Türkiye'de Kamu Diplomasisi". *TASAM Kamu Diplomasisi Enstitüsü*, https://www.kamudiplomasisi.org/pdf/Turkiyeninimajivekamudiplomasisi.pdf,, (Erişim tarihi: 03 Ocak 2022).

AKKUŞ Mehmet, "Gaybet". *TDV İslam Ansiklopedisi*. https://islamansiklopedisi.org.tr/gaybet--tasavvuf, (Erişim tarihi: 12 Ocak 2022).

AKSEKİ, Ahmet Hamdi, *İslâm Fıtrî Tabiî Umumî Bir Dindir*. Sebil Yayınevi, İstanbul, 2004.

AKTAŞ Kubilay, *Gizli Telkinlerle Kur'an Terapisi*. Elest Yayınları, İstanbul, 2012.

AL Adem, *Medyadaki Dini İçerikli Yayınlarla İlgili İzleyici Algısı Araştırması*. Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

ALTUNER İlyas, Dil, Anlamlandırma ve Yorumlama Üzerine Bir Deneme, *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 1/2 :(2012) s.(75-86).

ALTUNTAŞ Halil ve ŞAHİN Mustafa, *Kuran-ı Kerim Meali*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2011.

AKBABA ALTUN Sadegül, "Eğitim Yönetimi ve Değerler". *Değerler Eğitimi Dergisi*, İstanbul 1/1:(2003), s.(7-18)

ARLI Alim, *Oryantalizm-Oksidentalizm ve Şerif Mardin*. Küre Yayınları, İstanbul, 2009.

ARON Raymond, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. çev. K. Alemdar. Bilgi Yayınları, İstanbul, 1986.

ASLAN Fatma Şükran, *Sünen-i Ebû Davud'un Edeb Bölümünden Hareketle Hz. Peygamber'in Karakter Eğitiminde Yer Alan Ahlaki Değerler*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2003.

ASLAN Ömer, "Hoşgörü ve Tolerans Kavramlarına Etimolojik Açıdan Analitik Bir Yaklaşım". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (2008), 359.

ARSLAN Şeyma ve YAŞAR Fatma, *"Yükselen Değer Kavramı Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım"*. D*EM Dergi*, 1 (2007).

ASSMAN Jan, *Kültürel Bellek*. çev. Ayşe Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.

ATAÇ Kaan Kutlu, "İstihbarat, Casusluk, Karşı Casusluk, Örtülü Operasyonlar ve Güvenlik". *Güvenlik Yazıları Serisi,* 45(2019*),* s.(1-10)

ATAR Özge Gürsoy, "Dijital Çağda Televizyon İzleyiciliğinin Dönüşümü". *SOBİDER,* 4/15 :(2017), s.(350-379).

AVCI Nazmi, *Toplumsal Değerler ve Gençlik*. Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007.

AYDIN Ali Arsan, *İslamda İman Esasları*. Seha Neşriyat, İstanbul, 1995.

AYDIN Mehmet, "Din Felsefesi". *Dokuz Eylül Üni. İlahiyat Fakültesi Yay*., İzmir.

AYDIN Mehmet, "İslam Bağlamında Ahlak". *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlak*. 85-88, 2007.

AYDIN Mustafa, *Değerler Eğitimi Dergisi*. "Gençliğin Değer Algısı:Konya Örneği" 1/3 (2003).

AYDIN Mustafa, *Gençliğin Dini ve Sosyal Değerleri*. Çizgi Kitabevi, Konya, 2010.

AYHAN Bünyamin ve ÇİFTÇİ Muhammed Emin, "IŞID, Propaganda ve İslamofobi". *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi* 1/1:(2018).

AYIK Hasan, Necip Fazıl'dan Nurettin Topçu'ya Hareket Felsefesi Üzerine Bir Deneme, *Eskiyeni Dergisi*, 20:(2011), s. (97-104)

AYTÜRK Nihat, *Muhammed'in Devlet Başkanlığı ve Liderliği*. Astana Yayınları, Ankara, 2021.

BAHAR İlhan, *Teşkilat-ı Mahsusa, MİT ve İstihbarat Örgütleri*. Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2011.

BATMAZ Mehmet Veysel, *Popüler Kültür Üzerine Değişik Kuramsal Yaklaşımlar*. AİTİA Yayın Organı, Ankara, 1981.

BAUDRİLLARD Jean, *Simülarklar ve Simülasyon*. çev. Oğuz Adanır. Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998.

BEDİÜZZAMAN Said Nursi, *Risâle-i Nur Külliyâtı, Şualar/5. Şuâ*. Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2006.

BEDİÜZZAMAN Said Nursi, *Risâle-i Nur Külliyâtı, İşaratü'l-İ'caz*. Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, ts.

BEKTAŞ Arsev, *Siyasi Propaganda, Tarihsel Evrimi ve Demokratik Toplumdaki Uygulamaları*. İstanbul: Bağlam Yayınevi, 2002.

BERTRAND Russel, *Din İle Bilim*. çev. Akşit Göktürk. Say Yayınları, İstanbul, 1994.

BİLGİN Nuri, *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*. Sistem Yayıncılık, İstanbul.

BOLAY Süleyman Hayri, "Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu". *Aşkın Değerler Buhranı*. Değerler Eğitimi Yayınları, İstanbul, 2004.

BOLAY Süleyman Hayri, "Değerlerimiz ve Günlük Hayat". *Değerler Eğitim Merkezi Yayınları*, 2007, 1 (1).

BOURDİEU Pierre, *Language and Sybolic Power*, 1999.

BULUT Yücel, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*. Küre Yayınları, İstanbul, 2004.

CERECİ Sedat, *Televizyon Sosyolojisi*. Siyasal Kitapevi, Ankara, 2016.

CERECİ Sedat, *Televizyonun Sosyolojik Boyutu*. Şûle Yayınları, İstanbul, 1996.

CEVİZCİ Ahmet, *Felsefe Ansiklopedisi*. Babil Yayıncılık, Ankara, 2006.

CEVİZCİ Ahmet, (ed.). *Felsefe Sözlüğü*. Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005.

CEVZİYYE İbn Kayyim, *Zadu'l-Me'ad fi Hedy-i Hayri'l-Ibad*. Sağlam Yayınları, Beyrut, 1992.

CEYLAN Yasin, "Değerlerin Evrimi ve İdeal Tıp". *Radikal Gazetesi* (06 Nisan 2007).

CEYLAN Yasin, Global Etik, Doğu-Batı Dergisi – Küreselleşme, 2/18:(2014), s(127-132)

CLİFFORD Geertz, *Gerçeğin Ardından-Bir Antrapoloğun Gözünden İki İslam Ülkesinin Son Kırk Yılı*. (Çev. Ulaş Türkmen). İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

COŞKUN Yılmaz, "Osmanlı Siyaset Düşüncesinde Kavramlar", *Türkler*, Hasan Celal Güzel (ed.), Ankara, 2002, c. 11, s.(34-44).

COŞKUN Hasan, Halk Dindarlığından Türk Müslümanlığına Sosyolojik Bir Bakış, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14/1, 2019, s (111-126)

COŞKUN Hasan, "Modernleşme Sürecinde Aile'de Kimlik", *Kadın ve Aile Üzerine Araştırmalar*, ed.Emine Öğük, Otto Yayınları, Ankara, 2018, s(255-278)

CÜCELOĞLU Doğan, *İnsan ve Davranışı:Psikolojinin Temel Kavramları*. Remzi Kitapevi, İstanbul, 1991.

CÜNDİOĞLU Dücane, *Ölümün Dört Rengi*. Kapı Yayınları, İstanbul, 2011.

ÇAĞRICI Mustafa, *Anahatlarıyla İslâm Ahlâkı*. Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000.

ÇAĞRICI Mustafa, "Fitne", DİA, İstanbul,1996.

ÇAKIR Mukadder, *Görsel Kültür ve Küresel Kitle Kültürü*. Ütopya Yayınevi, Ankara, 2014.

ÇELEBİ İlyas, "Fiten ve Melahim". 13/s.a 149-153. DİA, 1996.

ÇELEBİ İlyas, "İslam Kaynaklarında Fiten, Melahim ve Herc İnançları". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11-12 (1994 1993), 158-159.

ÇELENK Sevilay, *Televizyon, Temsil, Kültür*. Ütopya Yayınevi, Ankara.

ÇELİK İsa, "Türk Tasavvuf Düşüncesinde Ölüm". *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 40:(2009), s(119-146)

ÇETİN Ensar, "Hıristiyan Fundamentalizmi ve Ortadoğu'da Tanrıyı Kıyamete Zorlama Stratejisi". *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/1:(2014),s.(1-16).

ÇETİN İsmail, *Ölçüler, Teklîfî Hükümler: Helâl, Haram, Mekruh, Alış-Veriş*. Dilara Yayınları, Isparta, 2010.

ÇİÇEK Cengiz, *İkna'nın yapısı: Süreç, Araç ve Yöntemleriyle*. Eğitim Yayınevi, Konya, 2012.

ÇİFTÇİ Nermin, "Kohlberg'in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi: Ahlak ve Demokrasi Eğitimi". *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/1 (2003), s.(43-77).

DAVUTOĞLU Ahmet, "Medeniyetlerin Ben-İdraki". *Divan Dergisi* 1:(1997), s(1-53).

DELİSER Bilal, "Kur'an'da Zaman ile İlgili Kavramlar". *Toplum Bilimleri Dergisi* 15/8 (Ocak 2014).

DEMİR Nesrin Kula, "Elazığ'da Kurtlar Vadisi Dizisinin Alımlanması". *F.Ü Sosyal Bilimler Dergisi* 4/2 (2007), 251-266.

DEMİRCİ Mehmet, "Ölümdeki Hayat: Tasavvuf Düşüncesinde Ölüm". *Tasavvuf: ilmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 2/4:(2000), s.(9-16)

DEMİREL Serdar, "İslâm ve Şiddet". *Yeni Akit*. Şubat 2015. https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/serdar-demirel/islam-ve-siddet-9630.html, (Erişim tarihi: 04 Ocak 2022).

DEMİRHAN Ahmet, Kuruluş Sarmalı'ndan Kurtulmak & Osmanlı ve Hakimiyet Telakkileri, Dergah Yayınları, İstanbul, 2019.

DEMİRHAN Ahmet, "Kuruluş Sarmalı'ndan Kurtulmak & Osmanlı ve Hakimiyet Telakkileri". *kitapyurdu*, 2019. https://www.kitapyurdu.com/kitap/kurulus-

sarmalindan-kurtulmak-amp-osmanli-ve-hakimiyet-telakkileri/517489.html, (Erişim tarihi: 03 Ocak 2022).

DİKİCİ Abdullah, "Geleneklerin Toplumdaki Yeri ve Önemi". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/2 (2001).

DİYARBEKRİ, *Tarihu'l- Hamis Fi Ahval, Enfesi Nefis*. Kahire: Mektebetu'sSelefiyye., 1866.

DOĞAN Mehmet, (ed.). *Büyük Türkçe Sözlük*. İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.

DRAZ Muhammed Abdullah, *Kuran Ahlakı*. çev. Emrullah Yüksel - Ünver Günay. İstanbul: İz Yayıncılık, 1993.

EDWARD B. "Yankee Pashas and Buried Woman Containing Abundance in 1950's Hollywood Orientalism". *Film & History* 31/2:(2001), s.(13-24).

EL HAŞİMİ Haşimi, "IŞİD'in Gelir Kaynakları". 01 Eylül 2014. Erişim 06 Ocak 2022. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/isidin-gelir-kaynaklari/126214

ELİOT Thomas S. *Kültür Üzerine Düşünceler*. çev. Sevim Kantarcıoğlu. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.

ERBAŞ Ali, *Hıristiyanlıkta Reform ve Protestanlık Tarihi*. İnsan Yayınları, İstanbul, 2007.

ERDEM Sargon, "ALEM - TDV İslâm Ansiklopedisi". *TDV İslam Ansiklopedisi*. https://islamansiklopedisi.org.tr/alem--sembol, (Erişim tarihi: 10 Ocak 2022).

ERDOĞAN İrfan ve ALEMDAR Korkmaz, *Kitle İletişimi, İnsan ve Toplum*. Erk Yayınları, Ankara, 2005.

ERDOĞAN İrfan, "Popüler Kültürün Ne Olduğu Üzerine". 2013. http://irfanerdogan.com/makaleler1/popne.htm, (Erişim tarihi: 11 Ocak 2022).

ERDOĞAN İrfan, "Televizyon Reklamlarında Gündelik Hayatın Temsili : Seks ve Çikolata" *Bilim ve Ütopya Dergisi*. 179 (2009).

EREN Hasan, (ed.). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Y. bsk., 1992.

EROĞLU Mehmet Ali, "Toplumda Manevi Değerler Dili". Kırgızistan, 2008.

ERÖZ Mehmet, *Milli Kültürümüz ve Meselelerimiz*. Doğuş Yayın ve Dağıtım, İstanbul, 1983.

ES-SİBAİ M. *Oryantalizm ve Oryantalistler: Yararları, Zararları*. (Çev. M. Uğur), Beyan Yayınları, İstanbul, 1993.

FİSKE John, "*Postmodernizm ve Televizyon"*, ***Medya Kültür Siyaset,*** der : Süleyman İrvan, Ark Yayınları, Ankara, 1997.

GEÇER Ekmel, *ve Popüler Kültür: Diziler, Televizyon ve Toplum*. İstanbul: Metamorfoz Yayıncılık, 2013.

GERMANER Semra ve İNANKUR Zeynep, *Oryantalizm ve Türkiye*. Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Sanat Yayınları, İstanbul, 1989.

GİDDENS Anhony, *Sosyoloji*. (Çev. Hüseyin Özel ve Cemal Güzel). Ayraç Yayınları, Ankara, 2000.

GLOCK Charles Y, *Dindarlığın Boyutları Üzerine*. ed. Yasin Aktay - Emin Köktaş. çev. Emin Köktaş. Vadi Yayınları, Ankara, 1998.

GÖKALP Ziya, *Türk Medeniyet Tarihi*. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1978.

GÖKALP Ziya, *Türkçülüğün Esasları*. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1976.

GÖKSUN Yenal ve SALİHİ Emin, *DEAŞ'ın Medya Stratejisi*. Seta Yayınları, İstanbul. 2018. http://setav.org/assets/uploa ds/2018/01/98.-DAES%CC%A7-tam-rapor.pdf, (Erişim tarihi: 06.01.2022).

GÖREGEN Mustafa, "Oryantalist İslam Yorumlarının Psiko-Sosyal Temelleri". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1/1:(2017), s:(32-42).

GÖRGÜN Tahsin, "Kur'an Kıssalarının Neliği (Mahiyeti) Üzerine". *Kur'an Kıssalarının Anlamı ve Değeri*. Fecr Yayınları, Ankara, 1988.

GÖRGÜN Tahsin, "Osmanlı'da Nizam-ı Alem Fikri ve Kaynakları Üzerine Bazı Notlar", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 13/2:(2000), s. (180-188)

GÜMÜŞHÂNEVÎ Ahmed Ziyâeddin, *Ramuz El-Ehadis*. (Çev. Abdülaziz Bekkine). Gonca Yayınevi, İstanbul, 2017.

GÜNAY Ünver, *Din Sosyolojisi*. İnsan Yayınları, İstanbul, 1998.

GÜNAY Ünver, *Dindarlığın Sosyolojisi*. (Ed. Ünver Günay ve Celalettin Çelik). Karahan Kitapevi, Adana, 2006.

GÜNDÜZ Mustafa, *Ahlâk Sosyolojisi*. Anı Yayıncılık, Ankara, 2005.

GÜNGÖR Erol, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.

GÜNGÖR Erol, *Tarihte Türkler*. Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016, 7

GÜRBÜZ Deniz, *İslam Ahlâk Esasları ve Felsefesi*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.

HALEBİ Ali b. Burhânuddin el, *İnsânu'l-Uyûn*. Mısır, ts.

HALL Stuart,"İdeolojinin Yeniden Keşfi:Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü."*Medya, İktidar, İdeoloji* (Der. Mehmet Küçük), Ark Yayınevi, Ankara, 1994

HALL Stuart, (ed.). *Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları*. (Çev. İdil Dündar), Pinhan Yayıncılık, İstanbul.

HALLORAN James D. *TelevizyonunToplum Üzerindeki Etkileri*. İstanbul Reklam Yayınları, İstanbul, 1973.

HALLSELL Grace, *Tanrıyı Kıyamete Zorlamak*. (Çev. Mustafa Acar ve Hüsnü Özmen), Kim Yayınları, Ankara, 2003.

HAMMÂD Nuaym B. *Kitabu'l-Fiten*. thk. thk: Süheyl Zekkâr. Beyrut, 1414.

HANEFİ Hasan, "Oryantalizmden Oksidentalizme". *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. İBB Kültür Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2007.

HARVEY David, *Postmodernliğin Durumu*. çev. Sungur Savran. Metis Yayınları, İstanbul, 2012.

HASPOLAT Yusuf Kenan, "Kutsal Nehir Dicle ve Fırat". Ocak 2015. https://docplayer.biz.tr/29748759-Kutsal-nehir-dicle-ve-firat-prof-dr-yusuf-kenan-haspolat.html, (Erişim tarihi: 06 Ocak 2022).

HATİPOĞLU Haydar, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*. İstanbul, 1983.

HAYR HEYKEL Muhammed, *el-Cihad ve'l-Kıtal fi's-Siyaseti'ş-Şer'iye*. 1 Cilt. Beyrut, 1997.

HEYTEMÎ, İbn Hacer, *El Kavlu'l Muhtasar Fi Alamet-i Mehdiy-il Muntazar*. (Çev. Müşerref Gözcü. Güneş Yayıncılık, İstanbul, 2010.

HIDIR Özcan, "Kudüs Apokaliptiği". *Star.com.tr*. 2017. https://www.star.com.tr/acik-gorus/kudus-apokaliptigi-haber-1289251/, (Erişim tarihi: 05 Ocak 2022).

HİNDÎ Ali Bin Hüsameddin el,. *Celaleddin Suyuti'nin Tasnifinden Hadisler*. (Çev. Suat Arusan). Güneş Yayıncılık, İstanbul, 2005.

HÖKELEKLİ Hayati, *Din psikolojisi*. Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.

HURGRONJE Christiaan S, *Mekka*, 1888.

İBİŞ Fatih, "İnkardaki İman: Kelime-i Tevhidin İçkin Boyutu". *Marife Dergisi* 14/2 (2014), 137-157.

İBN ARABİ, *İlahi Aşk*. çev. M.Kanık. İnsan Yayınları, İstanbul, 2008.

İBN BATUTA TANCI, İbn Battuta Seyahatnamesi, Çev: A. Sait Aykut. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000

İBN HALDÛN, *Mukkadime*. (Çev. Mehmed Sâhib Efendi Pîrîzâde). İstanbul, 1879.

İBN HİŞAM, Ebû Muhammed Abdülmelik. *es-Sîratü'n-Nebeviyye*. thk. thk:Mustafa es-Sekkâ ve arkadaşları. Beyrut, 1966.

İbn KESİR, Ebu'l-Fida. *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*. çev. Seyyid Muhammed Seyyid. Daru'l-Hadis Yayınları, Kahire, 2000.

İBN KUDAME, Muvaffakuddin Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed. *el-Muğni*. Beyrut, 1972.

İBN MANZÛR, Muhammed b. Mükerrem b. Alî. *Lisanu'l-Arab*. Beyrut, 1999.

İBNÜ'L-HUMMAM, Kemaleddin Muhammed, *Fethu'l-Kadir*, yy.ts 5/43

İBNÜ'L ARABÎ, *Füsûsü'l-Hîkem*. thk. Ebu Âlâ el-Afîfî. Beyrut, 1992.

İBNÜ'L ARABÎ, el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye. Tsh. Ahmed Şemseddin. Beyrut: Dâru'l-kütbü'lilmiyye, 1999, I-IX.

İBNÜ'L-ESİR, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b Muhammed. *Üsdü'l-Gabe Fî Ma'rifeti's-Sahabe*. Beyrut, C.8, 1994.

İMANÇER Dilek, *Medyayı Anlamak*. Deki Yayınevi, Ankara, 2010.

İMİK Nural ve YAĞBASAN Mustafa, "Televizyon Dizilerinde Kullanılan Müziklerin Genç İzleyicilerin Dizileri İzleme Oranına Etkisi". *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 28:(2007), s.(103-114).

İNAL Ayşe, "Televizyon Tür ve Temsil", *AÜİF Yıllık*. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1999.

İNALCIK Halil, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. çev. Halil Berktay. Eren Yayıncılık, İstanbul, 2002.

İNAM Ahmet, "Değerler Hayatımızın Kendisidir. Değerler Biziz". (Röportaj). Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi, 2/5:(2014), s.(82-93)

İSFEHÂNÎ Rağıp el,. *el-Müfredat*. Beyrut, 1997.

JOACHİM Wach, *Din Sosyolojisine Giriş*. çev. Battal İnandı. Ankara Üniversitesi İlahiyat Yayınları, Ankara, 1987.

JOACHİM Wach,*The Comparative Study of Religions*. Newyork: Columbia University Press, 1958.

KAFESOĞLU İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1989.

KAFESOĞLU İbrahim, Türk Milli Kültürü, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1983.

KAĞITÇIBAŞI Çiğdem ve CEMALCILAR Zeynep, *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar:Sosyal Psikolojiye Giriş*. Evrim Yayınları, İstanbul, 2014.

KALAFAT Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2006, Ankara

KALIN İbrahim, "Dünya Görüşü, Varlık Tasavvuru ve Düzen Fikri: Medeniyet Kavramına Giriş", *Divan Dergisi*, 15/29:(2016) s.(1-61).

KALIN İbrahim, *İslam ve Batı*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2007.

KALIN İbrahim, "Soft Power and Public Diplomacy in Turkey", *Perceptions: Journal of International Affairs* 16/3:(2011), s.(5-23)

KAPLAN Yusuf ve KAPLAN Gökçen, *Öykü-Anlatma ve Mit Üretme Aracı Olarak Televizyon*. Ağaç Yayıncılık, İstanbul.

KARAAĞAÇ Yunus, "Wikileaks Belgeleri Işığında CIA ve Ortam Dinlemesi" 3/2: (2018), s:(89-98).

KARADENİZ Akın, "Kur'ân'da Cihad-Kıtal Farkı ve IŞİD Terör Örgütü". *TESAM Akademi Dergisi* 3/1:(2006), s.(151-173)

KARAKOÇ Sezai, "Dirilişin Çevresinde". Diriliş Yayınları, İstanbul, 1988.

KASANİ Alauddin Ebu Bekir b. Mesud, *Bedaiu's-Sanai*. 7 Cilt. Beyrut, 1986.

KAYA Ali, "Kuşeyrî Risâlesi'nden". *Semerkand Dergisi* (blog). Erişim 11 Ocak 2022. https://semerkanddergisi.net/kuseyri-risalesinden-5/

KAYA İrfan, Sosyolojik Düşüncede Avrupa-merkezcilik, Ötekileştirme ve Oryantalist Söylem Üzerine Post-kolonyal bir Okuma ve Eleştirisi, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21/3:(2017), s. (1978-2008)

KAZAN Emine, *Eski Türkler Ve Osmanlı'da Halkla İlişkiler*. Yakamoz Yayınları, İstanbul, 2007.

KENAN Seyfi, *Modern Eğitimde Değer Arayışları*. "DEM Dergi". *Değerler Eğitim Merkezi Yayınları* 1 (2007), 28.

KESKİN Yusuf Ziya, "Fırat Hadisi Üzerine Bir İnceleme". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 4/1 (ts.), ss. 39-60.

KESKİNTAŞ Orhan, *Osmanlı Devleti Döneminde Yazılan Siyasetnamelerde Adalet,Ahlak ve Nizam Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme,Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016.

KILIÇ Davut, "Ortadoğu'nun Dinî Jeopolitiği ve Günümüze Yansımaları Üzerine Bir Deneme". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/13 (2008).

KILIÇ Recep, *Ahlakın Dini Temeli*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003.

KILIÇ Recep, "Din ve Kültür İlişkisi Üzerine Felsefi ve Teolojik Bir Değerlendirme". ed. M. Fatsa. Giresun, 2013.

KILIÇ Recep. *Din ve Kültür,Din Bilimleri 2*. ANKUZEM Yayınları, Ankara, 2006.

KILIÇ Sadık. *Benliğin İnşası*. İnsan Yayınları, İstanbul, 2000.

KILIÇ Sadık, "Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar". Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.

KILLIOĞLU İsmail, *Ahlak ve Hukuk İlişkisi*. İFAV Yayınları, İstanbul, 1988.

KIZILÇELİK Sezgin ve ERJEM Yaşar (F). *Açıklamalı Sosyoloji Terimleri Sözlüğü*. Atilla Kitabevi, Ankara, 1994.

KİRMAN M.Ali ve BALOĞLU Bülent, "New Forms of Religiosity Within Secularization Process in Modem Turkey". *World Journal of Islamic Histoıy and Civilization*. Karahan Kitabevi, Adana, 2012.

KOBYA Murat, *Sosyal Bilimler ve Dini İlimlerde Davranış Kuramları*. Rağbet Yayınları, İstanbul, 2012.

KÖKNEL Özcan. *Çatışan Değerlerimiz*. Altın Kitaplar, İstanbul, 2007.

KÖKSAL M. Asım, *İslam Tarihi*. Şamil Yayınevi, İstanbul, 1987.

KÖKSAL M. Asım, *Peygamberler Tarihi*. Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2021.

KRAL Vadiciler, "Kurtlar Vadisi Irak-Kamera Arkası HD". Yayın Tarihi 18 Ağustos 2020. https://www.youtube.com/watch?v=gEZbvBkUWxQ

KULA Onur Bilge, *Batı Edebiyatında Oryantalizm-II*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

KUNDURACI Nevzat Fırat, İslam Medeniyetinin Oluşumunda Sosyal Sermaye, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33:(2012), s.(191-226)

KUŞEYRİ Abdulkerim, *Kuşeyri Risalesi*. çev. Dilaver Selvi. Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2009.

KUTLU Sönmez, "Beklenen Kurtarıcı İnanışına Dayalı Siyasi ve Dini Hareketlerde Mehdîlik Tipolojileri". *Beklenen Kurtarıcı İnancı*. ed. Y. Şevki Yavuz. ss. 291-352. Kuramer Yayınları, İstanbul, 2017.

KUTUB Seyyid, *Fizilalil Kuran Tefsiri*. çev. Yakup Çiçek. 1 Cilt. Hikmet Yayınları, 2001; İstanbul.

KUYUCU Mihalis, "Gençlerin Türkiye'de Üretilen Televizyon Dizilerine Yönelik Tutumları ve Dizi Tüketim Faktörlerinin Analizi". *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmanlar Dergisi* 5/2:(2019), s:(558-599).

KÜÇÜKBEZİRCİ Yağmur, "Bilinçaltı Mesaj Gönderme Teknikleri Ve Bilinçaltı Mesajların Topluma Etkileri". *İnternational PeriodicalFortheLanguages, LiteratureandHistory of Turkishor- Turkic.* 8/9:(2013), s.(1879-1894)

KÖYLÜOĞLU Alaaddin Selçuk, *Nöropazarlama - Davranışsal Deneylerle Reklamın Tüketici Üzerindeki Etkisi*, Eğitim Yayınevi, Konya, 2018.

LAKHANİ D. *Subliminal Persuasion. Influence & Marketing Secrets They Don"t Want You to Know*. . New Jersey: John Wiley & Sons Inc, 2008.

MACDONALD, W. *Kutsal Kitap Yorumu Yeni Antlaşma Serisi I-II*. Yeni Avrasya Yayınları, İstanbul, 2002.

MACİT Nadim, *İmparatorluk Politikalarında Teo-Stratejiler ve Türkiye*. Fark Yayınları, Ankara, 2008.

MAĞAT Muhammed, *Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Ulusal Güvenlik Sistemlerinin İncelenmesi: Türkiye İçin Öneriler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019.

MAVERDİ Ebu'l-Hasan Habib el, *el-Ahkamu's-Sultaniyye*. Kahire, 1983.

MEB, *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 4–5 Sınıf Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Ankara:, 2005.

MEDİN Burak, "15 Temmuz Darbe Girişimi Ekseninde Türk Sinemasında Oksidentalist Söylem: Kurtlar Vadisi Vatan Örneği". *Selçuk İletişim Dergisi* 1/12:(2019), s.(444-464).

MEILOUD A. O. *Image of Arabs in Hollywood Films*. Newyork: Prequest Information and Learning Company, 2008.

MENGÜŞOĞLU Takiyettin, *İnsan Felsefesi*. Remzi Kitapevi, İstanbul, 1988.

MENGÜŞOĞLU Takıyettin, *Felsefi Antropoloji*. İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi.

MENSCHİNG Gustave, *Dini Sosyoloji*. çev. Mehmet Aydın. Tekin Kitabevi, Konya, 1994.

MERİÇ Cemil, *Kültürden İrfana*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

METE Ömer Lütfü, "Televizyon ve Aile". Aile Ansiklopedisi. Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

METİN Abdullah, "Bir Özgürleşme Hareketi Olarak: Oksidentalizm". *Sabah Ülkesi* 38 (Ocak 2014). https://www.sabahulkesi.com/2014/01/01/bir-%C3%B6zg%C3%BCrle%C5%9Fme-hareketi-olarak-oksidentalizm/, (Erişim tarihi: 15.01.2022).

METİN Abdullah, *Oksidentalizm-İki Doğu İki Batı*. Açılım Kitap, İstanbul, 2013.

MUHAMMED B. AHMED ES-SEMERKANDÎ, Ebubekir. *Tuhfetu'l-Fukaha*. 3 Cilt. Beyrut, 1414.

MUTLU Erol, *İletişim Sözlüğü*. Ark Yayınları, Ankara, 1998.

MUTLU Erol, *Televizyonu Anlamak*. Ark Yayınları, Ankara, 2008.

MÜMTAZ Turhan, *Cemiyet İçinde Fert*. MEB Yayınları, İstanbul, 1983.

NESEFÎ Ebu'l-Berekât Ahmed b. Mahmûd, *Tefsiru'n-Nesefî (Medârik Tefsiri)*. 3 Cilt. İstanbul, 1984.

NEVEVİ. *Riyâzu's Sâlihîn*, çev. M.Yaşar Kandemir vd. İstanbul: Erkam Yayınları, ts.

NYE Joseph, *Yumuşak Güç*. Elips Kitap, Ankara, 2005.

OKTAY Ahmet, *Popüler Kültürler*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

OKTAY Ayşe Sıdıka, "İslam Düşüncesinde Ahlaki Değerler ve Bunların Global Ahlaka Etkileri". İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2004, s.(131-145)

OKUMUŞ Ejder, *Toplumsal Değişme ve Din*. İnsan yayınları, İstanbul, 2003.

OKUMUŞLAR Muhiddin, "Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21:(Ekim2006), s.(237-252)

ORUÇ Merve Şebnem, "Bu Siyah Bayraklılar O Siyah Bayraklılar Değil". Text. Yeni Şafak. Yeni Şafak. 03 Temmuz 2014. https://www.yenisafak.com/yazarlar/merve-sebnem-oruc/bu-siyah-bayraklilar-o-siyah-bayraklilar-degil-54635, (Erişim tarihi: 06.01.2022).

ÖKMEN Yunus Emre ve GÖKSU Oğuz, "Kültürel Diplomasisi Bağlamında Türk Dizilerinin İhracatı ve Kültür Aktarımına Katkısı: 'Diriliş Ertuğrul' Örneği". *Kamu Diplomasisinde Yeni Yönelimler*. İstanbul: Literatürk Akademi, 2019.

ÖNDERMAN Murat, "Türkiye'de Siyasi Retorik Ve Yaşam Dünyası". *İİÜHFM* 57/1-2:(1991), s.(109-222).

ÖNER Necati, *Felsefe Yolunda Düşünceler*. İstanbul: MEB.

ÖNER Necati, *İnsan Hürriyeti*. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1987.

ÖNÜR Nimet, *Medya ve Eğitim*. Barış Yayınları, İzmir, 2001.

ÖZBEK Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*. Esra Yayınları, İstanbul, 1995.

ÖZCAN Hıdır,"Kudüs ve Mescid-i Aksa Bilincimiz". *Kriter Dergisi,* 58 (Haziran 2021).

ÖZCAN Hüseyin, "Türk Kültüründe Hoşgörü ve Örnek Bir Tip Olarak Alevî/Bektâşî Hoşgörüsü", Doğu Batı Bağlamında Uluslararası Türk Dili ve Kültürü Konferansı 26-29 Ekim 2002. Şumnu, Bulgaristan, 2002.

ÖZCAN Nihat Ali, "Türkiye ve 'Örtülü Operasyonlar'". 14 Ocak 2014. Erişim 04 Ocak 2022. https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/nihat-ali-ozcan/turkiye-ve-ortulu-operasyonlar-1821613

ÖZDEMİR Gazi, "Bilinç ve Bilinçaltı". *50 Makale Tek Kitap*. 18, ts.

ÖZDEMİR İbrahim, "Ahkâmın Değişmesine Farklı Bir Yaklaşım". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47 (Aralık 2014), 19-42.

ÖZENSEL Ertan, "Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer". *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/3 (2003), 217-239.

ÖZKE Emine Vuslat, *Osmanlı Siyasetname Geleneğinde Değişim*. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü., Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2010.

ÖZSOY Aydan, *Uçan Süpürge Kadın Dergisi*. "Ayin mi Seyir mi? Aynı Aşk Masalına Tiryaki Olma(ma)k" 24 (2006).

ÖZÜPEK Mehmet Nejat, *Sosyal Sorumluluk, Halkla İlişkiler*. ed. A. Kalander - M. Fidan. Konya, 2011.

PALA İskender, *Tavan Arası*. Kapı Yayınları, İstanbul, 2009.

PAMUK Bilgehan, "Osmanlı Fetihlerinin Stratejik Sırrı". *Tarih ve Düşünce Dergisi* 48 (ts.).

PARLA Jale, "Hayali Doğu". *Atlas Dergisi*, (2001), S. 96.

PATATİVA-Graphıc Alone Dark. "Kurtlar Vadisi Makedonya and Kosova Görüntüleri", Yayın Tarihi 16 Mart 2013.

https://www.youtube.com/watch?v=stZfPGwaP9g, (Erişim tarihi: 15.01.2022).

PİERSON Christopher, *Modern Devlet*. (Çev: Neşet Kutluğ, Burcu Erdoğan). *Nadir Kitap*. https://www.nadirkitap.com/modern-devlet-christopher-pierson-kitap8113914.html, (Erişim tarihi: 03 Ocak 2022).

POSTMAN Neil, *Televizyon: Öldüren Eğlence Gösteri Çağında Kamusal Söylem*. (Çev. Osman Akınhay). Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994.

REŞİD Abdullah, *İslam'da Ordu ve Komutan*. çev. Enver Gönenç - Seraceddin Emre. Şule Yayınevi, İstanbul, 1992.

ROBBİNS Anhony, *Sınırsız Güç*. (Çev. Mehmet Değirmenci). İnkilap Kitapevi, İstanbul, 1993.

ROSENBACH E. ve PERİTZ A. J. "Covert Action". *Belfer Center for Science and International Affairs*. 2009. https://www.belfercenter.org/publication/covert-action, (Erişim tarihi: 12.01.2022).

RÛMÎ Mevlânâ Celâleddin, Rubâîler. (Çev. Abdülbaki Gölpınarlı). İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2009.

SAİD Edward W. *Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu*. (Çev. Selahaddin Ayaz). Pınar Yayınları, İstanbul, 1989.

SALİHİ Emin, "İşid,Şiddet ve Propoganda". *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 12/3 (2019), ss: 399-411.

SARIKÇIOĞLU Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. Tuğra Ofset Matbaası, Isparta,:2000.

SENNETT Richard, *Kamusal İnsanın Çöküşü*. (Çev. Serpil Durak - Abdullah Yılmaz). Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010.

SEREN Merve, "'Karanlık Prens' ve ABD İstihbaratının Örtülü Faaliyetleri". 2017. Erişim 04 Ocak 2022. https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/karanlik-prens-ve-abd-istihbaratinin-ortulu-faaliyetleri/842932, (Erişim tarihi: 18.01.2022).

SEVRE ET TİRMİZİ, *es-Sünen*. Riyad: Daru'l Hadara, 1436–2015.

SEZEN Yümni, *Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar*. İFAV Yayınları, İstanbul, 1990.

SEZEN Yümni, *Sosyolojik Açıdan Din*. Marmara Üni. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay, İstanbul, 1988.

SHUMWAY D.R. *Post Yapısalcılık ve Popüler Kültür*. (Çev. Emre Arslan). Vadi Yayınları, Ankara, 1999.

SOYAK Zeki, *İslam Ahkâmı*. İlkadım Yayınları, Nevşehir.

SÖNMEZOĞLU Faruk, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. DER Yayınları, İstanbul: 2000.

SÖNMEZSOY Selahattin, *Kuran ve Oryantalistler*. Fecr Yayınları, Ankara, 1998.

STERN J. - BERGER, J. M. *ISIS: The State of Terror*. Harper Collins Publishers, Newyork, 2015.

SUBAŞI Necdet, Dinsel İtibarın Modern Temsilleri, *Stratejik Düşünce Dergisi*, 4/48:(2013), s.108

SUBAŞI Nejdet, "Gündelik Hayatta Din ve Dinsellik". *İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Sosyoloji Lisans Programı*, İstanbul, 2014.

ŞENER Sami, *Sosyoloji*. İnkilâb Basım Yayım, İstanbul, 2014.

ŞENTÜRK Recep, *Medeniyet ve Değerler*. İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 2013.

ŞENTÜRK Recep, "Oryantalizm ve Sosyal Teori". Oryantalizmi Yeniden Okumak-Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu, 11-12 Mayıs 2002 Adapazarı, 2003, 43-52.

ŞENTÜRK Ünal, "Popüler Bir Kültür Örneği Olarak Futbol". *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/31 (2007), 25-41.

ŞİRİN Mustafa Ruhi, *Televizyon, Çocuk ve Aile*. İz Yayıncılık, İstanbul, 1998.

ŞİŞMAN Ahmet, "Açılış Konuşması". *"Değerler ve Eğitimi" Uluslararası Sempozyumu*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 1. Basım, 2016.

TABERANİ, *el-Mucemu's-Sağir*. nşr. nşr: Muhammed Şekûr Mahmud el-Hâc Emirî. Beyrut, 1409.

TACEMEN Ahmet, *Türk Kimliği*. Niğde Üniversitesi Yayınları, Niğde, 2001.

TAN Mine, *Toplumbilimine Giriş*. Ankara: AÜEF Yayınları, 1961.

TANRIÖVER H. U. *Bizim Hayatımız Dizi*. "Diziler". *National Geographic Türkiye*, 56-81.

TATLISU Ali Osman, *Esmâ-ül-Hüsnâ Şerhi*. Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 1990.

TDK, Güncel Türkçe Sözlük, 2021, https://sozluk.gov.tr/, (Erişim tarihi: 05 Ekim 2021).

TEKİNEŞ Ayhan. *Ahirzaman ve Kıyamet Alametleri*. Işık Yayınları, İstanbul, 2008.

TEZCAN Mahmut, "Türk Kültüründe Hoşgörü". Uluslararası Hoşgörü Kongresi, Ankara Ankara, 1995.

TOKU Neşet, "Değerlerin Dilemması: Subjektiflik ve Objektiflik". *Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri*. Vadi Yayınları, Ankara, 2002. s. (101-113)

TOPAKKAYA Aslan, "Eski Ahit'te Zaman". *Atatürk Üniversiteis SBE Dergisi* 2/16 (2012).

TOPÇU Nurettin, *Ahlak*. Dergah Yayınları, İstanbul, 2005.

TOPÇU Nurettin, *İsyan Ahlakı* çev: Mustafa Kök, Musa Doğan, İstanbul,2006

TOPÇU Nurettin, *Yarınki Türkiye*. Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1961.

TOPRAK Abdülhamid, "Türk Kültüründe Misafirperverlik ve Sofra Açmak". *Mecmua Dergisi*, 4/7:(2019), s(74-81)

TURAN Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul, 1971.

TURAN Osman, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*. Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990.

TURAN Osman, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi: Türk Dünya Nizâmının Millî, İslami ve İnsani Esasları*. Ötüken, İstanbul, 1999.

TURANCI Alperen, "Nizam-ı Alem Nedir?" *Turan Davası*, https://turandavasi.tr.gg/Nizam_%26%23305%3B-Alem-Nedir--f-.htm, (Erişim tarihi: 03 Ocak 2022).

TURNER, B. *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*. (Çev. İ. Kapaklıkaya). Anka Yayınları, İstanbul, 2002.

TURNER Bryan S. *Max Weber ve İslam*. (çev. Yasin Aktay). Ankara, 1991.

TÜMER Günay, "Ahir Zaman". *A*. 542. DİA, İstanbul: 1988.

TÜRK Hasan Bahadır, "Pierre Bourdieu'nun İdeolji ve Söylem Tartışmasına Katkısı". *Birikim Dergisi* 177:(2004), s.(77-80).

ULUDAĞ Süleyman, "Ahlak 'Maneviyat ve Gündelik Hayat'". *İslama Giriş (Temel Esaslar)*. 325. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008.

ULUYAĞCI Canan, "TV Dizilerindeki Mekanlarda Kültürel Yansımaların Göstergebilimsel Çözümlenmesi: Canım Ailem". *Global Media Journal*, 2/3:(2011), s.(117-127).

UŞTUK Hilal, "ABD'den Sonra En Fazla Dizi İhraç Eden Ülke Türkiye". *AA*, 11 Kasım 2019. https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/abdden-sonra-en-fazla-dizi-ihrac-eden-ulke-turkiye/1641524, (Erişim tarihi: 22 Ocak 2022).

ÜSTÜNER Hüseyin, *Hz.Peygamber Devrinden İstihbarat*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2001.

VENDRYES Joseph ve VARDAR Berke, *Dil ve Düşünce*. Yeni İnsan Yayını, İstanbul, 1968.

VERGİN Nur, *Din, Toplum ve Siyasal Sistem*. Bağlam Yayınevi, İstanbul, 2000.

VOKEY J. R. *Subliminal Messages*. Lethbridge, Alberta, ts.

VURAL İsmail, *Evanjelizm Beyaz Saray'ın Gizli Dini*. Kara Kutu Yayınları, İstanbul, 2003.

WEİNER Tim, *Bir CIA Tarihi: Küllerin Mirası*. (Çev. Selim Yeniçeri). Koridor Yayıncılık, İstanbul, 2008.

YALÇIN Soner, "Hz. Muhammed'in İstihbarat Savaşı". Hürriyet, 23 Ağustos 2009. https://www.hurriyet.com.tr/hz-muhammed-in-istihbarat-savasi-12331145, (Erişim tarihi: 04 Ocak 2022).

YAPICI Asım ve ZENGİN Z. Salih, İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma" *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi*. 4/1 (2003).

YAVUZ Y. Şevki, "Kıyamet Alametleri". s.a 522-525. DİA, İstanbul, 2002.

YEL A. Murat, "Pierre Bourdieu". *Akademik Araştırmalar Dergisi* 17 (2003), ss.49-53, ss.50-51.

YILDIRIM Kürşad Emrah ve YILDIRIM Ali, "Türkiye'nin Yumuşak Güç Sembollerinden Türk İşbirliği Koordinasyon Ajansı ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na Genel Bakış". *Karadeniz Dergi*, 33:(2017), s:(203-219)

YILMAZ Hüseyin, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, DEM Yayınları, İstanbul, 2019.

YILMAZ Hüseyin, "Hz Peygamber'in Eğitiminde Bir İlke Olarak Hoşgörü". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Haziran 2004, 8/1:(2004), s.(109-132)

YILMAZ Hüseyin, "İslam Korkusunun/İslamofobinin Oluşmasından 'Cihad' Algısı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1:(2004), s. (165-187).

YORULMAZ Bilal, *Sinema Ve Din Eğitimi*. Değer Eğitim Merkezi Yayınları, İstanbul, 2015.

YÖRÜK Kemal, *Hukuk Felsefesi Dersleri*. İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1958.

YÜRÜŞEN Melih, *Çeşitlilikten Özgürlüğe*. LDT, Ankara, 1998.

ZORLU Yaşar, "Türkiye'de Bir Popüler Kültür Aracı Olarak Televizyon". *Erciyes İletişim Dergisi* 4/3 (2016), 84-98.

ZUHAYLİ Vehbe, *Asâru'l-Harbi fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*. Dimaşk, 1385.

"Cüneyt Aysan ile Kurtlar Vadisi Üzerine -El-Aziz Gazetesi". https://el-aziz.com/roportaj/8037877/cuneyt-aysan-ile-kurtlar-vadisi-uzerine, (Erişim tarihi: 04 Ocak 2021).

Haber3, "Kurtlar Vadisi, Türkçe'yi En İyi Kullanan Dizi Seçildi!", Text, *https://www.haber3.com/guncel/kurtlar-vadisi-turkceyi-en-iyi-kullanan-dizi-secildi-haberi-2371* (Haber3) (Haber3, 02 Mayıs 2004).

"Kurtlar Vadisi: Polat Alemdar Afganistan'ı fethetti - BBC News Türkçe". https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/03/140320_kurtlar_vadisi, (Erişim tarihi: 30 Aralık 2021).

Ömer Yıldırım, "Osman Sınav ve Gökhan Kırdar: Kurtlar Vadisi Müzikleri Nasıl Oluştu?". Yayın Tarihi 6 Haziran 2020. https://www.youtube.com/watch?v=cBLLyHigxc4 (Erişim Tarihi: 18.05.2021)

Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun (Kanun No. 6112). 50 (15 Şubat 201M.S.).

POSTA. "Kurtlar Vadisi Sayesinde Ebu Garip kapatıldı". https://www.posta.com.tr/kurtlar-vadisi-sayesinde-ebu-garip-kapatildi-39156, (Erişim tarihi: 10 Ocak 2022).

Haberler.com. "'Kurtlar Vadisi' Yemen'de de İlgiyle İzleniyor". 09 Mayıs 2011. https://www.haberler.com/kurtlar-vadisi-yemen-de-de-ilgiyle-izleniyor-2712068-haberi/(Erişim tarihi: 11 Ocak 2022).

"Kültür Sosyolojisi ve Kültürel Çalışmalar". https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Guz/kultur_sosyolojisi_ve_kulturel_calismalar/5/index.html, (Erişim tarihi: 11 Ocak 2022).

Sorularla Risale. "Lafza-i Celal". 29 Ekim 2006. https://sorularlarisale.com/butun-esma-i-husnanin-ifade-ettigi-manalar-ile-butun-sifat-i-kemaliyeye-lafza-i-celal-olan-allah-bililtizam-delalet-eder, (Erişim tarihi: 30 Aralık 2021).

"Muhammed'in Sancağı". *Vikipedi*. https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Muhammed%27in_sanca%C4%9F%C4%B1&oldid=26.617.202, (Erişim tarihi: 23 Kasım 2021).

Haberler.com. "New York Times'tan Skandal Türkiye Haritası". 16 Mayıs 2016. https://www.haberler.com/new-york-times-tan-skandal-turkiye-haritasi-8441942-haberi/, (Erişim tarihi: 16 Ocak 2022).

Haberler.com. "Polat Alemdar'ın Odasındaki Sütunların Sırrı". 28 Ocak 2014. https://www.haberler.com/polat-alemdar-in-odasindaki-sutunlarin-sirri-5597681-haberi/, (Erişim tarihi: 30 Aralık 2021).

Türk Milli Kültürü. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1983.

Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması. Ankara: ASAGEM, 2010.

"Yeni Asya Gazetesi". https://www.yeniasya.com.tr/2009.10.17/roportaj/default.htm, (Erişim tarihi: 30 Aralık 2021).

"Zülfikar Ne Demek TDK Sözlük Anlamı". Erişim 13 Ocak 2022. https://sozluk.gov.tr/?kelime=Zülfikar, (Erişim tarihi: 30 Aralık 2021).

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Zeynep Dağlar

Uyruğu: T.C

Doğum Tarihi ve Yeri:

e-posta:

EĞİTİM

Derece	**Kurum**	**Mezuniyet Yılı**
Lisans :	Cumhuriyet Üniversitesi	2012
Yüksek Lisans:	Cumhuriyet Üniversitesi	2015

İŞ TECRÜBESİ T

Tarih	**Kurum**	**Görev**

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı: İngilizce **ÜDS ( )**